

КАЗАН УТЛАРЫ

ӘДӘБИ-НӘФИС ҺӘМ
ИЖТИМАГИЙ-СӘЯСИ ЖУРНАЛ

1922 ЕЛНЫҢ МАЙ АЕННАН
БАШЛАП ЧЫГА

Бу санда

ШИГЪРИЯТ ҺӘМ ЧӨЧМӘ ӘСӘРЛӘР

Фирүзә ЖАМАЛЕТДИНОВА. Карга боткасы. <i>Поэма</i>	3
Шәмсия ЖИҺАНГИРОВА. Чын ярату хақына. <i>Хикәя</i>	9
Рәмзия ГАБДЕЛҖАКОВА. Урамнарда янган шәм исе... <i>Шигырьләр</i>	28
Рәдиф СӘГЪДИ. Хәчтерүш. <i>Роман</i>	33
Гөлнәра ЖӘЛИЛОВА. Ул – минем ярату! <i>Шигырьләр</i>	99
Хәбир ИБРАҺИМ. «Тәрәзәңә яфрак сибәрмен...» <i>Хикәя</i>	104

ЯҢА ИСЕМНӘР

Ришат КУРАМШИН. Соңгы сынау. <i>Хикәя</i>	116
Рәмзия ЖИҺАНШИНА. Сабый чакта кышлар бүтән иде... <i>Шигырьләр</i>	127

КАРДӘШ ХАЛЫКЛАР ӘДӘБИЯТЫ

Элчин ГҮСЕЙНБӘЙЛИ. Төнъяк кәләше. <i>Хикәя (Гүзәл Гыйззәтуллина тәрҗемәсе)</i> . ..	130
---	-----

ӘДӘБИ БЕРЛӘШМӘЛӘРДӘ

«Шигъри тәлгәшләр»нең жимешләре. <i>Балтач районы иҗатчыларының шигырьләре (Резеда ЗАРИПОВАның кереш сүзе белән)</i>	140
Әдәби тәнкыйть: Ландыш ӘБҮДӘРОВА. Мәңгелек язмышлар турында (<i>Нәзифә Каримованың «Озын-озак язмышлар» истәлек-повестена бәяләмә</i>).	146
Тәлгат ГАЛИУЛЛИН. «Минем исемем – Гөргөри»... (<i>язучы Гәрәй Рәхим иҗатына нисбәтле уйланулар</i>).	150
Әбүгалисина мәгарәсе: Илдус ЗАҺИДУЛЛИН. Каюм Насыйри һәм аның туган авылы белән элемтәләре.	156
<i>Хатлар яздым утырып</i> : Миргазиян Юныс, Әнгам Атнабаев, Михаил Малышев, Валдис Берзиньш, Газиз Кашапов, Әхмәт Рәшит, Азат Зыятдинов, Нурихан Фәттах, Василий Игнатъев, Зәйнәп Бәширова, Кадыйр Сибгатуллин, Гариф Шәйдуллин, укытучы Розаның Равил Фәйзуллинга язган хатлары.	165
<i>Рухият</i> : Фатих КУТЛУ. Балачагымдагы Рамазаннар... (<i>Равзаның көндәлегеннән</i>).	180
<i>Фотоархив</i> : Әдәби мизгелләр. «Казан утлары» – Биектауда.	182
<i>Кәләмне ыттыкка тиңләп</i> : Касыйм ВАХИТ шигыре, Рахман ИЛҖАС повестеннан өзек.	184
<i>Газиз тавышлар</i> : Чын житәкче менә шундый була (<i>Шамил Закировның тууына – 80 ел</i>).	186
Язасылары язылмыйча калды (<i>Рафис Гыйззәтуллинның тууына – 70 ел</i>).	187
<i>Сәхифәне Нәсим АҖМАЛ алып бара</i>	187
«Тукай йолдызлыгы» конкурсы нигезләмәсе.	188
Әдәби сканворд. <i>Рәис ГАБДУЛЛА төзедә</i>	189
Ижтимагий-мәдәни тормышыбыздан. <i>Вакыйф НҮРИЕВ әзерләдә</i>	190

ИДАРӘ:

**Ирада Әюпова
Рәдиф Гаташ
Искәндәр Гыйләжөв
Айрат Зарипов
Дания Заһидуллина
Рәзил Зәйдулла
Илгиз Зәйниев
Илфак Ибраһимов
Зиннур Мансуров
Ким Миңнуллин
Газинур Морат
Рүзәл Мөхәммәтшин
Айдар Сәлимгәрәев
Рәвил Фәйзуллин
Илсур Һадиуллин
Данис Шакиров
Ленар Шәех**

Баш мөхәррир урынбасары: Вакыйф Нуриев.

Жаваплы сәркатип: Ландыш Әбүдәрөва.

Бүлек мөхәррирләре: Фәнил Гыйләжөв, Рафис Корбан.

Мөхәррирләр: Элеонора Җамалиева, Гөлия Сәлахова.

Сайт мөхәррире: Ләйсән Зарипова. SMM-белгеч: Алинә Хәбибуллина.

Исәп-хисап бүлеге: Эльвира Камалова (өлкән бухгалтер).

Машина йөртүче: Наил Кадыров.

✉: Редакция адресы: 420066, Татарстан Республикасы, Казан шәһәре, Декабристлар урамы, 2.

☎: Кабул итү бүлмәсе – 222-09-83 (өст.1618).

Баш мөхәррир урынбасары – 222-09-83 (өст.1612).

Жаваплы сәркатип – 222-05-50 (өст. 1617).

Шигърият, сәнгать һәм хатлар бүлеге – 222-09-83 (өст.1616).

Исәп-хисап бүлеге – 222-09-80 (өст.1267), касса – 222-09-84 (өст.1874).

Сайт: kazanutlary.ru; электрон почта: kazanutlari@yandex.ru

★ Авторлар фикере редакция фикере белән туры килмәскә мөмкин.

★ Редакциягә килгән кулъязмалар рецензияләнми һәм кире кайтарылмый.

★ Басмаханә гаебе белән киткән житешсезлекләр өчен редакция җавап бирми, брак журналларны алыштыру мөмкинлеге юк. Алар хақында 519-44-61 телефоны белән басмаханәнең техник контроль бүлегенә хәбәр итәргә кирәк.

 Гамәлгә куючы – «ТАТМЕДИА» акционерлык җәмгыяте.

Нәшер итүче – «ТАТМЕДИА» акционерлык җәмгыяте.

Нәшер итүче адресы: 420097, Татарстан Республикасы, Казан шәһәре, Академия урамы, 2.

Журнал редакциянең компьютер үзәгендә җыелды һәм битләргә салынды. Айга бер тапкыр чыга.

Басарга кул куелды 28.02.2025, график буенча 28.02.2025, басылып чыгу вакыты 06.03.2025

Офсет ысулы белән басыла. Кәгазь форматы 70X108¹/₁₆.

Нәшер-хисап табагы 14,2. Басма табак 12 (16,8). Заказ М-0301. Тираж 4000.

Журнал Элементә, мәгълүмати технологияләр һәм массакүләм коммуникацияләр өлкәсендәге күзәтчелек буенча федераль хезмәтендә (Роскомнадзор) 2020 елның 13 ноябрендә теркәлдә.

Теркәлү таныклыгы ПИ № ФС77-79467.

Индекслар: ПО277 (Татарстаннан чытпә яшәүче физик затлар өчен),

П2365 (Татарстанда яшәүче физик затлар өчен), П2368 (юридик затлар өчен). Бәясә ирекле.

Республика матбугат һәм массакүләм коммуникацияләр агентлыгы ярдәме белән чыгарыла.

«ТАТМЕДИА» АҖ филиалы «Идел-Пресс» полиграфия-нәшрият комплексында басылды.

420066, Татарстан Республикасы, Казан шәһәре, Декабристлар урамы, 2.

Фирүзә Жамалетдинова

КАРГА БОТКАСЫ

ПОЭМА

Син, халкым – жирнеке, жирдәнсең,
Чәчкәнсең, ургансың, сөргәнсең!
Уч-учлап сибелгән орлыкның
Күзендә киләчәк күргәнсең.

Син тәмен беләсең тормышның,
Күлмәгең кипмәгән һич тирдән.
Көч алган бәдәнең туфрактан,
Һәм яшәү сүтына шул жирдә

Буялган елларың, чорларың,
Аларга салгансың хикмәтне.
Шуңа да дәверләр бәяләр
Мул сыйлы булгансың, икмәкле!

*Жир атасы – жирән сакал, Жир анасы – асыл бикә!
Түбәсенә туклыгын бир, тамырына ныклыгын бир,
Ил өстенә муллыгын бир, ил эчендә безгә дә бир!
Күтәрик беләкне, – Кояш, шаһит бул!*

Татар халык фольклорыннан.

Тау битендә челтәр-челтәр карлар,
Умырзая карый үрелеп.
Кояш кебек якты өмет туа,
Жанга шатлык тула өрелеп.

Яз кояшы жылы алып килер,
Китмим дигән кышны ул отар.
Һәм көзләрдән көтәр өметләрне
Куенына салып жылытыр.

* Татарстан Республикасы Хөкүмәтенен татар халык мәдәниятен саклау, үстерү һәм популярлаштыру грантына тәкъдим ителгән шәлкем нигезендә язылды.

Фирүзә ЖАМАЛЕТДИНОВА (1960) – шагыйрә, прозаик; Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе, Г.Такташ, Ф.Хөсни исемендәге әдәби премияләр лауреаты. «Толымлы ай», «Жирбизәк», «Хикәяләр» һ.б. китаплар авторы. Казанда яши.

Киңәш кылыр картлар, аксакаллар,
Әбекәйләр – авыл тоткасы.
Елдагыча, орлык төшкәнче үк
Пешерелер «Карга боткасы».

Ботка өчен сөте-мае булыр,
Өзерләнгән инде ярмасы.
Кемнәр әйтер: «Буразнаны аны
Теләксез дә жиңел ярасы...»

Дога, теләк эш башында торган
Һәр чорда да безнең халыкта.
Дога кылу каныбызда булса,
Теләк теләү – безнең холыкта.

Дога – орлык, теләге дә – орлык.
Көч бирәсе орлык ил-көнгә!
Без куанып салыр орлык төрле,
Жылы жиргә, дөнья иркендә.

Күмәк эш гел хәерлегә була,
Бәйгесе дә үтәр жорлыкка.
Хәерле жәй телик, авылдашлар,
Жиңел куллар тисен орлыкка!

*Карга әйтә: «Кар-р, кар-р, туем эҗитте, бар-р, бар-р;
Ярма, күкәй алып бар, әпәй, итең тыгып бар,
Бар-р, бар-р, бар-р».*

Татар халык фольклорыннан.

– Гөлнур апа, тавыгыгыз
Күкәй салмастыр кебек...
– Йомыркалар эзер, балам,
Маен да бирәм төрөп.

– Фәһимә апа, сыерыгыз
Саудырмас күк моннан соң...
– Йә, йә... менә ярма, тозым,
Сал капчыкка барысын...

– Мөһирә апа, атыгызның
Дагасы төшөп калыр...
– Сакла, Раббым... Менә утын.
Йә, кайсың шырпы алыр?!

...Күр инде бала-чаганы,
Юри үртәп көлэләр.
Урам буйлап, көлә-көлә,
Бәйрәм ясап килэләр.

Бу бәйрәмгә эзерлек, ди,
Бәйрәм әле алда, ди.
Кәнфитен дә сорый алар,
Ярап куяр бал да, ди.

– Сара әби, синнән – теләк,
Житәрлек бишьеллыкка!
– Булыр, балам! Чөнки язда
Фатиха ул орлыкка.

Карга алып кайткан яз бу,
Канатларына салып.
Барыбер кайткан бит, бахыр,
Бетсә дә арып-талып.

Онытмагыз, кунак итеп
Чакырыгыз карганы!
Ә калганы бездән тора,
Бәйрәм житкәч калганы...

*Ары да барып бишсең, бире дә килеп бишсең;
Бигрәк матур бишсең. Күз тияр дип белмисең.*

Татар халык жырынан.

И күрше кызы, күр, сеңелем,
Иң матур күлмәген кигән ул.
Чәчләрен тасмалап үргән ул,
Болынга – бәйрәмгә килгән ул.

Әлбәттә, майларның салкыны
Үтмәгән, жирдән кар китмәгән.
Тау битен гөлләре бизәсә,
Болында әле жир кипмәгән.

Әнисе әйткәндер: «И кызым,
Кем күрер пәлтә аша күлмәген?»
Хыялы кушылып: «Син юкка
Чәчеңне тасмалап үрмәдең...»

Жырлап кал, биеп кал, язларның
Кояшы син ласа, кыз бала!
Бәйрәмнең наз тулы яктысы! –
Күзләр бит синнән дә нур ала!

Табигать ямь-яшел күлмәктән,
Яшәреп төренгән гөлләргә.
Орлыктан тишелгән өметләр
Ямь өстәр без яшәр илләргә.

Син бизәк, сеңелем, бу жирдә,
Каргалы, кош-кортлы бәйрәмдә.
Орлыклы, ризыклы, өметле
Гомерләр үтмәстер әрәмгә.

Ә күлмәк... Аны син күрәсең...
Күңелең язлардай киенгән.
Жиһанның шат, көләч мәлендә
Бәйрәмчә бәхеткә тиенгән.

Дәр, дәр, дәрәгә!
Майлы ботка казанда, сырлы кашык базарда.
Иртән торып сөрәнгә, берсекөнгә сабанга!
 Татар халык фольклорыннан.

Су салыйк комганга, балалар,
 Бергәләп кулларны юасы.
 Чисталык – эшнең иң башында,
 Гадәте шул аның, йоласы.

Чистартыйк табагын-казанын,
 Ярмасын бүлгәләп-бергәләп.
 Үтәлеп бетәргә тиешле
 Бәйрәмгә ярашлы һәр таләп.

Күңелләр чистарсын, хыяллар!
 Һәр кеше бәйрәмнән ямь алсын.
 Кош-кортлар моң жыйсын язлардан,
 Жим тулы жирендә уянсын!

Ул муллык еллардан-елларга
 Гел артсын, мул итсен дөньясын!

Зәр-зәр-зәрәки, иске-москы кәзәки,
Кәзәкигә ут капкан. Бөтен кеше шаккаткан.
 Татар халык фольклорыннан.

– Кил, әби, казанның янына,
 Тот, әби, чүмечнең олысын.
 Өйрәнү кирәктер безгә дә.
 Монда соң, синсез ни корырсың?

Авылның меңьяшәр карчыгы
 Түрдә үк, исеме – Тәжрибә.
 Бик ерак чорларның йөрәге
 Әллә соң аңардамы тибә?

– Бисмилләһир рахмәнир-рахим, –
 Әбекәй сызгана жиңнәрен.
 Белә ул гомергә башкарган
 Бу эшне бүген дә жиңнәрен!

Янында – яшь килең – өйрәнчек,
 Тарихны ул алып китәсе.
 Кулында – чүмече, чорлардан-
 Чорларга югалтмый илтәсе.

– Маен сал, ярманы сал, кызым,
 Мин тоз, су өстәрмен аннары.
 Ә хәзер сөт кирәк боткага,
 Исәбен югалтмыйк, саннарны...

Төп-төгәл ярмасы, суы да,
 Утыны, уты да исәптә.

Кошка да ошарга тиеш ул,
Тик ботка пешерү дисәк тә.

– Миңзифа, чишмәдән су китер,
Утынны өстә, Нур, учакка.
Син урын әзерлә, Таңсылу,
Тәлинка-табакка, пычакка...

Безгә яз китергән карга да
Ошатсын пешергән ботканы.
Бу халәт күчәчәк орлыкка,
Чөнки бит орлыкның бар жаны.

Бер авыл болында! Халыкның
Исәбе юк кебек, юк саны.
Дәверләр тудырган җырдыр бу,
Чөнки бит чорларның бар жаны.

*Яңгыркаем, яу, яу! Илгә ачлык килмәсен!
Ачтан халык үлмәсен, чума чире йөрмәсен!
Яңгыркаем, яу, яу! Иген-ашлык күп булсын!
Башаклары түк булсын, кибән-эскерт зур булсын!*
Татар халык фольклорынан.

Җирдә яз. Ачылган тау бите,
Ачылган күңелләр шул язга.
Орлыкның гомере озын ул,
Бәйрәмнәр киләдер бик азга.

Зур казан астылар болында,
Мае да, ярмасы төрледән.
Ялкынын биетә учагы,
Һәр теләк өметкә төрелгән:

– И Раббым, яңгырың яуса да,
Исә дә жилләрең – һәркайсын
Син шушы кырларга юллый күр,
Без салган орлык наз, дым тойсын!

Зур казан астылар боткага,
Муллыкны сорады өлкәннәр.
Бәрәкәт сорады елларга,
Ил-көнгә, догасын белгәннәр.

Бәрәкәт, әлбәттә, күкләргә
Ирешер догалы теләктә.
Бу кадәр изге уй табылмас,
Тау кадәр акчалар түләп тә.

Игелек – яшьләргә үрнәктер,
Мирастыр аннары берочтан.
Болында дәү казан кайныйдыр,
Җыелган ул казан бер учтан.

Дәү казан кайныйдыр... Шул көйгә
Кайнады күнелдә уй-хисләр.
Өметне ярмадай кузгатып
Таралды дөньяга хуш исләр.

Авылның өлкәне, яшьләре,
Өлешсез калмады берсе дә.
Кош-корты жыелды сизенеп,
Кинәнеп ботканың исенә.

Кешелек шушындый бәйрәмнән
Киләчәк чорларга юл ярган.
Өлешсез калмаган уңыштан,
Өлешсез калмаган еллардан!

Һәр сүзе, һәр уе, гамәле
Күчкәндер жырларга жырлардан.
Тарихлы, зур халкым шуңа да
Өлешсез калмаган чорлардан.

*Жир, көчем бир, ябага тайның көчен бир,
Алтын алма төсен бир, алты атым куәт бир,
Алтыш арба арыш бир, алтыш арба бодай бир,
Бир, бир, барын бир! Жир! Жир!*

Татар халык фольклорыннан.

Бу халык көченә ышанган,
Калмаган боегып, югалып.
Корганы көткән ул зарыгып,
Казанга кошка дип, аш салып.

Табигать – шушы бер казандыр,
Күкнең дә, жирнең дә өлеше.
Зур казан шикелле кайныйбыз,
Бик гадел бүленгән тиеше.

Бу язлар зарыгып көтелгән,
Тойганга туган жир жылысын.
Һәм шушы тоемнар яшәткән
Жиремдә кечесен-олысын.

Ялгышы басса да үлчәүдә,
Язмышы бетсә дә чуалып,
Шул жиргә өметен салган да
Яшәргә тырышкан бу халык.

Яшәүгә тоташкан мең жебе,
Бәйрәмнәр тудырган бу халык!
Сүзен дә, жырын да, үзен дә
Һәрбер чор күзәткән таң калып.

Кесәмдә ничә кап шырпы бар,
Китәргә учакка ут салып.
Мин тоям туган жир жылысын,
Шуңа да уйланам тукталып...

Шәмсия Жиһангирова

ЧЫН ЯРАТУ ХАКЫНА

ХИКӘЯ

– Улым! Улым... Ялгышасың, улым! Кирәкмәс! Алып кайта күрмә авылга. Зинһар, мир алдында рисвай итмә-ә-ә!

Рәфинә, үзенең ачыргаланып кычкырганына сискәнеп, йокысыннан шабыр тиргә батып уянып китте. Өнеме, төшеме икәнлеген абайлый алмыйча, сәерсенеп, караватына торып утырды. Йа Раббым! Төш икән ләбаса! Төш кенә... Тик... Төш кенә булуыннан ни мәгънә? Өндәгесе яманрак шул. Яман булмаса, төшкә керер идеме?! Улыннан – күз алмасы кебек кадерле баласыннан килгән хат кинәт зигенен чуалтты, чыгырыннан чыгарды аны. Хатны укып чыгуга, аягүрә басып, утырган урыныннан кузгалмакчы булды. Чайкалып китте... Егылыр да иде, тимер карават башына тотынып кына калды. Инде икенче елын Белоруссия якларында солдат хезмәтен узучы улы Тәбристән килеп төшкән, эчтәлеге белән моңарчы килгәннәренә һич кенә дә охшамаган чираттагы хат шулай аягыннан ега язды аны.

«Исәннәрсез, кадерле эткәем, әнкәем, абыем Мияссәр, апам Ләйсәнә! Сезгә ерак Белоруссия якларыннан чуктин-чук кайнар сәламнәр юллаучы солдат улыгыз, энекәшегез Тәбрис дип белерсез. Хезмәтем яхшы гына бара. Күптән түгел погоныма тагын бер йолдыз өстәлде, лейтенант булды абзагыз! Тиздән, бик тиздән – тагын уника көн, жиде сәгать, утыз ике минуттан – солдат киemenдә, билгә каеш буып, погондагы йолдызларны ялтыратып, авыл урамнарын ду китереп әйләнербез әле, Алла боерса! Мин үзем генә түгел, кәләшем Наташа белән бергә кайтачакмын. Без өйләнешергә ниятлибез. Гаиләләрендә булдым. Әтисе Василий Михайлович, әнисе Варвара Митрофановна, абыйсы Анатолий, әнесе Александр белән якыннан таныштым. Бик ачык күңелле, ягымлы, әйбәт кешеләр икән белоруслар дигән фикергә килдем. Ниятебезне белгәч, каршы килмәгәйләрә дип шикләнгән идем. Юк. Ризалаштылар. Кызының миңа

Шәмсия ЖИҺАНГИРОВА (1951) – шагыйрә, прозаик; Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе. «Төсле моң», «Якты сагыш», «Илаһият» һ.б. kitapлар авторы. Казанда яши.

ияреп, күзе күрмәгән, колагы ишетмәгән якларга китәчәген белгәч, балавыз сыгып алды-алуын әнисе. Тик... әтисе – полковник, безнең часть командиры, бер күз карашы белән бик тиз тынычландырды аны. Мине ошатканнар, яратканнардыр дип уйлыйм. Төшөп калганнардан түгел лә без! Татар егетләре! Частебызда байтак алар. Барысы да менә дигән! Кстати, яраталар безне командирлар. Тырыш, эшчән, әйткән сүзендә нык тора торган халык сез диләр. Хатыма каршы жавап көтмим, барыбер килеп житмәс. Тиздән кочаклашып күрешербез. Улыгыз Тәбрис».

«Аяз көнне яшен сукты» дигәне шундый очраklar сәбәпле халык теленә бергеп калгандыр ла! Чынлап торып яшен сукты диярсең Рәфинәне! Ни уйларга, ни кылырга да белмәде. Иртәнге чәйне эчкәндә – кадерләп кенә тота торган чынаягы, көндөз аш бүлгәндә, тәлинкәсе кулыннан төшөп китеп чәлпәрәмә килде. Кайнар ашка аягы пеште. Кич сыер сауганда, сөт чиләге авып китте. Көн эчәндә берничә мәртәбә балавыз да сыгып алды. Балавыз гынамы соң! Кычкырып-кычкырып елады. «...Менә үстер син аны күкрәк сөтәңне имезеп, төн йокысыз багып... Кем өчен диген! Кем өчен?!» – дип тәкрарлый-тәкрарлый елады. Түгкән күз яшеннән чигүле альяпкычы лыч булды хәтта. Альяпкыч кына түгел, баш артына чөеп бәйләгән француз яулыкка да эләкте. Көнә бус сабыр гына бу хәлләрне күзәтеп йөргән ире Мөэмин түзмәде, кичкырынлатып теле ачылды.

– Сиңа әйтәм, туктыйсыңмы син, юкмы театр уйнавыңнан! Баш ярылып, күз чыкмаган ләбаса! Ник шулкадәр котырынасың. Кайтып күренсеннәр әле башта... Аннары күз күрер... Ичмасам француз яулыкка ышкыма инде шул лышкылдаган борыныңны! Кияү бүлгә – минем бүләк икәнә онытылдымыни?! Кадерсезмени хәзер?! Армиядән кайтышлый Мәскәү кадәр Мәскәүдән алдым бит мин аны вәгдәләшү билгесе итеп...

Иренәң тузга язмаган сүзләреннән Рәфинәнең «буасы» шартлап ярылды.

– Берәү сөйли Япон белән Кытайны, берәү сөйли Фәрхиямал түтәйне дигәндәй, нинди театр, нинди яулык сөйлисең син! – дип, ярсый-ярсый, башындагы яулыгын сыдырып кына төшерде дә иренәң йөзенә томырды. – Мә, яулыгыңны! Наташаңа бүләк итәрсең! Бозык кан синнән ул малайда! Йөземне саргайттың бит син дә, шуның белән чуалып...

Мөэминнең авызы йомылды. Ишек тоткасына барып ябышты да, «әй!» дип буш кулын селтәп, аркасына нидер килеп «кунарга» мөмкинлеген чамалаптыр, кабаланып, ишегалдына шылды...

Төнне дә бер уянып, бер торып, бер елап, бер уфтанып, этә-төртә үткәрдә Рәфинә. Шулай булмый ни?! Ничек йөрәгә шартлап ярылмады әле! «Аттан ала да туа, кола да туа» дигәндәй, өч баланың өчесе өч төрле булды. Мияссәренәң бернигә дә артык исе китми, кушкан эшәңне беркайчан жиренә житкереп, тиешенчә эшләмәс, бар белгән сүзә «булса ни», «булмаса ни», «ярамаган тагын»... Кирәксә-кирәкмәсә дә кулында һәрчак китап. Китап тотып утыруның файдасы бар дияр идең, укуын да ташка үлчим, ике әлиф, бер таяк дигәндәй, керделе-чыктылы гына булды. Авыл мәктәбен тәмамлаганнан соң, башка балаларга ияреп, бер атна үндүрт чакрым ераклыктагы авылга туғызынчы сыйныфка барып йөрдә дә: «Үндүрт чакрым жиргә көн дә барып-кайтып, белем жыям дип йөрмим, анда да шул ук татарча укуталар, икегә икене кушкач, дүрт килеп чыкканын мин

болай да беләм», – дип, шып туктады. Мәктәптә трактор йөртү серләрен өйрәтеп маташканнар иде, армия хезмәтен үтеп кайткач, иске тракторга утырды да эшләп йөри шунда. Алга таба укыйм да дими, башлы-күзле булырга да жыенмый.

...Мияссәрен кендек әбисе тудырткан иде дә бит. Дөньялар үзгәреп куйды. Ләйсәнәсенә бала тудыру йорты эләкте. Анысы да үз авылларында түгел, унбиш чакрымдагы участок хастаханәсендә. «Тапканнар бала табарга көн! Яңа елга кәргәндә булмаса, башка көн беткәнме? Житмәсә, башка авылдан...» – дип, сукрана-сукрана каршы алдылар, кешесез бер бүлмәгә кертеп салдылар да Рәфинәнең барлыгын бөтенләй оныттылар. Шаулап-гөрләп, жырлашып Яңа ел каршыладылар. Тудырырга килгән баласын, ботын кысып, тапмыйча ятудан башка чарасы калмады аның. Иртәнгә исә бала табарга түгел, телен әйләндереп сүз әйтергә дә хәле калмаган иде инде. Уколлар ясап, эткәләп-төрткәләп дигәндәй, көч-хәл белән таптырдылар баланы. Шунадырмы, тумыштан чирләшкәрәк, акылга таманрак, теле дә юньләп ачылып бетмәде, сакаурак булып калды. Мәктәпкә дә алмадылар. Ни акыллы, ни тиле димәсәң... Су ташу, идән, кер юу, бәбкә саклау, малларны көтүгә куу, каршы алудан башкага ярамый балакай.

Бар карап торганы, картлык көнөндә терәге, таянычы булырдае шул бер генә – Тәбрисе иде лә! Туганыннан бирле аңа бөтен нәрсә жай гына килеп торды. Авылда балалар бакчасы ачылды. Тәбрис сигезенче сыйныфны тәмамлаган елны мәктәпне унъеллыкка әйләндерделәр, ундүрт чакрым йөрөп укыйсы булмады. Хәзер, киресенчә, якин-тирә авылларның балалары тугыз-унны монда килеп укый. «Үз илендә үз көнөң» дигәндәй, күз күреп белгән, аралашып-дуслашып яшәгән, кунакка йөрешкән укытучылардан алды белемен дә. Белемне дә, төпле акылны да... Армиягә дә яхшы жиргә эләккәндер, лейтенант дигән бит. Авылның бик күп егетләренә тәтеми андый бәхет. Ефрейтор булудан узмыйча, буш погон белән кайталар. Армиягә кадәр клуб юлын таптап, көн саен кызлар озатып йөрмәсә дә, күз салып, кызыгып йөрүчеләр булган икән авылда. Очраткан саен «Тәбрис кайчан кайта?» дип, гел сорашып кына торалар. Күрше кызы бигрәк тә... Менә шул зур өметләр баглап үстергән, Йосыф пәйгамбәргә тиң, алма кебек балаң рус хатыны ияртеп кайтсын әле?! Белоруслар дигән дә бит, шул ук рустыр инде анысы да. «Йомшак агачны корт баса» дими, ни диярсәң...

Көн эчендә башыннан узган хисапсыз уйларының очы тагын шул гайре табигый хәлләргә килеп ялганудан сискәнеп, Рәфинә янә үксеп елап жибәрде...

Мөэминнең исә үз хәле хәл иде. Буш газ баллоннарын төяп, Мактамага барганда да, тулыларын төяп кире кайтканда да, жанына кереп оялаган уйларыннан арына алмады ул. Хатыны, ярый, елап күңелен бушата. Ә менә Мөэминнең хәленә керүче, жылы сүз әйтеп юатучы булмаячак. Нишлисәң, яшьлектәге бер ялгышы аны гомере бус эзәрлекләчәк. Ялгышның да төрлесе була. Еллар үткәч онытыла, жуела торганы, мәңге гафу ителми торганы. Мөэминнеке гафу ителми торганы иде шул...

Рәфинә белән күрше йортта яшәп, бер урамда уйнап, бер мәктәптә, бер үк сыйныфта укып, бер парта артында утырып үсте алар. Мәрхүм этиләре дә шушы авылныкы, аерылмас дуслар була. Сүз куешып, икесе бер үк көнне өйләнәләр. Бөек Ватан сугышы башлангач, икесе бер көнне яу кырына

китәләр. Икесенең дә хатыннары бәби көтә. Китәр алдыннан әйтәләр хатыннарына: «Береgez – ул, икенчегез кыз тапса, үсеп житкәч, балаларны кавыштырырсыз. Исән-сау әйләнеп кайтсак, шул бәхетле көннәрне бергәләп кичерербез, кайта алмасак, бу үтенечне безнең васыять итеп кабул итеgez...» Кайта алмыйлар. Әниләре, ирләренең васыятенә тугры калып, еллар үткәч, балаларын – Рәфинә белән Мөәминне кавыштыралар.

Эшкә уңган, гайлә жылысын саклый торган акыллы хатын аның Рәфинәсе. Чөкердәшеп, гөрләшеп яшисе дә яшисе генә. Тик Мөәминнең күнелендә хатынына карата ярату хисе генә әллә бар, әллә юк. «Ярар, бала булгач уяныр әле...» дип, үз-үзен юату, тынычландырырга тырышулары да ялган булып чыкты. Бала туды. Мәхәббәт хисе генә тумады, уянмады...

Көннәрдән-беркөнне күнеленең яшерен бер почмагында еллар буге посыйп пыскып яткан ярату хисе көтмәгәндә дөрләп кабынып китте...

Сабантуй көне иде. Мәйдан гөж килә. Шаяру-көлү, жыр-бийоләр, гармун тавышлары, сату-алу, бала-чага, хатын-кызлар... Ачы бал, көмешкә «дәмләп» алган кызмача ирләр... Ачы балы булса да, көмешкә куучыны табам димә авылда. Анысын күршәдән – ике чакрым гына ераклыктагы Костянкино дигән рус авылыннан алып килеп, теләгән кешегә бик яшереп кенә саталар. Тозлы кәбестә, кыяр да аларда. Татар авылларында никтер кәбестә, кыяр ишене үстерүче дә, тозлаучы да юк. Сабан туеның бөтен яме, дөресрәге, тәме, энә шул Костянкино, татарча әйтсәк, Көчтәнкә хатыннары сата торган кәбестә, кыярга бәйләнгән. Бик мавыгып, көрәшчеләрнең бил алышканын дүрт күз белән күзәтеп торган жиреннән күршәсе Ранас Мөәминне энә шул Сабан туеның «тәме» янына алып китте. «Әйдәле, әйдә, иң шәп тозлы кыяр сата торган түткә янына алып барам үзеңне! Көмешкәсе дә бар! Анысын да авыз итәрбез. Без кемнән ким!» Барып житүгә, сатучыга бер күз сирпүгә, Мөәминнең күкрәк читлеген яшен чатнатты диярсен! Ни гажәп, теге ханымның да күз карашы аңа текәлгән иде. Берәз гына көмешкә «төчкертеп», тозлы кыяр белән «пичәтләп» куйгач, Мөәмин, биленнән сак кына тотып, Наташаны Сабантуй мәйданы тирәсендәге куаклыклар ягына алып китте...

Кемнәрдер «күрдеңме, күрдеңме...» дип, Рәфинәнең жиңненнән тартты. Тик ул сер бирмәде. Тагын берничә айдан дөньяга киләчәк сабые гына, әнисенең ачыргаланган жан авазын тоептырмы, боргаланып, селкенеп куйды...

«Көчтәнкә хатыннары янына йөри икән...», «Район базарында житәкләшеп йөргәннәрен күргәннәр...», «Һаман туктамаган икән...», «Теге хатын бала тапкан, синең Мөәминнән түгел микән...» кебегрәк хак сүзме, гайбәтләрдерме гел ишетелгәләп торса да, Рәфинә сер бирмәде. Әнисе мәрхүмәнең «Авызыңда кара кан булса да, читләр алдында төкермә», «Башың ярылса – яулык астында, кулың сынса – жиң эчендә булсын», «Ир белән яшәү – сират кичү, беркемгә дә рәхәт түгел, түзәргә кирәк...» дигән гыйбрәтле сүзләрен эченнән генә тәкярлап яши бирде.

Тау ярылмады, таш жимерелмәде, баш тишелмәде, кул да сынмады... Күнел яраларын беркем күрмәде. Ләйсәнә, Тәбрис туды. Яшәделәр, яшиләр...

Тәбриснең хаты гына күнел чоңгылына яшерелгән үпкә-кимсенүләргә кабат яңартты. Төзәлмәгән булган икән ул яралар, аһ, төзәлмәгән... «Ак эт бәласе – кара эткә» дигәндәй, Тәбрисенә ияреп кайтачак теге Наташага хәзердән үк ачуы кабарды аның, күралмас булды... Исемнәренең дә туры

килеп торуун гына кара эле син?! Беткэн микэнни руста, белорусын әйтеп торасы да юк, Наташадан башка кыз балаларга кушар исем?!

«...Унике көн, жиде сәгать, утыз ике минуттан...» дип язганмы Тэбрисе? Бүгөн ничәсе соң эле? Хатны кайчан жибәргән? Санап карагач, дерт итеп сискәнеп китте. Кайтыр вакыты житкән түгелме соң?! Нишләргә, ниләр пешерергә? Ничек каршы алырга? Ниләр сөйләшергә? Нинди телдә? Русча белми дә бит эле. Белорусларының теле дә шул чамарактыр, мөгаен, анысын белми дә белми инде ул. Шушы яшенә житеп, кырык чакрымдагы район үзеген дә барып күрмәгән, үз гомерендә авыз ачып бер генә рус сүзе дә әйтеп карамаган кеше каян белсен, ди, ул телне?! Кирәге дә булмады аның! Авыл башындагы кыр капкасыннан ары чыгып йөрмәгәч... Үз уеннан үзалдына кычкырып көлеп жибәрде Рәфинә. Бер генә рус сүзен дә әйтеп карамаган кеше, имеш. Әйткәне бар! Иренә дә, балаларына да, чит кешегә дә. Әйтик, бик ачуы килгәндә, «әйтәсең-әйтәсең, сүзеңне вәлимәнжәгә дә алучы юк...», «бар эле, улым, йөгертөп кенә кибеттән раства алып кайт...» Егылып-егылып көлө иде бигрәк тә балалары шундый чакта: «Безнең эни русча сөйләшә», – дип. Баксаң, аның яратып, гел куллана торган «вәлимәнжәсе» русның «внимание» дигән сүзе, «раствасы» – «растворитель», «матрите» – «смотрите», «майтлатып якасын» – тфү-тфү, анысы бөтенләй эшәке сүгенү сүзе икән. Шулай, үзалдына уйлана-уйлана, бер көлеп, бер елап дигәндәй, токмачын кисте, ашын пешерде, самавырын чыжатты, идәннәрен сөртеп алды...

Шыгырдап, урам як капка ачылып китте. Ул ара да булмады, күрше малае аткан уктай атылып өйгә килеп керде. Керә-керешли: «Кайталар... Тэбрис абый кайта!» – дип кычкырып жибәрде. Рәфинәнең йөрәге жу итте. Шулай да, онытмады, чиккән кулъяулыкка салып, сөенче алучыга дип алдан ук эзерләп куелган ике стакан урман чикләвеген шкафттан үрелеп алып, малайга тоттырды да сөенеченнән рәхмәтен әйтергә дә онытып чыгып йөгөргән сабый артыннан ашыкты.

Әнә аның улы, алтын бөртеге! Урам уртасыннан килә! Рәфинә башка беркемне күрмәде дә, ишетмәде дә. Тэбрискә килеп сарылды.

– Улым! Кайттыңмы, улым! Газизкәем! Җан җимешем! Исән! Шөкер... – Сулыгып елый-елый, моңарчы уенда да, телендә дә булмаган назлы, жылы, йомшак сүзләре тезә бирде.

– Әни! Әнием! Кайттым... Әни... таныш бул, бу – Наташа...

Рәфинәне аяз көнне яшен сукты диярсен! Кинәт айнып китеп, шунда гына улы белән янәшәдәге хатын-кызны күреп алды. Кыз дияргә дә, хатын дияргә дә белмәссең... Чөнки ул корсаклы иде...

– Танышып тормый гына хушлашыйк, улым, зурга киткәнче... Минем ризалыгым юк, булмаячак та. Мин сине аның өчен үстөрмәдем. Атаң гына җитмәгән... – диде дә, Наташага таба борылып, ачыргаланып кычкырып жибәрде: – Нит! Улымны тибя ни отдам! Никогда! Ухади! Куда пришол! Дом ни пушшу! Күземә күрәнмә-ә-ә!..

Каян килгәндер теленә мәңге әйтеп карамаган рус сүзләре... Әйтерсен бу сүзләр белән ул ике Наташаны – ире Мөэмин һәм улы Тэбриснекен куа иде...

...Китте Наташа. Аның юлына каршы төшмәкче булып, каршысына килеп баскан Тэбрисенә аягына егылды Рәфинә.

– Мине үтерәсең килсә, бар, улым, киткән юлыннан кире бор Наташаны! Син мине беләсең, керәм дә асылынам...

Һәм ул шаяртмый иде. Әгәр Наташа китми калса, йә Тәбрисе аңа ияреп китсә, чыңга ашырачак иде әнисе үз авызыннан чыккан сүзләрен. Тәбрис моны бик яхшы белә һәм бик яхшы хәтерли. Чөнки этисе Көчтәнкә Наташасы белән чуалган заманда нәкъ менә Тәбрис, абзарда муенына элмәк элгәнән күрәп, күршеләренә кычкырып, коткарып калган иде аны асылынан...

Әнисенә шул «керәм дә асылынам» дигән шомлы сүзләре кадалды да куйды Тәбрисне баскан урынына.

Ярый әле, Мәммине өйдә юк, колхоз эше белән районга киткән иде. Ул өйдә булса, бу хәлләр нинди юнәлеш аласын кем белсен...

Дүрт йөз йортлык зур авылга әлеге хәбәр яшен суккандай бик тиз таралды. Наташаның авыл урамы буйлап абына-сөртенә йөгәргәнән, урам борылышына жиккәч, коймага сөялеп үксеп-үксеп елаганын, үзләреннән яңа төсмерләр өсти-өсти, сөйләгән саен арттыра-күпәртә авыл хатыннары Рәфинәгә ирештерә торды. Гайбәтләр арасында «Жирдә аунап елый-елый, чукуна-чукуна бик каты каргаган, имеш, Рәфинәне» дигәнә дә, тагын әллә ниндиләре бар иде... Ничек тә ачуын кабартырга тырыша-тырыша сөйләнгән бу гайбәт сүзләргә исе китмичә, Рәфинәнең «алай икән алай булгач...», «әйбәт булган...» кебегрәк кыска гына җавапларын ишетә торгач, авыл бермәл кинәт тынды. Гайбәт сүзләре арасындагы «бик каты каргаган икән...» дигәнә генә Рәфинәнең йөрәгенә агулы ук булып кадалып калды...

Авылда яңалык бетеп торамины?! Әнә анда Фәтхелгаянның Әфган явына киткән бердәнбер улының гәүдәсен ябык табутка салып кайтарганнар хәрби киёмдәге кешеләр. Ачып карау түгел, табут янына киләргә дә рөхсәт итмәгәннәр. Үзләре кабер казып, үзләре үк жирләп тә киткәннәр... Фәтхелгаянны көч-хәл тыеп-тотып калганнар: «Улым янына үзем дә кереп ятам...» – дип, жир тырмап елаган, имеш.

Тәбриснең үз хәле хәл иде. Ачылып-елмаеп сүз сөйләшмәс, кычкырып көлмәс, яхшы-яманга исе китмәс булды. Үз эченә йомылды. Яшьтәш-сыйныфташлары белән дә аралашмый. Кызлар турында әйтеп, сүз катып торасы да юк. Җавабы кыска. «Кирәкләре юк!» Киём шкафында костюм-чалбарлары, галстук-күлмәкләре, үз нәүбәтләрен көтеп, моңаешып эленеп тора. Тырышып-тырышып та улының тел йозагына ачкыч ярата алмавыннан тәмам гажиз булган Рәфинә иренә ябырылды.

– Карап-карап торам да тагын бер гажәпләнәп карап куям дигәндәй, нишләп син бу хәлләргә бернинди дә катнашың юк? Чит адәм шикелле тудасюда йөрисең! Ник утырып ирләрчә сөйләшмисең Тәбрис белән? Синен балаң түгелме әллә ул?! Көчтәнкә Иваныннан тапмадым ла мин аны!..

– Нәрсә сөйләшим, ди, мин аның белән? Тыңлыймы ул мине, аңлыймы?

– Өстәгъфирулла тәүбә! Кеше ышанмаслык сүзгә чын булса да сөйләмә, ди. Үз балаңа сөйләр сүз, бирер киңәш тапма әле син! Русча сөйләшсә түгел бит аның белән! Үзәбезчә. Үз телебездә. Кара әле син моны! Аңламый, имеш! Наташа белән дә бик шәп аңлаштыгыз бит әле заманында... Нишләп тыңламасын, аңламасын, ди, ул сине үз каның!

Сөйләшмәдә түгел, күп мәртәбәләр тырышып карады Мәммин улы белән уртак тел табарга. Булмады. Барып чыкмады. Аптырагач:

– Гомереңне минем кебек бер мәгънәсез, колхозга газ ташып үткәргәргә жыенмыйсыңдыр бит. Берәр жиргә чыгып кит тә өйлән дә куй, улым, шул Наташана, алай бик яраткач. Дусларның да үзегез кебекләре табылып. Ире яки хатыны рус дип әйтүем... Балагыз буласы дисең түгелме соң?! Синекеме ул бала? Синеке икәнәнә иманың камил булса, не смей баланы ятим итәргә! Авылга кайтып йөрмәссез... – дип, үз күңеле кабул итми торган киңәшен дә биреп карады.

– И-и-и, эти, эти! Теләң ни сөйләгәнне колагың ишетәме соң сиңең?! Авылга кайтып йөрмәссез, имеш. Ә эни? Эни янына кайтмый тора алырга тиешме мин? Минә якты дөньяга китергән иң газиз кешем янына?! Аяз көнне яшен сугып үтерер, шулай эшли алсам. Эни нишләп дисең бу хәлләрдән... Мияссәр абыйның вафатыннан соң, үзең дә күрәп торасың бит, болай да сәламәтлелегә чамалы...

Чыннан да, хак сүз сөйли Тәбрис. Бу язда олы уллары Мияссәр кинәт кенә дөнья куйды шул.

Колхозлары дүрт авылны берләштерә. Өчесе – татар, берсе – рус авылы. Каян килеп чыккан татар авыллары арасына русныкы дисең, имеш, Пётр патша заманында булган ул хәл. Татар авылларындагы хәл-әхвәлне патша галижәнапләренә даими ирештереп торсыннар, ризасызлыклар аркасында баш күтәрүләр булмасын өчен русларны махсус китереп утыртканнар. Үз заманында шактый булган андый рус авыллары район жирләрендә. Татар, мукшы, чувашлар, бу хәлләргә риза булып, тыныч кына көн күрәп ятмаганнар. Үзара низаг, ызгыш, көч сынашулар, «кызыл этәч» жибәреп, янгын чыгарулар бик еш булып торган. Бу хәлләргә түзеп тора алмаганнары килгән юлыннан кире китеп югала торган. Шулай да берничә рус авылы сакланып калган. Шулар арасында – Горбуновка. Янәшә, иңгә-иң дус яши бүген ике милләт. Уртақ колхоз, эш уртақ. Тик бер заманда да кан катнаштыру, ул-кызларын ярәштерү-өйләнештерү булмаган. Менә шул Горбуновкада төнлә жир сөргәндә тракторы тирән чокырга барып төшә Мияссәрнең. Тракторы астында калып, гомере өзелә. Көн яктыргач кына табып алалар гәүдәсен.

Бу хәл Рәфинәне чын мәгънәсендә аяктан екты. «Бу кадәр яту булмас...» дип, урыныннан тормакчы гына була, кинәт өй эчендәге бөтен нәрсә зырылдап әйләнә башлый. Күңеле болгана, башы чыңлый. Ә күңелен һаман бер уй бораулый: «Теге кызның гына каргышы төште...»

Шулай бер караватта – әнисе, икенчесендә Тәбрис аунап, ачылып сөйләшмичә, аңлашу табалмыйча, көннәр, айлар үтә торды. Ел да үтеп китте. Рәфинәнең хәле рәтләнә төште. Көннәрдән-беркөнне Тәбрис Чаллы шәһәренә китәргә дигән ныклы карар кылды. Бераз арттырып әйтсәң, ярты авыл кешесе шунда. КамАЗ төзелә башлаган елларны көтү-көтү китә башлаганнар иде, хәзер алай ук китмәсәләр дә, бигрәк тә Тәбрис кебек яшь-жилкенчәк Чаллы якларына юл саба тора. Ни гажәп, гомерләре бие диярлек берсенен сүзенә, эш-гамәленә икенчесе гел каршы килеп яшәсәләр дә, бу юлы Тәбриснең ниятен икесе беравыздан дәррәү хупладылар. «Бар, улым...» – диделәр. Ризалашмый, башка чарасы да юк иде. Тумас борын картаеп, сулып бара бала.

Чаллыда Тәбрис туп-туры тулай торакка, бергә уйнап үскән дустаны, сыйныфташы, алай гына да түгел, партадашы Рубис яши торган бүлмәгә

барып керде. Рәхсәтсез түгел, хат язышып, сөйләшенеп-киләшенеп, хәл итеп куелган буенча. Рубис бик мут егеткә әйләнгән. Авылда чакта ук артык кыю, хәтта берәз әрсезрәк иде, ничектер жай гына армия хезмәтеннән дә «төшөп калды». Мәктәптән соң Чаллыга китеп, жиңел генә заводка да урнашып алды. Хәзер бөтенләй шәһәрләшкән, «блатной». Тулай торақта да өч кешелек бүлмәдә берүзе яши икән. Тәбриснең «торақ мәсьәләсе»н дә алдан ук хәл итеп куйган. Кызыксынып сораштыра башлагач, серле итеп елмайды да: «Хочешь жить, умей вертеться. Борчылма, шәпләп күнелен күрәм мин ул комендантшаның...» – дип кенә куйды. Ике-өч көн КамАЗның кадрлар бүлегенә, цех начальникларына кереп-чыгып йөргәннән соң, эшкә дә урнашып куйды Тәбрис.

Ошады аңа шәһәр, завод тормышы. Сигез сәгатенә станок янында эшләп кайтасың да, калган вакыт үзеңнеке. Телисең, кинога барасың, концертка, танцыга, кафе-рестораннарда. Дөрәс, кафе-рестораннарда башкасын Рубисның «жене сөйми», андый чакта жавабы гел бертөрле: «Юк-барга вакыт әрәм итеп йөргәнче, бүлмәгә кызлар алып кайтабыз да рәхәтләнеп гулять итәбез! Алар ашарга да пешерә, башкасын да шәп эшли. Сайлый белергә генә кирәк...»

«Кем арбасына утырсаң, шуның жырын жырлайсың» дигәндәй, Тәбрис тә әкрәнләп кенә Рубисның яшәү рәвешенә жайлашты. Кызлар белән жылышып өстәл тирәли утырганда, кыстасалар: «Юк-юк, кыстап та тормагыз, мин барыбер эчмим», – дип кырт кисүче Тәбрис, тора-бара үзе үк рюмкага үрелә башлады. Кызлар куенында да төн уздыргалады. Баштарак атна үткәнән көч-хәл белән көтеп алып, тизрәк авылга, әти-әнисе янына ашыга иде. Бу эшеннән дә шактый «суынды». Кайчак берәр ай кайтып күренми.

Жылышып табын янында «бәйрәм ясап» утырганда, аракылары бетсә, шобага салалар да, кемгә чыкса, шул кишеткә йөгәрә. Бу юлы шобага Тәбрискә чыкты. «Кибеткә йөгәрә» дигәч тә, ул «йөгәрә»гә берничә тукталыш трамвайда барасы бар шул әле. Тиз генә киенеп, урамга чыкты. Өстәл янында гына сизелмәгән, шактый «башка киткән», күрәмсең, туры гына атлап барам димә, болгата, житмәсә, аяк асты да бозлавык. Абына-тая, көч-хәл белән тукталышка килеп житте. Трамвайга утырып барып, тиешле кибеттән тиешле әйберләрен алгач, кабат трамвайга утырды. Ике кешелек утыргычның буш урынына «кунаклады». Килеп утыруы булды, янәшәсендәгә ханым «фу-у-у» дип, борынын кулы белән каплап, урыныннан торып басты. «Чо! Не нравится... зря... настоящий мужик должен пахнуть табаком и водкой...» – дип, Рубистан отып алган сүзләрне мыгырдады Тәбрис. Һәм... кинәт кенә күзе трамвайның алгы башында басып торучы ханымга төште. Йөрәге «жу» итте. Наташа! Үз-үзен абайламыйча, кычкырып жибәрде: «Наташа!» Ханым сискәнәп китте. Кинәт ачылган ишеккә ташланды. Аның артыннан аткан уктай атылып Тәбрис чыкты. Ханым кузгала башлаган трамвай алдыннан каршы якка ыргылды. Аның артыннан Тәбрис... тик... өлгерә алмады, аягы таеп, рельска абынып, трамвай юлына ауды...

Ул больницада аңына килде. Күзләрен ачмакчы булды. Ача алмады. Кургашындай авыр күз кабаклары ирек бирмәде. Нидер әйтмәкче иде, тик бер-беренә ябышкан иреннәре тыңламады аны. Ярылырдай булып башы чатный. Нәрсә соң бу? Өнәме? Төшәме? Тукта! Ничек килеп эләккән соң әле

ул монда?! Кем китергән? Кем «Ашыгыч ярдәм» чакырткан? Ник хәтерләми ул боларны? Ниндидер ханымны Наташага охшатып, аның артыннан ташлануын, трамвайның экияттәге аждаһа кебек «ажгырып» өстөнә килгәннен генә хәтерли. Кайсы жиреннән үткән ул, гәүдәсенә кайсы жирен изгән. Башы чатнап авырта икән, димәк, баш исән. Кулларын күтәрә алмаса да, селкеткәлэгәч, аларның барлыгын тоя. Ә аяклар? Кая аның аяклары?! Нигә ул аларның барлыгын тоймый. Димәк... димәк... трамвай аның аякларын... Кычкырып жибәрмәкче иде, тавышы чыкмады. Ләкин жаны, күкрәк читлегендә лепелдәп тибүче йөрәге ачыргаланып, ыңгырашып куйды. Кемдер аның маңгаена жылы кулын куеп торды, кемдер иренен чылатты. Тик... шул рәхәт мизгелдә Тэбрис ниндидер тирән чоңылга төшөп китте... Аңын жуйды...

Шулай бер аңына килеп, бер тирән чоңылга «очып», төш белән өнне бутап күпме яткандыр, белми дә, хәтерләми дә. Бүгөн ул, ниять, күзләрен зур ачып, якты дөньяга бакты. «Якты дөнья» дигәнә больница палатасы иде.

Шэфкәт туташы кадаган укол аңын уятып жибәргәндәй булды аның.

– Ы-ы-ым, авырта...

– Бик яхшы, – диде туташ, нечкә энәсен тартып ала-ала. – Авырта икән, димәк, тоя, исән...

– Нәрсә исән? Аякларыммы?!

Кыз беравык дәшми торды.

– Ю-у-ук, укол кадаган урынны әйтүем...

– Ә аякларым... аякларым кайда?! Исәнме?!

– Гафу итегез, хәзер доктор керәчәк. Ул сезгә барысын да аңлатыр...

Чыннан да, кыз чыккан ишектән ак халатлы, чал чәчле доктор килеп керде.

– Йә, хәлләр ничек, батыр егет?

Тэбрис сискәнәп китте.

– Сөз нәрсә, доктор, көлүгезме миннән?! Нинди батыр булайым, ди, мин?!

– Батырлык ул яу кырындагы гына түгел... Тыныч тормыштагы батырлыкны кая куясын? Менә сезнең кебек кара үлемне батырларча жинеп чыккан егетне батыр димичә, кем дисең... Ашыгыч ярдәм машинасыннан кан эчендә сезне операция өстәленә кертәп салганда да, операция барышында да, тәмамлагач та, арабыздан беркем дә ышанмагандыр исән каласыгызга. Бер-беребезгә әйтмәдек кенә. Ярты гәүдәгез изелгән иде бит...

Тэбриснең йөрәге сискәнәп китте. «Ярты гәүдә...» диме?! Димәк, аяклары... Кинәт ачыргаланып кычкырып жибәрде:

– Аякларым... Аякларым юкмыни?!

– Ни аяныч, соравыгызга «әйе» дияргә генә кала. Коткарырлык хәлдә түгел иде шул алар... Берсе – тездән, икенчесе – тубыктан... Әмма сез исән. Шуңа шатланыгыз. Яши дә, йөри дә аласыз...

– Нинди яшәү, нинди йөрү ди... үрмәләпме?!

– Нигә үрмәләп... аякларыгызда... Алексей Маресьевны исегезгә төшерегез әле. Укыгансыздыр бит мәктәптә аның батырлыгы турында?

– Укыдык... Тик... ул бит бердәнбер очрак. Бүтән юк.

– Ялгышасыз, егеткәем... Үземнең практикадан гына да мин сезгә унлап мисал китерә алам. Хәзер медицина шактый алга китте. Менә дигән итеп ясыйлар аякларны...

– Миңа егерме биш тә тулмаган бит әле. Гомер буге ясалма аяктамы? Кемгә кирәгем бар минем?!

– Ничек инде кемгә?! Әти-эниегезгә... хатыныгызга...

– Нинди хатын? Мин бит әле... өйләнергә өлгермәдем...

– Ник ул кадәр аптырадыгыз? Хәер, сезнең очракта хәтер буталып алу аңлашыла да... Нәрсәгә өлгергәнсез, нәрсәгә өлгермәгәнсездер... Никах теркәү кәгазе генә берләштерми бит әле ир-ат белән хатын-кызны... Сер түгел, бәхетсезлек килсә, кайбер хатын-кызлар беренче көннәрдә үк ташлы ирләр. Түзә алмыйлар... Ә сезнеке... Көне-төне яныгыздан китмәде бичаракай, ничек түзгәндер... Бүген дә озакламый килеп житәр... Без аңа бәйләнеп тә тормыйбыз инде хәзер... Барыбер керә...

Докторның бу сүзләреннән түзмәде Тәбрис, үксеп елап жибәрде. Доктор исә ләм-мим, бер сүз дәшмичә, әкрән генә торып, ишеккә юнәлде. Еласын... Кайчак елап бушану-чистарыну да кирәк. Бу очракта бигрәк тә...

Көн буена күзен ишектән алмады Тәбрис. Аркасы оеп бетсә дә, икенче якка борылып та ятмады. «Озакламый килеп житәр...» – диде бит доктор. «Хатыныгыз...» – диде. Хәер, кемдер берәрсе палатага керер өчен, Тәбриснең хәлен белер өчен юри дә әйтергә мөмкин. Аңа кызыгып, запискалар язып йөрүче кызлар юк түгел иде авылда да. Монда – Чаллыда тулай торак бүлмәсенә күнел ачарга килеп-китеп йөрүче кызларның берәрсе булуы да мөмкин. Тәбрис, шундый самими, беркатлы уйның күңеленә килә алуына аптырап, елмаеп куйды. «Көне-төне яныгыздан китмәде...» – ди бит. Андый килде-китте жылбәзәк кызлар йөрде, ди, аяксыз, өметсез «ит кисәге» янына. Тот капчыгыңны!

Чын мәгънәсендә гасырдан озынрак көн кичерде бүген Тәбрис. Палатага ничә тапкыр доктор, шәфкать туташы, санитарка, идән юучы кәргәнән санап ятты. Ниһаять, доктор аның күңелен берәз күтәрер өчен, яхшыга өметләндерер өчен генә әйткәндер дигән нәтижә чыгарып, ишеккә арты белән борылып ятты... Ул тагын төш күрдә. Күзен йомып, берәз йокымсырап китүе була... һаман шул бер төш. Өстенә ажгырып трамвай, юк, трамвай түгел, тешләр ыржайткан аждаһа килә. Менә-менә кабып йотачак! Тәбрис, үзен-үзе белештерми, рельслар буенча чаба. Юк шул! Чабам дип уйлый гына... Аяклары тыңламый. Ничек тыңласын?! Юк бит аның аяклары! Ю-у-ук! Ю-у-ук! Ю-у-ук...

Кемнәндер йомшак, назлы кулы маңгаена кагылганнан кинәт сискәнәп, күзләрен ачты. Хәтерли ул бу кулларның жылысын... теге... ярымаңсыз, үлем хәлендә яткан чактан... Наташа! Күңеленнән генә уйлаган кебек тоелган иде, кычкырып әйткән икән Тәбрис аның исемен.

– Әйе, ялгышмадың... Мин... Наташа...

– Ничек инде син?! Кайдан? Кайчан?!

– Инде айдан артык синең яныңнан киткәнем дә юк диярлек...

– Теге чакта... трамвайда да син идеңме?!

– Әйе... мин идем...

– Ә нигә соң...

– Кузгалырга торучы трамвай алдына ыргылдың дисеңме? Мин шулай синнән качып котылмакчы идем. Трамвай астына ташланмас дигән идем...

– Ә Чаллы? Ничек син Чаллыга килеп юлыктың?

– Дөрөс генә әйткәндә, минем моннан киткәнем дә булмады.

– Бернәрсә дә аңламыйм... Ничек инде... киткәнең булмады?!

– Юлымда яхшы кешеләр очрады чөнки. Теге чакта, елый-елый сезнең авыл урамыннан йөгөргәндә, нәрсәгәдер абынып егылдым. Каршыма килүче кыз мине кулымнан тотып. аягыма бастырды. Заһидә исемле. Сезнең күрше авыл кызы. Беләсең син аны. Тугыз-унны сезнең авылга йөрөп укыган. Синең белән бер класста...

– Ә-ә-ә, әйе, беләм... Аның да әтисе, минеке кебек, колхозга газ ташый. Яхшы танышлар гына түгел, әти-әниләрәбез дуслар да иде...

– Менә шул Заһидә мине, ай-вайлатып, үзләренә алып кайтты ул чакта. Чаллыда мәктәптә эшли, татар теле һәм әдәбияты укыта булып чыкты. Ял көннәрендә туган нигезенә, авылга... Озаклап сөйләшеп-киңәшкәннән соң, мине дә Чаллыга китәргә күндерде. Бер бүлмәле фатиры бар икән. Үзе белән бергә яшәргә дә ризалатты. Үзе эшли торган мәктәпкә тәрбияче итеп урнаштыручы да ул. Хәтерлисездер, синең белән танышканда, мин Свердловск шәһәренә пединститутында читтән торып укый идем. Дипломым бар. Менә шулай төпләнеп калдым Чаллыда.

– Ничек инде... Син биш елга якын монда. Ә без... мин... бу турыда берни дә белмәдем, белмим... Ышанасыңмы-юкмы, минем сине онытканым, уйламаган көнем булмады.

– Ә мин?! Мин дә шулай... Тик... Әлегә дә баягы шул акыл иясе Заһидә белән киңәш-табыш иткәннән соң, барлыгымны белдермәскә дигән карарга килдек. Сезнең авыл гына түгел, Заһидә авылында да беркем минем турыда белмәскә тиеш иде. Чыннан да, мине беркем дә танымый иде бит... Ай күрдә, кояш алды дигәндәй, бер үттем авылыгыз урамыннан... Ә сине... өзелеп-өзелеп сагынам, күрәсем килә... Берсендә төнгә каршы жәяүләп авылыгыгызга кадәр килдем хәтта. Тәрәзгәздән гәүдәңне күреп-карап тордым да...

– Тәрәзә шақысаң, кәргән булсаң шунда...

– Нәрсә үзгәрер иде? Әтиң турында әйтә алмыйм, әниң мине мәңгә дә кабул итмәс иде. Әтиңнең Наташа белән булган хәлләрен исенә төшерде Заһидә... Шул турыда ишеткәч, әниңне аңладым да шикелле... Кызык бит! Сезнең авылда да, башка авылларда да моңа кадәр беркем рус егетенә кияүгә чыкмаган, рус кызларын беркем киленлеккә алмаган икән.

Тәбрис ирексездән көлеп куйды да:

– Син рус түгел ләбаса, белорус кызы... – диде. Берәз уйланып торгач: – Ялгышалар... Бар иде безнең авылда бер рус хатыны. Сугыштан Муллахмәт абзый ияртеп кайткан... Бар иде дип, хәзер дә бар... Өлкән инде... Хәер, аның рус милләтеннән икәннән беркем дә белми хәзер... Үзе дә оныткандыр... – дип, үз сүзеннән тәм табып, рәхәтләнеп көлде. – Пелагея исемле булган ул... Мулла Фатыйма дип исем кушкан...

– Авыл кешесе өчен рус ни, белорус ни – бары да бер. Тәфсилләп, тамырына төшеп торалар дисеңме? Рус булгач рус! Бетте-китте! Исем дигәннән, мин мәчеттә мулла белән киңәшкән идем ул турыда, Заһидә белән баргач. «Әти-әниң биргән исеменә үзгәртмә, калбең кыйбла якка карамаса, исем үзгәртүнең файдасы булмас...» – диде.

Тәбрис әлегә сүзләрен баш мие аша үткәреп, нидер әйтергә өлгергәнче, Наташа, сәгатькә күз салып, урыныннан сикереп торды.

– О-о-о! Балалар бакчасына соңга калам икән бит... Иртәгәгә кадәр... – дип, йөгәрә-атлый ишеккә юнәлде.

Ә Тәбриснең жанын Наташага бирергә өлгермәгән сораулар, сорау биреп тә алынмаган жаваптар кимерде. «Балалар бакчасына соңга калам...» – диде. Шунда эшлидер дияр иден, «Заһидә үзе эшли торган мәктәпкә тәрбияче итеп урнаштырды...» дигән сүзгә дә булды. «Ә... бәлки... үз баласы, яғни безнең балабыз...» Тәбрис үз уеннан үзгә үк сискәнәп китте. Әйе. Хак. Йөклә иде аның Наташасы. Теге чакта, бу хәл фаш булуга, әтисе Василий Михайлович кырт кисеп әйткән иде: «Арагызда мэхәббәт бардырмы-юкмы, анысы – сезнең эш, тик баланы ятим итәргә рөхсәтем юк!»

Баланы ятим итмим диюе генә ансат, чит-ят жирдә торыр урынсыз, туганнар, дусларсыз, ирсез ялгыз башы бала табарга жөрйәт итә алмавы да мөмкин Наташаның. Һәм бу аңлашыла да. Гаеп итеп тә булмый. Бәлкем башка берәүне очраткандыр, кияүгә чыккандыр, бәби дә тапкандыр. Биш ел эчендә ни булмас дисең...

Башында кайнаган сорауларының кайберләренә үзгә үк жавап табып, кайбер жавапсызларын уенда кабат-кабат әйләндереп, төнне йокысыз диярлек үткәрдә Тәбрис. Уколлар кадалды, дарулар эчелде, иртәнге, көндөзгә ашлар ашалды, Наташаның килүен дүрт күз белән көтеп аласы гына калды.

Тик көндөзгә йокы сәгатеннән соң палатага Наташа түгел, Заһидә килеп керде. Дөрөсрәгә, Тәбрис башта танымады аны. Калын коңгырт чәчләре ике толымга аерып үрелгән, уртача буйлы, ак альяпкычлы, иреннәре белән бергә гел елмаеп торучы яшкелт-зәңгәр күзлә, чаялыгы тыйнаклык пәрдәсә артына яшеренгән самими кыз баланы кыска бөдрә чәчлә, шактый таза гәүдәлә, уйчан моңсу күзлә, сынаулы карашлы хатын-кыз алмаштырган иде.

– Наташа урынына мин килгәнгә аптырама, – диде ул. – Ислам кичә бакчадан авырып кайтты. Температурасы бар, берәз ютәлли дә...

– Кем соң ул Ислам? Мин белмим бит әле...

– Менә сиңа мә! Торып-торып бер амин дигәндәй, Наташа әйтмәдемәни?! Синәң улың... Сезнең улыгың... Дүрт яшь инде... Атлап йөрүләренә кадәр нәкъ үзең!

Яткан жиреннән торып ук утырды хәтта Тәбрис. Ниһаять, үзен берәз кулга алгач, башында буталышкан сораулар арасыннан берсен сайлап алды:

– Ни өчен Ислам?

– Мулла кушкан исемә шул... Ә кем булырга тиеш иде соң, Ислам булмаса... Әле улыгың туганчы ук Наташа белән икәү сайладык. Әнидән ишеткәнәм бар иде, имеш, бала дөньяга килүгә, аңа берәр исем кушарга кирәк, юкса шайтан исем куша икән дип. Шул ырымны әйткән идем мин аңа. Исендә калдырган булган. Миннән киңәш сорады. Татарда иң дини исем нинди дип... Мин тоттым да әйттем уема килгән беренчесен... Аннары, роддомнан чыккач диюем, мәчеттә мулла колагына пышылдады шул исемне. Әйткәнәмә ышанмассың да бәлкем, юл буга елаган бала, исемне пышылдагач шым булды гына түгел, елмаеп жибәрде. Ошатты исемне. Үз күзләрем белән күрмәсәм, мин дә ышанмас идем, билләһи! Без барган-барган Наташаның исемне дә мөселманныкына алмаштыртмакчы идек тә. Сайлап та куйган идек. Нәфисә дип. Мулла ризалашмады. Кырт кисте. Исем алмаштыруда түгел хикмәт диде...

Шулай сөйләнә-сөйләнә букчасын бушата башлаган иде Заһидә, палатага бала чагын, әнисе пешергән ашны хәтерләтеп, тәмле ис таралды.

– Аллага шөкер, суынмаган икән әле... Кат-кат төргән булдым инде...

Эйдэ, суынганчы ашап ал. Мин сөйлөрмен, син ашарсың дигэндэй... Тавык шулпасы, тавыгы авылныкы, шикләнмә. Токмачны Наташа кисте бу юлы.

– Наташааа?! Наташа дисеңме?

– Абау! Ник шул кадәр аптырадың юк эшкә? Нәрсәсә бар инде аның теләге булган кешегә?! Үтмәс пычкы белән урман кисү түгел ләбаса! Әле син аның пешергән бөлешләрән ашап карасаң! Бервакыт мәктәп директорының туган көнөнә пешергән иде. Исләре китте директорыбызның Наташа пешергәннән белгәч. Кабат-кабат сорый ышанмыйча. «Бу кадәр тәмле итеп пешерүнең серләрен каян беләсең, син бит белорус кызы...» – дигән иде, «Мин үземнең белорусмы, русмы, татармы икәнлегемне үзем дә белмим инде хәзер...» – дип әйтеп ташламасынмы Наташа саф татарча! Ачкан авызлары ябылмыйча калды кайбер русча гына «сиптерүче» татарларыбызның...

– Туктале, Заһидә, ул кадәр арттырып жибәрмә инде син, мактыйм дигәч тә. Чыннан да, каян белсен, ди, Наташа татар телен?!

– И-и-и, жаныкаем, әле сөйләшеп күрсәтмәдемни сиңа?! Теләгән кешемә?! Ишеткәннең юкмыни, студент имтихан алдыннан бер төндө кытай телен өйрәнә дигәнне?! Без берәз озаграк – биш еллап өйрәндөк Наташа белән. Дөресрәге, мин өйрәттем, ул өйрәнде. Беренче очрашып танышкан көннән «Мине татарчага өйрәтсең!» дигән шарт куйды. Наташага гына түгел, миңа да сабак булды бу хәл. Мин бит мәктәптә татар теле һәм әдәбиятын укытам. Без балаларга, сөйләм теленәң нечкәлекләрен өйрәткәнче, катлаулы кагыйдәләргә төшендерергә тырышабыз. Хәзерге балалар телнең төмөн, нечкәлекләрен тоеп, аңлап сөйләшми ләбаса, бигрәк тә шәһәр жирендә. Телне белмәгән бала кагыйдә тукулдатып кына дөрес сөйләмне мәңгә үзләштерә алмаячак. Көне-төне татарча сөйләшеп, шигырьләр ятлап, җырлар өйрәнәп кенә камил белергә мөмкин телне. Үз тырышлыгың белән. Укытучы тырышып кына булмый! Наташа – моның анык мисалы.

Тәбрис гажәпләнүен яшерә алмыйча көлөп жибәрде.

– Наташа да шигырь ятлыймыни?

– Ятлый! Ничек кенә әле! Син аның җырлавын ишетсәң!

...Син – гомер агышларым,
Син – минем сагышларым...
Син – минем шатлык илем,
Югалту, табышларым...

– дип җырлап жибәрсәме?! Еламый тыңлап кара!

Заһидә сөйләгәннәргә күңеле ышанып җитмәсә дә, Тәбриснең колагына Наташаның моңлы җыр тавышы ишетеләп киткәндәй булды:

...Син – минем сагышларым...
Югалту, табышларым...

Стена ягына борылып ятты... Ул елый иде... Заһидә әкрән адымнар белән ишеккә юнәлде...

Икенче көнне дә килде Заһидә. Бу юлы да үзе өчен көтелмәгән ачышлар ясады Тәбрис, әллә никадәр яңалыклар белде. Белгән-ишеткәннәре

арасыннан аны иң гажәпләндергәне, Заһидәгә ияреп, Наташаның мәчеткә йөрүе, догалар ятлау-өйрәнүе булгандыр, мөгаен.

– Исламны икәүләп, алмаш-тилмәш карап үстердек инде. Өйләгә кадәр мин мәктәптә, өйләдән соң Наташа озайтылган көн группасына китә. Аннары балалар бакчасыннан урын бирделәр... Баштарак Ислам икебезгә дә «әннә» ди иде. Үсә төшкәч, теле тәмам ачылгач кына миңа «әни» диюеннән туктады... – дип, үзе искә төшергән, сөйләгәннәреннән тәм табып, рәхәтләнеп көлеп тә алды.

...Ә Тәбриснең тизрәк кабат Наташаны, аннан да бигрәк улын – Исламын күрәсе килә иде. Аны күрми торган дүрт-биш көн елга тиң кебек тоелды. Менә, ниһаять, палата ишегендә Наташа күренде. Шул мизгелдә әйтерсең бүлмәдә ялтырап кояш чыкты.

– Саттымы Заһидә минем бөтен серләремне?... – диде ул, ишектән керә-керешли саф татарчалап. – Менә ышан син аңа. Хәер, үзем дә сиздермә дип кисәтә белмәдем шул. Сиңа сюрприз ясамакчы идем...

Сәер иде Тәбрискә аны тыңлап торуы. Наташа да кебек, түгел дә. Шулай булмый ни! Андый хәлләрне ишеткәне булса да, ул белгән Наташа – белорус кызы шулай тиз арада үзенә бөтенләй ят телне өйрәнә, камил итеп сөйләшә алырга мөмкинлегә башына да килеп карамаган иде аның.

– Бик тиз түгел инде, биш елга якин вакыт үтте бит, – диде Наташа Тәбриснең гажәпләнүле соравына каршы. – Беренче көннән үк Заһидәдән бер генә сүзне дә русча әйтмәвен, минем белән гел татарча гына сөйләшүен үтендем. Бик тә серле, хәйләкәр, теләсә кемнең теше үтмәслек тел булып чыкты бу татар теле. Үзегез кебек... Жиңел генә өйрәнермен, аңлармын димә... Баштарак бик жиңел булмады анысы... миннән бигрәк Заһидәгә. Һәрбер сүзне, жөмләне күпме мәртәбәләр кабатлап кара әле син минем истә калганчы... Әле миңа камилләшсә дә камилләшсә... Бик күп рус сүзләре кысылып китә сөйләшкәндә. Телнең нәфислегә, матурлыгы югала бит катнаштыра башласаң... Исламны да күбрәк Заһидә сөйләштерә...

– Кеше ышанмаслык гажәп хәл бит бу! Үзем сине тыңлыйм, ә акылым һаман ышанып житми...

– Мин нәрсә?! Әле син Исламның – улыбызның сөйләшүен ишетсәң!

– Кайчан күрәм инде мин аны?! Бик тә күрәсем килә бит!

– Үзем дә шул турыда уйлыйм. Бүген дә әллә алып барыйм микән дигән уй кәргән иде башыма. Тик... бу мәсьәләне уртага салып сөйләшеп, киңәшеп эшлик әле без. Сине бу хәлеңдә күрү кирәкмәстер аңа. Менә... аягыңа баскач... йөри башлагач...

– Нинди аяк, нинди йөрү турында сөйләсәң син?! Булмаганны...

– Ничек инде булмасын?! Карадылар... үлчәмнәрне алдылар бит. Шушы көннәрдә китерсәләр, экренләп басып, йөрәп тә карарбыз, Алла боекса.

– Барып чыга торган эш дип уйлыйсыңмы син моны?

– Ә нишләп барып чыкмаска тиеш, ди, әле ул?! Чыгачак! Мин сиңа бик тә ышанам! Дөрөс, ясалма аякларга басуга йөрәп тә китә алмасыңдыр баштан ук. Култык таяклары да кирәк булыр. Әмма... Икәүләп тырышсак, барысын да жиңеп чыгачакбыз.

– Син бу сүзләрен чынлап сөйләсәңме, әллә мине кызганып, мескен хәлемне вакытлыча жиңеләйтер, оныттырып торыр өчен генәме?! Мин бит гомер буе

гарип булачакмын. Күпме тырышсам да, ялварсам да, киселгәннәре урынына икенче аяклар үсеп чыкмаячак. Кирәкме сиңа гомерлек бәла, газап?!

– Дөрөс әйтәсен, яңа аяклар үсеп чыкмас чыгуын. Тик... бөөк кодрәт иясе Аллаһы Тәгаләнең рәхмәте чиксез. Сорый белергә генә кирәк. Хәлеңне жиңеләйтер... Син больницадан чыккач, иң әүвәлге эш итеп мәчеткә барырбыз, яме, дога кылырбыз, ялварып сорарбыз...

– Мәчеткә?! Мин?! Аллаһны бар дип тә белмәгән мәхлук... Аракы дәмләүче... Аякларым да шул хәмер аркасында...

– Күрәчәгән булган ул, Тәбрис! Минем дә гаебем бар, уйлап карасаң, бик тә вакытсыз юлыңа туры килдем... Үзеңне алай битәрләмә. Айнымас эчүче түгел лә син. Яшь чагында була торган хәл. Син беренче дә түгел, соңгысы да түгел. Иң мөһиме – вакытыңда тәүбә итү... Заһидә авылга кайткач ишетеп килгән, анда әниң бу хәлгә таруыңны ишеткәч: «Теге кызыңның гына каргышы төште...» – дип елый икән. Мин кем соң каргап каргыш төшерергә...

– Әйтеп кенә бетермисендер, каргагансыңдыр да, рәнжегәнсендер дә. Мине куркаклыкта гаепләсәң дә, хаклысың. Ике ут арасында калдым шул ул чакта, дөрөсен генә әйткәндә... Кадаклап куйган кебек. Артыңнан йөгерергә, юлыңнан туктатырга аякларым юк идемени?!

– Әллә бер дә уйланмагандыр дисеңме син мине ул хакта? Ничек кенә уйландым әле. Иң мөһиме – син исән! Барысына да сине яратуым «гаепле». Бик яраттым шул мин сине беренче күрдә үк... Мәңгелек мәхәббәт белән яраттым... Ни эшләмәссәң чын ярату хакына!

...Бүген Тәбрисне аякка бастырып караячаклар. Ясалма аякларга. Аякларны палатага кертеп, ул яткан караватка куйдылар да инде. Сул аяк тездән түбән ясалган, тубыктан. Икенчесе – уңы – бот төбеннән. Тәбрис хәтта тотып карарга да жөрйәт итмәде. Дулкынлану, билгесезлек, чарасызлыктан йөрәгенә сулык-сулык тибүен генә ишетте. Менә, ниһаять, палатага аңа операция ясаган табиб, шәфкать туташлары, тагын берничә ят кеше, аларга ияреп, Наташа килеп керде.

– Йә, егеткәем, Аллага тапшырып, бүген йөрөп карыйбыз, тиз генә ияләшеп йөрөп китә алсаң, өеңә дә чыгарырбыз...

«Өеңә дә чыгарырбыз...» дигән сүз сискәндерде аны. Чыннан да, кая барыр соң ул моннан чыккач? Фатиры да, өе дә юк бит аның Чаллыда. Туган нигезгә кайтып егылырмы? Тәбриснең кайгысынан әнисен инсульт бәргәнән белә торып... Ишетү хәсрәте бер хәл, улын аяксыз күрсә, йөрәгенә түзмәчәге көн кебек ачык...

– Йәле, йә, жайлап кына торып утырыйк. Юк-бар уйларга бирешергә тиеш түгел син хәзер. Фәкать аякка басу, йөрөп китү турында гына... Менә шулай... Каушама ул кадәр. Тынычлан. Йөрәгеңнең типкәне миңа кадәр ишетелә юкса... – Инде тәмам үз кешегә әйләнгән, чын мәгънәсендә үлем тырнагынан тартып алган чал чәчле табиб Әнәс Лотфуллович шулай агымлы теле белән тынычландыра, көч бирә торды аңа.

Аякларны тиешенчә беркетеп куйгач, ике култыгыннан жайлап кына тотып, күтәреп диярлек бастырып куйдылар Тәбрисне.

– Йә-йә, инде әкреләп кенә атлап карыйк...

Тубыктан киселгән аягының авыртуын тоймады да бугай ул, әмма... артык курку-каушауданмы, ясалма аякның салкыннанмы, атларга

тырышканда ышкылуыннандырмы, тездән киселгән сул аяк эрнеп авыртуып куйды. Тәбрис, ыңгырашып, үзен тоткан кулларга сыгылып төште. Тагын торып басты, тагын сыгылды...

– Башта шулай кыенрак булыр, – диделәр аңа. – Үз аякларың түгел бит... жайлашырга, күнегергә кирәк...

Адәм баласы барысына да күнә дип юкка гына әйтмиләрдер. Жайлашты, күндә Тәбрис тә. Йөргәндә ышкылудан чиләнәп, канап чыккан жәрәхәтләрнең эрнүенә чыдый алмыйча, ясалма аякларны салып ташлаган көннәре дә күп булды. Андый чакта ул кайчандыр укылган китаплардагы геройларның батырлыкларын исенә төшерде. Алексей Маресьев, Зоя Космодемьянская, яшъ гвардиячеләр, Муса Жәлил, Дмитрий Карбышев... Фатыйх Кәрим, энә, ике мәртәбә яраланган, пуля тигән, яраларыннан кан агып торган килеш тә окопта ятып калмаган, фашистларга каршы ташланган... Ә ул?! Булдыра алмыйм дип, шушы яшеннән көннәр буге караватта аунап ятсынмы? Улына – Исламына нинди үрнәк күрсәтә әти кеше...

Больницадан туры Заһидәнең бер бүлмәле фатирына кайттылар алар. Заһидә кырт кистереп шулай диде:

– Миңа кайтасыз, пока миндә яшисез... Бетте-китте! Аннары күз күрер... Алла язмаган эш булмас, жайланыр...

Больницадан ике култык таягына таянып чыккан иде, хәзер берсенә генә таяна Тәбрис. Шулай булмыйча чарасы да юк. Заһидә белән Наташа көне буге эштә. Үзе бер хәл, баланы ашатасы, көйлесе бар бит әле. Ислам баштарак бакчага йөрмәде. Әнисе кыстаганга жавабы бер: «Бакчага балмыйм, әти белән калам...» Әтисен чит итмәвенә, ятсынмавына эчтән генә икесе дә сөөнделәр. Баланыкын белмәссен, киреләнүе, әтисенә якын килмәве дә мөмкин иде бит. Дөрөс, әле бер-берсен күргәнче үк Наташа бик тә тырышты баланы әтисенә якынайту өчен. Кирәксә-кирәкмәсә дә һәр сүзгә диярлек «әти» сүзен кыстырып сөйләде. «Әтиңнән сорарбыз...», «әтиң рөхсәт итсә...», «әтиң кайткач...», «әтиң ни әйтер». Шулай һәр сүзгә «әти» сүзен кыстырып, зурайтып сөйләү үзенә дә бик кулай. Тыңламыйча киреләнәп елаганда да, йокларга, ашарга теләмәгәндә дә, бу тылсымлы сүзнең тәэсир көче әйтеп бетергесез зур иде.

Көннәрдән-беркөнне Заһидәнең кияүгә чыгачагы мәгълүм булды. Үзе һаман: «Беркая бармыйсыз, миндә яшисез...» – дип тәкратлап торса да, Тәбрис белән Наташа, бер бүлмәле фатирда бишәүләп яшәү мөмкин түгеллеген бик яхшы аңлаган хәлдә, авылга китәргә ниятләделәр. Авылга дигәндә дә, Тәбриснең туган авылына түгел, Заһидәләр авылына. Әле үзләреннән башка беркем дә белмәгән яшерен серләре бар иде аларның. Тагын биш-алты айдан бер фатирда бишәү түгел, алтау яшәргә тиеш булачаклар, чөнки Наташа буйга узган иде...

– Авылда буш өйләр буа буарлык, – диде Заһидә. – Теләсә кайсын сайлап ал. Безнең әниләр күршесендәгә йорт та буш. Тотыгыз да шунда кайтып урнашыгыз. Колхоз рәисе безнең туган тиешле, каршы килмәячәк.

Жан биргәнгә жүн бирер дип белми генә әйтмәгән халык. Чыннан да, шул Заһидә әйткән өйгә жайлы гына кайтып урнаштылар. Алты почмаклы менә дигән шыгырдап торган агач йорт. Газы-суы кергән. Нигез хужалары Себер ягында төпләнәп калган уллары янына күчәп киткәннәр икән.

Күпме тырышып карасалар да, йортларын сатып алучыны тапмаганнар. Колхоз карамагына тапшырып киткәннәр булып чыкты.

Бик үк «төшемле» булмаса да, эш тә жайлы гына табылды. Наташаны мәктәп ашханәсенә пешекче итеп алдылар. Тәбрис хезмәт остаханәсенә урнашты.

– Хәзерге балалар кулларына телефоннан башка нәрсәне тоталар, – диде мәктәп директоры. – Эти-эниләренә дә белмәмешләргә исләре китми. Балта, пычкы, чүкеч тәмен, агач, тимер исен татытасы иде шуларга... Станок, инструментлар бар, өйрәтүче генә табып булмый.

Тәбриснең башы күккә тиде. Бала вакытыннан әтисе янында балта-чүкеч тотып кайнашырга ярата иде бит ул. Өй жиһазларына кытлык заманында өстәл-шкафлар да ясап куйдылар. Ишекләренә агачтан сырлап-сырлап бизәкләр дә уйдылар әле. Күрше-тирәнәң исләре киткән иде күрәп. «Безгә дә ясамассызмы...» – дигәннәр иде.

Күп тә үтмәде, Тәбрис янына бер көтү малай жыелды. Эшләренә нәтижәсен күрәп, көннән-көн кызыксынып-рак эшли башладылар. Баштарак остаханәгә чакырып кертә алмый иде, хәзер исә куып чыгара алмый. Малайларны гына түгел, хәтта кызларны да. Ни генә ясамыйлар алар хәзер: өстәл-уриндыклар, күмер савытлары, кисәү агачлары, китмән, сәнәк, көрәкләр, чүп түгә торган арбалар, урам капкасы буена эскәмияләр, хәтта тимер койма, капкаларга кадәр... Авыл халкыннан заказлар килә тора, әзмә-күпме акчасы керә тора...

Наташаның «кулы тәме»н дә бик тиз төшенеп алдылар. Коръән ашлары, туй, төрлө бәйрәм мәҗлесләренә бәләш, гөбәдия, өчпочмак, өлеш ишеләрне аннан гына пешертәләр.

Кичләрен, эштән бушаган араларда Тәбрис дини китаплар укый, төрлө догалар өйрәнә башлады...

Һәм... ямьлә жәйдә – изге Ураза гаеде көнөндә уллары Инсаф дөнъяга аваз салды.

Ә язның бар табигать уянган, бөреләр дөнъяга күзен ачкан мәлендә очар кошлар аңа жылы яктан «тәпи» алып кайтты... Теле дә тиз ачылмакчы: «әтгә», «әннә», «әббә», «бабба»ларны тезә генә. Аның һәр көне әтисенәң кочагынан, «үчти-үчти»еннән башлана. Ислам мәктәпкә жыена. Энесенә дә үзе белгән хәрәфләрне танытмакчы, «Әлифба»сын ала да: «Монысы «ата» дигәндәге «а», монысы «бала» дигәндәге «б», – дип, көн саен «дәрәс» бирә...

...Көннәрдән-беркөнне кичкырылап ишек шақыдылар. Наташа белән Тәбрис икесе беравыздан «керегез» дияргә өлгәргәнче, өй ишеген киереп ачып, керә-керешкә үк сүгенә-сүгенә Мөәмин килеп кермәсенме?!

– И-и-и, оятсызлар дими, кем диярсен боларны, бер дә кайтып күренмичә, хәл дә белешмичә, күршәдә генә яшәп ятсын әле балаларың...

– Күршәдә генә түгел инде, эти, күрше авылда, жиде чакрым...

– Не смей каршы сөйләргә... Миңа димәгәе... жиде түгел, житмеш чакрымда булсын! Ата-ана хакы бар бит әле бу фани дөнъяда...

– Без әллә кайчан кайтыр идек тә... Әни ни әйтер...

– Мин ни әйтсәм, ул да шуны әйтер... Аллага шөкер, торып йөри башлады инде хәзер, рәтләнәп килә. Озакка сузылды инсулт дигәнә дә... Давай, тиз генә жыеныгыз да... киттек! Машина көтеп тора...

...Ишектән Наташа, аның артыннан Ислам, Тәбрис, иң соңыннан Инсафны күтәргән Мөәмин килеп керде.

Наташа караватта тәсбих тартып утырган Рәфинәнең алдына килеп тезләнде.

– Исәнме, әнкәй! Менә без кайттык. Хәлләрең ничек? Исән-имин генә гомер итәсезме? Зинһар, ачулана, рәнжи күрмә безгә... Гафу ит...

Үзенә шулай ягымлы, жылы итеп саф татарча дәшкән хатын-кызның йөз чалымнарын кайдадыр, кайчандыр күргәне бар кебек тоелып китте Рәфинәгә.

– Кем булды соң бу, улым? Күргәнем дә бар кебек тоела... Танып житкermимме шунда... Күземне әйтер идем... Сукыр тавык... – дип, янына килеп баскан улына дәште Рәфинә.

– Кем булсын, әнкәй, киленең... Синең киленең...

– Исеме юкмыни киленнең? Хәзер килен дип дөшү мудысы бетте бит инде, исем кирәк.

– Наташа аның исеме, әни, Наташа...

– Тагын... Наташамы?! Хикмәти Ходала... – Рәфинә бер генә мизгелгә «телсез» калды. – Нинди Наташа булсын, ди, бу?!

– Әйе, әни, Наташа, синең оныкларыңның әнисе.

– Алай булгач, нигә ул безнеңчә сөйләшә?.. Үзләренчә, русча түгел...

– Тырышты... Өйрәнде киленең, сезнең хакка, минем хакка... Чын ярату хақына...

– Бәрәкалла! Ул бит бер дә ялгыштырмыйча сөйли. Мин, билләһи-валләһи дип әйтәм, аның кебек шомә сөйли алмыйм, күпме тырышсам да... Алай була, ди, микәнни?! Ә нигә мин русча бер сүз дә белмим алай булгач, Ходалаңның хикмәте, век яшәп...

– Век яшәсәң дә, димәк, әле син чын яратуның ни икәннен белеп бетермисең булып чыга түгелме, әнисе... – дип, сүзгә кысылды Мәмин.

– Чын ярату дигәннәренәң ничегрәк икәннен син бә-ә-әк шәп беләсәң инде, тәҗрибәң зур!

Сүз очының кая барып ялганганын аңлап, дүртесе бергә дәррәү көләргә тотындылар. Нидән көләргә икәннен аңлап бетермәсәләр дә, аларга Ислам белән Инсаф та кушылды...

Эпилог

Әнкәемнең бертуган сеңлесе вафатыннан соң кызы Корьән ашына чакыргач, кайтырга ниятләп, юлга жыендым...

Туган авылым булмаса да, әнкәемнең якын туганнары гомер кичте бу авылда. Хәзер инде берсе дә юк. Хатирәләр янартып, уйланып барганда, каршыма килүче миңа бөтенләй таныш түгел ханым:

– Исәнмесез! Гафу итегез, сез язучы бит, шагыйрә... – дип дәшкәч, аптырабрак калдым. Шаяртырга тырышып:

– Шулай бугай шул... – дидем.

– Мин мәктәптә татар әдәбиятын укытам. Без сезне бик яхшы беләбез. Ижатыгызны яратабыз.

– Илтифатыгызга рәхмәт... Тик... минем шигырьләрем дә, повесть-хикәяләрем дә мәктәп программасына кертелмәгән бит, – дидем мин, таныш түгел ханымның тыйнак ижатымнан хәбәрдарлыгына аптыравымны яшерә алмыйча.

– Без кертелгәнме-кертелмәгәнме дип тикшереп тормыйбыз, бөтен якташ ижатчы-язучыларыбызны барлыйбыз, өйрәнәбез...

Бер-беребезгә рәхмәт әйтеп, уңышлар теләп сабууллаштык. Озак гәпләшеп торырга вакыт чамалы, көндөзгә уникальгә дип билгеләнгән Коръән ашының сәгәте житеп килә иде.

Мин килеп кәргәндә, түр якка әзерләнгән табын тирәли берничә ир-ат утырганын күрәп, алар белән ым кагып кына исәнләштем дә туганнан туган сеңелгә үземне гажәпләндергән очрашу турында әйттем.

– Ә-ә, әдәбият укытучысы булгач, Наташа инде ул, – диде сеңел, бер дә уйлап-аптырап тормыйча гына.

– Кем соң ул Наташа? – дидем мин. – Ә нигә Наташа? Керәшен татарымы әллә?

– Бер-ике жөмлә белән генә аңлатып булмый, озаклап сөйләргә кирәк аны... Менә... хәзрәт килсен дә, ашны үткәрик тә...

Ул да булмады, ишектән «Әссәламегаләйкүм, исән-сау гына торасызмы? Йортыгызга иминлек, бәрәкәт бирсен...» – дип, кәләпүшләр ир-ат килеп керде.

«Хәзрәт» дигәч, мин аны башына чалма чалган, ак сакаллы, өлкән яштыгә карттыр дип күзаллаган идем, гомер уртасыннан узып баручымы, әллә житеп кенә килүчеме ир-ат булып чыкты. Миңа борылып:

– Кунагыгыз да бар икән, исән-сау гына килеп життегезме? – диде дә хәзрәтебез табын ягына таба юнәлде. Таянып килгән таягы белән кереп баруын күргәч:

– Хәзрәт, рәхим итеп таягыгызны бирсәгез, мин алып куяр идем, – дигәнәмә, елмаеп:

– Рәхмәт, мәшәкәтләнмәгез... таякка таянуым хәерлерәк булып, йә егылып китәрмен, аякларым үземнеке түгел бит... – дип, шактый аксап, табын янындагы үзенә билгеләнгән урынга барып утырды...

Мәжлес тәмамланып таралышканда, хәзрәт, сеңеләмә бик зур рәхмәт әйтеп:

– Озакка кайттыңмы, Заһидә, кайчан китәсең? – дип сорады да, җавап көтеп тормыйча, сүзен дәвам итте: – Күргән-белгәннәргә саламнәребезне күндөзгәңгә Чаллыга баргач, безгә дә рәхим ит киткәнче, Наташа да шат булып... – дип өстәде.

Сеңелнең:

– Үзегез ничек? Икегез генәме? Балалар кай якларда? – дип соравына:

– Олысы Казанда. Ишеткәнсеңдер дә бәлкәм, укытучы һөнәрен сайлады. Төпчегебез – табиб. Әлмәттә яши. Өч оныгыбыз бар. Икебезнең дә эти-аниләр гүр иясә инде... – диде дә, сабууллашып, ишеккә юнәлде.

Табынны җыештырып, чәйләр эчеп алгач, сеңел: «Менә хәзрәтләнеп тыңла инде...» – дип, жайлап утырды да сөйли башлады...

Мин сеңлем Заһидә сөйләгәннәрне фәкәт әдәби калыпка салып, түкми-чәчми баян итеп, синең хөкемңә тапшырырга ниәтләдем, кадерле укучым!

Рәмзия
Габделхакова

УРАМНАРДА ЯНГАН ШӘМ ИСЕ...

Безнең гомер

Жаннар охшаш, уйлар уртақ безнең,
Күпме юлны бергә үткәнбез.
Бер үк җырлар тыңлап үскәнбез дә
Бер үк ялкыннарны кичкәнбез.

Безнең өчен Ватан Ана иде,
Тоеп үстек жылы сулышын.
Каdere бар иде һәр кешенең,
Шатлыгы бар иде тормышның!

Ятлар сызган юлдан киткәннәрне
Җилдә адаштыру бик җиңел.
Үз халкының жанын сатканнарға
Кул чабучы, шөкер, без түгел!

Безнең гомер ачык китап сыман.
Керсез, тыйнак иде серләр дә.
Бик кайтасы килә үткәннәргә —
Киләчәккә
Өмет белән баккан көннәргә...

Кайтулар юк. Бары китү генә.
Тузаннарға эзләр күмелә...
Сулар ага, болганышлар ага,
Ниләр калыр елга төбөндә?!

Рәмзия ГАБДЕЛХАКОВА (1959) – язучы, шагыйрә; Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре. С.Сөләйманова, Ф.Хөсни исемендәге әдәби премияләр лауреаты. «Көмеш тун», «Тау артында кояш бар», «Нишләттегез Гөлкәйне?!» һ.б. китаплар авторы. Әлмәттә яши.

Мин бер тамчы

«Ватан!» – дисәм, күзгә яшьләр килә... Газиз илем, туган жиркәем! Рәнжәтсәң дә, хәтта ят итсәң дә, Сине ташлап читкә китмәдем.	Карурманнар, таш кыялар аша Үткән чакта язмыш юлларым, Искән жылләрәңә йөзем куеп, Сулышыңны күпме тыңладым...
---	---

Гел кояшлы тумалар ла таңнар, Күлгәләр күмдә эзләрем... Өметләргә ясин чыкканда да, Бәхетемне сіндә эзләдем.	Әнкәемә булган мөхәббәтне Синәң белән, илем, бүлештем. Ватан дигән чиксез океанның Бер тамчысы – минем өлешем...
---	---

Тормыш

Хушлашасы килми синәң белән, Артык ямьле шул син, и тормыш! Могжизалар алып килер төсле Юлындагы һәрбер борылыш.	Нурда йөзгән көнгә генә түгел, Төннәрәңә хәтта мең рәхмәт! Синнән туеп китүчеләр юктыр, Артык татлы шул син, и тормыш! Тулган айның серле сукмагына Илтсә иде соңгы борылыш...
---	---

Юат әле, дустаным!

Авыр миңа, дустаным... Юат әле,
Кызганмыйча ихлас сүзләрең.
Юып ташла әле күңелемнән
Ятлар салган яра эзләрен.

Син аңлайсың мине. Син беләсең
Нинди сүзләр миңа кирәген...
Күзләремә карап елмай да бер,
Тынычландыр әле йөрәгем.

Якын итеп баккан карашыңнан
Таралыр күк авыр уйларым.
Жылың тоеп үксеп елармын да
Өр-яңадан жиргә туармын.

Кояш чыккан якка атларбыз без,
Шомнар богавыннан котылып.
Дустаным минем! Бәлки жан фәрештәм...
Бер сөйләшик әле утырып!

Бәхет мизгеле

Бәхетнең гомере кыска,
Тик калмый ул үткәндә.
Йөрәккә сыенып күчә
Бүгенгегә, иртәгә.

Ак күбәләк булып куна
Күңелнең иң түренә.

Нәни кояш булып балкый
Бүгенгенең күгендә.

Сүрелми аның жылысы,
Сүнми очкын-ялкыны.
Шул мизгелләр куенында
Яши тормыш шатлыгы.

Бүген елмаегыз!

Ә сез миңа бүген елмаегыз!
Күрмәмешкә салышып үтмәгез!
Әйтер өчен жылы сүзегезне
Соңгы сулышымны көтмәгез...

Елмаегыз, бүген елмаегыз –
Күңел нуры күчсен күңелгә!
Жан арыган бозлы карашлардан,
Елмаясым килә минем дә!

Ә сез бүген елмаегыз миңа!
Бүген сорашыгыз хәлләрем.
Баш өстемнән шомлы жыллар исә,
Бик борчылып йөргән мәлләрем...

Якын итеп, сөеп елмаегыз,
Юатыгыз талган йөрәгем.
Бик тоясым килә исән чакта
Кемнәргәдер әле кирәгем...

Матәм көне...

Сабырлыкка өндәмәгез безне,
Без өйрәнгән инде түзәргә.
Йонлы ялганнарға аяк сөрттек,
Ышанмыйбыз дөрес сүзгә дә.

Кырыс дөнья салкын кулын суза
Чыгу белән жылы биләүдән.

Мамык мендәрләрдә йокласак та,
Жаннарыбыз ташка әйләнгән.

Сөенергә өйрәтегез безне!
Өмет белән килә яшисе!!!
Бүген энә... тагы матәм көне...
Ил күгүндә кара болыт йөзә,
Урамнарда янган шәм исә...

Вакламыйк жанны!

Беткә үпкәләп буламы,
Рәнжеп буламы аңа?
Беттән арынырга кирәк,
Табарга кирәк чара!

Бөҗәкләр белән көрәшеп
Ваклыйсы юк жаныңны!

Черкине тиргәп буламы,
Эчмә диеп канымны?

Алар бит сиңа ябышып,
Үр-тауга да менәчәк.
«Без сине күтәрдек!» – диеп,
Бәгыреңне теләчәк...

Вакыт

Мәңгелекнең куенында
Югалалар мизгелләр.
Саф көмештән булсалар да
Тоныклана көзгеләр.

Кем хужа икән вакытка?!
Булмый яшәп өлгереп.
Сәгәтләр туктап калса да,
Вакыт үтә йөгереп...

Сез булганда...

Без түгел авылны яшәткән,
Без аны калдырып киткәннәр...
Китсәк тә, ярты жан авылда,
Күңелне бәйләгән үткәннәр.

Без түгел авылны яшәткән...
Зур бурыч – калганнар иңендә.
Өлегә күмелми сукмаklar –
Илтүче жан биргән нигезгә.

Авилны сагынып яшибез,
Ашкынып кайтабыз кайчакта.
Чакыра туган йорт, төп нигез,
Очкыннар сүнсә дә учакта.

Мең рәхмәт, авылда калганнар!
Йортларда әле ут янганда,
Сез торган чагында сагында,
Югалмас авылым, яшәр ул,
Ябылмас, өзелмәс юллар да!

Үз өөңдө

Иң тыныч төннөрдөр монда,
Иң хәерле иртәләр.
Өлөшөң һәрчак табында –
Монда сине көтәләр...

Язмышыңның бар җепләре
Шул нигезгә бәйләнгән.
Диварына сеңгән дога
Коткарыр мең бәләдән.

Булмаса да хат-хәбәрәң,
Йөрсәң дә ерак юлда,
Шакымыйча ачып керер
Бердәнбер ишек шунда!

Яшәүләрең мәгънәсә дә
Шушындадыр, күрәсең...
Газиз жаннар көткән йортның
Уты гына сүнмәсен!

Балачак

Үткән көнне тотып булмый,
Була бары сагынып.
Хәтер канатлары белән
Һәр мизгелгә кагылып,
Балачак дигән илләргә
Кайта тик хыял гына.
Аның белән күрешергә
Сузыла уйлар гына...

Сагынып искә алуға
Кояш куна йөзәнә.
Уяна да шау чәчәкле
Болыннарға йөгәрә...

Иярми безгә Балачак,
Чыкмый яшьлек юлына.
Туган йорт бусагасында
Утыра ул тын гына.

Беркая китми Балачак!
Ул әле һаман анда.
Биек йолдызларга оча
Канатлы таганнарда...
Балачак үткәндә яши,
Анда гел якты, ямьле!
Анда кояш шундый назлы,
Әни дә япъ-япъ әле...

Әйтер идем...

Әйтер идем: «Рәхмәт хатларыңа!
(Әле һаман көтәм яңаларың...)
Күңел жылың сеңгән сүзләр белән
Дәваладың күпме яраларым!»

Дәртләндереп үргә, жинүләргә,
Көннәремне нурга күмүчем син!»

Әйтер идем: «Башка ташлап китмә!
Мәхрүм итмә назлы карашыңнан.
Синсез калсам, кабат адашырмын
Чытырманнар, чатлар арасында...»

Әйтер идем: «Зинһар, кичер мине,
Күрмәгәнәм өчен яшьләреңне!
Миннән хәбәр, ярдәм көткән чакта,
Гамьсез калып, берни дәшмәвемне...»

Әйтер идем: «Син фәрештәм минем!
Яшәү көче, илһам бирүчем син!

Әйтер идем... тагы бик күп сүзләр...
Тик аларны кая юлларга соң?!
«Мин – күлгәң синең», – дигән идең.
Хактыр, ахры...
Төннәремдә эреп югалгансың...

Сиңа сыеныр күңел

Жил-жил атлап узып киттең янымнан,
Өлгермәдем сулышың да тоярга...
Ятим коштай, әй, талпындым артыңнан,
Йөрәк типте: «Тукта... китмә... югалма!!!»

Тик бер мизгел күрәп калдым йөзегең,
Кая анда ни булса да дәшәргә...

Күңел генә өзгәләнеп кычкырды:
«Синнән башка миңа ничек яшәргә?!»

Гөрләп торган урам йотты сыныңны,
Балкып алды ак болыттай күлмәгең.
Юл чатында басып калган берәүнең
Сагышланып елмаюын күрмәдең...

Хыялый син, йолдызларга очар кош!
Жирдә сиңа артык кысан тоелыр...
Ә минем жан мәңгелеккә киткәндә
Бары сиңең куеныңа сыеныр...

Игезәгем!

*Бар да таныш, бар да якын тоелыр –
Тик ул инде барыбер мин булмам.*
Нияз Акмал.

Төн белән таң кисешкәндә,
Китеп барган чакта жирдән,
Игезәгем, бер мизгелгә
Мин күрештем сиңең белән!

Ә син әле кем өчендер
Йолдыз булып кабынырсың.
Тик барыбер төшләрәңдә
Сыңарыңны сагынырсың.

Сиңең жиргә төшү иде,
Алып язмыш китабыңны.
Бер карашың нурга күмдә
Төн иленә илтер юлны.

Минем кебек өзгәләнеп
Гел эзләрсең... белми – кемне...
Безнең жаннар галәм иңләп
Йөрер шулай әрле-бирле...

Ике күңел кавышканда,
Аңлаша тик күзләр генә.
Син ашкындың жәйләреңә,
Мин адаштым көзләремдә...

Жыр үрерсең, моңнар алып
Мәңгелекнең куеныннан.
Кемдер тыңлар, уйга калып...
Тик, кызганыч, ул мин булмам...

Оча алмыйм...

Төштә гел адашып йөрим,
Дөрөс юлны табалмый.
Ник мин монда, кайда кыйбла? –
Газапланам аңламый...

Артык катлаулы икән бит
Бу жирдә гомер итү...

Өнемдә дә шул ук халәт,
Гасабилык жанымда.
Бәргәләнеп ярдан-ярга,
Атынам күк таганда.

Кайда булырга тиеш мин,
Нинди булырга тиеш?!
Әле томан, әле буран –
Язмышка тигән өлеш...

Үз ноктама кайтумы бу,
Өллә үземнән китү?

Яшим хыял каурылларын
Куеныма яшереп.
Кыяда булса да оям,
Оча алмыйм кош кебек...

ХӘЧТЕРҮШ

РОМАН

Фатирларына кайтып төшсә, күршеләрендә ниндидер мәжлес бара иде. Әнисе: «Йә, ничек булды?» – дип, бөтен битен тикшереп чыкты, янәсе каты дөмбәсләмәгәннәрме дигәндәй сорады. Ул дипломын тоттырды. Әнисе кәгазь катыргыга күз атты. Аннан: «Йөрисез инде шунда имгәнеп!» – дияргә дә онытмады. «Толик абыең армиядән кайтты, ул тазалыгын, ул матурлыгын күрсәң! Синең кебек киптерелгән балык түгел, гренадёрдай инде менә! Бар, кереп исәнләшеп чык!» – диде. «Юк! Кермим, күрешербез әле, бүген булмаса, иртәгә!» – дип әйтеп куйды үсмер. Озак та үтмәде, ишек шакидылар. Хәниф барып ачса, нык бәдәнле, чибәр Толик абыйсы басып тора.

– Братишка, это ты что ли? Үскәнсең, ныгыгансың, молодец! – дип, Хәнифне кочаклап ук алды. Аннан: «Гульчира апа, дорогая, әйдәгез инде, кунакка кереп чыгыгыз, зинһар, мин сезне бик яратам бит!» – дип, әнисенә мөрәжғәт итте.

– Толик улым, бик рәхәтләнеп керер идем, кечкенә бәбиебез бар шул безнең, син хезмәтгә чагында алып кайттык! – диде, акланып.

– Бик яхшы булган, Гульчира апа, бик яхшы! Исемә ничек була инде бәләкәчнең?

– Фәридә дип кушкан идек инде, – дип куйды Хәнифнең әнисе, нәрсәгәдер уңайсызланып.

– Фарида! – дип, күрше егете бермәлгә сүзсез калды. Аннан пышылдап кына: – Ярыймы, бер генә тапкыр күз салып алсам? – дип үтенде.

– Күз генә тидерә күрмә инде, улым!

– Юк, юк, Гульчира апа, минем күзләрем каты түгел, әнинеке кебек мәрхәмәтле алар! – дип куйды. Әнисе диванда йоклап яткан бер яшьлек сабийны күтәреп алды да күрше егеткә күрсәтте. Сабый, нигә борчыйлар икән дигәндәй, боргаланып алды.

– Фарида! – дип, әрнеп әйтеп куйды хәрби хезмәттән яңа гына кайтып төшкән күрше егете. Аның күзләреннән эре яшь бөртекләре коелды. «Фарида!» дип кабатлап әйтте дә үкереп елап та жибәрде. Үзе: «Зинһар, гафу итегез, зинһар, Гульчира апа! Түзәлмәдем, күңеләм тишелде, зинһар, кичерегез!» – дип сөйләнде ул күз яшьләре аша: Всё разрушили у меня, всё!»

Шуннан соң күрше Толя абыйлары бик еш кына Фәридәгә уенчыктар,

үсә төшкәч, күчтәнәчләргә хәтле ташый башлады. Үзенә хәл хатыны белән аерылыштылар тагын... Сәбәпләре дә булгандыр инде...

...Менә шундый галәмәтләр гел туып кына торган фатирга ничек Резидәмне чакырыйм ди, ничек күрсәтим ди әлеге хәл-әхвәлләрне? Ә Тукай кызына барыбер житкергәннәр! Шуңа күрә аны дус-ишләремә, йә туган көнгә, йә туй табынына гына ияртеп йөрим. Оста гармунчының барлык бәйрәмнәрдә дә урыны түрдән, сыйлану мулдан дигәндәй, мин хәзер почётный гражданин тирә-якта. Әй, үз әтиң янәшәндә булса, дөньялары ничек түгәрәк булып иде. Менә шундый хәлләр белән кайнап торган, әле һаман ыгы-зыгылы тормышыбыз дәвам итә. Вақыт-вақыт контузиялә күршебез дәдәй Никита элеккечә котырып ала башласа, аның явызлыгына пәһлвандай улы Анатолий гел каршы төшә... Әнисен күршеләреннән яклап яши ул хәзер.

Толя абыйның дус-ишләре, иптәшләре бик ишле иде. Совет Армиясеннән кайту белән ул дары заводына ахирләре янына эшкә урнашты. Ә пороховойда техник спирт вагоны, эшелоны белән каяндыр, кайсыдыр тарафтан килеп кенә тора. Хәрби заводны саклаучы кызыл погонлылар да, биредә эшләүче хезмәткәрләр дә чөмерәләр генә әлеге «бодяга»ны. Хәнифнең үги әтисе Фирдүс тә, төнге сменада булса, кызыл помидор кебек пешеп кайта, ул эчеп алса, тынгылык бетә өйдә. Төне бие тәмәке көйрәтеп, бертуктаусыз арлы-бирле йөреп чыга. Телевизор кабызсаң, сүндерә, ут кабызып китап укысаң, тагын тынгылык бирми, бөтен холыксызлыгы тышка бәреп чыга. Көнә-төнә китап укырга яраткан үсмергә андый көннәрдә бигрәк тә кыен. Аш бүлмәсенә кереп утырса, чыгып: «Кереп ят хәзер үк!» – дип бәйләнә. Аулаграк урын булса, берне менеп төшәргә дә күп сорамай, ә куллары корыч кебек нык аның. Үсмернең әлеге ударлардан күз аллары караңгыланып китә. Ул еламый да, әнисенә дә житкерми, ләкин әлеге бәндәгә карата нәфрәте генә арта бара. «Килер бер көн, ник кул күтәргәнәң үкнерсенә әле» дип кенә уйлый ул. Ә дуамал үги әтисенәң көчә житә аңа, жиденче класста укыган үсмергә сигез мәртәбә Сабан туге батырының ничек житмәсен, ди. Аннан хәтта аю хәтле дәдәй дә шүрли. Әле бер мәлне әнисенә начар сүз әйткән өчен коридорда бәйләнәшәп киткәч ишек төпләреннән күтәрәп алып идәнгә бәргән иде. Ләкин нәфрәтләнеп, үчле рус агасы сагалап торып, үги әтисенәң башын арагы шешәсе белән орып яралады. Берсен милиция, икенчесен «Ашыгыч ярдәм» машинасы алып китте. Әшәкә күршеләрен икенче көнне үк чыгарып жиберсәләр, әнисенәң ирен баш яраларын тегеп бер атна яткырдылар. Бер фатирда торган ирләр коридорда да, кухняда да кабат очрашмаса тырышалар иде. Бер елны әнисе Гөлчирә үтенеп сорагач, үги әтисе Мари Илендәге татар авылыннан үз анасын кунакка алып килде. Улы кебек үк олпат гәүдәлә әлеге әби баласының капма-каршысы булып чыкты. Килгәннән бирле оек-бияләйләр бәйли, тәһәрәтен алып, намаз укырга гына тукталып ала да кабат кул эшенә керешә. «Улым, әйдә, чәй эчеп алайк әле», – дип, вақыт-вақыт икәүләп утырып тамак ялгыйлар. Үз оныгы булмаса да, хәлләрен сораша. Ничек укуы, нинди билгеләр алуы белән дә кызыксына. Өстәл-табынны жыештырып куя да, дини китапларын укырга тотына. Үз итте аны әлеге иманлы әбисе. Гармун уйнаса да: «Булдырасың, улым, афәрин!» – дип мактап куя.

Үги әтисенәң әнисенә булган ихтирамы артуга тагын бер сәбәп килеп

чыкты. Көннәрнең берендә Фирдүс абзасы тагын төнгә сменадаң салып кайтты, әнисе теле белән әйтсәк, тыгынып пәйда булды. Иртән әнисе Гөлчирә эшкә китәр алдыннан: «Фирдүс, менә бу стенага тишек тишеп, чөй кагарсың әле, икәү төшкән фотоны элеп куярбыз!» – диде. Әлегә айнып житә алмаган хәләл жефете: «Ярар», – дип мырлап кына куйды. Әби кеше тәһәрәт алырга чыгып киткәч: «Зинһар, әни алдында да эчеп йөрмә, тыгынгансың икән, буеңа сәңдерә бел!» – дип үгетләп тә алды хатын. Ире: «Абау, жаным, бу тыгынумы инде, син әле эчкән ирләрне күргәнең юк, карчыгым жаным!» – дип юхалана башлады ир.

– Тыңла инде сүземне, әнкәй янында оятка калдырма безне! – дип, Хәнифнең әнисе ирен үгетләп эшкә китеп барса, кунак әби кереп, сул як почмакка утырып, тагын нәрсәдер бәйләргә алынды. Хәниф исә «Том Сойер мажаралары» китабын алып геройлар дөньясына кереп чумды. Әби бәйли дә бәйли, үсмер китаптагы вакыйгаларга ияреп, шулар тормышы белән яши хәзер. Озак та үтмәде, үги әтисе каядыр чыгып керде дә бите тагын да алсуланган кебек тоелды, урындык алып стенага үрелеп тишек ясый башлады. Үзе Хәнифкә тегене алып бир дә монысын китер дип әмер бирә тора. Ниһаять, тишеләсе тишелеп, ишеләсе ишелгәч, Хәниф кулына тоткан чөйләрнең абзый сораганын аңа сузды. Монысы юкарак булып чыкты, икенчесен бирсә, калыңрак икән, өченчесе дә туры килмәгән иде, исерек абзый ярып:

– Ник тагын шунысын бирдең? – дип, агач кисәге белән үсмернең башына орды. Бу хәлләрне каш астыннан гына күзәтеп утырган Мәдинә карчык нәфрәт белән:

– Син нишлисәң, имансыз, балага кул күтәрәсәң?! – дип әйтте.

– Дәресең бирми бит, юри эшли, шундый кире ул, әнием-жаным! – дип, һәрвакыттагыча бөгештерергә тотынды. «Алай бик кулың кычыта икән, Нужага кайтып, беренче хатының Сөмбеләдән туган балаларыңа сугарсың, оятсыз булсаң да булырсың икән, иртәгә үк авылга кайтарып куй мине!» – дип, рәнжеп әйтте ана кеше. «Мин бит инде, әни, каты сукмадым, шаяртып кына, энә, еламый да бит!» – дип сөйләнде эчеп тинтәкләнгән абзый. Ләкин аңа нәфрәт белән карап торган үсмернең күзләрен күреп, айнып киткәндәй булды. Мондый караш юлыннан тайпылмый торган корыч холыклы кешеләрдә генә була торган иде. Яшь чагында исерек килеш иптәшен машинасы белән ялгыш таптатып үтергәч, аны дүрт елга утыртып куйганнар иде. Күрде ул төрмәдә кыйналган саен холыклары ныгый барган адәмнәрне. Тора-бара шундыйлар абруйлыга әйләнә генә бардылар. Бу үги баласы да шулар каваменнән түгелме соң?!

Үги әбисе гамьсез улыннан туеп, туган авылы Нужасына кайтып китте. Аның шулай итүенә әнисе белән Хәниф кенә кайгырды. Бигрәк намуслы, акыллы әби булып чыкты шул әнисенен каенанасы. Мәдинә карчык та Гөлчирә киленен үз итте, яратты. Хужабикәнең кунакчыллыгын, үз әнисе кебек якын иткәнлеген сизгәндер, ахры. «Ярый, улым, яхшы укы, гармуныңны ташлама, каникулларыңда кунакка кайт! Әхмәт абыең белән гөмбәгә, балыкка йөрерсез!» – дип, иркәләп сабууллашты. Шулар көннәрдән бирле үз итте ул үги әбисен. Хәтта үги әбием дип әйтергә теле дә әйләнми иде.

Шулай итеп ыгы-зыгылы, гаугалы дөньясы үзгәрмичә дәвам итте. Ул

тугызынчы сыйныфны тәмамлагач, аларда вакытлы яшәгән Каюм абыйсы өйләнәп, башка чыгып китте, тулай торактан бүлмә биргәннәр иде. Хәниф кенә түгел, бүлмәләренә хәтле ямансуланып калды. Үсмер белән ыгы-зыгы килеп шаярышкан туганнан туган абыйсының китүен бик авыр кичерде сакал-мыек жибәргән уналты яшьлек егет. Әнисе генә: «Кырып ташла шул жоннарыңны, йөрмә карт бабайлар кебек сакал үстереп!» – дип тәнкыйтылде. «Каникулда бит мин, жәй буге үстерәм дә көзгә унынчыга барганда кырып ыргытам!»

Каюм абыйсының башка чыгып тулай торака күчүенә тискәре яклары шундук түргә калыкты. «Апа белән энекәшкә кул гына күтәрәп кара, Фирдүс жизни, мин сине бик хөрмәт итсәм дә, аларны рәнжеттермәм!» – дип кисәтүләренә файдасы бик зур булган икән. Үги атай хәзер иркенләбрәк холыксызлана башлады. Шундый имансыз көннәренә берсендә ул беренче сменадан кайтып гауга чыгарды. «Бар, Нужага әниң янына кайтып эч!» – дигән хатынының сүзләренә ярысып китеп: «Ах, анаңны, сөлек малае!» – дип, хатынына китереп сукмасынмы! Әнисе әрнеп елап жибәрде. Үсмернең еллар буена жыелган нәфрәте тышка бәрәп чыкты, ул яшен тизлегендә үги әтисен күтәрәп, сафага бәрде, ятакта сузылып яткан адәмнең иягенә уң йодрыгын терәде. «Тагын бер кул күтәрәп кара, жиңерәм мин синең тинтәк башыңны!» – дип кычкырды. Шуның белән бетте сигез тапкыр Сабан туге батырының гегемониясе, күптән вакыт житкән булган димәк. Хәниф төрле рәнжетелүләрдән, мыскыл ителүләрдән рухын сындырмаган, киресенчә, ныгыган гына.

Шул көннән башлап, Фирдүс абый аннан шүрли дә, үзен ихтирам да итә башлады. Берәрсә килсә йә булмаса үзләре кунакка барсалар: «Минем улым барысын да булдыра ул! Гармунда да уйный, бокска да йөри, дуслары да күп!» – дип кенә жибәрә. Хәниф тә аңа бүтән кагылмады. Үги әтисе кайчагында салып алса: «Теге чакта мине сафага күтәрәп бәргәч, сукмадың бит, улым, мин жүләргә, рәхмәт сиңа!» – дигәли. Салмыш булса да, хәтерли тагын! Алтынчы класска Казанга укырга килгән оялчан юаш, рәтле-башлы русчасы да булмаган үсмер түгел инде ул бүген! Хәзер беренче яшүсмерләр разряды булган боксчы, мәктәп бәйрәмнәрендә, туган көннәрдә, юбилейларда гармун-баянда жырлатып-биетеп куандыручы, балалар театрында да геройларны уйнаучы, КВН командасының капитаны, шук-шаян бер егет инде ул! Өстәвенә, чибәр-чибәр кызлар игътибар итә башладылар үзенә! Күптән түгел, «ТАССРның X еллыгы» исемендәге мәданият сараенда Шәриф Хөсәеновның «Зөбәйдә – адәм баласы» драмасында төп герой – Булатны уйнаганын карарга мәктәптән үзәннән өч яшкә өлкәнрәк пионервожатый Гөлсинә дә килгән иде. Тамашадан соң алар бергә кайтырга чыктылар. Аулаграк урынга житкәч, кыз:

– Мин сине яратам, Хәниф, бәхетле бул! – дип, аны шаккатырып, үбешергә сузылды. Нинди рәхәт мизгелләр, мәктәпнең иң сылу, иң матур кызларының берсеннән шундый сүзләргә ишетә әле! Бал кебек татлы иреннәре белән сине назласын әле!

– Гөлсинә, нишләп бәхетле бул дисең. Минем бит укып бетерергә бер генә елым калды, – дип аңлашырга теләде Хәниф.

– Син бик яшь шул әле, мин кияүгә чыгам, булачак ирем – курсант,

тагын бер атнадан лейтенант погоннары тагачак. Соңыннан илнең кайсы почмагына жибәрерләр, әлегә билгесез! Тик шуны гына әйтәм, сиңа чыккан хатын-кыз бәхетле булчак! Бәхетле бул, жаным, үзең дә! – дип, тагын бер тапкыр егетнең битеннән үпте дә тиз-тиз атлап китеп барды. Хәниф кенә ни әйтергә дә белмичә аптырап бимазаланып калды. «Мин кияүгә чыгам, бәхетле бул!» дигән сүзләре генә колагында чыңлады. Соңыннан, күпме генә гомер үтсә дә, язмыш аларга очрашу насыйп итмәде. Ни кызганыч, Гөлсинәнең язмышы билгесез булып калды. Үзе чибәр, акыллы, мәктәпне дә алтын медальгә тәмамлаган үзләренең пионервожатыйлары, татарның асыл кызларының берсе булган туташның бәхетле тормыш коруына инанып яшәде ул. Амин, шулай гына була күрсен!

Әлегә исә Хәнифнең куанычлары житәрлек, әле аның гомере мәңге үтмәс, барысы да алда кебек тоела иде. Аның бит тизрәк мәктәпне тәмамлыйсы, соңыннан югары уку йортына керәсе бар. Совет Армиясе сафларына барып, батырлыклар күрсәтәсе килә.

Менә ул бүген төн буе Гөлсинәгә багышлап, шигырь тезде. Әлбәттә, ул әлегә башлап язучы гына, ләкин үзенң саф тойгыларын ошбу юлларга салырга тырышты:

Сабуллашырга дип кенә бүген,
Нигә килдең инде, Гөлсинә?
«Яратам бит» дигән сүзләреңнән,
Чын, әлбәттә, күңелем сөнә!
Син бәхетле итә ала иден,
Насыйп булдың бүтән берсенә,
Мин дә сиңа бәхет кенә телим,
Яшьлек дуслым, гүзәл Гөлсинә!
Бәхетле бул!

Озак оныталмады үсмер үзенң пионервожатыен! Бәлкем, кире әйләнеп кайтып: «Хәниф, сиңең укуып бетергәннең көтәм, кияүгә чыкмаска булдым», – дияр кебек. Юк шул, аккан сулар кире кайтмый дигән кебек, бүтән күзенә чалынмады Гөлсинә! Бәлкем шулай дөресрәк тә булгандыр. Ә тормыш дәвам итә, ыгы-зыгыларга, төрле ызгышларга мул Хәнифнең тормышы. Үги әтисе Фирдүс тә аның белән сак кылана, үзенчә горурлана да кебек. Ләкин күрше Никита дөдәй генә үзгәрми. Әнисенең аш бүлмәсендәге «Мир» суыткычының ачык торганын күрәп: «Вы что делаете? – дип шапылдатып ишеген бәрәп япты. – Сломаете же!» – дигәч, «Я вам всем башку разобью!» – димәсенме! Хәниф, түзмәде, бүлмәдән чыгып: «Перестаньте всех оскорблять!» – дип акырды. Зур корсаклы симез Никита башта аптырап, үсмергә акаеп карады, ләкин үсмернең карашыннан ярсудан кызарып чыккан күзләрен читкә алды.

Ә язгы көннәрнең берсендә Лариса кызларының көмәнле икәнлегә, дары заводын саклаган өлкән сержант Евгений Зайканың да бу эшкә катнашы барлыгы ачыкланды. Төтя Нюра, хәлне белгәч, ни эшләргә дә белмичә, буталанды.

– Ой, Галочка жаным, Никита дурак белсә, икебезнең дә башыбызга житә, бәрәп үтерә ул безне! – дип бимазаланды.

– Борчылма, тётя Нюра, үзегезнең рус милләтеннән түгелме? Каршы килмәс дип беләм.

– Ой, Галя, Гульчира, жаным, улым Анатолий белән киңәшләшәргә кирәк, эшеннән кайтышына каршысына чыгыйм әле, – дип, ишеккә ашыкты.

Юкка гына өтәләнмәгән икән күрше апалары! Яңа гына балыктан кайтып төшкән Никита дэдәйгә яңалыкны ничек житкерергә икән дип борчылды. Әйтергә дип кыюлык туплап маташкан арада битен сакал баскан, тәне су күрмәгән, балык исе сөңгән иренә сөлгә китереп тоттырды. Инде тагын хәбәрне әйтергә кирәк дип кенә уйлаган иде, кабат кодрәте житмиçә бүлмәләренә кереп, трусик-майка күтәреп чыгып, Никитасына бирде. Тегесе канәгать калган кенәз кебек, киём-салымны алып, «кхым-кхым» дип тамак кыргалап, горур гына атлап юыну бүлмәсенә кереп китте. «Ой, боже мой, боже мой, что же мне делать?» – дип гаугалы тормышыннан миңгерәгән хатын, ни эшләргә белмиçә, чыгымлы башлады. Бәхетенә, шимбә көн булу сәбәпле, уллары Толик абый өйдә икән. «Бик борчылма, анай, үзем әйтермен мин аңа, бар-бар борщынны эзерләп бетер! – дип, әнисен кухняга куды. Бер ярты сәгәтләр вакыт үтсә үткәндер, кыхылдый, ат кебек пошкыра-пошкыра, күршеләренә атаманы ваннадан килеп чыкты. Кырынгач, юынгач, адәм кыяфәтенә кергән үзе. Кухняда кайнашкан тётя Нюра гына түгел, без күршеләре дә, халнең финалы ничек бетәр икән дип, колак салып тыңлыйбыз!

– Эти, сиңа әйтәсе сүз бар иде! – дип, улы Анатолий коридорда ук каршы алды аны. – Папа, поговорить надо! – дип, якорь рәсемнәре, диңгез дулкыннары төшерелгән сөлгегә пумала башын сөрткәли-сөрткәли атлаган атасына иярде...

– А что, өйләнәсеңме әллә? – дип сорады ата кеше битараф кына. «Не я, сестрёнка Лариска выходит замуж!» – дигәнә күршеләргә дә ачык ишетелде.

– Кияүгә чыга? Ничек шулай көтмәгәндә, ашык-пошык, нишләп мин иң соңыннан гына беләм? – дигәнә дә аңлашылды.

– Ну, эти үзең беләсең бит инде безнең заманны! Ни бит, вакыты житкән инде! – дип кыгайтып, сак кына әйтеп куйды улы Анатолий.

– Ничек вакыты житкән, кай арада өлгергән соң вакыты? Әле унны бетереп эшли башлаганына да бер генә ел, ул арада өлгереп тә житкәнме? – дип, һәрвакыт үзен генә хаклы санаган фронтовик Никита сүзне үз көсенә алып китте. Инде аңлашуны озак сузудан мәгънә юклыгын чамалаган улы:

– Она беременная, папа, и парень тоже неплохой! – дип, туры наводка белән атты. Абзыйның болай да итләч бите апара салган он кебек кабарды, күзләре иләсләнде.

– Где эта малолетняя, безмозглая дура! – дип акырып жибәрде. Эшнең дәрәс юлга кереп китмәгән аңлаган тётя Нюра, кухня ягыннан башын тыгып:

– Нинди малолетка булсын ул, Никита, унтугызынчы яше белән бара, элек рус авылларында 15 яшьтән үк кияүгә чыкканнар, нишләп кире бетәсең син! Кызыңа бәхет кенә теләр иден, жүнле ата булсаң!

– Где эта сопливая дура, где сама? Вся в мать пошла! Убью, зарежу, опозорила на всю страну! Где она? – дип үкерде нервы өянәгә башланган диктатор.

– Атай, зинһар, нервыланмыйча гына сөйләшик әле, югыйсә безнең

тавыштан бөтен йорт «дер» килеп тора. Лариса булачак ире белән, туй күлмәкләре, тегесен-монысын карарга дип, Бауман урамына «Бүләкләр» кибетенә чыгып киттеләр.

– Вот, зараза, этакая... Вся в мать пошла! И кто такой счастливый жених? Случайно не татарин ли? Кто? – дип разбой салды карт. Толя абый, йөзенә шатлык төсмерләре чыгарып:

– Юк, юк, атай, үзебезнең халык, Женя его зовут, то есть Евгений, Кучемович Зайко – дип тезеп салган иде, Никитаның зур симез башы калтырый ук башлады. Бу инде эшнәң бик начар якка юнәлеш алуы иде. Димәк, хәзер атайның өянәге башланачак. Колак салып тыңлап торган күршеләр дә, эшнәң начар бетәсен чамалап, шомланып калдылар. Хәнифнәң әнисе дә:

– Йа Хода, үзең саклый күр инде Лариса белән Женя энекәшне! – дип теләп куйды. Ә күршәдә әсәрнәң драматургиясә көчәйгәннән-көчәя генә бара, жанны өшетәчәк финалы, чигелешә якынлаша.

– Убью всех, пусть меня посадят, лучше я тюрьме помру, чем среди этих тварей. Ну, берәр рус егетә тапмаган бит, украин астына жәелеп яткан, үтерәм икесен дә. Син, син генә шулай итеп тәрбияләдең аны, татарлардан калган карт себерке! – дип, бөтен фатирларын яңгыратып улады, кабат тинтәкләнә башлады күршә заты. Ул да түгел, нәрсәнедер идәнгә күтәреп бәрде. Ишетелер-ишетелмәс тавышланып дөнья хәлләре белән таныштырып утырган радио тынып калды. Аның саен Никита дәдәйнәң рупоры көчәя генә бара иде.

Унбиш минутлап дөбер-шатыр килгәч, бар да тынып калды, Нюраның гына үксеп-рәнжеп елавы әле дә ишетелә иде.

– Ни өчен, ни өчен миңа шундый тормыш? Жансыз, вәхши, иртәгә үк разводка бирәм, чәнчеләп кит берүзең, рәхәтләнеп яшә бездән башка гына! – дип шыңшыды. Ул да түгел, безнәң ишектән Толя абый килеп керде:

– Зинһар, гафу итегез. Аның белән сезгә дә, безгә дә бернинди тынычлык юк. Менә шулай яшибез инде, тәтя Галя! – дип әйткәч, бите тырнанып, кан саркыган күршә егетә чыгып китте. Никита дәдәйнәң балык тотудан кайтуы чираттагы жәнжал белән тәмамланды. Аның кинәт тынып калуына сәбәп: улы Анатолий аяк-кулларын бәйләп, авызына чүпрәк чөй тыккан, явыз сүзләрен ишетмәс өчен шул адымга барган икән. Бу гаугалардан Хәнифнәң үги әтисе Фирдүс кенә күңел күтәрәнкелеге кичерә кебек. Табагы белән коймак ашаудан зур канәгатьлек алган ата мәченеке кебек чырасна шатлык чалымнары сытылып чыккан иде.

Хәнифнәң әнисе генә:

– Әллә чыгып тәтя Нюрага чәй эчертәп керимме? Ничек түзә икән ул шул мөртәткә? Тагын кул күтәргән бит, тагын! – дип хафаланды, йә урыныннан торып, йә кире утырып, ни кылырга белмичә тыпырчынды. Үги әтисе ирония белән:

– Менә син шундый ир белән торып кара әле, белерсең эчкән кешенәң ниндиген! – дип сөйләнде.

– Бер генә дә артык жирең юк, андый чакта син дә шыр диванага әвереләсең! – дип, Фирдүс үги әтисенәң авызын томалады.

Лариса апаның бүксәсе, чынлап та, бүлтәеп чыккан, игътибар белән карасаң, көмәнле икәнлегә күзгә ташлана икән! Булачак тормыш иптәше

ике еллык хезмәтен үтәп бетереп, иңнәренә өлкән сержант погоннары таккан иде. Әнисе әйтүе буенча, яхшы хезмәт итүен искә алып, эшкә калырга да тәкъдим иткәннәр. Ярты еллык хәрби курсларга йөрәп алгач, иңенә прапорщик погоннары тагачаклар, ди. Булачак прапорщик иптәшнән сөйләшүе дә йомшак, ничектер колакка назлырак тоела. Толя дэдәй әйтмешли, «көнъяк сөйләше» икән. Хәниф күбрәк күрше киявенен хәрби формасына, киёмнәренә кызыкты. Әй, кайчан булса да бер шундый сержант погоннары тагып кайтып төшәсе иде дә... Ларисалар, Лена, Машалар, Надеждалар муенына сарылыр иде. Сарылсалар, сарылмасалар да, Хәниф барыбер затлы, тәрбияле пионервожатый Гөлсинә кебек чибәр, шомырт кара чәчле татар кызына гына өйләнәчәк.

Соңрак Хәниф тә ни өчен Резидәне яратканын, аны сайлаганын аңлады. Күрше авыл кызында Гөлсинә чалымнары бар икән! Тик әлегә үсмер унынчыны тәмамларга жыенып йөри. Шундый көннәреннән берсендә дәрестән кайтып керсә, аны тагын күңелсезлекләр көтеп тора икән. Өйләрендәгә тавыш-гаугалардан нервылары какшаган Толя абый сөйгән яры Фәридәннән кияүгә чыкканын ишеткәч, бәдрәфкә бикләнеп асылынган. Нидер сизенгән Нюра түтәй үги этисеннән ярдәм сораган, ул ишекне тартып ачып, элмәктән алып күрше егетен коткарып калган. Хәзер «Ашыгыч ярдәм» белән больницага алып киткәннәр. Ул, терелеп чыккач, үзен сәеррәк тотта башлагандай тоела иде. Үз-үзенә бикләнгәндә вакыт-вакыт: «Как я без тебя, Фарида?!» – дип өзгәләнә. Төннәрендә сөйгән ярының исемен кычкырып саташып уяна башлады. Әнисенен, туганнарының гына түгел, без күршеләренен дә жаны әрни иде аның өчен. Олы йөрәкле, мәрхәмәтле кеше бит ул, әнисе Нюра түтәй кебек! Шулай да Толя абыйны саклап калып булмады. Ахры, дөньядан ваз кичкәндер инде. Иптәшләре белән балык тотарга киткәч, Идел уртасына йөзеп кереп: «Простите меня, пожалуйста!» – дип кычкыра да төпкә китә. Аның гәүдәсен водазлар өч көн эзләгәннән соң гына табып алдылар. Бу кайгыдан тәтә Нюра нык биреште, чәчләре чаларды, әнисе Гөлчирә белән кочаклашып елаштылар. Этисе Никита дэдәй ниләр кичергәндер, билгесез, тик әлегә фаҗигаләрдә хатынын, әлегә-дә баягы татарларны гаепләде. Күрше апаны яклап арага кергән кияве, прапорщик Женя дэдәйне көннәрдән-беркөнне тимер торба белән башына сугып имгәтте. Инвалидлыкка чыккан ирне кызганыпмы, ике бүлмәле фатир бирделәр тагын, алар хәзер Нюра түтәйнән хәлен белергә оныгы Валераны ияртеп кенә килгәлиләр. Ни кызганыч, ирле-хатынлы эчә башлап, вакытыннан алда, наркоманга әйләнгән улларын калдырып, якты дөньядан китеп бардылар. Валера оланга да гомер бирелмәгән булган, унжиде яшен тутырган көннәреннән берсендә ул да жир куенына кереп ятты. Ярый әле, Нюра түтәйнән улы Әхмәт бар, иң авыр кайгылы көннәрендә яныннан китмәде.

– Әнкәй, әйдә, безгә күч, хатыным Эльвира да, балалар да: «Дәү әнине безгә алып кайт», – диләр.

– Юк инде, улым, бердәнберем, миңа шулай язгандыр инде, хәзер балалар кырылып беткәч, Никита карт жүләр дә бераз имгә килгән кебек. Күп калмагандыр, бергә яшәп бетерергә инде, без кызым Лариса белән

киявем Евгений фатирына күчәбез, Гөлчирә күршеләребез дә иркенләп яшәсеннәр, улым, алар да күрмәгәннәрен күрделәр инде.

Хәнифнең әнисе белән чөкердәшеп яшәгән апа, бик еш кунакка килеп, тәмле чәйләр эчеп, елашып алып, истәлектәргә чумып утыралар иде. Ө ул хатирәләр гел кайгы-фажигаләрдән генә тора кебек. Бетәшкән Нюра түтәйнең соңгы килүе 1986 елның көзенә туры килде.

– Гульчира жаным, бәгърем, Никитага инсульт булды бит, йөри алмый. Гел урын өстендә ята хәзер, теле генә калды. Зинһар, барып, татар күршеләрдән гафу үтен, миңа рәнжемәсеннәр дип үтенде. Ул бит әлегә фатирдан сезне сөрөп чыгарыр өчен төрлө гөнаһлар кылган. Зинһар, кичерегез аны, үтенеп сорыйм. Ул йөз чөөргән улым Әхмәт килеп булыша хәзер безгә!

Тагын ярты еллап вакыт үтмәгәндер, Нюра түтәйнең дә, Никита дөдәйнең дә бу дөнъядан китеп барганлыгы килеп иреште. Зәйнәт бабасы әйтмешли, гомер дигәнең бер мизгелдә үтеп китә икән ул! Ләкин әлегә көннәргә житәргә Хәнифкә иртәрәк әле!

ПОШ

Беренчел йон эшкәртү фабрикасы, кыскартылып, татар халык телендә БЙЭ дип аталып йөртелсә, русчасы ПОШ иде аның. Техника керә торган зур капкасының өстенә шулай дип зур итеп тимер эретеп язып эленгән. Казанның Киров районындагы предприятиенең урнашкан урыны заманында искитмәле жәннәти табигать почмагы булганлыгын әле дә чамаларга мөмкин.

Фабриканың арт ягында борын-борын заманнарда саф сулы чишмәләр челтерәп аккан, күлләрендә, инешләрендә балыклары мыжлап торган, бу гүзәллеккә мөкиббән китеп, кошлар сайраган. Бүгенгә көндә инде бу сулыклар агулы сазлыкларга әйләнгән. Дары заводларыннан, әлегә йон эшкәртү фабрикаларыннан агып чыккан химикатлар белән болганып, бар тереклек юкка чыккан. Элеккеге бай тереклекле сулыкларга якынайган саен, борынынны ярып, сасы ис кереп тула. Инеш аша салынган асылмалы күпердән дә тизрәк чыгып китү ягын карыйсың. Хәниф күрәп белгәндә, үле табигать, хәтта куркыныч табигать иде биредә! Күперә аша үткән саен үсмергә, шушы сасы газлы боткага күз салса, аның төбөндә ниндидер куркыныч затлар яшидер кебек тоела. Быгыр-быгыр килеп, суы кайнап торган, өскә газлы һава атып торган чоңгылдан менә хәзер берәр куркыныч зат килеп чыгар да үзе белән тирән упкынга сөйрәп алып төшеп китәр кебек тоела ана. Бу тирәгә төрлө сәбәпләр белән килеп эләксә дә, коты чыгып, тизрәк ераккарак китәргә ашыга иде. Тугызынчы сыйныфта укыганда үсмер Хәнифкә хезмәт дәрәсәнә эшкә өйрәнү өчен йон фабрикасына йөрергә туры килде. Ул чагында каядыр читтә производствоның өстәмә чимал базасы да барлыгын күрергә дә, белергә дә туры килмәгән иде ана. Бар икән ул анысы да!

Менә, ниһаять, ул очрак та килеп туды. Урта мәктәпне тәмамлап, театр училищесында укыган еллар. Эше авыр булса да, хезмәт хакын әйбәт түлиләр дигәч, хәерче совет студентының кесә ягын рәтләр өчен, Хәниф тә бер айга эшкә урнашырга теләп гариза язды. Заводка эшкә урнашу формальностьларын да үткәч, «Пәнжешәмбе көнне Казан кырыена

урнашкан чимал базасына барып, бригадир Бэдретдин абзаңа менэ шушы юлламаны бирерсең», – дип, аңа уңышлы юл телэп, озатып калдылар. Телевышка бистэсен үтүгэ, Урман арты саласына бара торган юлның уң ягына урнашкан эскерт өөмнэре күзгэ ташлана. Ул өөмнэр саламныкыннан ике-өч тапкыр биегрэк, аларда сарык йоныдыр дип башына да китереп караганы булмады. Каян шулкадэр чимал табып бетергәннэр диген?! Гажэп! Өслэрен, явым-төшем үткэрмэс өчен брезент япма белан каплап, ян-якларын калын арканнар белэн беркетеп, жиргэ янтайтып кагылган казыкларга тарттырганнар. Нинди генэ көчлө давыл чыкса да, йолкып ыргытыр димэ! Чимал базасының түбэн ягында йөк вагоннары килеп туктый торган биек складлар бар икэн, ал-арт якларында йөк бушатыр өчен капларга пресслап тутырылган, өстө-өстөнэ шыплап өөлгөн малны тимер ыргаклар белэн элэктөрөп, йөк күтэртеп төяү машинасының эржэсенэ дүрт данэсен тэгэрэтэ-эйлэндэрэ чыгарып саласың. Эскерт күтэрүдэ дүрт кеше катнаша, кайчагында эшне тизрэк алып барыр өчен алтыга да житэлэр. Көне буге шулай кырмыскалар кебек кайный торгач, ике-өч атнадан йон төргэклэреннэн торган зур бер тау калка. Бу процесс жэй буена дэвам итеп, производствуа кышлык запас туплана. Менэ Хэниф тэ үзенэң финанс хэлен яхшыртыр өчен шунда килеп элэкте. Бригадир Бэдретдин агасы юллама-кэгазыгэ күз салып алгач: «Икенче бригадага кушылырсың, аларга бер кеше житми, эшлэп кара», – дип куйды. Чандыр гына күренгэн үсмер егеткэ бик үк ышанып та бетми иде, ахры. Шуннан аңа эш киөмнэре һәм акулалар ауларлык кармакны хэтерлэткэн бармак калынлыгы ыргакны китереп тоттырды. «Ярый, хэерле сэгатыгэ, энекэш!» – дип озатып калды.

Хэниф, складтан чыккач, платформа өстенэ баскан килеш шактый басып торды. Жэйге кызу кояш нурлары белэн чарланган дөнья өстендэ бертуктаусыз хэрэкэт бара. Эшчелэрнең күбесе, яланөс йөрөп, кап-кара булып беткәннэр. Әйтерсең лэ биредэ Идел буге халыклары түгел, э карачутыр Урта Азия кешелэре, Африка негрлары кайнаша. Хэниф кенэ уйга калды. Кабул итэр микэн аны бу сынаучан эшче халкы? Үзе дэ түзэ алыр микэн, сынатмасмы каторжаннар хезмэтендэ дигэн уйлар борчыды аны. Биредэге биек таш коймаларның өске ягы да чэнечкеле тимерчыбыклар белэн уратып алынган. Әйтерсең лэ яшерен хэрби объектны, йэ булмаса, төрмэне саклыйлар. Бу киртэлэр аша мәңге үтэрмен димэ! Өстөвенэ, тикшереп, тентеп чыгарыла торган каравыл ноктасының як-ягында ике немец овчаркасы котыра-сикерэ синэң өстенэ ыргыла, артыңнан өрөп кисэтеп калалар. «Вау-вау, урлап кына кара, без уяу!»

...Көмнэр генэ юктыр инде монда эшлэүчелэр арасында. Хэниф беренче көннэн үк агылый-тагылый кебек гел бергэ йөргэн өч ир-атка игътибар итте. Сизелеп тора, күпне күргэн адөмнэр! Читлэр белэн бик аралашмыйлар, үз компаниялэренэ дэ кертергэ атлыгып тормыйлар. Алар гел бергэ, читкэ китеп, тэмэке көйрэткэндэ дэ, эбэт вакытында тамак ялгаганда да, ризыкларына кадэр уртак! Үзлэрен эллэ кемгэ санап, башкалардан өстен куймасалар да, вакыт-вакыт чимал базасында кемнең хужа икэнлеген төшөндөрөп торгалыйлар. Бригадир Бэдретдин агаларына да: «Абзый, теге жиргэ барып кил инде», – дип, йэ кибеткэ юллыйлар, йэ булмаса: «Самоварыңны яңартып жибер элэ, алайса», – дип, вак-төяк эшлэр йомышлыйлар. Ак сакаллы, күпне

күргән карт каршы килү түгел, рәхәтләнеп чәен дә куя, табынын да эзерли. Юк, Бәдретдин ага, кушканнарын үтәргә чапса да, йомышчы малай итеп тотмый үзен. Киресенчә, хәтта шул юлда йөрүеннән канәгатьлек тә таба. Үз итә ул бу бердәм елгыр егетләрне. Тегеләре дә олы кешегә игътибарлы: «Әйдәле, Бәдретдин абый!» – дип, олы кешене олылап, беренче стаканны аңа сузалар. Абый кеше зәм-зәм суын ашыкмыйча гына сөзеп эчеп бетерә дә үзе алып килгән, аны түгәрәкләп кисеп турап куйган кыяр кисәкләре арасыннан берсен сайлап алып, шытыр-шытыр итеп чәйнәп, кабымлап куя. Аннан: «Егетләр, рәхәтләнеп ашагыз әле бәрәңге белән, Мәрзия түтәегез төрөп жибәрде, салкын суда тозланганнар», – дип, ир-атларны кыстый башлый. Егетләр ризыктан авыз итәләр дә абзаларына: «Искитмәле тозлы кыярлар, рәхмәт Мәрзия жингигә», – диләр. Бәдретдин аганың жыерчыкка баткан йөзе бу рәхмәтләрдән жәелеп китә, кояш кебек балкый башлый. «Минем карчык кына шулай тозлый ала кыярны», – дип, бичәсен мактап та жибәрә. Бу көфер почмагының әбәтләре гади генә ризыклардан торса да, кеше кызыгырлык була. Кырып пешерелгән бәрәңге янына кыяр, помидор, кайчагында тозланган, ысланган балык, йә булмаса хамса, толька кебек килькалар табыннарын бизи. Бәдретдин ага да өеннән хәләл жефете Мәрзия түтәй эзерләп жибәргән ризыкларны чыгара тора. Бер көнне каклаган чирек каз алып килсә, икенче көнне пешкән тавык, өчпочмак, пәрәмәч кебек татар ризыкларын да ташып кына тора. Ир-егетләрне ул, үз балалары кебек күрәп, кыстый-кыстый сыйлый, шуннан үзенә әйтеп бетермәслек канәгатьләнү таба. Тагын аның адресына рәхмәтләр ява. Тагын Бәдретдин аганың жыерчыклы битеннән нурлар сибелә. Ул яшыләрне үз итсә, егетләр дә аңа агай, абый дип хөрмәтләп кенә торалар. Чимал базасындагы кайберәүләргә бу күренеш бик үк ошап та бетми кебек. Абыйның бу өчлек тирәсендә генә бөтерелүеннән көнләшүчеләр дә, ачулары чыкканнар да бар. Үзләре ишетмәгәндә генә, «Теге өчлек тирәсендә генә бөтерелә», «ялагайлана», «куркадыр ул алардан», «бөтен сверхсрочный эшләрне шулар бригадасына гына бирә», – дип, төрлечә тәмсезләнәләр. Ни сәбәптәндер, бу кыю егетләр Хәнифкә ошый. Баскаклык ясамыйлар, йомшакларны мыскыл итмиләр, кимсетмиләр. Әллә сынап, әллә шулай туры килгәләдеме инде, өчлек вәкилләре: «Братишка, дай, пожалуйста, вон тот стакан», йә булмаса «будь другом, принеси, пожалуйста, холодной воды» дип йомышласалар, Хәниф аларга татарчалап: «Яхшы, Ринат абый», «алып килдем, Рәис абый», «менә сезгә салкын су, Нурғали абый», – дип, ни кушсалар, шуны үтәде. Баштарак аның татарча сөйләшкәнәнә сәерсенеп карасалар, тора-бара Хәниф, бригадир Бәдретдин агалары белән дә ана телләрендә аралашуга күчтеләр. Шуннан ләззәт таба, горурлана башладылар. Нурғали абыйсы гына бер мәлне: «Син кайсы яктан, кайсы авылдан соң, улым?» – дип сорады. «Казанның мин», – диде ул. Абый кеше гажәпләнеп карап торды да, «Молодец, энекәш», – дигәч, арка чокырын йон төргәге әйләндерә торган ыргагы белән кашый-кашый борылып китеп барды. База ишегалдындагыларның күбесенә дә татарча гына сөйләшсә, ике телне тигез белүе ихтирам уятты.

Әлеге тәңнәре төрле сурәтләргә бай өч ир-атның аңа карата мөнәсәбәтләре төптән үзгәрде. Карап торырга кырыс, кайчагында хәтта дорфа булып күренгән адәмнәрне Хәниф тә үз итә башлады. «Нихәл, артист энекәш»,

«булдырасың, молодец», «так держать, Ханиф братишка!» диюләре, егетне үсендереп жибәрә иде.

Рәис белән Нурғали абыйлары чандыр гына булсалар да, житез һәм кыю ирләр иде. Әйдаманнары – Ринат абыйлары исә, киресенчә, урта буйлы, эре сөякле, нык бәдәнле, кара бөдрә чәчле, дәрт-дәрманы ташып торган утыз-утыз биш яшьләрдәге ир заты. Теге икесе үзләрен ничек кенә иркен тотмасыннар, иң беренче чиратта, Ринат абыйлары белән киңәшеп эш итәләр. Ни сәбәпледер, биредәгеләрнең күпчелеге Ринат алдында яرارга тырыша, шул ук вакытта курка да кебек тоела Хәнифкә. Ни сәбәпле икән дип аптырады ул. Әллә Ринат абыйның шомырт кара күзләреннән ташып торган кыю карашыннанмы?! Әллә инде адәм чыдамаслык кызу көннәрдә чишенеп ташлаганда, тәннәренә кадап ясалган сурәтләре күп булудан, шуны күрүдән микән? Алай дисәң, мондагыларның күпчелеге шул кавемнән. Тәндәге рәсемнәрне карый-карий, Хәниф үзен күргәзмәгә эләккәндәй тоя, хужаларының үзләренә сиздермәскә тырышып күзәтә. Ни генә юк әлегә өчлекнең тәнәндә! Шәрә хатын-кызга елан уралган. Нурғали абыйсының жылкәсендә бөркет канат жәйгән. Ринат агасының күкрәгендә Ленин, Сталин сурәтләре. Беләгендә – «Не забуду мать родную!», кулбашында – «ДМВ – 1964 г.» диелгән һәм парашют белән сикерүче десантник рәсеме. «Димәк, ул хәрби хезмәттә бурычын үтәгәндә, миңа әле унөч кенә яшь булган! Нишләп элеккеге десантчының тәнәндә төрмәчеләрдә генә була торган «наколка»лар? Утырып та чыкмагандыр бит?!»

Дөрөсен генә әйткәндә, Хәниф беренче көннәрдән үк биредә хезмәт кылучыларның күпчелеге кимендә бер-ике тапкыр зона шулпасын чөмергәнлекләрен аңлап алган иде инде. Бригадир Бәдретдин агасы да биредәге контингентка жайлашкан тәҗрибәле абыйга охшаган, авыр хезмәттән тузып баручы бер зат иде. Аны хәзер, олыгаеп бару сәбәпле, жиңел кәсепкә күчәргәннәр, килү-килмәүчеләрне билгеләп, барлап тора һәм төшемләрәк урыннарга билгеләүче дә, каршылаучы да ул. Ахры, Ринат ага төркеме белән дуслык урнаштыру аңа башка жинаятьчел төркемнәр басым ясамасын өчен кирәктер. Чимал базасындагы тәртип тә Ринат агаларына бәйле иде. Ыгы-зыгы чыга башласа, шундук чик куялар.

Ләкин башка башкисәрләр бу хәлгә бик үк риза-бәхил түгел иде. Ничек булса да, вазгыятьне үз кулларына төшерергә теләүчеләр житәрлек икән. Шундыйлардан ике метрлы, йөз кырык килолы эрмән фамилияле, котырган үгезнекен хәтерләткән сумала кебек кара күзле адәм дә бар иде биредә. Күренә9: физик көче ташып, каны кайнап тора. Аның көче үгезнеке генә түгел, хәтта филнеке хәтледер кебек тоела. Вакыт-вакыт шуны исбатлап, искәрткәләп тә тора, ул спектакльләренң барысы да әлегә өчлекне сынап, басым ясап карар өчен дә эшләнә. Шуның белән ул биредә иң көчле, гайрәтле һәм чимал базасында бар тормыш аңа гына буйсынырга тиешлеген дәлилләмәкче була. Йә берәрсен күтәрәп алып, салам тутырган капчыкны уйнаткан кебек баш очында бөтерә. Икенче берәүне тотып алып, өем өстенә ыргыта. Йә булмаса, биек платформага күтәртеп утырта. Шуның белән күпчелекнең эченә курку өсти. Аңа ялагайланып, һәрчак янында озын буйлы, гел русча гына сөйләшүче, вакыт-вакыт бокс алымнары күрсәтеп алучы яшь бер адәм дә бар. Үзенң хужасына охшарга тырышып, мескенрәкләрне

бәргәләп тә ала. Хужасы Степанян исә, бернинди каршылык күрми торгач, азганнан-аза бара иде. Көннән-көн көчен күрсәтер өчен яңа эшәкелекләр уйлап таба. Үз тирәсендәге дүрт иргә: «Әйдәгез, сез барыгыз да миңа ташланыгыз, әгәр дә аяктан ексагыз, бер литр сезгә», – дип, призын да билгеләп куя. Тегеләр, куркак булып күрәнмәс өчен, пәһлеванны уратып алып кысрыклайлар. Икесе кулларына, калган икесе аякларына ябыша. Степанян дүртесен дүрт якка, бала-чаганы ыргыткан кебек болгап ата. Соңыннан иң тазарагын, жирдән күтәреп алып, баш очында бөтерә. Кемнәндер ирлегеннән, горуурлыгыннан көлгән адәм Хәнифнең күңелендә нәфрәт уята башлады. Бу акылсыз бәндәдән курыкмаса да, юллары кисешмәсен дип, урабрак үтә торды. Башкалар да бик якынлашмаска тырышалар. Бу кыланмышлар базада киеренкелекне арттыра, бердәмлекне тарката бара. Тора-бара пәһлеван үз тирәсенә дистәләгән адәмне, шул исәптән ялагайларны, куркагракларны туплап, үзен мәйданның тулы хужасы итеп тоя башлады. Тирәсенә көннән-көн аның нәфрәтенә тап булмаска тырышкан, аның явыз абруе астында тыныч яшәргә теләгәннәр тупланганнан-тупланды. Аңа буйсынмаучылар арасында Ринат абыйсының төркеме һәм тагын бер унлап кеше калды. Шулар арасында Хәниф тә бар иде. Ул, бокс белән шөгыйльләнгәндә, нинди генә фил кебек адәмнәрне күрмәде, беркайчан да тупас көч алдында баш имәде. Биредәге албастыдан да курыкмый иде ул. Бәла-казадан ераграк йөр дигәндәй, низагтан читкәрәк калды. Аның хикмәтләрен читтән генә күзәткән Ринат абыйсы да әлегә бу уеннарда катнашмый торды. Әрмән пәһлеваны янында куштан булып йөргән, бокс алымнары белән куркагракларны шаяртып кына бәргәләгән Илгиз атлы бәндә дә артыгын кылангалый башлады. Телевышка малайлары Шамил белән Радикны бәргәләп, Шамилнең борыны канагач, борыс кисәге алып, тегең ташланды. Степанян егетнең кулын тотып алып, сугып аударды. Бу хәлгә көчкә түзеп утырган Бәдретдин абзалары нәфрәт белән: «Син нишлисең, уважаемый, бала гына бит әле ул, үтерәсең бит», – диде. Албасты аңа: «Я не позволю минем дусларга зыян салуны», – дип җавап кайтарды. Чимал базасындагы атмосфера көннән-көн бозылганнан-бозыла, жәйге кояш астында кызганнан-кыза барды.

...Хәнифнең бирегә «килеп элэгүе» дә очраклы гына булды. Беренче курсны тәмамлагач, курсташлары Харис белән Мансур бик зур акчалар түләнә торган урын барлыгын ачыклаганнар. Әгәр дә бер айдан артык тир түксән, имеш, мең сумнан артык акчаны кулга төшерергә була икән! Авылга кайтып, якын туганнарын, дусларын күрергә хыялланып йөргән егет икеләнә калды. Училищеда да стипендия дә алмагач, әнисе, үги әтисе биргәннән генә мөмкинлек тапкан шәкертнең бу мохтажлыктан чыгасы килә иде. «Син – Казан малае» – дип, училище директоры Шапиро аңа бер тиен дә түләмәде. Уку йортына кышкы спорт төрләре буенча өч кубок яулап алганда гына ике-өч ай стипендия биргәләп алды алуын. Анысын да тренеры Филия Усмановна кереп: «Училищегә дан китерүче студентка, финанс ягы кыен булса да, стипендия түләрگә кирәк, өстәвенә ул ике тапкыр спорт мастеры нормативын үтәде, Бөтенсоюз студентлар спартакиадасына барабак Татарстан җыелма командасына кертелде», – дип аңлата торгач кына, Шапиро ташлама ясады. Хәниф, чыннан да, акчага мохтаж иде, Резидә янына барганда да тиеннәр кирәк, эти-әнисеннән еш сорау егетнең горуурлыгына бәрә. Сөйгәне янына

буш кесэ белэн бару да бик оят иде аңа. Киём-салымы да кайтыш: өстендэ – студентлар формасы, вельвет чалбар. Энисе: «Өс-башыңны алыштырыр иден, эйдэ, кибеткэ чыгабыз!» – дисэ дэ, уңайсызлана. Менэ, ниһаять, ул кесэ тутырып сэмэн алырлык урын тапты. Тагын өч ел укуы калды, озату кичэсендэ киярлек затлы киём алырга да житэчэк.

Эйбэт кенэ башланган, жайлы гына барган эш авырайганнан-авырая. Кешелэр арасында күралмау, нервылану артканнан-арта. Барысына да Кавказдан килгэн эрмэн эзмэвере сәбәпче. Өстөвенэ, эше дэ зур физик көч, түземлелек сорый. Биредәге хезмэт Хәниф уйлаганнан да авыррак булып чыкты. Аңа хәтле килеп урнашканнар да, хәзерге көндә хезмэт кылучыларның бер өлөшө дэ чыдый алмыйча китэ тора, икенчеләре табыла тора. Эш биредә, чыннан да, нык авыр иде. Тимер ыргак белэн 250 килограммлы төргәкләрне берүзең вагоннан эйләндереп чыгарасың да платформага тәгәрәтәсең. Аның эле 400 килограммлылары да бар! Моңысын инде – ике кеше тәгәрәтә. Каторжаннар тормышына аласы акчалар бәрабәрәнэ генэ түзәргә мәжбүр ителәсең. Студент егет тагын шунысына да шакката: күпме генэ сарык-бэрәннәр күргән, хәтта йоннарын да кыркышканы булса да, биредәге гәрәбә кебек сап-сары Австралия сарыклары йонын күрөп, аның исс-акылы китте. Утыз-кырык сантиметр озынлыктагы, алтын төсендәге чип-чиста бу йонны нинди сарыклардан алалар икән? Әкияттәге чын алтын йон инде. Ничек шулай була икән соң дип нык гажәпләнде шәкерт. Соңыннан аңлашылганча, ул бәкелдекләргә киём тегеп кидерәләр икән, йон чиста да, сыйфатлы да һәм бик кыйммәтле дэ була икән.

Беренче көннәрдә ияләшмәгән килеш сигез сәгатен эшләп, хәле бетеп, караватына кайтып ава иде. Ярый эле, әнисе туклыклы итеп аш-су пешерә белә. Иртән шул нигъмәтләрне спорт сумкасына тутырып, бар ихтыяр көчен жыеп, салкын су белән чайканып, мәңге туймас йокысын куып, үсмер янадан эшкә юл тотта. Эле Харис белән Мансур барында сөйләшергә, көйләшергә иптәшләре булган икән. Озак та үтмәде, авыр күтәрәп көчәнүдән эчен кузгатып, Харис курсташы китеп барды. Ул да түгел, биек эскерт башыннан егылып төшеп, Мансур дуствы баш миен селкетте. Чит адәмнәр белән аралашырга яратмаган Хәнифкә авыр чорлар башланды. Өстөвенэ, Степанян басым ясый, ул да тынычлыкны ала. Шулай да үзең чыдамлыгы, тырышлыгы белән егет башкаларның ихтирамын казана башлады.

Тик Степанян гына көннән-көн әрсезләнэ бара, хәтта атасыннан өлкәнрәк Бәдретдин абзыйга да шаярткан булып: «Ай, старый пердун», – дип тә ычкындыргалады. Моңа хәтле тәрбияле, горөф-гадәтләрән нык саклаган, өлкәннәрне өлкән, кечеләрне кече итә белгән эрмән халкына тап төшерү иде бу. Бу галәмәтләр Ринат абыйсының да кәефен кырганнан-кыра, төсмере коелганнан-коела бара иде.

Бүгөн дэ, төшкө ашка туктагач, эрмән пәһлеваны, тагын үзен күрсәтеп алыр өчен, Паша дигән рус кешесенэ: «Өгәр дэ мин шушы 250 килограммлы төргәкне платформа өстенэ күтәрәп салсам, син миңа бер литр куясыңмы? Ә инде булдыра алмасам, мин сиңа эрмән самогоны алып киләчәкмен», – дип шарт куйды. Теге – беркатлы гади генэ кеше, бәхәскә кереп: «Аны син түгел, штангистлар да күтәрәп куя алмый», – димәсенме. Степанян алдан ук хәстәрлängән булган, ахры, тәвәккәл адымнар белән платформа

кырыенда яткан ике центнерлы төргәк тарафына юнәлдә. Ике ыргак белән ян-якларыннан эләктереп, ыргып бүксәсә өстенә салды, берәз сулыш алып торгач, зур капчыкны бөтен гәүдәсә белән өскә чөеп жибәрде. Шулай көчәнә, үзсүзләнә торгач, платформа өстенә менгереп куя алды. Ялагайлар: «Браво, браво!» – дип кычкырган иттеләр. Әлбәттә, физик көчнә кызганмаган иде Аллаһы Тәгалә бу имансыз бәндәгә. Тик акыл ягын гына ни сәбәптәндер киметкән. Шуның белән спектакльнең беренче пәрдәсә тәмам булды...

Төшке аштан соң эш башланганчы, Хәниф әз генә хәл жыеп алып өчен кырыйдарак яткан йон төргәкләре өстенә менеп ауды. Оеп кына китеп бара иде, өстенә каты кәнтәр кисәге килеп төшмәсенме. Кемнәрдер хихылдап көлөшөп алдылар. Сикереп торып күз салса, көчлө хужасын тапкан Илгиз мөртәте мыскыллы икән.

– Эй, колхозник, вставать пора! – дип өстәп тә куйды. Хәниф ачуы чыгып, теге мөртәт-бәндәгә таба китте. Теге боксчылар кебек басып:

– Давай, давай, подойди сюда, колхозник, – дип хихылдады. Үзе сул кулы белән Хәнифкә кизәнде. Барлык тамаша кылучыларны да шаккатырып, студент егет үзенә очып килгән йодрыктан иелеп качты да, ызгыш чыгаручының бавыр өлешенә яшен тизлегендә бөтен гәүдәсен салып бер-бер артлы өч мөртәбә ямады. Мондый хәлне көтмәгән мәнсез бәндә тыны кысылып сыгылып төште. Инде башына да орып, бөтенләй һуштан яздырырга да була иде, студент егет эшнә куертмаска тырышты, тыелып калды. Ләкин күлмәк якасыннан, биленнән эләктереп алып, бот аша әйләндереп ташлады, жирдә яткан адәмнән башына йодрыгын төбәде. Каршылык күрсәтсәң, менеп төшәргә дә күп сорамайым дигән кисәтү иде ул. Урта буйлы, чандыр гына бу егеттән бу хәтлесен беркем дә көтмәгән иде. Хәнифнең алтмыштан артык йодрык сугышлары үткәргәннән, шуларның кырык икесендә жиңу яулаганын беркем дә белми иде биредә. Ул Илгизгә кулын сузып торырга булышты. Аларны сабыр гына күзәтеп утырган Бәдретдин абзасы: «Менә, ичмасам, жегет!» – диде. Ринат агасы исә: «Молодец, энекәш!» –дип, жилкәсенә сугып китеп барды.

Икенче көнне спектакльнең икенче пәрдәсә уйналды. Пьеса булгач, аның сюжет үсеше, кульминациясә дә, чишелешә дә булырга тиеш. Бүген әсәрнең тулысынча уйналып бетәчәге беркемнән дә башына килмәгәндер. Драма көтмәгәндә килеп чыккан низаг белән башланып китте. Әбәтләп утырган Рәис абыйсы янәшәсенә әллә очраклы гына, әллә алдан уйланылганча Степанян килеп урнашты. Ул күптән аңа теш кайрап йөри иде, шуны тормышка ашырырга тотынды, күрәсәң. Күпләр башларын аска игән килеш маңгай аша гына «ни булыр икән?» дип күзәтә башладылар. Гәүдәсә аркылыга да шактый киң әзмәвер:

– А ну-ка, чуть-чуть подвинься, – дип, авыр иңбашы белән Рәис абыйсын дорфа гына этеп жибәрде. Ул мескен сикереп торып, ачу белән:

– Көчәнне кая куярга белмисеңме? – диде. Әзмәвер аңа акаеп карап:

– Ты что сказал? – диде. – Хәзер берне орсам, платформа артыннан да таба алмаячаклар сине! – дип янады.

Күзләрен кан баскан Рәис абыйсы нәфрәт белән:

– Попробуй, – диде.

Албасты ябык кына адәмнән күлмәк якасыннан эләктереп алып, үзенә

таба тартып китерде. Күпләр «бетте иптәш» дип борчылып уйлап куйды. Ләкин әсәрнең чишелеше тиешенчә – тамашачылар көтмәгәнчә тәмам булды. Степанян беренче мәлдә ни булганын төшенмичәрәк тә калды. Аның бугазына тимер ыргак батып кергән иде.

– Тагын селкенгәлисең икән, сиңа хәтта врачлар да ярдәм итә алмаячак, – диде аңа тәвәккәл тавыш белән Ринат абыйсы. Өзмәвернең муен өлешеннән кан тамарга тотынды. Өстәвенә, кабырга арасына да ниндидер очлы әйбер – Рәис абыйсының финкасы терәлде.

– Хәзер үк Рәистән гафу үтен, югыйсә тизгәңне шундук чыгарам!

– Ринат братан, мин бит шаярттым гына! Ну, гафу итегез, гафу ит, Рәис туган! Мин бит шаяртып кына башлаган идем!

– Син бу уеныңны күптән башлаган идең, менә бүген финалына життең. Хәзер үк шаламаларыңны жый да аттыр моннан, чтобы духа твоего не было здесь! – диде Ринат агасы ачу белән.

– Ну братцы, товарищи, – дип, әрмән авызын гына ачкан иде, «Нет у тебя здесь товарищей, а одни шестёрки только!» – дип, кисәк туктатты абруйлы ир-ат йонлач әзмәверне. Бәдретдин абзалары да нык татар акценты белән:

– Ни туда попал ты, товарищ! – дип куйды.

Төшке ял вакыты беткәнлеген белдереп, бригадир карт: «Балалар, әйдәгез, ял вакытыбыз үтеп киткән, эшкә керешергә кирәк», – дип өнди башлады. Хәниф тә башкаларга ияреп китәргә жыенганда, Ринат агасы аны туктатып:

– Син кайсы якта торасың, энекәш? – дип сорады.

– Киров банкында, Ринат абый.

– Кит әле! Ничәнче йорт?

– 22 нчедә.

– Минем каршы якта гына яшисең икән бит син, шайтан алгыры! Якташлар, димәк, без! Үзең моладөк икәнсең, энекәш, теге әрмән ялагаен тиз акылга утырттың! – дип мактап та куйды. Шуннан янәшәдә генә басып торган Бәдретдин абзасына:

– Егетне минем бригадага күчер, безнең энекәш икән ул! Сверхсрочныйга да көн саен калдырасың, сөйләштекме, Бәдретдин абый?

– Егете шәп, чын татар малае, әлбәттә, күчерәм, Ринат улым, – дип, шатланып ризалык бирде аксакал.

Менә шул көннән студент малай абруйлы ирләр төркеменә килеп кушылды. Аны алар үзләренчә, фронттагыча әйтсәк, «сын полка»га санаган кебек, тормыш тәҗрибәләре белән уртаклашалар, белмәгән, аңламаган урыннар булса, төшендерәләр. Өстәвенә, аны бүген эштән соң күп акча түләнә торган сверхсрочныйга да калдырдылар. Ягъни тагын дүрт сәгатькә калып, бөтен запас хәлеңне эшкә жигәсең дә, тагын бер смена хезмәт иткән кебек өстәмә хезмәт хакы да түләнә. Бирегә инде кем очрады, шулар элэгә алмый. Ө алар белән дә, биредәге чимал базасы белән дә Ринат абыйсы патшалык итә. Ләкин андый кешенең биредә булуы житәкчелеккә дә тәртип саклар өчен жиңеллек китерә. Аллаһы Тәгалә үзе саклый күрсен Степанян кебек масаючан, дуамал бәндәләр кулына калудан! Биредә, русча әйтсәк, «беспредел» – хаос башланырга да юл ачылып иде. Ринат абыйсы, көче, егәре ташып торса да, шуны күрсәтергә, кулланырга теләми. Ниндидер эчке тәрбиясе көчле иде

аның. Тагын бер гажәпләндергән шөгыле, әбәт ашагач, ярты сәгатъләп ял вакыты туа. Башкалар акчага карта суксалар, абруйлы агасы шахмат уйнап, барысын да ота тора. Хәниф аның эрудициясенә дә шаккатты. Кайсы язучыны гына белми ул. Пушкинны да, Бальзакны да, Дюма, Джек Лондон әсәрләре дисеңме! Ә инде Габдулла Тукай әсәрләрен яттан сөйләп жибәрсә, күзләре дымлана да, моңсулана да.

И туган тел, и матур тел, әткәм-әнкәмнең теле.
Дөньяда күп нәрсә белдем син туган тел аркылы, –

дип калын баритон тавышы белән сөйләп жибәрә, мин сиңа әйтим, күпләр аңа сокланып карап торалар. Аннан ул Хәсән Туфанның төрмәдә, сөргендә булганын чагылдырып язган бер шигырен яттан сөйләргә ярата торган иде.

Агыла да болыт агыла,
Таулар аша Казан ягына.
Тәрәзәгә чиртер дә янгыр,
Нәрсә әйтер туганнарыма?! –

дип, сагышлы тавышы белән тезеп китә. Чимал базасында хезмәт куючы кайбер дөнья күргән адәмнәрнең күзләрендә яшь бөртекләре пәйда була. Алар бу шигырьне аңлыйлар, бөек шагыйрьнең сыкравын бөтен күңелләре белән тоялар.

Хәниф өчен аңлашылмаган бер генә билгесезлек бар биредә. Шундый талантлы, чибәр, кыю жанлы адәм ни өчен өч срок утырып кайткан соң? Ярый, беренчесе яшылек жүләрлеге белән килеп чыккан, икенчесен, өченчесен нигә кабатларга кирәк иде? Мондый белем белән кимендә мәктәптә укытучы булып та хезмәт кылырга мөмкин бит. Өстәвенә, Ринат агасы ике тапкыр Казан беренчелеген, бер тапкыр Татарсан Кубогын да откан самбо көрәшчесе дә икән. Гажәп! Үзенә бу шәхесне күбрәк ачкан саен соклану да, гажәпләнүе дә, сораулары да арта гына барды Хәнифнең. Ни өчен? Нигә?

Менә ул бүген унлап иптәше белән беренче тапкыр өстәмә эшкә калды. Өйдәгеләр, «кайда йөри икән?» дип борчылып ятмасалар ярый инде. Әле бит аларның өстәмә сәгатъләре кичке биштә башланды гына, тугызда тәмамланачак. Аннан тәүлегенә унике сәгатъ ат урынына эшли алыр микән ул? Ләкин өлкәнрәк агайларының уңай мөнәсәбәте, ярдәмчеллеге Хәнифкә өстәмә көч бирде, түземлелек өстәде. Сынатырга ярамый! Төнге сменаның үтеп китүен сизми дә калды ул. Кайтыр алдыннан Ринат агасы аңа:

– Иртәгә ботинка белән түгел, зур резина итеклар киеп кил, бу Австралия жонының бер килосы кырык сум тора, – диде.

– Ә проходнойда каравылчылар тикшереп, тентеп үткәрәләр бит?!

– Моннан соң капшап тормаслар, хатын-кыз түгелсәң, борчылма, энекәш! Хөкүмәт түләп бетермәгәннең эзен генә булса да үзез без компенсация ясап алырбыз, – дип әйтеп куйды. Вахта автобусы белән «Парк Петрова»га кайтып житеп, тукталышта төшкәч:

– Мин «Прибой» ресторанына сугылып чыгам әле, салкын сыра эчәсәң килсә, киттек бергә, – диде агасы.

– Рәхмәт, Ринат абый, икенче юлы! Өйдәгеләр дә минем кайда йөргәнне

белми, сверхсрочныйда беренче генә көнем бит. Аннан ияләшмәгән килеш ардырды да. Кайтып, йоклап көч жыям да, иртәгә сезгә дә сер бирмичә, ат урынына жигелеп эшләячәкмен.

– Син хаклы, энекәш! Кайтып ял ит, ияләшмәгән килеш читенрәк шул ул, – дип сабууллашырга итләч, нык кулын сузды. Шулай итеп Ринат абыйсы аны үз араларына кертте. Ләкин өч мәртәбә төрмә газапларына чыдап, аннан да абруен югалтмыйча кайткан рецидивист беркайчан да булачак яшь актёрны начар юлга өндәмәде. Киресенчә: «Син, Хәниф, артистлыкка укып бетереп чыккач, спектакльләренә чакырырсың инде. Без карап, синен белән горурланып утырырбыз! Безнең юлдан гына кереп китә күрмә, ничего хорошего! Син ул тормыш өчен тумаган! – дип кисәтте үзен. Соңыннан өстәп: – Ул тормыш минем өчен дә түгел иде», – дип авыр сулап куйды. Ул тормыш өчен тумагач, нишләп анда барып эләкте икән соң Ринат агасы?!

Ә атнаның бер көнөндә Рәис хезмәттәшләренең туган көнен билгеләп үттеләр. Юбияр да үзе белән тегесен-монысын, кабымлыгын тутырып килгән иде. Кичке смена бетәр алдыннан Бәдретдин абзасы тудым-судым чабып, өлгер, яшь киленнәрдәй өстәл хәстәрләп йөри башлады. Ир-атлар сменадан соң юынып алгач, идән түшәргә яраклы калын такталардан ясалган озын, киң өстәл артына тезелешеп утырдылар, Бәдретдин ага да, башка бригада әгъзалары да авыз тутырып татарча гәпләште бүген. Ана телләрендә сөйләшү тансык иде аларга, шул сәбәпле рәхәтлек тә кичерәләр иде. Берни аңламый утыручы рус кешесе Женя гына үпкәләп:

– Бернәрсә дә аңламыйм, бәлки сез мине манчырга жыенасыздыр, – дип шаярткан да булды. Бәдретдин абзалары көчле татар акценты белән:

– Учись, кто тебе запрещает. Всю жизнь здесь жил, так и не научилсямы? – дип төрттереп алды. Евгений аңа җавап итеп:

– Нишләп белмим, ди, менә тыңлагыз – кил мондый! Ашарга бир! Арак бармый? – дип шаяртып алды да житди кыяфәт белән: – Өйрәтмәделәр шул безне, братцы! Ни кызганыч, – дип үкенеп куйды. – Мин әле сезнең ике телдә дә сөйләшә белүегездән көнләшеп тә куям, молодцы, братцы!

– Безнең белән күбрәк йөрсәң, күнел салсаң, иренмәсәң, өйрәнәрсәң, туган! Тик бүген татар теле дәресе түгел, бүген безнең Рәис дустаныбызның туган көне. Син чын дус, тугрылыклы юлдаш булдың! Синен белән төрмә баландасын күпме чөмердек, авырлыкларын да бергә күтәрдек. Карап торырга чандыр гына күренсәң дә, сынатмадың, сыгылмадың син. Әгәр дә кабат илебез өстенә яу килсә, мин нәкъ Рәис кебек егетләр белән генә разведкага барыр идем. Син – минем иң ышанычлы дусларымның берсе, гомер буге шундый булып кал! Бу стаканнарны бүген синен өчен күтәрәбез, бәхетле бул! – дип чәкештерергә сузды Ринат агасы. Икенче итеп сүзне бригадирлары Бәдретдин абзаларына бирделәр. Ул торып басты. Жәйге кичнең назлы жиле җиңелчә генә чайкалган электр лампасы аның битен яктыртып-яктыртып ала иде. Алтмыш биш яшен тутырган бабайның йөзөндәге жыерчыклары ут яктысы астында тагын да тирәнрәк булып күренәләр. Ул үзенен яшькелт көрән күзләре белән Рәискә карады:

– Ярыймы, энекәш, сиңа багышлап бер җыр башкарсам? – дип сорады.

– Рәхмәт, бик рәхмәт, Бәдретдин абый! Мин үзем Казанда үскәнгәме инде, татарча җырлар әллә ни башкаралмыйм. Теге блатнойларын санамасам.

– Алайса, мин сезгә авыл кешесе буларак, «Туган авылым» көөн башкарырмын, олыгайган саен газиз саламны ныграк юксынам шул, – дигәч, моңлы тавышы белән сузып жибәрде:

Туган авылым минем,
Куеныңда синең
гөрләп үтте яшылек елларым...

Аңа студент Хәниф тә кушылды. Башкалар да үзләре белгәнчә ияреп алгалыйлар иде.

Айлы кичләрендә,
әле дә исләремдә,
яратам мин туган авылымны, –

дигән сүзләр көй булып агылып, Телевышка бистәсенә төрле почмакларына, барак-йортларына хәтле барып иреште, кайтаваз булып кире әйләнеп кайтты хәтта. Ниһаять, бар да тынып калды. Хәниф кенә:

– Әй, гармуны да булса икән! – дип куйды.

– Бар ул, бар! Уйный белсән, хәзер алып чыгам, – дип, урыныннан ук торды Бәдретдин бабасы. Озак та үтмәде, ике рәтле хромканы култык астына кыстырган аксакалның кире әйләнеп килүе күренде.

– Дустым Әнзәрнең гармуны, аның истәлегә итеп саклайм. Әй, өздерепләр дә уйный торган иде жаный! Ике ел элек йөрәк өянәгеннән китеп барды. Йәле, энекәш, бер сыздырып жибәр әле үзебезнекен, – диде өлкән кеше.

...Йонны беренчел эшкәртү предприятиесенә чимал базасы кабат төнгә моңа күмелде. Барысы да сагышлы уйларга батып, Хәниф белән Бәдретдин ага башкарган жырларны тыңладылар. Кизү торучы овчаркаларга хәтле ярысып өрүләреннән туктап, вакыт-вакыт моңа кушылып, улап-улап куя башладылар, жилгә ияреп чайкалган зур электр лампасына хәтле әйтерсәң лә әлегә көйгә тибрәнә иде.

Өнкәй безне тапкачтын да
Ак биләүгә биләгән.
Ак биләүләргә биләгән,
Бәхете булсын димәгән.

Икенче такмакны Хәниф башлап жибәрде:

Йөгәрә үрдәк, йөгәрә үрдәк,
Йөгәрә үрдәк, күл күрсә.
Ике күзен сөртә-сөртә
Аерылмый, бер күрсә.

Соңгы ике юлны башкалар да күтәреп алды. Жыр куплетлары бер-бер артлы дәвам итте. Кемнәңдер үксеп елап жибәргәнә ишетелде. Аптырап иясенә борылып карасалар, ул да булса рус егете Женя булып чыкты.

– Хоть и слова не понимаю, но за душу берёт ваша песня, – дип үксәде ул.

Әйтеләсе әйтелде, эчеләсе эчелде, җырланасы җырланды. Ул арада төнгә 11 дә килеп житкән икән. Иртә таңнан аларны кабат авыр хезмәт көтә иде.

– Ну, җегетләр, рәхмәт, күптән болай рәхәтләнеп утырганыбыз юк иде. Хәниф энекәш, дәрәсән әйтим, сине беренче тапкыр күргәч, соры ғына бер бәндә дип уйлаган идем. Талант иясе икәнсең бит! Бәрдетдин абый белән икәүләп күнәлләргә онытылмас хис-тойгылар салдыгыз! Рәхмәт сезгә! – дип, Ринат абыйсы студент егетне гармуны-ние белән кочып алды. Аннан: – Рәхмәт, Бәрдетдин ага, син миңа әтием кебек якын кеше! – дип куйды.

Беренче көннәрендә нык авырлыктар, зур чыдамлыктар сораган, ыңгырашулар белән барган эшкә түзә торгач, гәүдәсе дә авыр хезмәткә ияләште, ахрысы, рухы да ныгыды, алга таба эш шактыйга җиңеләеп киткән кебек булды. Бригададагы дустанә мөнәсәбәт, кирәк чакта терәк ясап, иптәшләренә үз җилкәләрен куюы да нык булышты ат та чыдамаслык авыр хезмәтләрендә. Хәзер Хәниф тә эшкә ике-өч размерга зуррак резина итеклар киеп килә, кайтканда исә аның кунычына гәрәбә кебек затлы йонны дыңгычлап тутыргач, итек инде элеккеге кебек лаштыр-лоштыр килеп йөрми йөрүен, тик шулай да сырған чалбар киеп куйган кебек тоела. Шул ук вакытта студент егетне намусы да борчый иде. Бу хәлән сизеп алган Ринат абыйсы ғына:

– Борчылма, энекәш, бу илнең бөтен экономикасы эшчеләрне, колхозчыларны талауга корылган, – дип тынычландырды. Проходнойдан чыкканда шик корты жанын кимерә башлады. «Тотсалар, уку йортына хәбәр итсәләр, йә суд ясап, утыртып ук куйсалар» дигән куркыныч уйлар биләп алды аның күнәлен. Ринат абыйсы ғына нишләптер үзен тыныч тотта.

– Безнең җегет бу! – диюе җитте кизү торучыларга, студентка кагылу түгел, борылып караучы да булмады. Менә сиздерми генә бер ае да үтеп китте. Каян сизәсең, ди, син аны, иртүк торып эшкә чабасың да кич кайтып авасың дигәндәй. Әле ул бу керемле эшен дәвам иткән дә булыр иде, тик әнисе генә:

– Житте, тагын бер айдан укырга барасың бар, Мәүлетдин абыеңа Балчыклыга кайтып, печәнән, утынын әзерләшергә кирәк. Акча, күпме эшләсәң дә, җитми ул. Анда кайткач та, төне бие кызлар артыннан чабып, көне бие караватта ботың күтәрәп ята күрмә. Кыш буена абыең итен, бәрәңгесән ташып кына тора, – диде, улына кабат акыл кертәп. – Абыең печәнгә барырга чакыра икән, шундук сикер дә тор! Үлән түшәлгән ат арбасында да кыр-урманга барып җиткәнче черем итеп алып була, – дип тә өстәде.

– Кирәк шул, абыйга да булышырга кирәк, – диде үзе дә уйланып, борчылып йөргән Хәниф.

Ай бие ат урынына эшләп тапкан мең ярымнан артык сумманы алып кайтып тоттыргач, әнисе телсез калды. Соңыннан нушына килеп:

– Кеше таламагансыңдыр бит? – дип куркып сорады.

– Аллага шөкер, җиң сызганып, хәләл көчемне түгеп, сөялләрдән интегеп тапкан сәмәннәр ул, – дип, зурдан алып әйтеп куйды Хәниф.

– Ә күпме йон алып чыктыгыз, күпме әйтеп карадым, кагылма, зинһар, ятныкына дип. Эләктергән булсалар! Белмим, кемнәргә ияргәнсендер инде син анда?.. – дип, көндәгечә сүгеп тә алды әнисе. Ул да түгел, үзгәрәп: – Ярар, хәерлегә була күрсен, менә, үзеңә оек белән бияләйләр бәйләдем,

мә, киеп кара эле», – дип, шкафтан бер төргәк тартып чыгарды. Бәрәкәтле малдан бәрәкәтле киём-салымнар да барлыкка килә икән. Кулына кисә, шундый назлылар, кул-аякларыңа рәхәтлек бирә иде Австралиянең затлы чималы. Әнисе, оек-бияләйләргә сокланып, үзе дә карап торды, сыйпап-сыйпап алгалады. Аннан барыбер: – Ничек эшли алгансыңдыр инде син анда, улым?! Жыен төрмә карагы, үтерүчеләр белән тулган ди бит ул ПОШ» – диде, элеккеге темасына кире кайтып.

– Төрлесе бар инде, эни. Төрмәчеләр мине бертуган энекәшләре кебек күрделәр, ярдәм кулы суздылар! Ләкин мин жинаятчы булырга тумаган. Минем юл – ижатка! – дип чәпәде студент егет әнисен жайлар өчен.

– Менә монысы дәресе, улым! – дип, ана кеше чын күңелдән шатланып куйды. – Аннан менә акчаларыңны шифоньер өстенә куям, исеке кул сумкасына салып. Уңга-сулга, хатын-кызларга тотып бетермә, югыйсә авыл саен, ди, бит синекеләр!

– Юк, хәзер берәү генә! – диде студент егет.

– Берәү булсын, берәгәйле булсын! Әнә шул Тукай кызы Резидән белән генә йөр инде син, яхшы ата-ана баласы диләр аны, – дип сөйләнде Гөлчирә ханым. Хәниф кенә эченнән: «Каян барысын да белеп бетерә диген, чыбыксыз телефон?» – дип уйлады.

– Ишеттеңме, әйткәнне тыңла, йөрмә авыл саен чабып, кешедән яхшы түгел, – дип, улын уйларыңнан аерды.

– Яхшы, барысы да син әйткәнчә булыр!

Резидәсе нишли икән чираттагы ялында? Акчаныкы түгел, бакчаныкы дигәнәй, алма, груша, слива, чия-карлыганнан варенье, компот кайната торгандыр инде, тизрәк кайтып күрешергә кирәк, сагындым бакча жиләген!

– Тагын башыңа нәрсә сукты инде, тирән уйга баттың?! Август ае беткәнче калма. Бер атнага элгәрәк кил, чыгып, өс-башыңа рәтләрәк киём-салым аласыбыз бар! Дәресең костюм-чалбар киеп, галстуклар тагып барысың. Югыйсә йөрисең шунда урам шпанасы кебек әллә нәрсәләр киеп!

* * *

Хәнифнең август ае тулысынча әнисенең туган авылы Балчыклыда Мәүлетдин абыйсында үтте. Төн бие клубта гармун уйнап, кызлар биетеп, дуслары белән аралашып чыгып, тәүлегенә ике-өч кенә сәгать йокы тәтесә дә, абыйсы эндәшүгә сикереп тора иде. Үзе йөри, үзе әле һаман йокысыннан айнып житә алмый. Кем гаепле соң? Үзе, әлбәттә, төне бие иптәшләреннән аерыла алмагач! Иртәрәк кайтып ятса, йокысы да туяр иде, болай интекмәс тә иде. Абзасы ана: «Энекәш, бар тиз генә капкалап ал, Фәүзия жиңгәң көтеп тора», – дисә дә, ашау кайгысымыни монда, иренеп кенә «теләмим» дип, печән түшәлгән ат арбасына менеп ава. Андый татлы йокылар үзе үскән Балчыклы авылында гына була икән! Иртәнге саф һава, борыннарына тулып, тагын да изрәтеп жибәрә. Төрле үләннәргә, чәчәкләргә бай печән хушбуйлары шундук исертә. Шушы мизгелләрдәге татлы йокылардан да татлысын тоярга туры килмәде Хәнифкә. Ул изрәп мәрткә китә. Ара-тирә генә аның колагына Мәүлетдин абыйсының: «Әйдә, малкай, на», – дигән сүзләре килеп ирешә. Урман-кырларга житкәнче, кошлар сайравы, сыерлар мөгрәве, анасын эзләп бәэлдәгән бәрән тавышлары, горур этәчләрнең

бер-берсенэ «кикрикүк» дип сәлам юллауларына хәтле ишетелгән кебек. Ошбу тавышлар, бергә кушылып, ниндидер «яңгыраш» тудырып, көй кебек яңгырый. Бу илаһи моң әле генә тып-тын торган табигатьнең кинәт уянып бетүенә мәдхия кебек. Көндәлек мәшәкәтләрнең кабат авыл кешеләре жылкәсенә салынуы да ул. Болар барысы да йокы аралаш Хәнифнең колагына килеп ирешә. Менә ул көй ерагайганнан-ерагая бара, бары тик кошларның кызарып чыккан кояшны, хуш исле авыл таңын сәламләп сайраулары гына ияреп бара.

Күп булса бер сәгать, сәгать ярым вакыт изелеп йоклаган студентка бер секунд та үтмәгән кебек тоела. Ул йокысыннан аянып җитә алмыйча:

– Килеп тә җиткемени? – дип пышылдый.

– Әйдә, энекәш, тор, кайнар чәйләр эчеп җибәрсәң, йокың да ачылып, аннан капкалап та алырбыз! – ди абзасы.

Август ае – крестьян халкы өчен җиң сызганып эшли торган мәшәкәтләр чорларының берсе. Печәннән дә, утынын да, кыш чыгарлык итеп хәстәрләп калдырырга кирәк. Терлек асрыйм дисәң, барысы да җитәрлек булырга тиеш. Чималың бетсә, мә дип китереп бирүче булмагач. Хәниф абзасының каралты-курасында сарыгы да дистәләгән, тавыгы-казы, үрдәгә дә ишле. Сыеры белән танасын да кушсаң, беләсәңме, күпме үлән-салам, комбикорм, фураж, икмәк кирәк?! Менә инде алар әнисенәң бертуганы Мәүлетдин абыйсы белән печәнне урман аланнарыннан, басу-кыр буйларыннан, хәтта чокыр-чакыр иннәреннән, кайда табалар – шунда чабалар. Кайбер уңышлырак көннәрдә икешәр олау алып кайткан чаклары да була. Аларның әлегә тырышлыгын күрәп, авылның көнчел, ялгау юрамалары колхоз җитәкчеләгенә дә чагып торалар. Түрә аларның бертуктамый чүп ташуларыннан туеп: «Менә сез дә Мәүлетдин абый кебек колхозга да, үзең дә хезмәт итеп, тир түгеп карагыз әле, әләк ташып йөрергә вакытыгыз да, хәлегез дә калмас иде, – дип, тегеләрнең авызларын томалый. Чөнки үзе өстеннән дә район администрациясенә, Казанга хәтле аноним хатлар юллыйлар.

«Эт өрә, бүре йөри тора» дигәндәй, көн саен диярлек, абыйсы белән җиң сызганып, чалгысын сыздырып җибәрә. Бик күп көч сорый, чыдамлык таләп итә торган хезмәт ул печән чабу. Шулай да йон эшкәртү фабрикасының чимал базасы белән чагыштырып булмый печән җыю мәшәкәтен. Вакыт-вакыт су, йә булмаса эчкелтем әйрән эчеп аласың да ул чалгыңны кайрак белән үткәнләп җибәргәч, тирләп-пешеп, бәрәкәтләр эшенә дәвам итәсең. Ошый Хәнифкә печән чабу. Ару-талуны белмичә, ләззәтләнеп селтәнә. Аңа сокланып карап торган Мәүлетдин абыйсы: «Афәрин, энекәш!» – дип мактап та җибәрә. Үсмер үз эшеннән үзе дә канәгать, абзасыннан бер дә элекке еллардагы кебек калышмый. Үсә, чын ир-егеткә әйләнеп бара. Кояшта янып каралган гәүдәсә дә атлетларныкы кебек. Мускуллары ташып тора. Иптәшләре белән Сараул елгасына су керергә төшсәләр, каян чыбыксыз телефоннар аша хәбәр итешеп өлгерәләр диген, тик торганда бер сәбәпсез бер көтү кыз-кыркын юкка гына пәйда булмый. Ахры, аларны да кызыксындырган сөйкемле миңнәре бардыр. Имеш, каз-үрдәкләрне барлап, күз-колак булып кайтырга төшкәннәр. Үзләре: «Юк ла, Наҗия, алары аның Минҗиян тәтәләрнеке, әнә зәңгәр тамгалысы Әсхәт абыйларныкы», – дип бәхәсләшкән булалар. Ә үзләре астыртын гына йөгереп килеп суга чумып

уйнаган егетләрне күзәтәләр. Чәчбикәләрне күрү оланнарда да тәэсир итә. Дөбер-шатыр губернатор дигәндәй, суга бер-берсе аша сикереп, сальтолар ясап чумалар, кыюланганнан-кыюланалар. Бу мизгелләрдә Сараул елгасының суы самовар кайнагандай гөбердәп тора, хәтта ярларынан ташып чыга. Бу хәл көн саен кабатлана. Егетләр су буенда пәйда булуга, кыр казлары кебек тезелешеп, урам буйлап төшөп килүче кыз-кыркын күренә. Ө кичен, көтү кайтып, караңгы төшкәч, алар матур күлмәкләрен сылу гәүдәләренә элөп, хуш исле хушбуйларын сибөп, клубка танцыга төшәләр. Биредә ләззәтле яшьлек исә аңкый. «Без өйләнгәч кенә төн кыскарды» дигәндәй, кич булырга өлгерми, жәйнәң алсу таңы ата. Шулар арада сөешкәннәр – сөешөп, үбөшкәннәр үбөшөргә өлгерөп калса, көндөз исә кара-каршы очрашсалар, тыйнаклык саклап, «кисәнмесез» дип кенә үтөп китәләр. Әйтөрсөң лә төнө бөе бер-берсенә елышып, йөрөк тибешләрөнә хәтлө тыңлап чыкмаганнар. Татар тәрбиясөдер индө бу! Хәнифнөң күңелөнә үзләрөнөң милли горөф-гадәтләрө бигрәк хуш килә. Югыйсә шәһәрдәгө яшьләр тукталышта, бакчада булсынмы, терәлешөп, үбөшөп, хихылдашып торалар. Андый гыйшык-мыйшыклар Хәниф кебек егетләрнөң күңелөн кирегә этәрә, хәтта жирәнү дө уята. Сөйгән ярың белән икәүдән-икәү генә калып, мөхәббәттә аңлашуларга ни житә! Бу чагында ниндидер серлөк чорнап ала бер-берөңнө. Вәгдәләр, истәлөккә бүлөкләр бирөшү дө менә шундый айлы кичтә, жөм-жөм килгән йолдызлар астында башкарыла. «Мин синө мөңгө көтәчөкмен, Хәниф» – дип пышылдый аңа сөйгәнө.

Ул да түгел, бәрәкәтлө, мул уңышлы август аө сизелмичә үтөп тә китә.

– Авылда терәлгәнчө ятмасаң, иртәгә укырга барасың бар, өстөң-башыңа бернәрсә алынмаган. Бүгөн чыгар идөк, соңга калдык, – ди аңа эштән кайтып кергән әнисө. – Өчөнчө кибеттә ул халык, ул халык, ыгы-зыгы киләләр, төрткәлөшәләр, сүгенешәләр, әйтөрсөң ахырзаман житкән. Чират алырмын дигән идөм, мөңгө барып житмәячөксөң. Ярар, булыр әлө язган булса. Тегө юлы алма апаң Нурания егермө кап китөргән идө, язган булса тагың жаө чыгар. Аллага шөкөр, чәйсөз торганыбыз юк әлө, – дип тә сөйлөнөп алды.

– Үзөм төшөп миниммө соң? – дидө Хәниф, әнисөнөң хәлөнә керөп.

– Төшсәң-төшмәсәң дө, керөрлөк түгел, чиратсыз керәм дип тә маташма, адәмнөң ниндиө генә юк анда. Тегө Мария маләө Валерә да шунда күзгә чалына, төрмәдән кайткан, ахры. Петров паркы жуликлары да шулар тирәдө кайнаша, чиратсыз барып керә күрмә тагың! Булса булыр, булмаса юк! – дип, кисөтөп үк куйды әнисө. Хәниф, азык-төлөк өчөн тегелгән биштөрөн тотып, урамга чыгып киттө. Хәзөр аңа шәһәр һавасына яңадан ияләшөргә кирәк идө. Кичкырын классташларын, курсташлары Илгизәр белән Шамилен дө, Мансурын да күрөп алу идө теләгө. Сөйләшөсә сүзләрө дө күп жыелган. Ишегалларындагы бакчада бер төркөм егетләр басып көлөшөп торалар. Күршө подъезддан Рафаэль Халиков та шунда. Хәнифнө күрөп, ул аның каршысына чыкты.

– Сәлам, братан! Күптән күрөнгәнөң юк. Кайда югалдың? – дип сорады.

– Әниләр авылында печән чаптым, утын ярдым рәхәтләнөп!

– Ух ты, ә мин быел кайта да алмадым, кызык булгандыр индө авылда. Клуб тулы кызлар-йолдызлар! Киләсө елга индө, барып чыкса. Хәниф

братан, анда Ирекнең туган көне, әйдә, безнең белән, яхшы шәраб, аракы да бар дип, кунакка чакырды.

– Рафа, рәхмәт, эшләрем бар. Кичкырын үземнең дусларны да барлап чыгарга исәп. Егетләргә сәлам һәм рәхмәт әйт! Икенче юлы иркенләп гәпләшербез, – дигәч, Рафаэль:

– Без сине хөрмәт итәбез, мондагы егетләр синнән шүрлиләр дә, дус буласылары да килә, син генә аралашмыйсың, шуны белеп тор, – диде дә кулын кабат биреп китеп барды.

Халиковлар өч бертуган булып, тирә-якта абруйлары да зур иде. Тырыш, яхшы ата-ана балалары иде алар. Хәниф әле яз көне генә аларга кереп, Рафил абыйсының алтмыш яшендә гармун уйнап, кунакларның күнелен күтәрәп утырды. Мәжлестән соң озата чыккач, рәхмәтләр әйтеп, ун сум акча да сузды әле күршесе. Ләкин Хәниф алмады аны. «Акча бирәсегезне белсәм, уйнамый да идем», – дип, кире какты. «Күрше хакы – тәңре хакы» дигән мәкаль бар. Студент егетне Халиковлар гаиләсе якин итәләр иде. Әллә азып-тузып, кирәк-кирәкмәс гамәлләр кылып йөрмәгәнгаме, спорт белән ныклап шөгыльләнү дә, театр училищесында укуы да аңа карата булган уңай мөнәсәбәтне тудыргандыр, күрәсең. Ләкин икенче көнне үк Сәлимә апасы акча урынына әнисенә дүрт банка бакча компоты кертәп калдырган, яхшылыкны онытмаганның өчен аларга да зур рәхмәт. Уртанчы уллары Рафаэль дә үзләре белән сыйланырга юктан гына чакырмады бит.

Хәниф, азык-төлек капчыгын тотып, Халтурин урамын аркылы чыкты да киbet ягына таба борылып китте. Мәхшәр иде анда, халык агымы урамга хәтле тезеләп чыгып, чиратта айкалалар-чайкалалар, этешәләр-төртешәләр. Кемнең кем артынан торганын барлыйлар. Кемнәрдер кемнеләр чиратсыз үз алларына кертәргә тырыша. Имеш, кеше башына ун гына пачка жибәрәләр, ди. Шул сәбәпле ирле-хатынлы, аналы-уллы, абыйлы-сәңелле тезелүчеләр дә житәрлек иде биредә. Авыз тутырып атом-матом сүтөнүләр дисеңме! Басып торып хәлсезләнгән, баскыч кырыена чүгәлгән әби-чәбиләр. Әлсерәгән сабий балалар, елап-сыктап, әниләрәнә: «Әйдә, өйгә кайтыйк инде, пойдём домой», – дип көйсезләнә, чәбәләнә. Акырыш-бакырыш көчәйгәннән-көчәя генә бара. Кемдер: «Милиция чакыртырга кирәк бу безобразиены туктатырга» – ди, икенчеләрәннән «ОБХССлар кайда йөреләр икән, нишләп бер генә ноктада саталар, халыкны интектереп?» дигән сүзләр яңгырый. Киbet каршында үскән нарат агачына сөялгән бер әбекәй: «Йа Хо́да, үзең генә кичерә күр инде безнең хөсөтлекне, игелексез бәндәләреңне», – ди, ап-ак яулыгының очы белән күзләрен сөрткәли. Вакыт-вакыт маңгай очындагы чәчләрен яулыгы эченә төртәп-төртәп кертә. Ул да түгел, орден-медаль колодкаларын өздәргән, күз-башы алышынган бер абзыйның нык ярсудан маңгаеның сул ягында пуляданмы, снаряд кыйпылчыгынанмы калган жәрәхәте импульсланып тартылып куя башлады. «Кабахәтләр, без шулай яшәр өчен кан койдыкмы? Жирбитләр! Өлкәннәрне, карт әбиләрне төртәсез, аяктан егылсак, таптыйсыз», – дип сүгә-сүгә, киbettән килеп чыкты, искереп беткән совет костюмының уң ягында тишек барлыкка килгән иде. Йә йолкып алганнар, йә этешеп төртешкәндә өзеләп төшкән, ветеранның бүләк колодкалары юк иде. Алар урынында хәзер чекерәеп, ямаулык сорап, тишек кенә карап тора. Карт чират ягына: «Тфү, сволочи!» – дип төкеренеп

алды да, каргана-каргана, нидер сөйлөнөп китеп барды. Ул да түгөл, кибет ягыннан ун-унбер яшылэрэндэге салам чэчле, сипкелле малай килеп чыгып, ерагаеп баручы бабай артыннан: «Сезнең медальлэрегеэне таптым, дедуля, дедуля!» – дип, өлкән абзый артыннан йөгөрдө. Теге догалар искэртеп утыручы ак яулыклы эби: «Ярый эле, арада энэ шул малай кебек игелекклелэре дэ бар, андыйлар да булмаса, харап бу дөнья», – дип, нотык укып алды. Аны өч-дүрт түтэй хуплап: «Теге Галиялэр малае ул, бик тэртипле, бик жүнле малай», – дип, бэя биреп куйдылар. Хэнифнең бу ыгы-зыгыдан күнеле төшөп, мәңге чэй ала алмаячагына инанган килеш, өч-дүрт «эскимо» алырга да, өйгэ таярга кирэк дип, кибетнең икенче башындагы ишегеннән эчкэ үтте. Тагын ярты сэгатыән кибет ябыла, шуңа күрә чиратка басып тәмсезләнөп, ямьсез сүзлэр ишетеп торудан мәгънэ юк. Аның бэхетенэ, тундырма сата торган почмакта сатып алучылар берән-сэрән генэ булып чыкты. Дүрт эскимо алып, сатучы белән алыш-биреш ясагач, теге имансыз чэй чиратына соңгы тапкыр өметсез караш ташлап алгач, килгән юлына кире китеп барганда, артыннан: «Хэниф, энекэш!» – дигән таныш тавыш яңгырады. Бу аның «ПОШ»та бергэ эшлэгән Ринат агасы иде. Үзе генэ түгөл, агылый-тагылыйларның өчөсө дэ биредэ икән. Студент, аларны күрүенэ шатланып, исәнләшөргэ дип, каршыларына китте. Барысы белән дэ кул биреп күрөшөп чыккач:

– Хэллэрегеэз ничек, абзыйлар? – дип сорады.

– Базадан кайтабыз эле, безаз тамак чылатып алырга исөп. Эйдэ, безнең белән утырасың килмиме? – дип тэкъдим ясады Ринат агасы. Сипкелле һәм сөйкемле Нуретдин абыйсы да зәңгэр күзлэреннән нурлар чэчөп алды.

– Яхшы, Ринат абый, Рәис, Нуретдин ага, менэ чэйгэ дип төшкән идем дэ, мондагы гражданнар сугышын күрөп тыелып калдым. Чэй урынына дүрт тундырма алдым, хэзер шуларны өйгэ энигэ генэ кертәм дэ кире чыгам.

– Ничэ пачка кирэк соң сиңа? – диде Ринат агасы.

– Ничэ дип инде, хэзер ничэ булса да ярар иде дэ, тик... чэй дип чукинып булмый анда, – дип, авызын гына ача башлаган иде, абруйлы ир кеше:

– Морожрыйларыңны кулыңа гына тотып, эниенэ менгерөп төш! Э сетка-капчыгыңны калдыр! – диде.

– Яхшы, – дип, Хэниф биштэреннән тундырмаларны алды да ризык капчыгын абзасына сузды.

– Рәис, бар, Абрамны чакырып чыгар эле, тиз генэ, – диде. Иптәше «аңладым» дигән кебек башын гына селкеп куйды да складка керэ торган ишеккэ юнэлде. Озак та үтмәде, озын буйлы, таза гына гәүдәле, мут, хэйлэкэр күзлэре янып тора торган бер иптәш белән килеп чыкты. Ринат пышылдап кына кибет хезмәткэрэнэ:

– Чэй кирэк, менэ шушы азык-төлөк капчыгын тутыр, братан! Без хэзер кибет артындагы ишегалдына керэбез, запасной ишектән үзең чыгарсың, кибетегез ябылырга ун минут калып бара. Шунда расчөт та ясарбыз, эзмэз генэ сыйланып та алырбыз, – диде. Абрам, берсүзсөз биштэрне тотып, кире керөп югалды.

– Син, Хэниф энекэш, тиз бул, тундырмаң эрегәнче тай, эйдэ!

Студент егет: «Э чэйнең акчасын бирэсе бар!» – дип, авызын гына ачкан иде, «соңыннан» дигән сүздән соң өенэ ыргылды.

Тундырмалар күтэрөп кенэ кайтып кергән малаен күрөп, энисе:

– Юкка чэй дип чыгарып жибәрдем, анда адәм түзмәслек чират тезелгән ди бит. Күрше Наилә апаңны күргән идем: «Үтереш анда», – ди. Капчыгын кайда, әллә югалттың инде? – дип сорады.

– Капчыкмы? Аны мин иптәшләремә биреп калдырдым. Бәлкем, чэй булыр әле!

– Кемнәр инде ул иптәшләрәң?

– «ПОШ»та бергә эшләгәннәр.

– Шул Сафа Ринатларымы инде? Кем икәнлеген ачыкладым инде мин аның. Әнисе Бибинур апа да дары заводында эшли. Чыгышлары Арча ягыннан бугай. Бик жайлы, бик тәрбияле кешеләр алар, нишләп Ринатлары начар юлга кереп киткәндер инде? Ходаем, үзең саклый күр, – дип, Гөлчирә ханым Аллаһы Тәгаләне дә искә төшереп алды. – Озак йөрмә, чәе булса булыр, булмаса юк, капчыгыңны югалтып кайтма! Ул кибет тирәсендә исерек-хулиганнарның беткәне юк, бәйләнә күрмәсеннәр! Мин көчле дип, ыгы-зыгыга керә күрмә, исерекләргә әйләнәп үт, – дип, артыннан кисәтте.

Хәнифнең «Ярар» дигән сүзе генә һавада эленеп калды. Әнисе, тагын авызын ачып, нәрсәдер әйтергә дип, коридорга күз салганда, аның эзе суынган иде.

Төнге уникагә кадәр сузылды аларның мәжлесләре... Әгәр дә Хәнифнең укырга, агаларының таң әчесеннән авыр эшкә кабат барасылары булмаса, утыралар иде әле! Иң беренче сатучылыкта мәдир булып хезмәт кылучы Абрам иптәшләре: «Иртәгә пересменка», – дип китеп барды. Хәниф аның артыннан: «Бик зур рәхмәт!» – дип кычкырды. «Кергәләп йөр, Хәниф, булганыннан өлеш чыгарырбыз!» – дигән җавап кына килде төн караңгылыгынан. Рәис агасы:

– Яхшылыкны онытмый, молодец Абрам! – диде. – Мәктәптә укыганда, мескенне яһүд дип теңкәсен корыталар, кыйныйлар, мыскыл итәләр иде. Кызганыч бит, шуннан үзем якый башладым. Үзем белән спорт залына самбога да ияртеп киттем. Әнә, күрәсезме, хәзер алып гәүдәле. Ике-өч хулиганны ыһ та итмичә болгап кына ыргыта. Ләкин үзе бик тыйнак малай. Менә, Хәниф энекәш, ул бүген сиңа карата булган безнең мөнәсәбәтне күрдә, нәрсә кирәк булса, турыдан-туры аңа кер, оялып торма! Кирәген табып бирер. Аның әле Сара дигән бертуган апасы Октябрьнең 25 еллыгы урамындагы китап кибетендә директор да...

– Аның белән дә таныштырсагыз, әйбәт булыр иде. Укырга яратам мин, кайчагында төннәр буга андагы вакыйгалардан аерыла алмыйм. Кухнядан кусалар – залга, аннан кусалар – йокы бүлмәсенә, аннан да сөрсәләр инде, бәдрәфкә шылам. Берәрсә килеп дөбердәтмичә чыгу юк. Ну, иртән торып дәрәскә китүләре – катастрофа, транспортта да йоклап барам, дәрәстә дә хәтта тыела алмыйм, оеп китәм! Күз кабаклары остазымның моңлы тавышыннан салына да төшә, нәрсә беләндер ябыштырып куйганнар диярсен, нич кенә дә ачып булмый.

– Мин үзем дә төне буга мажаралар, хыялый романнар укырга ярата идем. Армия сафларыннан кайткач, югары уку йортына – авиация институтына керергә дә хыялланган идем. Ни әйтсәң дә, десантурада хезмәт иттем бит, – диде Ринат абыйсы. – Күпмедер дәрәжәдә очкычлар, һава белән бәйләнгән

булгач, шул югары уку йортын сайладым. Ни кызганыч, нич көтмэгәндә киресе килеп чыкты!

Ул кинәт бәреп чыккан күз яшьләрен кулъяулыгын чыгарып сөртеп алды. Рәис агасы белән Нургали абыйсы: «Ну, братан, тынычлан, үткәннәрне кире кайтарып булмый, бүгенгесе белән яшәргә кирәк», – дип, дусларын тынычландыра башладылар. Менә шундый күнелсез нотада таралыштылар алар бүген.

Хәниф, чәй тулы капчыгын күтәреп кайтканда, Ринат агасы турында уйлады. «Көче ташып торган, белемле, кыю, шул ук вакытта тәрбияле абзасының тормышында да нидер булган бит?! Нинди фажига кичергән икән соң соңгы айларда студент егеткә бик күп яхшылыктар эшлэгән кеше?! Әлегә барысы да билгесез шул аңа! Ул бит кайчагында шундый тирән сагышка чума ки, андый чакта әйләнә-тирәдәгеләрнең дә дөньялары караңгыланып киткән кебек була. Нинди кадрлар нәрсәсен югалткан икән соң Ринат агай? Нигә үзе ачылып бушанмый ул, нигә кайгы-хәсрәтләрән эченә генә жыя бара?»

«Эчеп кайткансың бит! Нигә жыен төрмәчегә ияреп йөрисең икән? Авызыңнан аракы исе аңкый, фу, кит инде, кит, шул башыңнан, иртәгә укуыңа ничек барысың икән, бала?» – дип, Хәнифне йокысы качкан Гөлчирә ханым каршы алды. Ул да түгел, көне-төне тәмәке көйрәтергә яраткан үги этисе Фирдүс тә пәйда булды. Елмаеп карап: «Эчсә дә сизелми ул, ник бер күзенә чыксын», – дип яклап маташты. Бар, жиңәрсең Зәйнәт кызы Гөлчирә ханымны! «Кая сизелмәсен инде, син дә яклап торган буласың тагын, үзең алкаш булгач, авызыңнан аракы исе ярты чакрымнан килә бит!»

– Ярый, андый гына хәл мулла кызында да була инде ул, карчык. Башын катырма әле баланың, бар, кереп ят, улым, – диде аңа Фирдүс атасы.

– Мә, чәйләреңне алып куй да... ятам!

– Чәй! Машалла, әллә бер капчык һинд чәе алып кайткан инде! Кибет басмагансыздыр бит, Сафа Ринатларына ияреп йөреп? Ничек шуның хәтле галәмәт чәй бирделәр соң сиңа?! – дип гажәпләнәп, аптырап та калды әнисе.

– Ринат абый пулемёт чыгарды да чираттагылар качып бетте. Хет вагоны белән төяп кит инде шунда, – дип арттырып жиңәрде улы.

– Әллә чынлапмы? – дип, өне китте беркатлы анасының.

– Чынлап булмыйча соң, әле өченче номерлы кибетне шартлатмакчы да идек, дары табып булмады, – дип тә өстәде Хәниф, шаяртуы үзенә дә ошап китеп.

– Ялганлайсыңмы соң син, әллә?.. – дип, авызындагы сүзен әйтеп бетермәде, коридордан тәмәке көйрәтеп кергән үги этисе Фирдүс:

– Ни сөйләсәләр, шуңа ышанасың, карчык. Шаярта гына ул, – дип, үзе көлөп куйды. – Ярый, бар, кереп ят, иртәгә укуыңа барасың бар, – дип, йокы бүлмәсенә кереп китте. Шулай итеп, чәй операциясе тәмамланды.

Буш вакыты булдымы, студент Хәнифнең үз уйларына, хыялларына кереп чума торган гадәте бар. Авылда калган иптәш егетләрен дә, дус кызларын да уй-хыялларында сагына ул. Балчыклы авылының бәбкә үләнле, тал тирәкле

Сараул елгасы буйларын, Таштау, Иламан урманнарын, анда үскән хуш исле жиләк, үләннәрен дә юксына. Шул гүзәллекләргә күз салып, иркен сулап атлап йөрүләренә хәтле рәхәт аңа. Ләкин, ни хәл итәсен, берни эшләп тә булмый, театр училищесын яхшы гына тәмамлап, төплә һөнәр дә алырга кирәк. Алла боерса, тиздән көзгә каникуллар житәр, туп-туры әнисенң туган авылына әби-бабасы нигезенә, Фәүзия жингәсә белән Мәүлетдин абыйсы янына чабачак ул.

Ниһаять, көтеп алган каникуллары да килеп житте. Әнисе:

– Бу көзгә пычракта интегеп кайтып йөрмәсәң дә була, урының жылыда, артың корыда, – дисә дә, Хәнифнең бөтен уй-хыяллары инде Балчыклы авылы тирәсендә бөтерелә иде.

– Иптәш малайлар белән кайтырга сөйләштек, хәзер күчтәнәчләр төшеп алам да...

– Киребеткән булсаң да булырсың икән, кара погоданы, йә яңгыр, йә кар ява, йә кинәт суытып, катырып жибәрә. Поезддан төшкәч, ул станцада кем көтеп тора, ди, сезне?!

– Авылдан Илмир килеп ала, телефоннан сөйләштек.

– Бу пычракта шунда хәтле килә алса ярый. Әй бала-бала, йөрисең инде шунда, эч пошырып! Батып ятсагыз! Ул салкын көзгә жилләрдә катып үләсез бит!

– Нәрсә, нәрсә, Илмир машина йөртә белә ул, туганда ук өйрәнәп туган. Бәйрәмнәрдә тау асларына тарттырырга тракторлар куялар бит, ничек тә башкалар кайтканны балчыклылар гына кайтмый калмабыз, – диде Хәниф.

– Ярый, алайса, син киребеткәнне беркайчан күндереп булмас инде. Бар, кибеткә төшеп, күчтәнәчләр алып мен, ике кулыңны кесәңә генә тыгып кайта күрмә тагын. Абыең сыра ярата, табалсаң, ансын да бер дүрт шешә ал. Бәрәңгә белән ашарга селәдка булса да ярар иде дә...

– Ни теләсәң, барысы да булып! Абрам дустым гына исән булсын!

– Анысы кем икән инде тагын? «ПОШ» жуликлары гына житмәгән, монысы кем икән инде? Әй Аллам, бер рәтлә-башлы дуслар таба белмәдең инде, атаң кебек кем чакырса, то тюремщиклар, то ниндидер Абрамнар, то сугыш чукмары Искәндәр Фәсәховлар. Аларга ияреп йөрсәң, бер барып чыгарсың әле. Әнә Халиковлар белән аралаш син! Аннары дүртенче каттагы Наилә апаңның менә дигән кызы Гөлнәз бар. Үзе чибәр, үзе институтта белем ала, бердәнбер кызлары, өч бүлмәле фатирлары дисеңме. Ә син тулай торакта торган колхоз кызлары янына чабасың.

– Силос, печән исе яратам мин!

– Алайса, авылга кайт та берәрсенә йортка кер инде. Көне-төне иснәрсәң!

– Театр училищесын гына бетерим, шундук салага таям. Әле үзең дә: «Йөз данә тавык күкәең булмас микән, улым», – дип ялынып кайтачаксың.

– Ышан сиңа, кайтып та китәрсәң. Әтиңә охшасаң, очраган берсенә ияреп китүең бар, – дип, Гөлчирә ханым улын гадәттәгечә агартып ала.

– Ярый, хөрмәтлем, бер атнага сиңең вәгазыләреңнән котылып торыр өчен авылга таям әле мин. Магазинга киттем, бир акчаларыңны!

– Абыеңа сыра алырга онытма, эштән кайткач, сыра эчеп ял итәр. Юлда үзегез эчеп бетерә күрмәгез тагын, аң бул, сөйләштекмә?

– Әле сөйләшүләрдән туктаганыбыз да юк бит!

– Шул театр училищесына кергәннән бирле телеңә салына башладың.

Күпме үзем әйттем, күпме дүртенче каттагы Наилә апаң аңлатты. Әйдә, үзем укыткан химия-технология институтына диде. Әнә кызы беренче курста укый. Синең кебек сәхнәдән кеше көлдөрөп йөрмәячәк, инженер-химик булып эшләрчәк. «Әшә булганның ашы да бар» диләр. Бер дә төптән уйлы торган малай булып чыкмадың инде син. Ни атаң, ни син – кем чакырса, шуңа иярәп китәргә генә торасыз! Охшасаң да охшарсың икән! Ярый, бар, тагын ярты көнгә югалма, иртәгә юлга чыгасың бар, дөньяларыңны онытма дим!

Урамда, жилдә бәргәләнеп, жепшек кар төшә. «Иртәгә суытып кына жибәрә күрмәсә ярап иде. Болай йомшарып торса, Илмир да берәр жирдә батып калып, каршы алырга килеп житмәсә, ни эшләрәгә дә белмәссәң, Аллага тапшырган инде!»

Халтурин урамын аркылы чыккач, уңга борылып, кибет ягына юнәлдә. Сул якта ипи сату ноктасында халык өөлгән, ахры, дефицит товар китергәннәрдер... Ул да түгел, бер хатын ике торт тотып килеп чыкты. Хәниф юлын дәвам итте, чәч алдыру салоны, аннан соң аңа кирәкле кибет. Ишегенә килеп житәрәк күз салса, каршы якта салмак кына атлап, дәрәжәсен белеп кенә, Рәис агасы бара. Сул кулына ризык сеткасы тоткан, анда ике шешә шәраб, бер буханка ипи, пешкән казылык чекерәеп тора. Гәзиткә дә төрөп тормаган хәтта.

– Рәис абый, сәлам, – дип кычкырды ул аңа, чаттан борылып кереп китеп югалганчы. Ир кеше туктап, артка борылып карады.

– О-о, Хәниф энәкәш, сәлам, туган, ни хәлләр үзәңдә, укулар барамы? Кайчан синең Ромеоны уйнаганыңны күрәбез инде?!

– Булыр әле! Хәлиилне дә, Муса Жәлиилне дә уйнаган чакларым булыр! Ринат абыйлар кайда соң әле?

– Алармы? Ринат кичә Апас районына кайтып китте. Нургали дә аның белән иптәшкә иярде. Иртәгә киләләр.

– Ринат абыйның туганнары шул яктанмы әллә?

– Юк, зиратны барлап киләләр.

– Әби-бабаларыңныкыдыр?

– Сөйгән яры Йолдызныкы янына.

– Сөйгән яры Йолдызныкы янына?!

– Әйе! – дигәч, Рәис абыйсы уйланып алды.

– Ни булды соң аңа, чирләдеме?

– Юк шул! Әйдә, ишегалдына кереп, эскәмиягә утырык әле. Шунда тәмләп кенә бер бишәр грамм шәраб та жибәрербез.

– Юк шул, Рәис абый, үпкәләмә, миңа эчәргә ярамый, иртәгә әче таңнан авылга кайтып китәм. Ләкин сиңа иптәшкә утырып торалам.

– Ярый, алайса, киттек, энәкәш.

Йолдыз алтынчы класста укыганда, Ринат сиездә беләм ала иде. Алар бер ишегалдында яшәсәләр дә, элегрәк әллә ни аралашканнары булмады. Биредә яшәгәннәрнең күпчелеге диярлек дары заводында хезмәт куя. Ринат белән Йолдызныкылар да, иртәнгә завод гудогы тавышына уянып, башкалар белән бергә көтү булып эшкә агылалар, шул агым белән кире дә кайталар иде. Аларның эти-әниләре дә якыннан аралашмады. «Исәнмесез», «саумысыз», «хәлләр ничек?» дигәннән узмады кебек. Бер-берсе белән

гэпләшөп, кунакка йөрөшөп яшәгәннәрдән түгел иде. Ринат бик яхшы укыды, аның рәсеме отличниклар арасында гына түгел, зуррак классларга күчкәч, «мәктәбебезнең иң яхшы спортчысы» дигән стенда да тора иде. Бер мәртәбә Ринат шул рәсемнәр каршында басып торган озын керфекле, курчак кебек матур, зур кара күзле, зифа буйлы күршә кызы Йолдызны шәйләп алды. Шаярткан булып: «Сәлам, сөңлем, араларында сиңа ошаган сурәт тә бармы әллә?» – дип сорады. Яшь кызый әллә чынлап, әллә шаяртып, «менә монысы» дип, Ринат сурәтенә төртеп күрсәткәч, елмаеп куйды да тырт-тырт атлап китеп барды. Бер мәлгә югалып калган күршә абыйсы чибәр кызыкайның нур сибеп торган матур күзләренә сокланып калды. «Кара, Әхәт абый белән Сания апаларның гаиләсендә нинди чибәркәй үсеп килә икән бит» дип уйлады. Икенче тапкыр аларга очраклы гына мәктәп ишегалдында очрашырга туры килде. Петров паркы стадионыннан физкультура дәресендә шөгыльләнгән 10 Б классы кайтып жите. Бу мәлдә мәктәптә тәртипсезлеге, урлашуы белән дан казанган елтыр күзле Ильяс атлы малай күршәсә Йолдызның жептән бәйләнгән баш киemen салдырып алып, бирмичә тинтерәтә иде. Кызга «мә» дип суза да, тегесе тотып алам дигәндә генә, икенче кулына күчәрә. Ул да түгел, тинтәк баш беретканы болгап очырып та жибәрде. Баш киеме жыелып торган көзгә пычракның нәкъ уртасына барып төшмәсенме! Мескен кыз рәнжөп елап жибәрде. Шул мәлне мәнсез зимагурның муенын кемнәндер көчле куллары урап алды. Сулышы кысылганнан-кысыла барган зимагур курку чалымнары кергән нурсыз, явыз күзләре белән күтәрелөп карый алды. «Ринат, братан, ты чө?» – диде ул, коты очып. Гыжылдап сулап, көчкә: «Я же пошутил!» – дип өсти алды.

– Хәзер барып алып бир шапкасын һәм гафу үтөн. Әгәр дә тагын бер ул кызга якын килсән, кикригәнне тиз шиндерербез, аңладыңмы, имгәк?! – дип этөп жибәрде. Әшәкелеге ташып торган малай, ботинкасы белән күлләвеккә керөп, баш киemen алды да кызга китерөп бирде. Ринатлар классындагы Рәмзия атлы кыз: «Бир, сөңлем, хәзер умывальникта юып чыгарам», – дип, баш киemen үзенә алды. Шул мизгелдән файдаланып, теге фетнә тиз генә таймакчы иде дә, тимер кебек нык куллар аны тагын якасыннан элөктерөп: «Ә кем гафу үтөнә?» – димәсенме.

– Гафу, гафу, Йолдыз. Ай-йй, муеным авырта, гафу ит, Йолдыз, бүтән андый хәл кабатланмас, – дигәч, Ринат мөртәт малайның үзен әле бая гына күршә кызчыгының баш киеме яткан пычрак күлләвеккә томырды. Ул тезләнгән жиреннән торып, көзгә пычракны кагып төшөрәм дип, куллары белән сыпырынгалый башлады. Аның саен бөтен киеме балчыкка бата гына барды. Пычрак сыланган битеннән ике күзгә генә карак мәченеке кебек ялтырап торса, үзе: «За что, я же тебе, Ринат, никогда плохого не делал», – дип еламсырап сөйләнде. Аның бу карачкы кыяфәтен күрөп, Ринатның классташлары, шаркылдап көлешә-көлешә, мәктәпкә керөп киттеләр. Зимагур Ильяс исә йолкыш урам эте кебек бөкрөеп китеп барды.

– Йолдыз сөңлем, хәзер Рәмзия апаң беретканны юып чыгара, әз генә көтөп тор инде.

– Нишләп очраган саен миңа бәйләнә, нишләп рәнжөтә ул мине?!

– Ошаткандыр, бик матур бит син. Шулай егетләнмәкче була.

– Кирәкми миңа андый егетлек, Ринат абый, кирәкми, – дип шыңшыды һаман тынычланып бетә алмаган курчак кебек матур кызчык. Мәктәп ишегалдында кулына баш киemen тоткан калын толымлы, тулган ай кебек түгәрәк битле Рәмзия күренде. Килеш-килбәтләре ташып торган өлкән класста укыган бу кыздан гел шәфкатлелек бөркелә иде. Шуңа күрә микән, аның белән берәү дә дорфа сөйләшми, классташлары гына түгел, башкалар да ихтирам итә иде.

– Менә, сеңлем, борчылма, чип-чиста булды, кайткач элөп киптер, – диде дә Рәмзия, классташы Ринатка борылып: – Нишләп күрше кызыңны шул адәм актыгыннан рәнжеттерәсең, әйт шуңа бер тутырып! – дип куйды.

– Бүгеннән башлап, Йолдыз, сиңа беркем дә бернинди дә начарлык эшләмәячәк! Тынычлан, курыкма, әйдә, тыкрыкка хәтле озатып куям, – дип, кызның мәктәп букчасын үз кулына алды.

– Рәхмәт, Рәмзия апа, сау булыгыз, – дип, үсмер кыз зур, матур шомырт кара күзләре белән тутырып карады. Ринат абыйсы аны урам чатына хәтле озата китте.

– Рәхмәт сиңа, Ринат абый, – дип, үрелөп, көтмәгәндә битеннән үбөп алмасынмы үсмер кыз. Әллә нәрсә булды шунда уңжиде яшьлек егеткә. Ул, кызны беренче кат күргән кешедәй аптырап, тораташ кебек катып калды. Күзләрен күрше кызыннан алалмады, тәне буйлап жиңел генә тетрәнү йөгөрөп узды. Шулай күпме карашып торганнардыр, хәтерләми, башында да бөтен уйлары томан эчендә калган кебек тоелды аңа. Егеткә ничек тә булса бу гипноздан котылырга кирәк иде. «Танышларым, дусларым күрсә, ни уйлар. Бала-чага белән бәйләнмәсәң», – дисәләр. Ир-егетләр алдында булган абруеңны югалта күрмә дигән уйлар башында буталды. «Кара ничек үсөп буйга житкән икән күрше кызы. Кай арада... Күрмичә йөргәнмен».

– Ринат абый, Ринат абый, сезгә ни булды, тораташ кебек катып калдыгыз, – дигән тавыш каяндыр килә иде. «Йолдыз түгелме соң бу, нәрсә әйтә соң ул, үзем аңлыйм да кебек, төшенә генә алмыйм» – дигән уйлар йөгөрдә, һәм шул мизгелдә ул чынбарлыкка кайтты. Ниндидер көчле гипноздан чыкты ул. Аның: «Ринат абый, Ринат абый, ни булды сезгә, ник эндәшмисез», – дип, жиң очыннан Йолдыз кызый йолыккалай иде.

– Йолдыз! Юк, юк, Йолдыз, барысы да тәртиптә. Онытылып калган бер эшем кинәт исемә төште, – дип, уңайсыз хәлдән чыгар өчен акланырга тотынды. Килешмәгән эштә тотылган кеше кебек оят булып китте аңа.

– Ринат абый, мин унны бетергәч, сиңа кияүгә чыгар идем, – димәсенме күрше кызы Йолдыз!

– Сиңа бит әле ул чакта да унсигез яшь тулмаган була.

– Тулмаса соң! Әгәр дә мин сине яратсам да, өйләнмәс идеңме? – диде туташ, ялвару катыш өмет белән карап.

– Миңа бит әле, сеңлем, армия сафларында да йөрөп кайтырга кирәк. Ул арада ниләр булмас.

– Мин, Ринат абый, сине көтәчәкмен! Өзелөп-өзелөп көтәчәкмен! – диде үсмер кыз! «Менә сиңа мә!» Атлет гәүдәле ир-егеткә әле яңа гына күкрәкләре төртеп чыккан бала чын күңелдән беркатлы мәхәббәтен белдереп тора.

– Үсә төш әле, Йолдыз! Дөнъяга карашың да, мәхәббәтең дә үзгәрер.

– Сезгэ булган мэхэббәтем беркайчан да сүнмәячәк, Ринат абый! Минем сезгә булган хисләрәмнән үлем генә аера алачак!

– Рәхмәт сиңа, Йолдыз! Әйдә, без бу турыда икенче юлы сөйләшербез! Ничектер кинәт, көтмәгәндә килеп чыкты әле бу! Ярый, бар, йөгөр, сау бул, – диде дә моңа хәтле билгеле булмаган ниндидер бер тетрәнү кичергән егет үзе үк тиз-тиз китеп барды. Күпмедер баргач, кемнәндер көчле карашын тоеп, артына әйләнде. Кыз, төбәлеп, аңа карап тора иде, Ринат абыйсы борылгач, шатланып кул болгады.

Унынчыны бетереп, армиягә китәргә елга якын вакыт калып бара иде. Ринатның югары уку йортына керергә бөтен мөмкинлекләре дә бар. Ләкин ул үзенә күптәнгә хыялы Совет армиясе сафларында десантчы булып хезмәт итеп кайтуны сайлады. Яхшы тәрбия алып, республиканың иң көчле самбочыларынан булган оланнның хәрби комиссариатта да проблемалары булмады. Көз көне унсигезен тутыргач, ул хезмәт итәргә китәчәк. Ул вакыт якынайган саен, Йолдыз белән алар көн саен очраштылар, күрешсәләр, берберсеннән аерыла алмыйлар, сөю тулы күңелләре күрешү шатлыгынан аңлап бетермәслек бәхет хисләре тудыра иде. Аларның мэхэббәтләренә сокланучылар, үзләренә дә шундый сөюне теләүчеләр күп булса да, читтән генә күзәтеп, көнләшеп йөрүче бәндәләр дә житәрлек иде. Әле сентябренң икенче шимбәсендә Петров бакчасына ял итәргә чыккач та, күрше илленче мәктәпнән унынчы класс егетләре очрап: «О-о, Ринат, кызның шәбен эләктергәнсең, браво, браво», – дип күз кыздырып киттеләр. Бу төркемнән атаманның дары заводында цех начальнигы булып эшләүче Титов Евгений Ивановичның малае Дима да шунда иде. Гомумән, хулиганнар арасында барысы да диярлек заводта житәкчелек иткән ата-ана балалары күпчелекне тәшкил итә иде. Диманың үзен ялагай иярченнәре «Домкрат» дип атыйлар. Үзләренә гади эшче балалары булмаулары белән масаялар. Вакыт-вакыт көчсезрәкләрне рәнжәтергә дә күп сорап тормыйлар. Үткән елны Октябрь революциясе бәйрәмен тантаналы рәвештә билгеләп үткән көннәрдә Ринат белән юллары кисешкән иде аларның. Аракы эчеп, шактый гына каннары кызып алган бу төркем, буйсынмас спортчы егетне тәртә арасына кертергә теләп, үзләрен күрсәтеп алырга булдылар.

– Про тебя там легенды ходят! А что, ты такой деловой, что ли? – дип, итагатьсезлек күрсәтте Домкрат.

– А что ты хочешь, Дим? – дип, Ринат теге мәнсезгә сөзеп карады.

– Бәлкем кырыйгарак китеп, аз-маз гына бәргәләшеп алырбыз, – дигәч, – дусларча гына, – дип тә өстәде.

– Әгәр сиңа кирәк икән, алышып карарга була!

– Пойдём?! – дип кенә куйды теге аксөяк малае тәвәккәл генә. Диманың, ягъни Дмитрий Евгеньевичның якын-тирәдә башкисәр буларак абруе зур иде. Шактый гына грек-рим көрәше, штанга белән дә чыныгу алган иптәш үзенә ошамаганнарны бәргәләп ыргытырга да күп сорап тормый. Кирәк икән, буып сала! Төскә-биткә дә чибәр тагын үзе! Фраерларча киенеп, парк буйлап үтсә, беркатлы чәчбикәләр «аһ» та «ух» киләләр. Аксылрак чәчле Димага Ходай чибәрлекне дә кызганмаган, күкрәкләре киң, бие озын,

өстөвенә, мускуллары ташып тора. Атлет фигурасын ассызыклап күрсәтер өчен ул кысып торган футболкалар, олимпийкалар киеп йөри. Бик күп жылбээк кызлар аның кочагында булырга да өлгөргән дип сөйлиләр. Хәтта талашып, сугышып беткәннәре дә житәрлек, ди.

Алар, стадионны аркылы чыгып, дары заводының ян-ягындагы урманчыкка юнәлделәр. Сүзсез генә барганда, Ринат бу төркем арасында үзенә таныш фигураны шәйләп алды. Ул әлеге дә баягы кесә карагы мөртәт Ильяс иде. Теге, ни сәбәпләдер, төркем уртасынарак посып бара, Ринатның күзенә чалынмаса тырыша, куркак этнеке кебек уйнак күзләре ялт-йолт килеп ала. Битендә мәкерле генә елмаю эзләре дә сизелә. «Миңа каршы Домкрат бандасын өстерүче менә кем икән» дип уйлап алды ул.

Алан кебек урынга килеп життеләр. Черки кушаматлы банда әгъзасы: «Беренче кан тамганчы, кемнең жингәне шулай билгеле булачак», – дип шарт куйды. Тик Домкрат: «Юк! Икебезнең беребез аңын югалтканчы, йодрык белән дә, аяк белән дә тибәргә ярый!» – дип, планканы бик югары күтәрде. Алыш башланды. Домкрат көтмәгәндә кисәк кенә Ринатның бөөренә китереп сукты да көрәшер өчен биленә килеп ябышты. Шул ук мизгелдә самбист егетнең еллар бую күнегелгән инстинкты үзенекен эшләде. Үгез кебек нык, таза бандитны әйләндереп ыргытканы сизелми дә калды. Ул сикереп торып, нәфрәт белән кабат аңа ыргылды. Ике жылкәсен умырып тоткан иде, Ринат аны үз өстенә ега барып, бүксәсенә ике аягын терәде дә, ятып калып, үзе аша чөеп жибәрде. Авыр гәүдәсе белән жиргә барып төшкән бәндә күпмедер мәлгә тынсыз ятты. Берәздән селкенеп куйды, тезләнде, аякларына басты. Аның күзләрен нәфрәт баскан иде, боз кебек салкын зәңгәр күзләреннән явыз очкыннар чәчелә. Аксыл-сары башы, ап-ак чалбары белән футболкасы тузанга баткан. Шунда дары заводының бухгалтериясендә эшләүче Равил Назыймовичның улы Әхсән: «Бәлки бүгенгә житеп торыр!» – дип тә карады. «Юк, әле башлана гына», – дип, көрәшеп нәтижә чыгаралмагач, Домкрат боксчылар позасына басты. Сул кулы белән турыдан ора-ора, ул уң кулы белән үтергеч ударын бәрер өчен дошманына якынлашты. Ринат аның бу мәкерле оруыннан башын кырыйга алып калды да кисәк кенә сул кулы белән астан өскә бар көченә бавырына томырды. Башкисәр, башта ни булганына төшенеп бетә алмыйча, «ых» дип кенә куя алды. Шул мизгелдә аның сулыш алуы кыенлашты һәм тынын көчле буылу китереп кысты. Ул түзә алмыйча тезләнде дә бөкләнеп килде. Ыңгыраша башлады. Черки дигән иярчене: «Булды, булды, жегетләр, житте!» – дип, әйдаман янына ташланды. Ринат та эшнең беткәнен аңлап алып: «Тагын минем белән алышып карарга теләүчеләр булса, рәхим итегез!» – дип тәкъдим ясады. Дәшүче табылмагач: «Ярый, алайса, сау булып торыгыз!» – дип китеп барды. Көтүдәгеләр аның артыннан сокланып та, көнләшеп тә, үчләшеп тә калдылар. Шулар арасында мәнсез күзләренә курку иңгән Ильяс та бар иде.

Ринат хәрби хезмәткә китәр алдыннан һәр минутын, һәр сәгатен, һәр көнен сөйгәнәңә багышларга, вакытын бергә үткәргә тырышты. Кадерлеңне кочагында тоюдан да, аның хуш исле чәчләреннән иснәүдән, татлы иреннәрәннән суырып-суырып үбүдән дә бу фани дөньяда ләззәтләрәк тагын, әйтегез, нәрсә бар икән?! Шулай бәхет

болытларына утырып йөзгөндө, Йолдыз ана йөклө икәнлеген житкерде. Ринатка эйтеп бетермәслек шатлык иңсә дә, уйланырлык борчулары да бар бу хәлнең. Сөйгәнә бит яңа гына унынчы класска күчтә, балигъ та булмаган. Бәхетләренә эти-әниләре: «Шулай язгандыр, бәхетле булыгыз, балалар», – дип, хәлне тыныч кабул итте. Йөклө икәнлегә әлегә уку йортында сизелгәнчә дип, башта Арча ягындагы авылга кайтып, никах укытып, Аллаһы Тәгалә ризалыгын алып килделәр. Соңыннан гайбәт сүзләргә урын калдырмас өчен, табиблардан белешмә алып, ЗАГСтә да язылыштылар. Алардан да бәхетле кешеләр юк иде бу көннәрдә. Аларның шатлыклары якыннарына да күчеп, барысы да зур сөөнеч кичерделәр! «Без өйләнешкәч, төннәре дә кыскарды» дигәндәй, хәрби хезмәткә китү көнө дә бик тиз килеп житте. Ринатны озатырга спортчы дуслары, классташлары, туганнары Казан тимер юл вокзалына хәтлө килде. Кочаклылар, хәерлө юл телиләр ана! Ул моңсуланса да, иптәшләре алдында сер бирмәскә тырыша, шаяргандай итә, дусларына иярәп елмайса-көлсә дә, сөйгәнә белән аерылудан яна-көя! Ничек итеп бу ике елын ансыз үткәрер икән? Кемдер аның уй-хисләрен сизеп алып: «Борчылма, ике ел сизелмичә үтеп китә ул, әле отпусмага да кайтып килсәң! Каршыңа, «әт-тә» дип, сабың йөгәрәп чыгып, муеныңа сарылып, брат, борчылма, барысы да тәртиптә булачак!» – дип юмаладылар.

Менә булачак солдатлар утырган поезд тартылып, тимер-томыр шаकылдап алды. Локомотив шулай салмак кына кузгалып китте. Өнә Йолдызы күз яшьләрен сөртә-сөртә кул болгый. Сөйгәнәнең назлы, йомшак кулы ул...

...Декабрьнең беренчә шимбәсендә Йолдыз иптәш кызы Гөлнараларга барып кайтырга ниятләде. Ул аның бердәнбер сердәше, ахирәтә иде. Ринаттан килгән хатларын да яшерми ана укый, йөрәк астында йөрткән сабының тибүен дә сөйли. Икәү шулай хыялланып, озаклап якын киләчәккә планнар корып утырырга яраталар. Бүгән дә иптәш кызы аны пәрәмәчләр пешереп каршы алды. Чәй өстәлә артында Йолдыз аның уңганлыгына сокланып:

– Ай-яй, алтын куллы да инде син, Гөлнара, шундый затлы итеп пешерәсең, ашап туймаслык! Миңа да өйрәнергә кирәк, Ринатым кайткач, аны яхшы ризыклар белән генә сыйлыйсым килә, – диде. Аннан: – Бәрәңгә белән коймак кыздыру, токмачлы аш пешерүдән гайрә әллә ни осталыгым юк әлегә, – дип тә өстәде.

– Ашыкма, дустым, син бит әле бик яшь, унсигезең дә тулмаган, Ринат кайтканчы әле күпме вакыт бар! Өйрәнерсең, әниңнән сорашырсың, үзем белгәнчә, мин дә аңлатырмын, – дип, Гөлнара ахирәтен юатты. Аннан кияүдәге кыз Ринатның хатын укыды.

– «Менә бүгән, кадерлем, беренчә кат парашюттан сикердек, чыныгу алдык. Инде отбой алдыннан сиңа сәлам хатларымны язып куярга булдым! Сагынуымның иге-чиге юк, буш вакытым килеп чыктымы, уй-хыялларым сиңең янында. Сиңең белән, туачак сабым белән яшим, жанкисәккәем!»

Мондый жылы, чын күңелдән язылган хат юлларыннан Гөлнараның да күзләреннән яшь бөртекләре бәрәп чыкты.

– Миңа да шундый хатлар язсалар, шатлыгымнан үрлө-кырлы сикерер идем. Нинди бәхетле кеше син, Йолдыз дускаем!

– Ашыкма, синең дә өлөшөңә тигән көмөшөң табылып. Бергәләп кунакка йөрөшөп, балаларыбызны үстөрөргө. Синең кебек уңган, чибәр, игелекле кыз – өй күркө ул! – дип, чын күңеленнән иптәшен мактап куйды.

Бүгөн үзләренәң соңгы тапкыр күрешүләрен, Ринатның хатын да соңгы кабат укыганлыкларын башларына да китереп карый алмыйлар иде...

...Йолдызның көчлөп үтерелгән гәүдәсен икенче көнне өй астындагы подвалдан кар көрәргә дип, коралларын алырга кәргән дворник Минневәли абый табып алды. Кем икәнлеген таныгач, тетрәнүдән һушына килә алмыйча калтырау тотты аны. «Йолдыз, балакаем, кайсы вәхшинең кулы күтәрелде икән син асыл затка? – дип ыңгырашты ул. Кызның тәне күптән суынган иде инде. Абый әкрән генә үз-үзен кулга алды. – Ничек итеп эти-эниләренә житкәргә соң бу фажигане, ничек?! Тукта, башта милициягә шалтыратыйм, алар ничек булса да, үзләре әйтерләр. Минем хәлемнән килмәячәк бу», – дип әрнеде ул.

Рәис абыйсын тыңлагач, Хәнифнең күз яшьләре бәрәп чыкты.

– Нинди кабахәтлек бит бу! – дип, күлмәгенә тамган тамчыларны күрсәтмәс өчен арты белән борылды. – Кемнәр эше бу? – дип әрнеп сорады Хәниф.

– Домкрат бандасы! Котыртып-өстөрөп торучысы Ильяс дигән әнчек булган, нәселсез эт!

– Бәрәп үтерәргә кирәк аларны, асып куярга, котырган этләргә юкка чыгарган кебек, Рәис абый!

– Ильясы болай да төрмәдә элмәккә менде. Бәлкем булышканнардыр да. Бөтен гаепне ул үз өстенә алгач, мәртәт Домкратны түрә атасы «уловного» калдыртты.

Хатыны үтерелгән Ринатны егермә көнгә өенә жибәргәннәр. Ул инде элеккеге ир-ат түгел, үч алырга дип кайткан арыслан иде. Кайнар күз яшьләрен түгүдән, кайгырудан күзләре кып-кызыл, сагыштан йөзә үлгән кешенекә кебек агарып калган, яшисе үк килми башлаган адәм иде ул бу мизгелләрдә. Аның кайтуын ишетүгә, коты ботына төшкән Домкрат каядыр качып ята башлады. Ләкин чыбыксыз телефоннар аның туганнары дачасында икәнлеген житкәрделәр. Шулай итеп, Ринат Йолдызның жидесен үткәрәргә кайткан жиреннән төрмәгә китеп барды.

– Шундый бәхәтне жимергән бәдбәхәт нишләде?!

– Ринат аны бу якты дөньядан юк итте. Ул аны муенына ике потлы гер асып, Казансу елгасына батырды. Әлбәттә, кеше үтерү беркемнең дә биографиясен бизәми, ләкин андый кабахәт жанның яшәмәве хәерлерәк. Жәзасыз калып, миңа бернәрсә дә булмады дип, ул тагын вәхшиләккә бармас дип кем әйтә ала?!

Хәнифне тетрәтте бу фажига! «Менә ни өчен арыслан йөрәкле, курку белмәс Ринат агасы вакыт-вакыт сагыш утларының чоңгылына чума икән! Яралары телгәли икән бит аның йөрәген, ләкин ул аны беркемгә дә сиздәрмәскә тырыша иде. Чиксез хәсрәтне күтәрәп йөрәргә дә кирәк бит! Менә ни өчен ул студентка: «Синең урының төрмәдә түгел, Хәниф энем, синең урының сәхнәдә», – дия килде. Нинди ачы язмышка дучар булып та, кеше булып калгансың икән бит син, Ринат абый...

Бэйге

Жэйге каникуллар шулкадэр тиз үтөп китэ, Хэнифкэ быелгысы бигрэк кыска булып тоелды. Шимбэ-якшэмбе Тукай авылына Резидэсе янына йөгөрсэ, эш көннэрэндэ Мэүлетдин абыйсы белэн баштарак печэн запасы тупладылар, соңыннан урманга утынга йөрделэр. Алып кайткан бүрэнэлэр өөмен, дус-ишлэре белэн өмэ ясап кисеп-турап, рэткэ китерэ баргач, тау кадэр утын эрдэнэлэре өелде. Аны туганнан туган сеңелкэшлэре Нурсия, Гөлүсэ, Милэүшэлэр, тартмалы кечкенэ арбага төяп, лапас астына коры жиргэ ташып өя бардылар. Абыйсы энесенэ, аның дус-ишлэренен эшенэ карап сокланып туя алмады. «Булдырасыз, егетлэр!» – дип мактап та куя. Ул да түгел, яшел суган, тоз болгатып эзерлэнгэн айрэн алып чыгып сыйлый, өч литрлы банкаларда өрөк жимешлэре салынган татлы чэйдэн дә өзми. Эш кайнап кына тора. Мэүлетдин абзасы аңа:

– Зур йөкнө үз жылкэгезгэ алдыгыз, энекэш, өч елга житэрлек утын запасы бар хэзер, рэхмэт сиңа! – диде куанып.

– Абый, кирэк булса, тагын алып кайтабыз, эле укулар башланганчы бер ай вакыт бар!

– Житеп торыр, энекэш, булганының файдасын күрик!

– Яхшы, абый! – дип, Хэниф, чыж да пыж китереп пычкы тартып, эшлөп яткан иптэшлэре янына китэ. Агасы зур канэгательлек хислэре кичереп, аның кояшта каралган, мускуллар уйнап торган гәүдәсенэ сокланып, горурланып карап кала. Хэниф үзе дә абыйсына кайтып булыша алуына сөөнөп туймый. Энисе дә артыннан: «Анда кайтып трай тибеп, төнө бую кызлар артыннан чабып, көнө бую йокы симертеп ята күрмэ тагын, сиксэн сигез яшьлек эти, сиңең өчен, безнең өчен үлөп тора торган Мэүлетдин абыйлар янында йөземне кызарта күрмэ!» – дип, кат-кат кисэтеп калган иде. Үсмернең шул сүзлэргэ ачуы чыга, айтерсең ул – бер жылбэзэк малай! Нинди кызлар артыннан чабу, ди! Кыз берэү генэ инде хэзер! Энисе сынаулы караш ташлап: «Авыл саен матай кудың бит инде, житте, шул Тукай кызы белэн генэ йөр дә! Этиң дә хатыннар артыннан чапты-чапты да, энэ, төп башына утырып калды. Бетмэс ул озын чэчлэр, укуыңны тэмамлагач, Резидэңэ өйлэн дә азып-тузып йөргөнчө бик айбэт булыр!» – диде, аны озатып.

Үсмер генэ килешеп бетми энисең сүзлэре белэн! Ул бит элегрэк үзенең бердөнберен эзлөп кенэ авыл саен чапты, клуб саен белэклэре кабарып шешеп чыкканчы гармун уйнап, яшьлэрне дөбөр-шатыр биетте. Аллага шөкер, сала саен үзэнэ иптэш, дус-иш тапты; хэзер үз итэлэр, хөрмэтлилэр аны. Шулай булмаса, берэрсэ өйлэнсэ, йэ булмаса, туган көнөн үткэрсэ, мәжлесне баянда уйнап алып барыр өчен тирэ-яклар зурлап, аны чакырмаслар иде. Беткэн, ди, анда үзлэренең гармунчылары. Шулай да Хэнифне борчыган айберлэр дә житэрлек. Театр училищесына укырга кергэч, аның бөкрэебрэк йөргөнлеген күреп, ритмика укытучысы Роза Гавриловна белэн бию дэреслэрен бирүчө Анна Фёдоровна: «Ташла ул боксыңны, умыртка сөягән кэкрэйгән бит! Гәүдэңне туры тот, менэ минем кебек! – дип, үрэ катып йөреп тэ күрсэттелэр! Хэтта: «Актёр кеше төз гәүдәле булырга тиеш! Йэ бокс, йэ театр, үзең сайла!» – дип кисэттелэр. Кисэтеп кенэ калмадылар, берэр дэрес барган чакта кинэт килеп кереп, бөгелеп утырмый микэн дип тикшереп тэ

чыккалылар иде. Дәрес алып баручы мөгаллимәгә дә, сабакташларына да: «Зинһар, игътибарлы булыгыз әле, бөкрәеп утыра күрмәсен!» – дип үтенәләр. Хәзер аның артында утырган кызлар, бөгелдеме, шундук аркасына төртәләр. Игътибар итмәсәләр, очлы күзле Гөлнәзирәкәй: «Люция, турайт әле боксёрны», – дип исләренә төшереп кенә тора.

Ни сәбәпледер, укытучылары Роза Гавриловна белән Анна Фёдоровналары милли татар курсы яратарак төшәләр, үз итәләр. «Алар – хезмәт сөючән, тырыш балалар!» – дип аңлатканнар кайберәүләргә үзләренә игътибарлырак булган остазлары. Нинди фидакарь, олы жанлы мөгаллимәләр укытуын, шәкертләренә үз аналары кебек кайгыртуын студент халкы күп еллардан соң гына төшенәчәк әле. «Безгә бит танчы, ритмика, сәхнә хәрәкәтләреннән дәресләренә СССРның танылган балериналары биргән!» – дип горуруланып йөриячәкләр. Бу әле киләчәктә! Бүген исә Хәниф, ничек тренировкага таярга икән дип, сылтау эзләп, баш ватып утыра. Чөнки укырга кергәч, спорт залына йөрергә өлгерә алмый башлады. Укытучылары тыйгач, ярышларга больничный алып, белгертмичә генә китә торды. Тренеры Рашат Еникеев аны күптән кисәтеп куйды: «Быел да 51 кило авырлыкта сугышчаксың. Белеп тор, тренировкага да рәтле-башлы йөргәнәң юк, ничек жинмәкче буласың хәзер көндәшләреңне, аптыраган инде?! Авырлыгың ни хәтле соң хәзер?» – дип, басым ясап сорады. Жәен авылда ныгып килгән, бокс белән театр арасында чуалып калган малай: «Бар инде!» – дип кенә мырлап куя алды. «Бар инде, нәрсә бар инде?! Әйдә, үлчим әле хәзер үк! 64 килодан артык бит син! Ташлый алмыйсың син хәзер унөчән, шартласаң да, ыргыта алмыйсың! Ярар, 54 килодагы категориядә барырысың, «Локомотив» буенча Россия беренчелегенә өлгерәсәңме бер айда ун кило ташларга, сиңа әйтәм, булдыра алырсыңмы?»

Хәниф бимазалана, ни әйтергә дә белми, чөнки сизә: хәзерге шартларда ун килограммны һич кенә дә ыргыта алмаячак ул! «57 килодагы категориягә күчәргә ярыймы соң?» – дип, мескен генә сорап куя. «Син нәрсә, ике категорияне сикерепме? Синең тәнең, күзәнәкләрең, психикаң ияләшмәгән бит әлегә авырлыкка, дөмбәсләячәкләр сине бу халәтендә! Өстәвенә, ул үлчәмдә легендар Габделнур Мөхетдинов сугыша. Син әле залга өченче елыңны гына йөри башладың, ул унынчысын тута.

– Өлгерә алмыйм мин, Рашат Хөсәенович, өлгерә алмаячакмын! Дәресләрдән дә китеп булмый, ярышларга сез биргән справка белән түгел, чирлим дип алдап, больничный алып чабам!

– Ничек инде шулай? Син бит безне генә түгел, театр училищесын да данлыйсың!

– Бездә шулай. Актёрлар төз гәүдәле булырга тиешләр, боксыңны ташла дип, даими кисәтеп торалар.

– Кем аны шулай, ди? Өнә карасыннар Голливуд актёрларын, кайсы боксёр, кайсы каратист, кайсы дзюдоист! Ө ничек уйныйлар! Сине дә бит соңыннан шундыйрак рольләрдә кулланып булачак! Яхшы, мин алар белән үзем барып сөйләшәм. Кайчан килсәм, унай? – дип сорады остазы.

– Зинһар, килә күрмәгез, яхшы түгел, әләкче диячәкләр!

– Әйдә, болай сөйләшәбез! Син миңа соңгы 20-25 көндә 54 килограммны ясыйсың! Килештекме?

– Тырышып карармын инде, Рашат Хөсәенович!

Шулай итеп үсмер әйләнгечкә эләккән тиен кебек ике арада бөтерелә, чыгымлый башлады. Репетициядә сәхнәгә чыкса да, тик тора алмый, тыпырчына, үзенә борчуларынан котыла алмый. Инде түзмәгәч, курс житәкчесе Марсель Хәкимович:

– Шаһа, тотып торыгыз әле шуның аякларың! – дип акыра. Шуннан соң: – Әйт сүзләреңне! – дип оран сала. Шәкерт аның саен нервылана, көчле аяклары белән ябышучыларны сөйрәп йөртә. – Нәрсә булды сиңа, Хәниф, чыгымлаган ат кебек селкенәсәң?! – дип, канәгатьсезлеген житкерә остазы. Читтән карап торган курсның старостасы Даниял түзмәде:

– Марсель абый, ул хәзер ике арада бөтерелә, тиздән аның бокс буенча ярышка китәсе бар, бу вакытта ул «Локомотив» спорт залында булырга тийеш, менә шулай туры килә инде.

Остазлары үзе дә фехтование буенча спорт остасы буларак, аңлады шәкертен:

– Шулаймыни? Яхшы, бар, Хәниф, спортзалга! Шаһа, зинһар, аның урынына икенче кешене куеп тор, соңыннан күз күрер. Сезне кем шөгыйльләндерә соң? – дип сорады.

– Рашат Еникеев.

– Яхшы, Рашат Хөсәеновичка сәлам әйт, аннан сиңең театр уйнарылык сәләтеңне дә калдырсын диярсәң!

54 килограммга хәтле булган категориягә төшәр өчен ниләр генә эшләмәде үсмер. Аtnаның өч көне спортзалда, тагын өч көне 1 Май урамындагы 5нче мунча ләүкәсендә. Икешәр сәгать көчле парда чабына, әле аннан чыккач та, башына калын сөлге урап, аякларын кайнар суга тыгып утыра. Шулай этләнә торгач, егерме көндә 56 килограммга төшә калды. Шуннан соң организмы бар көченә аңа каршы көрәшә башлады. Яңаклары суырылып килгән, ике күзе генә утырып калган Хәниф иртә торып, унар чакрым чабып кайта да, кичләрен соңгы хәлен жыеп, ике сәгать спорт залында шөгыйльләнсә дә, тирләми дә, кимеми дә башлады. Бу инде организмның ресурслары соңгы чигенә житте дигәнне аңлата иде. Өстәвенә, төннәрен йоклап китә алмый интегә, күз алдына челтерәп аккан чишмәләр, күлләр, елгалар килеп баса. Вакыт-вакыт, барысына да кул селтәп, сикереп торып, чиләге белән су эчеп бетерерлек булса да, иптәшләрен, тренерын уңайсыз хәлгә куймас өчен түзә. Соңгы мәртәбә залга килгәч, остазы:

– Әйдә, үлчәнәп карыйк әле! – дип, коры гына әмер бирде.

– Менә бетәр минутларың да килеп житте, Хәниф! – дип бетеренде үсмер. Үлчәү төп-төгәл 56 килоны күрсәтә иде.

– Аңлашылды! – дип, тренеры сузып әйтеп куйды. – 54 килоны да күрергә язмаган икән безгә! Әле мин 51 дип маташкан булам, ул тукталышны да үтеп киткәнбез икән! Ярый, бар, шөгыйльләң, тик әлегә авырлыгыңны югалтма, пожалуйста, кирәгәң чыгып куюы бар! Юдино бистәсеннән Габделнур Мөхетдинов ярышка бара микән, шуны төгәл ачыкларга кирәк! Ул Казанда калса, 57 килога кадәр авырлыкта Муромда рингка син чыгарсың! – дип,

канәгатьсез генә сөйләнәп куйды. Хәниф эченнән генә: «Аллага шөкер, үттә бугай!» – дип сөенде. Димәк, ул бүген рәхәтләнәп ярты литр булса да, су эчә ала.

Соңыннан билгеле булганча, Габделнур «Ява» мотоциклы алган, бик чибәр туташ белән танышкан икән. Шуны утыртып, Юдино бистәсендә очып кына йөрүләре һәм спорт остасының ярышка бара алмавы, формасы, авырлыгын югалтуы ачыкланды. Димәк, әлеге категория аңа кала! Марсель абыйсына рәхмәт! «Барсын, йөрсен, жиңеп кайтсын, безгә физик яктан көчле артистлар да кирәк!» – дип, аңа юл ачты. Үзе шәкертеннән:

– Ничек соң, Россия беренчелеген жиңеп кайталасыңмы? – дип сорады.

– Әйтә алмыйм, Марсель Хәкимович, мин төрле сәбәпләр аркасында ике категориягә алга сикердем. Үткән елларны 51 килограммда призлы урыннар алсам, быел 54 не дә эшли алмадым, 57 килограммга күчтем, кыен булачак!

– Яшь организм үсә, ныгый бара шул! Ярар, барыбер уңышлар сиңа! – дип теләде абруйлы укытучысы.

Хәнифне ярышка озатырга тимер юл вокзалына иптәш кызы Айсылу белән Резидә дә килде. Чибәркәйләрне шәйләп алган иптәшләре:

– Кайсысы синеке соң? – дип төпченделәр.

– Эңә шоколад төсәндәгесе! – дип шаяртты күңеле күтәрелгән Хәниф. Аның тонында масаючан төсмерләренә дә сизәргә була иде. Имеш, менә нинди кызлар карый аңа!

– Сайлый беләсәң тагын! – дип куйды 67 килодагы Саша Грачёв. Авыр үлчәмдә сугышучы баскетболчылар кебек озын, ябык гәүдәле Володя Макаров:

– Сөз түгел бит ул, актёр, баянист, шуңа күрә кызларның да чибәрләре карый аңа! – дип, «молодец» дигәндәй, Хәнифкә күз кысып алды. Әлеге чандыр, озын буйлы рус малае рингта юлбарыстай орышса да, тормышта бик гадел, шаян, яхшы күңелле егет, өстәвенә, урта мәктәпне дә алтын медальгә тәмамлаган. Хәзер университетта, биологияме, әллә география факультетындамы укый. Дусты Әхәт Габдуллин, чибәркәйләрдән күзен ала алмыйча:

– Теге алтын кебек чәчлесе дә чибәр бит, бәлкем, таныштырырсың? – дип әйтеп куйды.

– Әлбәттә! Әйдә, алайса! – дип, иптәшен ияртеп, кызлар ягына китте.

– Резидә, мин дүшәмбе төнлә генә кайтам, сишәмбе үзәбезнең урында, колыцода күрешербез, кичке алтыда.

– Яхшы, сәгать бишенче яртыда эшем бетсә, килеп өлгерәм, – дип, егеткә сыенды. Үсмер, аның чәчләрен иснәп, башкаларга сиздермәскә тырышып үбеп алды.

Иртәнге якта әле йокысы да ачылып житмәгән спортчыларны Казан-Мәскәү поезды Муром каласына китереп житкерде, житкерде генә түгел, хәтта килеп життегез дип төшереп үк калдырды. Тренерлары Рашат Еникеев инде күптән

аяк өстендә иде. Бер бүлектән икенчесенә чабып, шәкертләрэн уятып йөрде ул. «Тиз-тиз, торыгыз, юыныгыз, тагын бер сэгатытән килеп житәбез. Ун гына минут тора вокзалда!» – дип, иренеп ятканнарны кабат-кабат селкеткәләде. Егетләрнең кайберләренең әлегә чиркәү манараларына күмелеп утырган шәһәргә беренче генә килүләре түгел иде, шулай ук Хәнифнең дә икенче тапкыр юл яруы. Ике ел элек өлкән үсмерләр арасында 50 килода ярышып, өченче урынны алган булса, инде бу юлы 57 килода орышырга килә ул.

Менә алар утырган автобус шәһәр үзәгенә таба юл тотты. Каршыда эреле-ваклы чиркәүләр күзгә ташлана, яңа гына калкып килгән кояш нурлары астында алтынга манчылган тәреләре ялтырый. Ул да түгел, дан да доң дип, кыңгыраулары да аваз салды. Шимбә көннең иртәсе, бәйрәм көн гыйбадәтенә чакырып чаң сугалар, ахры. Менә аларга таныш булган үзәк базар, универсам, аларны да үтеп киттеләр. Әле бик иртә булу сәбәпле, урамда тереклек сирәк күренә, бер көтү этләр төркеме генә, өрә-котыра, агачлар арасына кереп китте. Үзләре кебек көндөш төркемнәрне куарга ташландылар шикелле. Сирәк-мирәк адәм затлары да күзгә чалына. Халык гади биредә, кигән киёмнәре дә авылча гына, йөрешләре дә беркая да ашыкмагандай, тирә-юньгә игътибарны бик аз юнәлткәндәй атлыйлар. Хәтта дөньяга битараф карашлы адәмнәр яши кебек биредә. Казан халкы кебек ыспай, купшы киенергә, масаеп, мал-байлык куып йөрергә яраткан халыкка гомумән охшамаганнар. Бар да гади генә, булганына шөкер итеп яшәргә ияләшкән адәмнәр кебек. Әхәт Габдуллин аңа:

– Бүген вакыт табып, өйгә алып кайтырга һинд чәе, колбаса юнәтеп куярга кирәк, берәр тавык булса да, начар булмас иде! – дип пышылдый.

– Ә ул тавыклар исләнмәсме соң шушы өч көндә? – дигәч, Әхәт аңа:

– Ә без аны кайтканда вокзал тирәсеннән генә алабыз да өстенә тоз сибеп куябыз, ул арада гына берни булмас, – диде.

Менә автобус тулай торак ишеге төбенә килеп туктады. Еникеев кемнең кем белән, кайсы бүлмәгә урнашачагын әйтеп үтте.

– Әлегә ял итегез, көндөзгә 11 дә жиңелчә генә тренировка ясап алырбыз, сэгать кичке дүрттә ярышның тантаналы ачылышы, ашау-эчүләрдән тыелып торыгыз, 14.00 дә үлчәнү. Аннан соң эз-мәз генә капкалап алсагыз да була, бер кисәк кара ит, кофе-шоколад, шул житә көч тупларга. Барыгызга да барып ирештеме, сораулар бармы? – дип караш ташлады. Володя Макаров шунда:

– Ә кызлар буламы соң? – дип шаяртып алды.

– Була, әгәр ярышта жиңсәгез! – дип елмаеп куйды мут тренерлары.

Әхәт белән аралашырга рәхәт Хәнифкә. Казанда туып, рус мәктәбендә укып үссә дә, татарчасы искитмәле. Тренировкага килгәндә, термос белән сөтлө чәйләргә хәтлө алып килеп сыйлый. Русчасы шәһәр дәрәжәсенә житмәгән Хәниф белән рәхәтләнәләр генә татарча сөйләшеп. Шулай аралаша-гәпләшә торгач, дуслашып киттеләр. Бәйге-ярышларда буш вакытлары булдымы, агылый-тагылый кебек гел бергә йөриләр. Аларны жәйге аяз көннәрдә нурлар сибеп торган кояш озатып йөри, өстән генә күзәтеп тора, көз көннәре исә, шаяртып, аллеялар буйлап атлаган

атлетларның аяк асларына мул табигать төрле төстөгә яфракларын коя. Эңә берсе бронза-бакыр төсөндә, кайберләре көмөш кебек ялтырый, күпчелегә алтындай бизәк алган. Алар шөгылльәнгән «Локомотив» клубы да Идел елгасына кереп урнашкан утрауда булып, төрле агач-куакларга төрөнөп утыра. Ә утрау үзә дүрт чакрымга, каршыдагы икенче ярдагы текә Ослан тауларына таба сузыла. Язларын алар элгә араны яланаяк ярыша-узыша йөгөрөп кайталар да, соңыннан разминка ясап алгач, спаррингларда сугышалар. Сугышалар дип әйтү дә бик үк дәрәс булмас, биредә сиңа бөтөн көчөнә беркем дә орырга тиеш түгел, бары тик чама белән генә бәргәләшөп, осталыкларын арттыру мөһим! Быел Әхәт дуствы да үзенә төп спорт авырлыгын саклап кала алмады, 63 кило ярымга күчтә. Хәнифнең аның белән шактый гына бәргәләшкәнә бар, нокаутер буларак егәрлә аның йодрыгы. Ләкин алар итагатылекләрен югалтмаска тырышып бәргәләшәләр. Ялгыш кына берсе бөтөн көчөн салып томырса, эш чын бәрелешкә китәргә мөмкин. Үткән елны Әхәт аңа, үзә дә сизми калып, бар көчөнә ялгыш орган иде, Хәнифнең күзеннән очкыннар сибелдә, бик әздән генә аның югалтып идәнә утырмады. Ачуы чыгып, жавап йөзеннән иптәшенә томыргач, иптәшенә борыны канады. Китте шуннан бар көчләренә дөмбәсләшү. Барысы да шөгылльәнүләрен ташлап, аларга игътибар итте. Ярый әле, тренерлары күрөп алып: «Сез нишлисез, елки-палки, ярыш түгел бит бу, нишлисез, Хәниф, нишлисез, Габдуллин? – дип икесен дә сүгөп ташлады. «Хәзер бер-берегезне жимереп ыргытсагыз, ярышта нишләрсез икән, калай әтәчләр?» Мыш-мыш килеп сулыш алган икә үсмер дә эшнә кирәкмәгән юнәлешкә кереп киткәнлеген аңлап алганнар иде. Әхәт аңа: «Гафу, брат, үземне ярышта дип уйлап, онытылдым, сизми дә калдым бит, бар көчнә ударга салганмын!» – дип куйды.

– Син дә үпкәләмә! – дип, Хәниф аңа бияләйлә кулларын сузды. Шунда эшнә рәткә килгәнән күзәтеп торучы тренерлары:

– Әхәт, бар борыныңны салкын су белән ю, кан тамуын туктат! – дип әмер бирдә. Әлгә хәлгә карамастан, алар барыбер дуствы булып калдылар.

Менә бүгөн дә үсмерләр бәргәләшөп зур ярышка – Россия тимер юлчыларының «Локомотив»чылар бәйгесенә килделәр. Биредәгә табигать аларны бакыр, көмөш, алтын төсөнә кәргән яфракларга күмелөп каршы алды. Вакыт-вакыт салкын жил исөп куя да әлгә агачларның колак алкаларын бер күчкә китерөп тери, ул да түгел, икенче яктан ярысип куөп, өөмнәрне, киресенчә, өрөп тарата. Кайчагында соры болытлар арасыннан кояш елмаөп килөп чыга. Ул да түгел, әлгә соры болытлар кабат каплап алып, эрә-эрә салкын тамчылар өсләренә коөла, йә сибәләп китә, табигать үзен салкын кышка әзәрли. Тереклекне кисәтә, сыный, жылы киөмнәрөгезне, тун-бүрөкләрегезне чыгарып куөгыз, вакыт житеп килә ди. Сүзсөз генә төрлө гамәлләр белән сиздерсә дә, аңлар өчөн шул житә. Мал-туар, яшеллекләр, адөм затлары да салкын кышка хәстәрлекләрен күрәләр. Көмдөр жылы киөм ала, көмдөр куө йонлы мөх аяк киөме юнәтә. Дүрт аяклы хайваннар исә калын ябагага төрөнәләр. Бөртуктаусыз барган процесс дөвам итә.

Менә шундый кинәт үзгәрөп тора торган көзгә чорда чиркәү манараларына күмелөп утырган Муром каласына кабат ярышка килөп төштә алар.

Сэгать көндөзгө икедә үлчәнергә керсәләр, биредә елга кебек бик озын чират сузылган иде. Судьялар хәрәм жибәрмәсеннәр дип, тренерлары да ак буяулы, басмалы үлчәү янында кайнашалар. Өхәт дустаның авырлыгы 63,350 кг булып чыкты, Хәнифнеке 56,730 иде. Нормадан бер генә граммга да югарырак булса да, калын киенеп, парк буйлап йөгөрергә, тагын күпмедер дәрәжәдә егәрәңнән колак кагарга туры килә. Егетләрнең артларыннан Рашат Еникеев: «Бер кисәк кара ит, шоколад, кофе гына эчегез, кинәт ашап куеп, зыян була күрмәсен! – дип, артларыннан кисәтеп калды. Дөрөс кайгырта остазлары, ач йөрөп, кечерәеп калган ашказаны белән сак кыланырга, әз-мәзләп кенә капкаларга кирәк! Бүген кич беренче очрашуны җиңсәләр, иртәгә кабат үлчәнергә килергә кирәк бит, ашказанын шыллап тутырырга ярамый, сусаган, тамагы туймаган организмнары шундук запас туплап куячак. Егетләр, төрлө уйлар белән тулган башларын алып, спорт аренасыннан чыгып киттеләр.

– Өхәт, кызга да берәр бүлөк аласы бар.

– Парфюм инде хатын-кызга, шуннан да матуррак истәлек була алмаячак, чәчәк букетын Казанга кайткач та юнәтә аласың!

– Шулай шул! Алайса, кайтышлый киберткә кереп чыксак дим!

– Яхшы!

Менә алар үзәк Ленин урамына чыгып, салмак кына атладылар. Чехов урамы чатында үсмерләрне дистәгә якин зимагур бәндәләр уратып алды. Кыяфәтләре урам балаларын хәтерләтә, өсләрендә кайсында телогрейка, кайсында каешланып беткән куртка дисеңме, күпчелегенең аякларында кирза итеклар. Соңыннан билгеле булганча, каршылык күрсәтсәләр, корбаннарын типкәләргә кирәк икән әлеге каты аяк киеме. Чырайларына караганда 18-26 яшьлекләр булырга тиеш. Әлбәттә, аларга каршы тора алырлар иде, тик әлеге шайканың арматура, тимер торбалар белән коралланган булуы ихтимал. Соңыннан ачылганча, әлеге төркем «Бараклар» бандасы икән. Күпчелегә затсыз биналарда торганга, зимагурлыклары белән бөтен шәһәрдә танылганга, «Баракныкылар» дип халык теленә кергән.

Болытлар артыннан кояш яктырып килеп чыгып, күзләренә чагылдырды, салкын җил исеп куеп, битләренә ялмап узды. Хәниф: «Ни эшләргә икән, нәрсә кирәк икән бу эт кавеменә?» дип уйлады. Үзе кебек сипкелле, төп кебек нык, таза бер адәм, ахры, шайканың әйдаманы:

– Пацаны, скиньтес, давай, сколько есть мелочи! – дип, карлыккан тавыш белән таләп куйды.

Өхәт аңа:

– Егетләр, братцы, мы на соревнования приехали. Акчаларыбыз юк, бушка яшәтәләр, бушка ашаталар! – дип җавап бирде.

– Нинди ярыш ул тагын?

– Бокс буенча беренчелек!

– А, точно, бүген башлана бит, шулаймы?

– Әйе!

– Безнең бит анда Муром чемпионы Гаврилов та булырга тиеш! Аны беләсезме соң? – дип сорады шайка җитәкчесе, сынаулы караш ташлап.

– Белмичә, без аның белән бер авырлыкта, 63,5 килограммда сугышабыз, Игорь белән! – дип, Өхәт өстәмә ачыклык кертте.

– Ну, син аны жиңә алмаячаксың! Ул бик көчле! – дип куйды әйдаман.
 – Анысын ринг күрсәтәчәк инде, братцы!
 – Это точно! – дигәч, әлеге кырыс чырайлы, сипкелле, калмык битле адәм «Сергей» дип Әхәткә, аннары Хәнифкә кулын сузды. Казанлыларның исемен ишеткәч:

– Әллә татарлармы? – дип гажәпләнәп сорады.
 – Әйе, без Татарстаннан!
 – Мин армиядә тоже Ахат дигән татар малае белән бергә хезмәт иттем, дружили даже! – дип авызын ерып жибәрде.
 – Ну, уңышлар сезгә! Әгәр шәһәрдә берәрсе бәйләнсә, мине – Сергей Бараковскийны беләсезме дисәгез, шундук таячаклар, ну пока! – дип әйтте дә, көтүләре белән янәшәдәге паркка кереп киттеләр.
 – Жиңел котылдык, Аллага шөкер! – диде дусты Әхәт. Инде фажигале финалга әзерләнгән Хәниф тә жиңел сулап куйды.

– На ринг приглашается до 57 килограммов Ханиф Садриев из города Казани Республики Татарстан! – Үз чиратын көтеп, борчылып, уйланып торган үсмер әлеге яңгыравык тавыштан уянып китте. – Он боксом занимается 3 года, за этот период провел 58 боёв, из них в 48 выиграл! – дигән игълан яңгырады.

Ләкин боксчының уйлары күптән рингта иде инде. Яңа авырлык, элек аның белән алышмаган яңа көндәшләр, аңа өмет белән караучы тренеры, иптәшләре, аңа уңыш теләп калган Резидә! Аларның өметләрен аклар өчен ул бар көчен, бар осталыгын эшкә жигәчәк. Яңа категориядә беренче көндәшенә жиңү бик мөһим! Алга таба тагын да көчлерәк, тәжрибелерәкләре чыгачак! Кызганыч, Мөхетдинов Габделнур килсә, чәчкән булыр иде барысын да! Чөнки бу авырлыкка ияләшкән инде ул, әлеге категориядә ул – Казан, Татарстан чемпионы. Артка чигенер юллар юк!

«Бокс!» дигән әмер яңгырады. Партнёры Иваново каласыннан булып, фамилиясе дә Иванов иде. Көндәше аңа ыргылды. Тренеры: «Сул кулың белән ныклап каршы ал! Аннан сулыш юлына бәр дә, финт ясап, бар көчеңә уңың белән иягенә төрт, соңыннан күз күрер! Бавыр, бөөренә, йөрәк тирәләренә ныклы ударлар ор, сулышы кысылсын!» – дип киңәшләр биреп калган иде. Өйрәтү жиңел ул, ә менә үтәүләре кыен, өстәвенә, каршыңда тәжрибәле көндәш басып торса! Тамашачылар шаулаша, киңәш биреп кычкырган тренерлар, спортчы иптәшләре күзгә чалынып ала. Ишеткән дә кебек аларның тавышларын, юк та кебек, томан арасында калгандай тоя боксёрлар үзләрен. Хәнифнең үзе яраткан әмәле бар иде, ягъни сул кулы белән ияк төбенә ора да, уңы белән сулыш юлына тарта, һәм кабат сулы белән күтәреләп, битенә манчий. Беренче раунд тәмамланганда сул күз төбә күгәрәп чыкса да, Хәнифнең көндәше дә каты ударларга дучар булды, сулыш юлына каты бәрелүләр алгач, көчкә сулый, мыш-мыш килеп кислород жыя, димәк, тренеры тактиканы дөрөс сайлаган. «Хәзер кабат бавыр, бөөр, йөрәк тирәләренә бәргәлисең дә, аннан өчле комбинация һәм дүртле белән тәмамлыйсың! Әйдә, жебемә, яшь арыслан! – дип, көр тавыш белән яңа таләпләр куя. Аңа нәрсә, аңа жиңел акыл биреп торырга!

Шулай да аның тәвәккәл сөйләшүе үсмергә ныклык бирә. Димәк, ул беренче раундны жиңгән! Шулай булмаса, остазы кыю сөйләшмәс иде. Эттән алып, эткә салып сүгәр иде.

Ниһаять, орыш тәмам. Күз төбә күгәргән, иреннәре ярылган, тәне сыдырылган Хәниф, еш-еш сулыш алып, судьяларның игъланын көтә башлады. Рашат Еникеев: «Борчылма, син жиңдең! Хәзер сатлык судьяларның билгеләрен генә көтәсе кала! – дип, бит тирәләрендәгә канны сөлге белән сөрткәләде. «В этом бою при разногласии судей выиграл Ханиф Садриев!» – дигән хәбәр яңгырады. «Нинди разногласие, хайваннар, чиста жиңдең син аны!» – дип дулап алды остазы. Үсмер өчен барыбер иде, жиңдеме – жиңде, ничек откан мөһим түгел, бүгенгә шул житкән! Ул, рингтан төшөп, киенү бүлмәсенә китте. Тиз генә душ кереп чыкты да, киенеп, дустаны Әхәткә терәк булырга ярыш карарга юнәлде. Иптәше өметен акады, Мәскәүдән килгән көндәшен икенче раундта нокаут белән бәрәп екты.

Парфюм

Муром каласы Казан белән Мәскәү арасында. Горький тимер юлы биредән үтү сәбәпле, ярышлар үткәрер өчен дә бик уңай, чөнки әлегә нокта кыл урталыкта. Кайсы яктан килсәң дә, юл чыгымнары кимрәк булып чыга. Кайбер елларны Казанда, Түбән Камада йә Чабаксарда үткәрсәләр дә, әйбәт булып иде. Үз өендә диварлар да булыша диләр бит! Кайчан килмә, биредә сине сатлык судьялар, ришвәтче оештыручылар каршы ала. Кайбер очрашулар нәтижәсе алдан ук килешенгән, оештырылганлыгы рингта билгеле була. Тренерлары Рашат Хөсәенович даими әйтә, кисәтә килә: «Нокдаун, нокаутлар белән жиңәргә тырышыгыз, намуссыз судья-арбитрлар кабахәтлекләргә бармасыннар дисәгез!»

Хәниф иптәше белән Муром каласы урамнары буйлап үз уйларына чумып атлады. «Тизрәк Ленин урамына чыгып, парфюмерия аласы иде дә, кайтып ял итеп, көч жыеп куярга кирәк, кичке якта үзен дә, Әхәт дустаны да кабат орыш көтә!» Салкын жил исеп куйды, ул да түгел, эре кар бөртекләре өсләренә коела башлады. Спортташына карап, ул да капюшонын – баш каплагычын элдә. Ул турыда уйламаска тырышса да, уй-фикерләре гел бокс тирәсенә керә дә китә, керә дә китә. Яңа төшә башлаган кар бөртекләре кебек бөтерелә тора. «Бүгенге очрашуларын да жиңсәләр, Әхәт тә, Хәниф тә турыдан-туры финалга элэгәчәк. Ләкин хәрәм көчле, элеккечә биредә барысын да көтәргә була. Намуссыз судьялардан ике ел элек яшүсмерләр арасындагы бәйгегә килгәч тә, хәрәм ашаттылар аларга. Беренчелекне аласы Татарстан командасын ярымфиналда йә финалда, нигезсез кисәтү-шелтәләр ясап, рингтан куалап чыгарырга да күп уйлап тормадылар. Биредә оятсызлыклары чиктәш ашкан, бер шешә коньяк бәрабәрәнә намусларын саткан хөкемдарлар да житәрлек. Элегрәк үсмерләр арасындагы ярышка килгәч тә, Татарстан командасы кабат беренче урынны алып кайтып китмәсен өчен, күпме оста боксчыларны вакытыннан алда төшереп калдырдылар. Нәтижәдә, иң-иң талантлы Казан малайлары рәнжәп, үпкәләп, гарьләнәп, әлегә спортны ташлап

китте. Дөрөс, арада намуслы хөкемдарлар да бар, эйтик, Йошкар-Оладан килгән тренер Татарстан командасын яклап каршы да чыгып карады, «Катнашасыгыз килмәсә, килмәгез, гел Казаннарга беренчелекне алырга димәгән!» – дип, сүзсез калдырдылар. Намуслырак судья-арбитрларның кайберләре шыпырт кына килеп: «Ваш парень не проиграл, извините, пожалуйста, вопрос так поставлен, принудили нас!» – дип гафу үтенеп китәләр. Хәниф тә, башкалар да аңлый намуслы хөкемдарларның эчке халәтен. Әгәр тыңламаса, икенче юлы бәйгегә чакырылмаячаклар, димәк, әлегә вәжданлы шәхес акча югалта, ә яшәргә кирәк бит! Юкка гына тренерлары нокаут белән жиңәргә кирәк дип кисәтми. Бүген Түбән Новгород малаен жиңеп булыр микән? Резидәсә дә аның өчен борчылып калды, отарга кирәк, отарга! Элек яшүсмерләр арасында көч сынашырга килгәндә ярыш өч раундтан торса, һәрберсә икешәр минут бара иде. Ул чакта Хәниф 50 килограммга хәтле орышты, хәзер менә яшләр арасындагы категориядә, өлкәннәрдәгечә, ягъни ир-атлардагы кебек һәркайсы 3әр минут. Авызга капа, трусик-шорты эченнән бандаж кияргә, ялгыш, йә булмаса, чынлап торып йомшак жиреңә тартсалар, ирлегенне югалтуың бар. Ияләшмәгән килеш уңайсызлый иде әлегә саклану чарасы, тик кая барасың – таләпләр катгый. Боксёрлар өчен иң уңайсызы – киде-кимәдә микәнлеген ачыклар өчен судьяларның кендектән түбән өлешенне капшап караулары. Юк икән, сау бул! Шундук рингтан куалап чыгаралар. Әлегә саклану чарасының ракушка, ягъни кабырчык дигәнә дә бар, ләкин Хәнифләргә анысын киеп карарга туры килмәдә. Әйтүләре буенча, кабырчыклар трусикның үзенә үк беркетелгән була, һәм аны һәр спортчыга шәхсән әзерлиләр. Кем генә, кайсы үсмер генә хыялланмый әлегә киём-салымнарның хужасы булырга! Ләкин чехлар затлы итеп теккән әлегә бокс аяк киёмнәре, майка-трусиклар яхшы нәтижәләр күрсәтсәң генә бирелә. Югыйсә кытай кедалары киеп сугышасың читлек эчендә. Хәниф белән Әхәт дустаны да өченче елларын шөгыйльләнә башлагач кына насыйп булды боксчыларның киём-салымнары!

Иптәше, уйларыннан аерып: «Әнә парфюмерия кибете, керәбезме?» – дип сорап куйды. Эчкә үттеләр. Ишекне ачып керүләре булды, төрле хушбуйлардан буталган исләр шундук борыннарны кытыклап каршы алды. Роза, энжә чәчәк кебек исләргә тагын әллә нинди билгесезләре килеп кушылган. Прилавкаларда ниндиләре генә юк иде! Спортчы үзенә күткән күзләре белән «Красная Москва» дигәнән эзләде. Әнә алар нинди матур, мәчет манараларын хәтерләткән савытларда. Армиядәге солдатлар кебек тезелешеп басканнар. Хәниф әлегә матурлыктан күзләрен ала алмады. Әй, акчасы житәрлек булса, әнисенә дә, сеңелкәшләренә дә алып кайткан булыр иде. Ни кызганыч, барысы да санаулы, чәенә, лимон-мандарины, эфлисунына, тавыкларга дигәннәре чама белән алдан ук саналган. Запаска дигәнәнә менә сөйгән ярына әлегә затлы хушбуйны алачак! Егет баяләргә күз салды. «Егерме сигез сум!» – дип аптырап куйды. Дустаны аңа: «Казанда да булса бу кибет, күптән шырга әйләнер иде!» – дип баш селкеп алды.

– Ә нишләп биредә шыплап тезелгән соң, сатып алырга теләүчеләре дә биш-алты кеше генә? – дип гажәпләнде булачак актёр.

– Даими тәэмин итеп торалар, безнең өлешкә дә кереп, шуңа Казанда

кытлык. Өлөш чыгарсалар да, чамалы, шундук сатучылар үзлөрөнө алып бетерэлэр, дус-иш, туганнар, спекуляция өчөн дэ... Каян ОБХСС күрөп бетерсен, ди... Аннан үзлөрөнөң өйлөрөндө дэ бит хатын-кызлар житэрлек. Бер өлөшөн прилавкага ыргытып, саткан-ниткэн булалар да вэссэлам! Гутен морген, гутен так, артист иптэш!

– Син каян белэсең соң бу хэллэрне?

– Бертуган абыем ОБХССта эшли. Юнэтэсе малым-заказларым күп булмаса, бер егерме-уызны сатып алыр идем дэ Казанда ике бэясенэ жибэрер идем... Расходлар да капланыр, дус-ишлэр дэ шатланыр иде.

– Эхэт, син бер илле-алтмыш сум биреп торалмассың микэн, кайтуга китерэм, – дип сорады Хэниф.

– Аның белэн генэ баеп булмый, элбэттэ, берсе кызыңа булса, икесен ике бэясенэ сатсаң, безаз каплый инде чыгымнарыңны.

– Юк, юк, нинди сату ди. Берсе – Резидэгэ, икенчесе – энигэ, өченчесе – туганнан туган сеңлем Нурсиягэ!

– Яхшы, биреп торам! – дигэн жавапны ишеткэч, Хэниф бетэ күрмэсен тагын дигэндэй, ашыгып, чиратка барып басты. Казан психологиясе!

– Боксёры, на середину, руки пожали! – дип, рефери үз эшен башлады. Хэнифкэ оту өчөн нокаут белэн жиңэргэ кирэк иде. Чөнки тренеры: «Безнең командага каршы өндөлгөн судьялар!» – дип кисэтеп алды. Егет барысын да белэ, аңлый иде, шул сэбэпле Владимир егетен беренче раундта ук куып йөрөп дөмбэсли башлады. Бер-бер артлы өчэрлэ, дүртэрлэ ударлар очты, Хэниф бер башка озынрак көндөшөн тетэ башлады. Күп булса, ике минут үтмэгэндэр, рингтагы рефери: «Стоп, открытая перчатка!» – дип, орышны туктатып, Казан егетенэ шелтэ бирде. Аптырап калган тренеры хөкемдарга: «Нинди ачык перчатка, нинди шелтэ? Сез башта өч кисэтү бирергэ тиеш идегез!» – дип, ринг почмагынан нэфрэтлөнөп кычкырды. Элегэ мөртэт судья аңа: «Хэзер үк ринг кырыеннан төшөп китегез!» – дигэн талэп куйды. Тренерлары аңа: «Э нишлэп төшөп китэргэ тиеш соң эле мин, нигэ секундатны куасыз?» – дип карышып карады. «Покиньте угол ринга!» – дип сузыллар эйтте мэнсез, мөртэт адэм. «Не пойду я никуда! Мин бернинди дэ ярамаган адым эшлэмэдем!»

– За неподчинение арбитру секунданта, боксёру Садриеву ещё одно предупреждение! – дип, судья-рефери ике бармагын өскэ күтэрөп, тагын бер очконы алып бэрэргэ ымлады. Икенче раунд секундантсыз гына барды, ул да түгел, элегэ бэндэ өчөнчө шелтэгэ сэбэп табып, орышны туктатып, жиңүне Түбэн Новгород каласыннан килгэн егеткэ тапшырды. Бөтөн зал, өстөгө балконнарга хэтлэ тулган тамашачылар сызгыра, кычкыра ук башладылар. «Ты что творишь, козёл! Судью на мыло! Засудили пацана!» дигэн авазлар яңгырады. Хэнифнең ике күзеннэн эре яшь бөртеклэре атылып чыгып, бите буйлап агып төштө. Ул бер перчаткасын култык астына кыстырып, тартып алды да чатта торган рефериго томырды, рингтан чыгып китте. Тренеры Еникеевның төсө беткэн, нэфрэте чыраена бэрөп чыккан Хэнифне ияртеп, баш судья утырган өстэл янына китте.

– Бу нинди хэл соң бу, Анатолий Фёдорович, что творится, без хэзер

бөтен команда белән бүген үк ярышны ташлап кайтып китәбез! – дип ярысыды.

– Тынычланыгыз әле, Рашад Хусаинович, тынычланыгыз! Менә быел Түбән Новгородныкылар беренчелекне алсыннар инде, икенче килгәч, сезнеке булыр!

– Килмибез без бүтән, Сезнең тәртипсезлегегез шаккатыра. Минем боксёрларымны рухи яктан үтерәсез бит, жимерәсез күңелләрен, нинди ярыш булсын ди бу?!

– Ярыймы, читкәрәк барып сөйләшсәк! Сөзгә бер әйбер әйтәсем бар! – дип кырыйгарак алып китте баш хөкемдар. – Вы уж простите, так получилось, Рашад Хусаинович! Мин сөзгә ант итеп әйтәм, киләсе ярышта беренчелек сезнеке булачак! Аннан! – дигәч, шыпыртка күчеп: – Сөзгә ярышның иң яхшы тренеры исемен һәм премиясен бирдертәм! – дип пышылдады. Шулай посып кына сөйләшсә дә, Хәнифнең колагына барысы да килеп иреште. «Все покупается, все продаётся!» – дип, ачу белән әйтеп куйды ул.

Каяндыр Бараклар командасы егетләре килеп чыкты. Атаманнары: «Вы что творите-то?!» – дип, судьяларга кычкырды һәм Хәниф янына килеп кулын сузды.

– Ты не проиграл, молодец, братан, этих козлов точно перерезал бы, сволочей, хэзер миңа китәбез, мунча яктырам, чабынабыз, аракы чөмерәбез, кызлар чакырмам, ял итәсез! – дип, курку белмәс күзләре белән сораулы караш ташлады.

– Рәхмәт, братан, икенче юлы, гафу ит, миңа кайтып ял итәргә кирәк! Үпкәләмәгез, зинһар! – дип, Хәниф борылып китеп барды.

– Передумаешь, скажешь, братан! – дип әйдаман аның артыннан кычкырып калды. Жирле бандитлар бу мәсьәләдә намуслырак булып чыкты әлегә мәртәт оештыручыларга караганда. Хәниф, йөрәге эрнеп, тулай торактагы ятагына кайтып ауды. Аның бит кимендә икенче урынны алырлык мөмкинлекләре бар иде. Нинди ялганга корылган соң бу спорт дөньясы?! Димәк, кырын эшләр кемгәдер файда китерә. Мәртәт адәмнәр бу өлкәгә дә шакшы кулларын китереп тыкканнар, шундый кара эчле бәндәләр аркасында нинди йодрык сугышчылары зур спортны ташлап китеп барды. Кайда хэзер Юдино егете Осипов Виктор, Мөхетдинов Габделнур, Фәсәхов Искәндәрләр, башка бик күпләр? Хәниф тә бит театр белән бокс арасында ике якка да өлгерергә тырышып, тиен кебек бөтерелә. Хәтта Марсель абыйсы: «Йөрсен, комачауламагыз!» – дип мөмкинлек ачкач кына, егетне бүген хәрәмләп, рухын сындырып ташладылар. Ничек Казанга кайтып күренергә? Бар, аңлатып кара хэзер биредәге кабахәтлекләрен Резидәгә, туганнарына, курсташларына; сөйләсәң дә, ышанмаячаклар. Кайберләре эчләрәннән генә: «Йөрисең шунда, хәчтерүш, юкка ыштан туздырып», – диячәкләр. Спортчы егет үзен битәрләде. Хэзер кибеткә чыгып, аласын алып, төнгә поезд белән кайтып китәргә кирәк! Чәнчелеп китсен боксы!

Тагын өч сәгәтләп вакыт узгач, ярыштан иптәшләре кайтып керде. Ике иптәше, нокаут белән җиңеп, финалга узганнар. Шуларның берсе дустаны Әхәт Габдуллин иде. Хәниф күңелсез генә: «Котлым!» – дип куйды. Иптәше аны юатырга тырышты.

– Нэрсэгэ шулкадэр борчыласың? Эле яңа гына 57 килога күчтең, беренче орышта жиндең! Хэзер элге авырлыкка кереп ияләшеп китсэң, чүпләп кенэ торакаксың көндөшләрөңне, менэ күрерсең! – дип, күңелен күтэрергэ тырышты.

– Мин тэмамлармын, ахры!

– Эле башлаган да юк, нинди тэмамлау, ди, ул! Шушы беренче разряд белән калыргамы? Кимендэ кандидатлыкны якларга кирэк безгә!

Тренерлары Еникеев пәйда булды.

– Хәлең ничек, Хәниф?

– Үзегез беләсез!

– Ярый, борчылма, яңа категориягә жиңел кереп киттең, перспектива бар!

– Мин төнгө поезд белән Казанга кайтып китәм, Рашат Хөсәенович!

– Юк, беркая да бармыйсың, миңа секундировать итәргә булышасың, аңлашылдымы? – дип басым ясады. Спортчы гына жавап бирмәде.

Муромның бараклары, биш катлы хрущёвканалар белән оешкан шыксыз урамнары тагын да ямьсезрәк тоела башлады Хәнифкә. Аласын алырга да нурлы Казанына кайтып, Резидәсе, дуслары янында бу күңелсезлекләргә тизрәк онытасы, күңелен жиңелтереп торган уйларыннан котыласы иде. Менә бүген соңгы көннәре. Дусты Әхәт Габдуллинның финал ярышы көтә. Жирле Валера Киреев белән сынау тотачак! Тренерларына да, Әхәтнең үзенә дә барысы да ачык, оештыручылар Муром егетен жиңүчә ясар өчен барлык эшәкелекләргә дә кулланачаклар! Бер генә юл бар: нокаут кирәк! Бары тик нокаут! Тик Киреев та йомшак камырдан әвәләнгән малай түгел: өч тапкыр Владимир өлкәсе, бер тапкыр яшьләр арасында 60 килода Россия чемпионы булган. Ни кызганыч, туры килә бит, Киреев авырлыгын тота алмыйча, 63,5 килограммга хәтле булган категориягә күчкән! Бүген ике талантлы кул сугышчысының язмышы судьялар кулында.

Бүген ярышларның финалыннан соң төнгө поезд белән Казанга кайтып китәсе булгач, алар Әхәт белән аласын алып, саласын салып куяр өчен кибетләргә чыгып киттеләр. Тулай торакның ишеген ачуга битләренә көзгә салкын жил китереп бәрде. Тынып тора да икенче бер яктан китереп жилпи, көзгә сары яфракларны себереп китереп, тротуар кырыена өеп куя, йә, киресенчә, өрөп тарата. Ике яшь егет, үз уйларына чумып, үзәк урамга таба юл ярдылар. Хәнифкә дусты Әхәтнең ниләр кичергәнә болай да билгеле, бүген төштән соң Муромның атаклы боксёры белән орыш көтә аны. Читлек идәнәнә яткыра алырмы ул аны? Очко белән жиңсә дә, беренчелекне барыбер Киреевка бирәчәкләре билгеле!

Эре-эре кар бөртекләре төшә башлады. Алар, сөт кебек ап-ак булсалар да, нишләптер сорыга манылгандай тоелалар. Әллә шәһәре соры, судьялары кара эчле булгангамы?... Жил тагын да көчәя барып, кар бөртекләрен бөтереп, пәри туге ясый башлады. Зур спорт сумкалары тоткан егетләрнең кулларын өшетеп алды. Икесе дә бияләйләр алмаганлыкларына үкенеп куйдылар.

– Дәү эни: «Жылырак киен, улым, бияләйләрөңне дә тык, кирәге чыгып куюы бар», – дип әйткән иде, тыңламадым, – дип куйды Әхәт дусты. Шулай да әле бер кулын, әле икенчесен кесәгә тыккалап, жылыткалап атладылар.

Иң беренче итеп, «Чэй» дип язылган сату ноктасына керделәр. Татар кешеләре өчен чэй бик зур сый, бик зур бүләк, бигрәк тә һинд бөртекләре затлы санала. Ике ел элек алар биредән йөзәр кап алып кайтканнар иде, өйдәгеләрнең шатлыгы эчләренә сыймады. Ике елга житәрлек запас бит ул!

Кибет эчендә бер генә сатып алучы өлкән яшьтәге түтәй булса, прилавка артында элеккеге танышлары Лариса үзе басып тора иде. Егетләр аны танып алып, сәлам юлладылар. Кыз шатланып авызын ерды:

– Боже мой, как возмужали, повзрослели! – дип, күптән күрмәгән танышларыдай каршы алды.

– Стареем, – дигән булды Әхәт, шаяртып.

– Да уж, по девяносто лет стукнуло вам! – дип көлеп куйды. – Как успехи, выиграла хоть?

– Бүген билгеле була! – дип куйды Хәниф, дуслы өчен җавап биреп.

– Лариса-красавица, тиздән миңа 19 яшь тула, кияүгә чыкмассың микән, шундый чибәр туташ борынгы Казаныбызны бизәр иде? – дип, Әхәт хәйләкәр генә кызга сынап карады. Чибәркәй шундый зур тәкәдимнән бик кангаты калды. Кашын, сары чәчләрен сул кулы белән сыйпап куйды, ни сәбәпледер тулып торган күкрәкләре астындагы нечкә билән назлады, зәңгәр, зур күзләреннән очкыннар чәчелде.

– Ну, вы же молодые ещё, Ахат, мне уже двадцать стукнуло!

– Егетез бардыр әле, шуңа карышасың, – дигән булды Әхәт.

– Булганы булды инде, берсен дә күрәсем килми, эчкечеләр барысы да... Ә менә сезнең кебек чибәркәйләргә ике дә уйламыйча чыгар идем! – дип, сөйкемле күзләре белән тутырып карады.

– Лариса, адресыңны бирче, хат язышыр идек. Бәлкем Казанга кунакка килерсең, Кремльне, Кабан күле буйларын күрсәтермен!

– Шаяртасың инде, шулаймы?

– Чынлап әйтәм!

– Яхшы, алайса, хәзер үк адресымны язып бирәм!

Адреслар да бирелде, йөзәр данә чэй каплары да спорт сумкасына кереп урнашты. Әлегә һинд чәе муллыгына шатланган ике чибәр егет кыз белән жылы саубуллашып чыгарга ниятләделәр. Чая, чибәр кызның күзләре сагышланды. Күңелсезләнеп:

– Можно, Ахат, я тебя на прощание поцелую? – дип сорады. Кибеттән чыгып барган Хәниф борылып караганда, яшьләр бер-берсенә сөлектәй ябышып үбешеп торалар иде. Әлегә хисләренә никадәр көчле икәнлегенә дәлил булып, Ларисаның ыңгырашып-ыңгырашып, ахылдап куюы да житә иде.

Ике-өч минуттан Әхәт килеп чыкты, шатлыгын яшерә алмыйча:

– Ну, Хәниф туган, искитмәле татлы иреннәр, малай! – дип куйды. Соңыннан: – Әй, татар кызы да булган булса! – дип тә көрсенде.

Азык-төлек кибетендә егетләргә бите әллә нык эчүдән, әллә кан басымы югары булудан алысунган таза гәүдәле түтәй каршы алды. Ларисаның капма-каршысы булган әлегә зат дорфа гына:

– Говорите, что берём, молодые люди?! – дип оран салды. Хәниф аңа игътибар белән карады. Бөтен битен май басып, гәүдәсе капчык сымак булган, тукмак борынлы әлегә түтәйнең керфекләре аксыл-саргылт булып,

саргылт күзлэре дэ кечерэеп калып, чекерэеп торалар иде. «Нэрсэгэ охшаган соң бу хатын? – дип уйлады булачак артист.

– Мне три килограмма колбасу хлебную и копчёную два! – дип әйтөп куйды Әхәт. Әлегә чучка танаулы хатын аларның читтән килгәнлекләрен аңлап:

– Опять понаехали тут, – дип ямьсезләнөп алды. Бу килбәтсез гәүдәсенөң шыксызлыгын берәз каплар өчөн берәз тәмле телләнү дэ кирәк иде югыйсә! Әхәт жавабын тапты тагын:

– Не наехали, свою забрать приехали! – дип жавап кайтарды.

– Каян соң сөз, хәчтерүшләр, свою забрать?! – дип мыскыллады түтәй.

Әхәт колбасаларның этикеткасына төртөп күрсәтте. «Казанский мясной комбинат» дип язылган иде анда.

– А что, у вас там не хватает что ли?

– Нет! Мы вас кормим за счёт себя! – дип чәпедә Әхәт дуcты ачу белән. Күршөдәгә сатучы хатын түзмәдә:

– Анюша, не груби, пожалуйста, отпускай ребят, такие красивые пацаны! – дип, аларны яклады.

– Аларның Монголия даласындагы Казаннарында терлекләр миллионлап йөри бит. Колбасаны бирегә килөп алмасалар!

– Казан бит Монголиядә түгел! Янәшәдә генә! Безнең анда туганнар яши, өч ел элек кайтып килдек, гажәөп матур шәһәр! Халкы ачык йөзлө, кунакчыл, сөз татарлармы әллә, улларым? – дип сорады әлегә игелекле сатучы.

– Әйе! Спорт ярышларына килгән идөк.

– Уңышлар сөзгә, балакайлар! – дип, шәфкатьлө күзлөре белән назлап карады.

– С вас десять рублей 50 копеек, – дип коры гына әйтөп куйды колбаса үлчәүчө.

Егөтләр, бер сату ноктасыннан икөнчөсөнә керөп, күчтәнөч жыйдылар. Татарстан казылыгы, тавыгы, Азиядән килгән лимон-мандарин һәм, әлбәттә, һәрбер татар өчөн бик кадерлө сый булган һинд чәө. Һәм шулар арасында егөтнең Резидәгә дигән «Красная Москва» хушбуө да бар иде. Ул, сөйгән ярының сөөнүлөрөн күзаллап, үзө дө шатлык хислөре кичердө. Бурычка алып торып, әнисө белән туганнан туган сөңлөсөнә дө юнөттө.

Алдан килешөнгәнчө, алар шимбә көннө Тукайда күрөшөргә тиешләр иде. Ни сәбәплөдөр, чибәр туташ авылына кайтмаган булып чыкты. «Ни булды икән? Чирлөп китмәгөндөр бит? Берәр жиргә авариягә әлөгөп... тфү-тфү дигөн, ул турыда уйларга да ярамый!» Дүшәмбө көннө дәрөсләрдән сөң барып ачыкларга булды.

Тукай кызы кичкө алтынчы яртыларда эшөннән кайтып житә торган иде, бу юлы да өйдә булып чыкты. Ишөк кыңгыравына икө-өч тапкыр баскач, Хәниф урындыкка утырып, көтөп тора башлады. Ул да түгел, капка ачылып, аннан Резидә туташ үзө күрөндө.

– Бәтәч, синмени ул?! Эштән кайтып кына кергән идөм әлө, әйдә, өйгә уз! – дип килөп сыөнган итте.

– Нишлэп бу шимбэ авылга кайтмадың?

– Ничек аңлатыйм икән? Зинһар, үпкәләмә инде син! Беләсеңме, олы апамның ахирәте Луиза, үзең беләсең, Киндерледә яши, чирләп киткән. Малаена илтөп килергә күчтәнәчләр биреп жибергән икән, апа белән жизни машина белән дусларына кайтып килергә жыенганнар иде. Танк училищесына иптәш кызым Алсу белән бу шимбә шул күчтәнәчләрне илтөп килдек.

– Димәк, анда бару синең өчен мөһимрәк булган?!

– Алай түгел инде, Хәниф, минем өчен иң-иңе син генә! Соңгы парашутка өлгөрмәдек.

– Теге елтыр күз янына бардың инде, алайса!

Кызый оятыннан кып-кызыл булды.

– Гафу ит!

Хәнифнең күңелен шик-тойгылар биләп алды. «Димәк, сөйгән ярының аңа булган мөнәсәбәте чын күңелдән түгел! Саф алтын дип уйлаганы шомартылган бакыр гына булып чыга түгелме соң?»

– Хәниф, жә инде, бер кирәкмәгән әйберләр уйлама! Бүтән кабатланмас андый хәл!

«Димәк, елтыр күз туган көнгә очраклы гына чакырылмаган! Димәк, Резидәнең запас вариантлары да бар!» Егетнең эченә корт керде. «Горур бул, егет! Үзең булачак артист, абруйлы боксёр, оста баянист! Тукайның пәри кызы сине яратам дип уйнатып кына йөрткән, чын күңелдән сөйгән булса, сине кисәтмичә генә берәр жиргә китәр идеме?! Дөнья бит әлегә бу чәчбикәгә генә терәлмәгән, чибәр туташлар белән дөнья тулган! Танк училищесына икенче барганда, куна да калмас дип кем гарантия бирә ала?! Синең кебек уку йортына өч кубок яулаган асыл егетне шулай кимсетәләр димени?! – дип, котыртыпмы-котыртты аны эченә кереп оялган шайтаны.

– Сау бул, Резидә! Мин синнән мондый адымны көтмәгән идем! – дип, ул борылып горур гына китеп барды. Сөйгәнә аны куып житеп:

– Хәниф дим, нишлисәң, синең алда бер тамчы да гаебем юк бит минем! – дип, каршына килеп басты. Шайтан гына: «Мескен булма, ышанма буш сүзләренә, борыл да кит! Тәк ялынып йөрсен үзеңә, җавапсызлыгы өчен җәзасын да тиешенчә алсын!» – дип тәкрарлады.

Ул, күзләреннән яшь бөртекләре атылып чыккан Тукай кызын бер ялгызын бастырып калдырып, мәгънәсезләнеп китеп барды. Ике елдан артыкка сузылган мөнәсәбәтләре көтмәгәндә кинәт өзәлдә. Бәлкем инде мәңгегә! Бу Хәнифнең күпчелек курсташлары кебек минминлек чире белән авырый башлавының башлангыч чоры иде. Ләкин әле бер чибәр туташ, әле икенчесе белән очрашып, Резидәне онытырга теләп йөрсә дә, барып чыкмады. Эзәрлекләде кызга булган мәхәббәт өрәге аны! Төшләренә хәтле кереп йөдәтә башлады. Сагынудан йөрәге телгәләнде.

Шулай үзсүзләнеп йөри торгач, сигез айлап вакыт та үтөп киткән икән. Урамда гөлләр, алмагачлар чәчәк аткан вакыт иде. Өстәвенә, эченә кереп оялаган шайтаны: «Болай тәкәбберләнеп йөрсән, Резидәсез калырсың әле!» – дип, кирегә котырта башлады. «Хатын-кызның кыз булып йөрисе вакытлары кыска була! Бала табу этәргече үз эшен эшли, ашыктыра, кияүгә чыгып китмәгәе тагын!» – дип, киресенчә бимазалый башлады. Күңел

тынычлыгын югалтты. Менэ шуннан соң башланды да инде тэкэббер егетезнең иртэ-кич борчу утларында янулары. Барып, мөнәсәбәтләрне ачыкларга горурлыгы белән шайтаны комачаулый, аяк чалу сәбәпле, беренче юлга хат кына юллап карарга булды.

«Сәлам, Резидә! Сине күрмәнгә дә жиде айлап вакыт үтөп тә киткән икән! Әгәр минем белән очрашырга теләсәң, шимбә көнне кич белән Эрмитаж бакчасында элекке урыныбызда күрешер идем. Синнән хәбәр көтәм», – дип, беркатлы, тупас хат язып жибәрде. Бер атна көтсә дә, ике атна көтсә дә, җавап килмәде.

Күп еллар үткәч кенә, нинди мәгънәсез, тәрбиясез хат язып жибәргәнлеген аңлады ул. Тик аның әле өметә өзәлмәгән иде. Элеккесе барып житмәгәндер дип уйлап, шундыйрак икенче язманы юллады. Ләкин элеккечә җавап кына килмәде. Шайтаны аңа: «Беттең син, Резидәң икенчене тапкан, бәлкәм инде кияүгә чыгарга да җыенадыр, инде тәвәккәлләмәгән булса! Егетен очратсаң, бүтән килмәслек итеп акылга утыртып кайт, көчөң житә бит!» – дип өндәде. Горур Хәниф, кызга булган хисләрән тыя алмыйча, матур назлы сүзләрән туплап, шул тарафларга юнәлде.

Капка төпләрендә өченчегә бала табарга юанаеп килүче Роза апасы күрше хатыннары белән ләчтит сатып утыра иде. Студентны күргәч, сәер генә елмаеп куйды. Хәниф: «Резидәне күреп булмас микән?» – дигәч, авызын жәйгән килеш: «Хәзер чакырам», – дип капкаларынан елт кына кереп китсә дә, көтеп калучыга гасырлар узгандай тоелды. «Әллә үч итеп күренмиме инде? Әгәр дә урамга чыкмаса, нишләргә? Өйләренә керергә дә уңайсыз!» Шулай аптырап торганда, элеккегедән дә сылуланыбрак киткән, дефицит джинсы киеп куйган чибәркәй күренде.

– Сәлам! Нишләп йөрисең монда? – дип әйтеп куйды, ваемсызлыгын сиздерергә тырышып. Хәнифкә капка төбөндә утырган түгәйләр алдында да уңайсыз иде.

– Әйдә, читкәрәк барып аңлашык әле, – диде Хәниф.

Кыз, аңа ияреп, кырыйгарак китте.

– Сөйлә, әйдә, әйт тә тизрәк, барасы жирем бар, вакытым юк, – диде эшлекле генә.

– Тиз генә гәпләшә торган сүз түгел ул! Бәлки берәр кинотеатрга, шунда юлда... – дип авызын ачып сүзен әйтеп бетермәде, Резидә аңа дорфа гына:

– Әллә кайларда йөрергә вакытым юк, эти больницада ята, операция ясадылар, ашарына илтәм, – диде.

– Мин дә синең белән барыйммы соң?

– Үзеңә кара! – дип, кыз арт санын кирәгеннән артык тибрәндереп кереп китте.

Күп булса биш-алты минут вакыт үтсә үткәндер, тик Хәнифкә генә ул элеккечә бик озаң тоелды. Ниһаять, кулына төргәк тоткан, башына беретка, өстенә ал плащын элгән кыз күренде. Егет аның төенчеген үзенә алды.

– Сак тот, анда әткәйгә дигән тавык шулпасы, операция булды аңа!

– Яхшы! – дип, Хәниф ничек итеп чибәр туташка көннәр-төннәр, айлар буге аннан гафу үтәнергә, күңел түрөндә җыелган назлы сүзләрән ничек җиткерергә икән дип бимазаланып атлады.

– Резидә, мин сине нык сагындым!

– Ышанмыйм! Оныттыңмы эллә юк өчен ташлап качканыңны?!

– Гафу ит! Ә мин, киресенчә, вакыт узган саен синең белән аралашкан мизгелләремне сагынганнан-сагынам. Әйдә, матурым, яңадан өзелгән жепләребезне ялгап карыйк әле!

– Юк! Кем икәнлегенә күрсәттең бит инде! Рәхмәт! Син ташлап киткәч, мине айлар буена мөддәгә капланып, елап ятты дип уйлыйсыңмы эллә? Гафу ит, жаным, мин икенче көнне үк башка егет белән очраша башладым! – димәсенме. Мин-минлегә көнләп-сәгәтләр арткан горур егеткә әйтерсең лә яшен китереп сукты. «Ничек инде, аның яраткан Резидәсе... Ул китәргә өлгөрмәгән, икенче көнне үк башка берәү белән очраша башлаган. Теге елтыр күз Артурдыр инде! Эчәнә кереп оялган теге шайтан: «Йөрмә үзеңне кимсеттереп, кайда синең горурлыгың, шулай ялынырга калгач, бөтен абруңны югалтачаксың!» – дип, янә котырта башлады. Ул бишенче номерлы шифаханәгә килеп житүләрен, Резидәнең төенчеген аның кулынан алып, өченче катка палатага менеп китүен дә томанлы гына хәтерли. Ләкин чиргә әйләнеп беткән минминлегә белән шайтаны гына: «Ужым бозавы булма инде, югыйсә башыңа менеп утырачаклар бит!» – дип, күңеленә кара юшкыннарны өя торды.

Аның рингта кыйналып оттырганнан соң да үзен мондый хәлдә тойганы юк иде. Ә монда бөтенләй һушына килмәслек итеп ордылар. Шайтан аңа: «Борчылма, син яшь бит әле! Үзең актёр, үзең боксчы, үзең гармунчы, беткән, ди, сиңа чибәр туташлар! Артыңнан дистәләп чабалар бит! Элеккеләре китә торса, яңалары табыла тора! Ир кеше бул, югыйсә, мәлжәрәп төштең, пешмәгән нәрсә!» – дип тукуды. Вакыт-вакыт аның күңеленә кереп оялган әрсез «нәмәнә» русчалатып, «Пошөл ты!» дип, куып та жибәрәсе килә. Ләкин теге зәхмәт кенә аның уй-хисләрен үз контролендә тотып башлаган иде. Ул, кызың кискен сүзләреннән шок кичереп, бүлнестән чыгып китүен дә, әлегә аны чолгап алган томан эчендә кай тарафка атлаганлыгын да рәтле-башлы төшенмичә, Киров районындагы фатирына кайтып житкәнән дә сизми калды. Төне буе анализ ясарга тырышып, ни булганлыгын төшенергә омтылып уйланып ятты. Югалту ачысынан күзләрен яшь томалады. Бу көз армиягә китәргә дә ике ел буена барысын да онытып торырга кирәк! Иртәгә үк Киров районы военкомы Самойловка барып, үз теләгә белән хәрби хезмәткә жыенганын житкерергә дә, «бисмилла»ны әйтә, Аллага тапшырырга кирәк! Виктор Андреевич Самойлов аны әйбәт белә, каршы килмәс, аңлар! Спортчы да, булачак актёр икәнлеген дә зурлай, шул сәбәпле үз итә. Унсигез яше тулып, «отсрочка» сорап баргач та: «Синең кебек егетләр Совет Армиясенә бик кирәк булсалар да, укуыңны тыныч кына тәмамла әле, соңыннан диплом белән барсаң, сиңа карата мөнәсәбәт тә үзгә булачак!» – дип аңлаткан иде. Ә менә монда күңел кризисы китереп кысты аны, спорт залына йөрергә дә, укуына да күңелә төште. Хәнифнең үзе теләп, өченче курсны ташлап, хәрби хезмәткә китәргә йөргәнлегә шундук бөтен театр училищесына таралды. Хәтта карачуыр Гөлнәзирә дә: «Йөрмә инде жүләрләнеп!» – дип сүктә. Шулай икән, яңалык курс житәкчесе Марсель Хәким улына да барып ирешкән икән! «Әгәр дә өченче курсны ташлап китеп барсаң, бүтән күземә күрәнмә!» – дип кистереп әйтте. Инде күптән үз шайтаны белән дуслашкан

Хәнифнең кирелеге, минминлеге хәттин ашкан иде. «Тыңлама берсен дә, синең тормыш, синең язмыш бары тик үз кулыңда гына! Резидәләр, Гөлнәзирәләр әле сине бәяләп бетермиләр. Ә менә ике елга каядыр китеп торсаң, нинди шәхесне югалтканлыкларын төшенеп, ачы күз яшьләрен түгәчәкләр, аң бул, Хәниф! Бәяң артачак кына!»

Шайтаны аны шулай итеп бер генә мизгелгә дә тынычлыкта калдырмый башлады.

Хуш, бәхил бул!..

Бу шимбәдә ул соңгы парахут белән балачагы үткән Балчыклы авылына кайтырга уйлады. Гадәттәгечә, ял көннәренә хас булганча, елга порты халык белән шыгрым тулы иде. Касса тирәләрендә ызгыш-талаш, этеш-төртеш. Шәкерт, әлеге чуалышларга күз салып алгач, аларны әйләнеп узып, билет сатучылар утырган кабинетка килеп керде. Танышы Марина, бер сүз әйтмичә, ана билет сузды. Егет, акчасын биреп, рәхмәтен житкөргәч, кире урамга юнәлде. Спортчы дусларына рәхмәт, кайберләренең елга буенда торулары аңа соңгы елларда нык ярдәм итә. Марина да Хәниф белән бергә «Локомотив»та шөгылләнүче Виктор Черныйның бертуган апасы иде. Алар аша күрешә торгач, кассирлар гына түгел, парахут йөртүчеләр белән дә дуслашып китеп, кайчагында билет беткән булып чыкса да, елгачылар аны билетсыз килеш алалар иде. Шулай йөри торгач, аның аралашу кыры тагын да киңәйде.

Ул, авылга кайтып, дүшәмбе көнне эче таңнан мотоциклын куып, йә Теньки (Тәмте), йә Красновидово пристаненә килә дә, матаен складка кертеп калдырып, парахут белән Казанга юнәлә. Кайтканда исә нәкъ киресенчә, тимер атына атланып, тузан туздырып, яңгырдан соң булса, балчык аттырып, Балчыклы ягына оча. Үзе дә бокс аша танышкан абруйлы иптәшләренең күп булуына сөенеп туя алмый. Бу юлы Хәниф Тукай авылы аша кайтырга булды. «Күрсен әле Резидә, әгәр дә белмичә калса, житкерсеннәр, булачак артистның шимбә көнне бөөрен киереп, урам буйлап матаен акыртып киткәнән! Йөрәге янсын!»

Шулай урамның очына чыгып бара иде, клуб мөдире Мәдинәнең каршы як бакчадан килеп чыгуын шәйләп алды. Туктамыйча булмый, яхшы түгел, югыйсә әллә кемгә әйләнгән дип, бәяңне төшерәчәкләр, шул сәбәпле ул тормозга басты.

– Сәлам, Мәдинә!

– Сәлам, хәлләрең ничек?

– Аллага шөкер!

– Бүген клубка килмисеңдер бит? – дип сынаулы караш ташлады.

– Ө кем белгән, бәлкем килеп тә чыгармын!

– Алай йөрмә инде син, кил, әйдә, бүген! – дип, нәрсәгәдер ымлап, төрттереп әйтеп куйды. «Алай йөрмә инде син! Ничек йөрергә тиештер инде, авылыгызының чибәркәе үзе бит курсантлар янына чаба башлады. Хатын-кызга шул иркен, бай тормыш кирәк, мэхәббәт дигәннәре икенче планга кала да куя икән! Хәниф бүгенгә көндә аңа нәрсә тәкъдим итә алсын! Сеңдесе, энесе, үги әтисе, әнисе һәм котырган күрше дядя Никиталы бер бүлмәле фатирмы? Кайда, ничек сыйсыннар алар анда?»

– Кил бүген, яме, әллә кем булып йөрмә!

– Минме әллә кем?! Ни сөйлисез, Мәдинә?

– Югыйсә анда әшәке телләр Балыклы егете башлаган да ташлаган дип сөенеп йөриләр! Беркатлы булма!

– Ярый, Мәдинә, пока! Үпкәләмә, киттем, – дип, уң аягы белән матайның кабызгычына басты.

«Каян килсен аңа Луиза бәбкәче Артурда булган мөмкинлекләр, каян килсен?! Ләкин тора-бара бөтенесе дә тормышка ашачак! Аның балалары мохтажлыкта яшәмәячәк! Әле бер көнне Нурания апаларына кунакка баргач, Камил жизнәсе:

– Әтиенңе күргән идем, бик сораша синең турында! – дигәч, пауза ясап, ничек кабул итәр икән дип, сынап карап торды. Егет дәшмәгәч, болай дип өстәде: – Бик әйбәт кызың бар диләр, атаң Нәжип абзыйга әйткән идем: «Өйләнсә, йөрмәсен тинтерәп, төп йортка, үземә килеп торсыннар», – диде.

Горур, үпкәчел Хәниф шунда барамы соң? Хәлбуки, ул аның үзе туган, бабасы Әхмәтхан салган торақ булса да, аяк та атламайчак. Әби-бабасы гүр иясе, әтисе аңа чит-ят инде хәзер. Өстәвенә, икенче хатыннан туган өч баласы бар, яшәде, ди, шулар белән!

– Аның бит миннән башка да өч баласы бар!

– Әтиң өч йорт салды. Берсе Мирный бистәсендә, икенчесе Петров жирлегендә, өченчесе бүген үзе яшәгән Борисковода. Хатыны белән аерылышкан, соңгысын балаларына калдырып чыгып китте. Хәзер әби-бабаң нигезендә яшәп ята, сиңа ул нигез чит-ят түгел, кире бетмә!

– Мирный белән Петровскийдагы ызбаларында кем яши?

– Саткан ул аларны. Акчасын жыеп, алимент урынына хатынына калдырган, шулай килешкәннәр. Бабаң Әхмәтхан абзый салган нигезне сиңа яздырам ди.

– Кирәкми миңа Нәжиптән берни дә!

– Әтиңнең бер гаебе дә юк. Әнә шул кыз туганнары «Борисково, Бәрәскә жулигы, гулящий Нәжипнең кирәге юк, гел өстеннән йөриячәк!» – дип котыртып тордылар. Югыйсә әниң белән кабат кушылган булырлар иде... Хәзер бик соң инде. Ә син киреләнмә, Нәжип абый бик сагына үзеңне, гел күрәсем килә сабыемны ди. Аннан шуны бел: кем хаталанмый бу дөньяда? Өлеге икенче хатыны әтиңне аракы белән сыйлап ятагына салган булган, үзе кемдер аша хәбәр биреп, әниңә житкерткән. Кичерә иде аны Гөлчирә апа, синең хакка үткәрәп жибәрә иде. Әнә шушы заразлар, сеңелләре, котыртып, башын бутадылар. Аннан шуны бел: гомер тиз үтүчән, сизми дә калырсыз, әтиң белән аралашып яшә, горур булма!

– Жизни, гафу ит, минем күңелемдә аңа карата беринди дә урын юк, якын да итә алмыйм! Жүнле кеше булса, ике тапкыр төрмәдә утырып чыкмаган булыр иде.

– Нәрсә беләсең соң син ул турыда? Икенче хатынының энесе, ягъни Нәжип абыйның каенесе кунакка килә. Әтиң, маяга дип яшереп куйган заначкасын алып, сыйламакчы була. Без шофёрларның андый галәмәтләре бар инде, анысы, мин үзем дә Нурания апаңның күзеннән читкә яшереп, тыгып куйгалыйм. ГАИ туктатса да, сәмән кирәк, көтелмәгән кунагың килсә дә, мөмкинлек бар. Әтиңнең заначкасын хатыны табып алып яшереп

куйган. Элегрэк андый хэллэр кабатлана торган була, өөндө тавыш чыга, каене, апасын яклап, Нэжип абыйга китереп ора! Ахыры шул: теге ат хэтле бэндэне бүльнискэ, этиеңне 4 елга төрмэгэ алып китэлэр. Ул аннан яхшы эшлэгэне өчен ике елдан ук чыкты. Ул арада бичэсе икенче берэү белэн иснэшкэн. Элек тэ өйдөгө затның тик тормавын ишеткэлэгэн була, үз күзлэре белэн күрмэгэч – ышанмый. Төрмэдэн чыккач, тагын бер генэ ел яшэп калалар, тота ул сөяркэсе белэн икесен бергэ! Кем диген эле, этиең кунакка килеп, ашап-эчеп яткан, бергэ шофёр булып эшлэгэн мөртэт булып чыга. Иптэшлэре-дуслары алып изэлэр теге ишэкне. Судта элге дэ баягы этиең үз өстенэ ала. Тагын биш елга зинданга озатыла. Ул аннан да өч елдан соң чыкты. Менэ шулай, энэкэш!

– Энигэ хыянэте өчен ул!

– Ни генэ булмасын, мин сиңа эйттем. Өйлэнсэң, этиеңэ барып торыгыз, аң бул! Гомер аккан су кебек тиз үтэ, кадерен бел, энэкэш! Аңладыңмы?

– Әйе, – дип кенэ куйды Хэниф бу турыда сүзнэ бетерер өчен.

Бүгөн Хэниф, гадэттэгечэ, өй алдындагы сәкедэ ап-ак сакаллы 88 яшьлек Зэйнет бабасының киңэшлэрен тыңлап утыра.

– Менэ, улым, шуны аңла: яшэвөңнөң кадерен бел, безгэ тормыш, яшэр өчен шартлар, гүзэл табигатьне бүлэк иткэне өчен Аллаһы Тәгалэне зурла! Көн саен, якты таңнар аткан саен рэхмәтөңне житкер, иманыңны ныгыт, иблислэрдэн кач, читкэ кит! Намуслы, игелекле кешелэр арткан саен, яшэвебез өметлерэк, югыйсэ сугыш та сугыш, үтереш тэ талаш, кая барабыз? Ленин бабай, колхозлар төзөтөп, Россиянең хэерче халкын икмәкле итсэ дэ, имансыз калдырды. Белемле, театрлы итсэ дэ, динсез, Алласыз итэргэ тырышты, нык хаталанды ул нигезлэрне жимереп. Син дэ менэ шуның бер корбаны, кирәкмэгэн зыянлы китаптар укып үстегез. Теге кем эле, Алла юк, барысы да үзеннән-үзе барлыкка килгән дип тәкпарлаучы язучыгыз?

– Гариф Гобэйне эйтэсеңме?

– Әйе! Юктан бер нэрсэ дэ пайда булмый, бардан исэ юк булмый! Иярмэ имансыз өндәмэлэргэ, иблислэрдэн читкэ кит! – дип, Зэйнет карт оныгын кисэтэ. Хэниф исэ, бабасын үпкэләтмэс өчен тыңлап утырса да, Ходай барлыгына ышанмый. Чөнки беренче класска укырга керүгэ дингэ каршы бертуктаусыз пропаганда – өндәү барды. «Дин ул югары көчкэ, әкияткэ ышандыру, халыкны наданлыкта тоту коралы гына! – дип аңлата килделэр. Зэйнет карт тамак төбө белэн кыркылдап куйды, димэк, бик житди кинаяле сүз эйтэсе бар:

– Тукайның Резидэсе янына баргалыйсыңмы соң? – дип сорап куйды да ап-ак сакалын кулы белэн сыйпаштыра башлады.

– Сирэк, бу араларда юк эле, – дигән булды егет.

– Югалтма син аны, уңган-булган кешелэр баласы ул! Гомер шулкадэр тиз уза, улым, сиксэн сигезне тутырсам да, бер мизгелдэ үткән дэ киткән икән ул. Шул мизгелне узар өчен дэ яныңда ышанычлы, иманлы, тәрбияле кешелэр кирәк! Әле барысы да кичэ генэ булып узган кебек, сугышы да, хэерчелек-ачлыгы да, югалтулары да...

Карт унайсызланып кына кульяулыгы белән яшь бөртекләрен сөртеп алды. Урыныннан торып, капкага юнәлдә. Бер-ике адым атлагач, нидер исенә төшкән кебек тукталды, борылып аңа:

– Бер гасырга якын яшәсәм дә, улым, барысы да бер көндә, бер мизгелдә үтәп киткән кебек. Кичә генә гомер дигән капкадан килеп кергән идек, инде бүген чыгып та барабыз. Ярый, мин бәрәнле сарыкларны ашатыйм әле! – дип китеп барды. Әлбәттә, Хәниф, бабасын игътибар белән тыңласа да, тиешенчә төшенә алмады. «Ничек инде 88 яшенә хәтле яшә дә, барысы да бер мизгелдә үтәп киткәндәй булсын! Нишләп, алайса, өченче курсны башлаган Хәниф, кайчан тизрәк укып бетереп диплом алырбыз икән дип, көннәргә-айларны санап йөри? Дәрәсләрдә утырганда, кайчан ял көннәргә, каникуллар җитәр икән дип бимазалана. Бәйрәм көннәрендә авылына кайтып, гармунда яшьләргә биетеп-жырлатып яту үзе горурлык бит! Әлбәттә, Зәйнәт бабасына рәхмәтле ул. Кечкенәдән уку-белемгә, иманга өндәп үстерде сабыен. «Әгәр дә туганнарың кебек яхшы итеп гармунда уйнарга өйрәнсәң, яхшы укысаң, иң чибәр кызлар яратачаклар үзеңне!» – дип юл күрсәтте бабасы. Хаклы булып чыкты ак сакаллы карт. Гармунда да сиптерә генә, кызларның да чибәрләре, сөйкемлеләре дә кызыксына лачын кебек егет белән. Тукайның беренче чибәрә дә гашыйк булган иде бит аңа. Кызганычка каршы, байлыкка кызыгып, Хәнифнең бәхетен җимереп ташлады. Үсмер үзен нык кимсетелгәндәй тоя, минминлегә, горурлыгы: «Үкенерсәң әле, соң булыр!» – дияргә, үзен акарга мәжбүр итә.

Бүген кич клубта утырганда авылларына кунакка кайткан Флюра атлы матуркайга күзә төште. Чибәр иде пәри кызы. Зур шомырт күзләре, кара бөдрә чәчләре биегәндә диңгез дулкыннары кебек чайкала! Хәниф аның саен ярысбрак сиптерә генә бию көйләрен. Әйбәт бии кунак кыз, сылу гәүдәсенә, чибәрлегенә авыл егетләре мәкиббән киткән, барысы да әлегә чибәркәйне үзенә каратып, менә миңа да нинди сылу зат карады дип масаясылары килә. Хәнифнең әлегә туташка әллә ни исе китмәсә дә, аның башка чәчбикәләре янында затлырак икәнлегә күзгә ташлана. «Моны йөгәнли алсаң, ким-хур булмассың, әллә озатып карарга инде?»

Тәнәфестә клуб алдына җилләнәргә чыккан унлап дус-иш, авылдашлары, аңа сораулы караш ташлап торалар иде. «Озатырга туры килер инде!» – дип, иптәшләренә хәленә кереп, авыр сулап әйтеп куйды. Егетләргә кәефләре кырылды. Чүлү Рәфкатә түзмәдә, шаяртканга салышып:

– Гел-гел сиңа гына димәгәндер бит инде, беткән, ди, анда Казанда сиңа дигән чибәркәйләр! – дигәч, ярарга тырышып кеткелдәп алгандай булды.

– Сөйләшеп кара, танцыга чакыр, әгәр кунак кызы риза икән, ак юл сезгә! – дип, Хәниф мәдәният йортының эченә кире кереп китте. Аны гына көтеп торганнар икән, күрше Гарәфетдин абысының Рәмзиясе, кунак кызының колагына гына пышылдап, ниләрдер сөйли. Чит туташ, аны тыңлый-тыңлый, Хәнифкә сиздермәскә тырышып, карап-карап алгалый.

Аңламыймы соң үсмер сүзгәң кем турында барганлыгын! Кызлар исә:

– Хәниф, тагын бер биетеп ал инде! – дип үтенәләр.

Үсмер авыр Тула баянын җайлап кына, үзенә бәясен белеп кенә җилкәсенә аса. Бию мәйданын шаулатып, музыка яңгырый. Көй тезмәләре чиратлашып агыла.

«Их, матур кыз икэн, / Кемгэ бирербез икэн?», «Чума үрдэк, чума каз» кебек ишле бию көйлөре яңгырый. Баян төймэләрендә бармаклары йөгөрә генә, каян кирәклеген чамалап бетерәләр диген. Өнә күрше кызы Рәмзия кунак туташны чакыра. Рәхәтләнеп тыпырдашалар, култыклашып әйләнәләр. Флюра кызыйның сылулыгы, хатын-кызларны бизәп кабарып торган жирләрә чәчбикәләр назына мохтаж булган Балчыклы егетләренә күзләрен майландыра. Ө чибәр туташның шомырт кара чәчләре, диңгез дулкыннары кебек тибрәнәп, әлегә чибәрлеккә затлылык өсти. Кем соң бу, нинди зат, кайларда туып үскән дә ничек бүген алар арасына килеп элэккән? Әлегә гүзәллеккә күз атучылар чиктән ашкандыр инде, шуны сизеп алган чәчбикәләр масаючан булалар! Алыштырыр микән ул Резидәне? Ләкин бит аңа үзенң бердәнберен тормыш итәр өчен табарга кирәк. Тик каян? Кайларда йөридер аңа дигән яр? Күрше авыллардамы, әтисе туган Бәрәскә саласындамы, бәлкәм Арчада, Апаста, Актанышта, Азнакайда, Башкортстандадыр? Төркия, Казакъстан, Иранда туган булса, мәңгә күрешәселәрә юк икән!

Резидә туташны алыштырырдае да, инде бер ел үтсә дә, табылганы юк әле! «Син китеп баргач, икенче көнне үк башка берәү белән очраша башладым» дигән хәерсез сүзләр вакыт-вакыт исенә төшәп, жанын телгәли. Үги әтисе хаклы икән: «Хатын-кыз карбыз түгел, эчен ярып карап булмый ниндигеген!» – дигән иде ул. Монда барысы да билгеле. Байлык, Луиза ханымның дачасы, «Жигули» машинасы, бердәнбер Артуруна диелгән фатиры үз эшен иткән. Кемнән муллыкта, рәхәтлектә яшисе килмәсен! Ө мэхәббәт, шашып-шашып сөешүләр, барысы да ялган булып чыктымы? Хәниф ярысып-ярысып бию көйләрен уйнады да уйнады. «Мин бит икенче көнне үк башка берәү белән!» Менә сиңа тәрбияле, тыйнак саналган Резидә, менә сиңа булдыклы ата-ана баласы!

Ахыры кунак кызы аны ошаткан, озатып куям дигәч карышмады, киреләнеп маташмады, күрше кызы Рәмзиянең дә аңлатмалары житкәндер, егетнең өченче курста укып йөрүен дә, боксчы икәнлеген дә чибәркәй белә иде. Үзе дә мәдәният институтының беренче курсына укырга кергән икән, күпмедер дәрәжәдә коллегалар булып чыктылар. Шушы биюле кичәдән соң яшьләр аралаша башлады. Шәһри Казанда сирәк-мирәк күрешәселәр, шимбә-якшәмбе Хәнифләр авылы Балчыклыга кайткаладылар. Чыбыксыз телефоннар аша әлегә яңалык Тукай саласына да барып ирешкән!

– Роза апа, теге бабник икенче берәүне тапкан, хәзер яңа мәткәсе белән атна саен Балчыклыга кайтып йөри башлаганнар, оятлары да юк инде. Минә ташлап, Резидә белән йөрәп алды, подруга белән арабызны бозды. Әйттем мин аңа артистларга ышанып йөрмә дип, тыңламады. Ярар, ахыры хәерле бетте, подруга белән дә яңадан дуслашырбыз әле, хәзер арага керүчеләр юк, Аллага шөкер! – дип сөйләнде бытбылдык.

Эшлекле сәфәр

– Мин нишләп йөрим инде анда, өйдә генә калсам, ярыймы? – дип карышып маташты Резидә.

– Алай ярамый инде, сөңлем, зурлап чакыра бит Луиза Фәрхәтовна! «Егерме пачка һинд чәе, затлы колбасалар, тавык түшкәләре калдырдым,

килеп алыгыз эле Резидә белән», – диде. Артурына сатып алган яңа кооператив фатирын күрсәтәсе килә. – Аннан иртәгә шимбә көн бит, бакчабызга барып, шашлыklar капкалап кайтырбыз», – ди.

– Жизни белән генә барып килегез инде!

– Ул шимбә-якшәмбе эшкә чакырылган, аврал анда, ди. Ел ахыры бит, планнарын арттырып үтәмәкче булалар.

– Ярый, алайса, азык-төлекләреңне күтәрешеп кайтыр өчен генә барам! – дип, теләр-теләмәс кенә әйтеп куйды кыз. Апасы Роза сөңлесенәң соңгы көннәрдә кәефсез йөрүенәң ни өчен икәнлеген дә белә иде. Надия аңа да шатлыклы хәбәрне житкерергә өлгергән. «Хәзер Хәниф, теге яңа мәткәсен утыртып, матае белән авылдан-авылга кич утырырга чабалар», – дигән!

Луиза апалары аны кибетендә түгел, ни сәбәпләдер фатирларында каршы алды. Өч бүлмәле «ленинградка»ның залында кунак өстәле мулдан хәстәрләнгән иде. Кыздырылган тавык, ысланган казылык, сыер теле, мәрсин балыгы, кызыл уылдык дисеңме – барысы да бар иде. Әлеге муллыктан ташып торган өстәл тирәсендә хужабикә сандугач булып сайрады, халык әйтмешли, бер алларына, биш артларына төште.

– Өйдәгез эле, өйдәгез, кадерләләрем, теленнән дә авыз итегез! Үземнең рецептым белән чикләвекләр кушып пешердем, кара уылдык беткән чакка туры килдегез, Резидә сөңлем, акмайлар ягып, калын итеп кызылын сылап аша эле, матурым!

– Рәхмәт, Луиза апа!

– Чемченеп утырма инде, балакаем! Йәле, тәлинкәңә кыздырылган тавык ботын үзем салып бирим эле! Менә бәрәңгесе дә, Луиза түтәгезгә авылдан китереп кенә торалар, шундый тәмле картушкалар! Кибеттә юк мондыйлары! – дип сыйлады да кыстады.

Ишек кыңгыравы шалтырады.

– Мин хәзер, дусларым! – дип, затлы үзбәк күлмәкләре кигән хужабикә, алтын-көмешләрен ут нурларында ялтыратып, ишеккә таба чыгып китте.

– Луиза Фәргатовна, бәләш эзер, менә алыгыз! – дигән сүzlәр ишетелде.

– Рәхмәт инде, Мөнжия апа, бик зур рәхмәт, сонрак кунакларым киткәч, чәй эчәргә чакырырмын, яме, бәгырькәем! – дип, түтәйне озатты.

Залга, калын тастымал белән төрөлгән бәләшне күтәрәп, хужабикә керде.

– Йәле, Роза дустым, өстәлдә урын эзерлә эле, бәләшне урнаштырыйм, югыйсә кулны ук пешерә башлады. Кунак килсә, ярый эле, күрше Мөнжия апа бар, безнең катта тора, каршы фатирда гына яши. Ну пешерсә пешереп тә карый инде, телеңне йотарсың. Аллага шөкер, минем бәхеткә Ходай шушы апаны бирде! Улым Артур өйләнсә дә, аш-суны хәзерләшергә аңа кушачакмын. Бик уңган, аш-суга булган хатын! – дип, милли ризыкның өстен ачты. Шундук тәмле исләре борыннарына кереп тулды. Инде тамаклары тук булса да, бәләш бәләш инде, ничек ашап карамыйсың, ди, аз-азлап кына авыз иттеләр. Резидә туташ:

– Мин теге диванга күчеп утырсам, ярыймы? – дип сорады.

– Рәхәтләнәп күчеп утыр, кызым, әнә йокы бүлмәсенә кереп ятып торсаң да була! – дип тәкъдим итте Луиза Фәрхәтовна. Кыз диванга барып утырып, кабат бүлмәгә күз салды. Ниндидер импортный стенка тулы бәллүр савыт-саба, төрле зурлыктагы чәйнекләр. Балкон ишегенәң сул ягындагы почмакта

япон телевизоры, астында магнитофон, тавыш көчәйткечләр урын алган. Түшәмдәге затлы люстрадан бүлмәгә яктылык чәчелә. Уң як диварда кечкенәрәк шкаф куелган, эчендә төрле китаплар. Юныс Әхмәтжановның «Татар халык ашлары» да, Пушкин, Тукайның шигырь китаплары да, Дюманың «Өч мушкетёр»ы да шулар арасында иде.

Нык тукланудан бүлмәне күзәтә торгач, оебрак китеп бара иде, кинәт ишек кыңгыравы хәбәр салудан сискәнеп куйды.

– Артур улымдыр бу! Хәзер-хәзер, балам, ачам! – дип, Луиза Фәрхәтовна алгы якка кабат юл тотты. Күзләрен елтыратып, курсантлар киemenнән кулына зур чәчәк бәйләмә тоткан бердәнбере пәйда булды.

– Бу сезгә, Резидә туташ! Мин бик шат үзәбездә күрүемә! – дип, чәчәкләр бәйләмен кызга сузды.

– Рәхмәт! – дип кенә куя алды кыз, аптырабрак калып.

– Бик вакытлы кайтып життең, улым, әйдәгез, әйдә, Резидә кызым, өстәл янына утырыгыз әле! – дип кыстый башлады.

– Рәхмәт, Луиза апа, минем ашарлык урыным калмады шул, – дип карышып маташты кыз.

– Улым, ач әле шампан шәрабын, татып карыйк әле үзен кунакларыбыз хөрмәтенә!

Шалт итеп бөке атты, курсант бокалларга жайлап кына эчемлек тутырды.

– Әйдәгез, туганнарым, бер күрешү – үзе бер гомер дигәндәй, эчеп куябыз татлы шәрабны!

Резидә дә йотып, бер тамчысын үткәреп жибәрде.

– Юк, юк, юк, Резидә сеңлем, барысын да эчеп бетерәсең, арагы түгел бит ул, – дип кыстый ук башлады хужа ханым.

...Ашыйсыларын ашап, эчәселәрен эчеп, карыннарында бер йотым, бер йөзем урнаштырырлык урын да калмагач, күпмедер вакытка тынып, дәшми-тынмый гына утырдылар. Диңгез дә давилланыр алдыннан тынып ала диләр бит, Резидә дә күнеленең бер чите белән нидер сизә, ниндидер көтелмәгән хәлләр килеп чыгар кебек тоела аңа... Драматургиясенен ничегрәк языласын да чамалый. Юкка гына Артур увольнениилар алып, кыйммәтле роза чәчәкләре күтәреп кайтып кермәгәндер. Вакыт-вакыт урамдагы кискен машина тавышлары гына уйларыннан аерып куя. Каты итеп сигнал бирәләр, кайберләре таш диварларны селкетерлек итеп музыка акыртып уза. Яшь-жилкенчәк үзләрен шулай «текә» итеп күрсәтмәкче булалардыр, күрәсен. Әнә берсе өй турына килеп туктап, бар көченә акырта башлады. Караңгы төшеп, баганаларында утлар кабынган урамда да тормыш кайнады. Мәгънәсез музыка бер түтәйнен башына капты, ахры, балконына чыгып: «Перестаньте хулиганить, хәзер милиция чакырма, өеңә кайтып акырт, жаным, тынычлап ял итәргә дә бирмисез, хәерсезләр!» – дип, теге ямьсез көйдән дә ныграк акыра торгач, ниһаять, доңгыр-даңгырлы язма ишетелер-ишетелмәслек кенә булып тынып калды.

Күрше кызы Оксана янына Казанның үзеннән үк бер хулиган килеп-китеп йөри, шул туташка сигнал бирәләр икән. Үзләренчә Ромео белән Джульетталы уйнап маташалар.

– Ярый, булды бу, ашадык-эчтек, без Роза подруга белән тиз генә кибеткә

чыгып керик эле. Хәстәрләп куйган азык-төлекләрне дә алып кайтырбыз, – дигәч, Резидә дә урыннан кузгалды.

– Юк, юк, сеңлем, без Роза апанң белән тиз генә! Әнә Артур улым белән гәпләшеп утырыгыз, ул бит сезне күрер өчен увольнительныйлар алып сагынып кайтты. Служба служба инде, сораган саен бик жибәрәп тә тормыйлар. Рәхәтләнеп өйдә генә утырыгыз, яшьләрнең аның сөйләшер сүзләре күп була, – дип әйтеп куйды.

– Шулай шул, сеңлем, өйдә генә калыгыз, Луиза апанң белән күптән күрешкәнебез юк, рәхәтләнеп ләчтит сатасыбыз да бар! – дип, апасы да үгетләгәч, кыз аптырап, икеләнеп калды.

– Күтәрәп кайтырга булышыр идем!

– Без апанң белән дә алып керәбез, әллә нәрсә юк, күп түгел анда! – дип, прихожийдагы көзгә каршында чәч-башын төзәткәләде дә ишекнең келәсен ачты хужабикә. Аннан борылып:

– Резидә сеңлемне яхшылап сыйла, улым, көн дә кунакка килеп йөрми, үпкәләп китмәсен! – дип, коридорга атлады. Фатир эче кинәт кенә тынып калды. Артур сүзне ничек башларга икән дип бимазаланса, Резидә дә әлегә килеп туган паузадан унайсызланып утыра. Егетнең колагында әнисенең: «Жебеп торма, кыюрак бул! Хатын-кызлар жебегәнне яратмыйлар, мактау сүзләреңне кызганма, эресен!» – дигән нотыклары чыңлый. «Кызганма, эресен!»

– Резидә туташ, мин сезне өебезнең түрөндә күрүемә бик шат!

– Рәхмәт!

– Бүген әнкәй сез килә дип хәбәр салгач, очып кына кайттым. Теге юлы Айсылу белән миңа күчтәнәчләр китергәч тә, курсташлар күрәп алып: «Нинди чибәрләр икән танышларың! – дип көнләшеп куйдылар. – «Кайсысы синеке соң?» – дип төпченделәр. – «Юк, минәйтәм, икесенең дә сөйгән ярлары бар!» – дип аңлаттым.

Артурның колагында: «Теге хәерче артист нәмәрсәсе белән аралары бозылган, күрешмиләр, ди, хәзер! Вакыт житте, эткәй әйтмешли, «тимерне кызуында сугып калырга кирәк, чамала!» – дигән үгет-нәсыйхәтләр чыңлады.

– Резидә матурым, бик зур рәхмәт сиңа, үз итеп, әнкәйнең күчтәнәчләрен якын итеп, туган итеп китергәнәң! Әйдә, шул хөрмәткә, ягъни безнең күрешүебез хөрмәтенә шампан шәрабы эчеп куябыз! – дип, бер бокалны кызга тоттырды да: – Очрашу хөрмәтенә! – дип, горур, масаючан патша яугирләре кебек кыланып, авызына әйләндереп каплады.

Туташ та йотып куйган итте. Егет аңа шоколад кисәгә сузды:

– Яраткан кешең барлыгын да беләм, шул сәбәпле көнләшәм дә, нинди бәхетле кеше инде ул дип. Ләкин, Резидә туташ, мин дә сине өзәлөп-өзәлөп яратам! Төшләрәмә хәтле керәсең!

– Артур, әйдә, дуслар булып кына калыйк эле! Луиза апаны да, сине хөрмәт итәм. Ләкин...

– Юк, юк, Резидә, мин сезнең арага кара мәче кебек килеп кермәячәкмен, тик мин ахыргача синең өчен барыбер көрәшәчәкмен, чөнки мин нык яратам сине, Резидә! Миңа синнән гайре беркем дә кирәкмәячәк, йә син, йә, гомумән, башкалар кирәкми!

– Без кирэкмэгэн, урынсыз аңлашуларга кереп киттек, гафу ит!

– Сүз дэ юк, Хэниф – чибэр, талантлы, кыю егет! Артистларнын, ни кызганыч, гайлэ тормышлары гына сыеграк килеп чыга шул. Берең – гастрольдэ, икенчең монда көтеп, тилмереп ята. Ул бит бер тапкыр гына булачак хэл түгел, артистнын гомерлек юлдашы. Нэр сэфэрнең үзенең романтикасы: яңа жирлэр, яңа танышлар дигэндэй.

– Артур, бу тема сиңа нэрсэгэ кирэк? Утырыйк эле, Роза апалар кайтканчы гади эйберлэр турында гына сөйлөшөп! Үтенеп сорыйм.

– Яхшы, чибэрнең чибэре, гүзэллэрнең гүзэле Резидэ туташ! Эйдэ, хэзер болай итэбэз! Минем бик кадерле кунакларым килгэч кенэ сыйларга дип яшереп куйган Негр дигэн Африкадан килгэн коньягым бар, бик шэп, бик шифалы эчемлек, эйдэ, шуны тотып, тэмен белеп карыйк эле!

– Юк, юк, Артур, минем андый куэтле нэрсэлэрне авызыма да алганым юк. Менэ шампан шэрабын эз генэ эчеп куярмын! Юк, юк, рэхмэт!

– Алайса, мин сынап карыйм эле үзен! – дип, Артур, стенканың сул як өлөшөн ачып, бик матур этикеткалы шешөне чыгарды. Бөкөсөн борып ачып, ике бэллүр чэркэгэ куге саргылт эчемлекне салды.

– Эйдэгез, Резидэ туташ, шундый матур кич өчен! – дип, берсен кызга сузды.

– Артур, эйттем бит инде, шампан гына эчэм! – дип, фужерны кулына алды. Егет, кыз белэн чөкөштергэч, кабат фраерларча кыланып, авызына каплады. Кунак та шампан шэрабын йотып куйгандай итте.

– Шэп! Менэ, ичмасам, нинди затлы аракы уйлап тапканнар, юкка баш тартасың, чүп эйбер тэкьдим итмим!

– Юк, рэхмэт!

– Мин, алайса, сиңең хөрмэткэ тагын берне эйлэндерең куям! – дип, икенче чэркэне дэ томырды. Аксыл битенэ кан йөгерең, алсуланып китте. Елтыр күзлэре тагын да ныграк жемелди башлады. Үзе бертуктаусыз эле жир жилэге, эле чия үрелеп алып, авызын чөпелдэтэ-чөпелдэтэ, карынына озата торды. Үзе бертуктаусыз сөйлөнде, кирэк-кирэкмэгэнгэ урынсыз көлөп жибэргэлэде.

– Сиңа бит минем служаклар гашыйк булып бетте. Ха-ха-ха! Тотыгыз, мэйтэм, сезгэ дэ, миңа да тэтемаячэк ул! Аның сөйгән яры бар, мэйтэм! – дигэч кенэ, төпчөнүлэрәннән тукталдылар. Тагын берне йотып куям эле шул хөрмэткэ – дип, өченчесен дэ бушатты. Чэркэлэр бушый торды, курсантыбызның илэслеге арта барды.

– Резидэ, мин бүгөн үк сиңа өйлөнөргэ риза! Хэзер күрсэтәм!

Коньяк эчеп кыюланган егет кисэге йокы бүлмәсенэ чыгып китеп, аннан кулына ике кап күтэрөп керде дэ бер-бер артлы капкачларын ачты. Аларда туй балдаклары ялтырап, ут яктысында жемелдөп, ымсындырып торалар иде.

– Нэрсэ соң бу? – дип аптырады кунак туташ.

– Сиңа! То есть, икебезгэ ЗАГСта кияргэ! – дип, очкылык тотып куйды курсант.

– Юк, юк, Артур! Сез нишлисез? Миңа иртэрэк эле кияүгэ чыгарга!

– Минем эни унсигездэ чыккан, син дэ шул яшьтэ, димэк, вакыт житкән! Кабул ит минем тэкьдимемне! Үтенеп сорыйм, карышма!

– Сез ни сөйлесез? Нинди туй, нинди балдаклар? Нинди кияүгә чыгу?

– Үтенеп сорыйм, кидерим әле балдакны бармагыңа! – дип тезләнеп, аңа якыная башлады. Кыз, артка чигенә-чигенә барып, киём шкафына килеп терәлде. Артур, тезләнеп, аның итәгеннән үк үбә башлады. Тагын да түбән иелеп, аякларына хәтле пәп итәргә тотынды.

– Сез нишлисез, Артур! Кылануыгызны туктатыгыз, нигә шулай мыскыл итәсез! – дип, бик аздан гына елап жибәрмәде. Иләсләнгән егетнең колагына әнисенең тавышы кабат чыңлады:

«Кыюрак, решительныйрак бул, хатын-кыз кыланмышрак була ул! Резидәне жайлап кына караватка яткырырга тырыш!» Артур торып басканда, ялгыш алтын балдакны төшереп жибәрде, металл кисәгә тәгәрәп, диван астына ук кереп китте. Менә-менә елап жибәергә торган кызны кинәт күтәрәп алып, йокы бүлмәсенә алып кереп, киң ятакка китереп салды. Үзе шундук формасыннан ашыгып туарыла башлады. Үзе акылын югалта барып: «Без барыбер бергә булырга тиеш, син минеке генә, минеке генә булачаксың!» – дип сөйләнде. Бер мизгелгә көтелмәгән хәлдән югалып калган туташ, үзен кулга алып, аңын югалта барган, иләсләнгән бәндәгә бар көченә китереп типте. Курсант ятактан идәнгә очып төшөп, бер мәлгә миңгерәде. Шул форсаттан файдаланып, кызый атылып прихожийга чыкты, ике туфлиен тиз генә кулына эләктереп, ишек келәсен барып ачты да аска томырылды...

Бу атнада ук Хәниф яңа танышы Флюра белән Балчыклыга юл алдылар. Метеорга кереп кенә утырганнар гына иде, жен баласы кебек Тукай авылы кызы Надия пәйда булмасынмы!

– Сәлам, Хәниф! Ялга, кунаккамы?

– Әйе!

– Хатының түгелдер бит? Бик чибәр күренә!

– Әйе, өстенә бастың, әле яңа гына өйләнештек! – дип, егет юри арттырып жибәрде.

– Бәтәч, чынлапмы?

Хәниф әлегә бичураны сүз йөрткәнә, гайбәт таратканы өчен күптән күрәлмәй башлаган иде, юлдашының биләннән кочып алып, тамбурдан эчкә алып кереп китте.

Кырык минуттан тиз йөрешле су корабы, Теньки пристаненә килеп туктап, Хәнифләрне төшереп калдырды. Әлегә тукталышның командиры Әхмәт, метеор китеп баргач, аның белән кул биреп күреште.

– Малайларны күргән идем, армиягә китәргә йөрисең икән!

– Әйе! – дип кенә куйды Хәниф, ул турыда бик сөйләшсә килмичә.

– Аннан... Үпкәләмә инде... Ни бит, ике көн элек тикшерүчеләр килде, складтагы матаңны күреп, ут чыгу куркынычы бар, нигә биредә тотасыз дип бәйләнделәр. Без обиды, брат! Ләкин мин урын таптым, Осинник бистәсендә дус малай Радик яши, шуның ишегалдында калдыра аласың, теләсәң! Югыйсә миңа штраф салачаклар, ачуланма инде, брат! Тикшерүдә үзләрен сыйлап, балыклар биреп кенә котылдым.

– Барыбер рәхмәт сиңа, Әхмәт!

– Ярый, хәерле юл сиңа, дустым! – дип озатып калды пристань начальнигы.

Тимер айгырга атланып, Хәниф белән Флюра туташ, Теньки тавында тузаннар гына кубарып калдырып, алга ыргылдылар. Очып төшөп калмас өчен кыз ике кулы белән егетнең биленнән ныклап кочып алды. Бераздан назланып егетнең аркасына башын ук салды.

Оча гына тимер ат, аңа утырып барган ике яшь жылкенчәк, матайның тизлеген арттыра барып, дөньяны куып тотмакчы булалар, каршы бәргән жылларне ерып, алга ыргылалар, дөнья аларныкы кебек бүген! Дөрөсрәге, алар шулай уйлый, яшьлекләре мәңге үтмәс кебек тоела гашыйкларга! Алардай бәхетлеләр бар микән бүген? Юктыр, булсалар да, якын-тирәдә генә күренмиләр. Ә алда бит сөю-назларга төрөнгән айлы төннәр, бер-береңне көтеп йөргән озын көннәр. Мәңге бетмәс, мәңге яшәр кебек аларның гыйшыкы...

Вакыт тизләнешә

Кайчагында Хәниф: «Бу дөньяга мин ни өчен яратылдым, ни өчен тудым икән? – дип баш вата. – Ни өчен? Хайваннар, үсемлекләр нәрсәгә? Зәйнәт бабасы әйтә: «Аларның барысын да Ходай кешеләрнең яшәшен тотар өчен яраткан, ризык, ягулык, төзелеш материаллары булсын дип!» Алайса, адәм баласы ни өчен яши бу иксез-чиксез дөньяда? Ни өчен? Бәлкәм сөелер-назланыр, яратылыр өчен тудырылгандыр, бәлкәм саф күңелдән яратулар, дөньяның, галәмнең тоткасыдыр? Нәфрәт, явызлык, хөсөтлек бар табигатьне жимерә, тирә-юньне, үзең кебек кешеләрне үз итү дөньябызны саклап тотадыр. Димәк, Хәниф дөрөс юлдан бара, ул гашыйк бүген, ул ярата, ул назый-сөя! Явызланмый, хөсөтләнми! Бабасы әйтмешли, имансызланмый.

Менә бүген ул Киров районының хәрби комиссариатына килде. Аңа ноябрь башында десантчы булып алыначагын әйттеләр. Татарстаннан унбиш егетне – спортчыларны жыеп, соңыннан Рязаньга эзерлек курслары үтәргә озатачаклар. Повестка килгәннен көтегез, ерак жирләргә чыгып китмәгез дип кисәттеләр. Менә шунда башланды инде егет өчен вакытның тиз үтүе. Укырга да, бокс залына да өлгерергә тырыша. Ул да түгел, Флюра белән күрешергә дә кирәк. Авылдаш-тиңдәшләрен дә Совет Армиясенә чакыралар, аларны озатырга – сабуулашырга дип, салага чаба.

Иптәшләрен озата торгач, үзенекенә соңга калып, 4 ноябрьдә Казанга кайтса, аның командасы өчесе көнне Рязань якларына китеп тә барган. Хәниф кабат военкоматка йөгерде. Комиссар әйтә: «Укуыңны дәвам ит, язга чакыртырмын, рәтле командалар калмады, китеп беттеләр!» – ди. «Миңа кая да ярый, иптәш полковник!» – дип үтенде егет. «Ярый, бар кайт, жүнләрәк служба тапсам, повестка белән берәрсен өңә йөгерттермен!» – дип тынычландырып жибәрде.

6 ноябрь көнне аны автобуска утыртып, шәһәр буйлап алып киттеләр. Ни сәбәпледер, ул үзе генә иде. Килеп житсәләр, Татвоенкоматның ишек төбә икән. Хәрби комиссар аңа: «Утырып тор, хәзер ачыклап чыгам!» – дип кереп китте. Күп булса ярты сәгәтләр вакыт үткәндер, таза гәүдәле

хәрби начальник, ниһаять, үзе пәйда булды. Чырасна караганда, кәефе шәп күренә, димәк, эше пешкән.

– Булды, әйдә, төш, котомкаларыңны ал, биредә каласың, милиция батальонында Казанда хезмәт итәсең! – дип, бик зур эш кылгандай әйтеп куйды.

– Как так? – дип аптырады призывник.

– А вот так! Сөйләшә белергә кирәк, дустан, синнән бер коньяк! Кинооператор итеп алалар, хезмәттәшләреңә нәфис фильмнар әйләндерерсең! Урының жылыда, артың корыда, блатной эш, аннан почтадан солдатларга килгән посылкаларны да ташыячаксың. Димәк, ашау-эчүгә кытлык булмайчак!

– Иптәш полковник, миңа бит Казаннан качып торырга, ераккарак китергә кирәк! Үтенеп сорыйм, башка жиргә, зинһар!

– Ну ты даёшь, Садриев! Бирегә район житәкчеләренең, түрәләренең балалары гына калдырыла, ә син?

– Мин сезгә аңлатам, иптәш полковник, дошманнарым да күбәйде, яраткан кызым ташлады, биредән читкә китеп, үткәнемә читтән карыйсым, анализлыйсым килә, булышыгыз инде!

– Хәзер төзелешкә баручы отрядлар гына калды бит, шушы башың белән алар белән китәсеңме? Хәер, син ул бандитлар арасында да югалмыйсың югалуын, уйларбыз!

– Рәхмәт, иптәш комиссар! Аннан әнкәй дә сезгә әйтәсе сүзем бар, үзен күрәсем килгән иде дип, кунакка чакырып калган иде.

– Коньягың бармы соң?

– Табабыз аны, иптәш командир! – дип, егет авызын ерып жибәрде.

Сүзендә торды хәрби комиссар, аны особая строительная военная часть дигән командага китереп тыкты. «Булса булсын, рәтләргә булсын дидем инде синең хакка»!

– Ул особая дигәнә нәрсә булып чыга инде?

– Яңа төзелгән хәрби хезмәт әле ул, каядыр, нәрсәгәдер эзерлиләр, димәк, корал белән эш итәргә дә өйрәтмәкчеләр. Шуңа күрә китереп тыктым инде, уңышлар сиңа, энәкәш, отпускага кайткач, килеп күренерсең! – дип, кулын кысты.

Зәйнәт бабасы дәрәс әйткән икән. Барысын да күреп, сабуллашам дип чаба торгач, көннәр, атналар сызгырып үтә башлады. Әле әби-бабасы, туганнары белән сабуллашырга Балчыклыга, аннан кайтып үги этисенең иманлы, миһербанлы үги әбисе янына Мари Республикасының Нужа авылына чапты. Театр училищесындагы курсташлары, спортчы дуслары, Киров банкы, Грязь зимагурлары белән дә күрешергә өлгерде ул! Кайчагында: «Гасырга якин яшәсәм дә, барысы да бер мизгелдә үтеп китә, һәр көннең кадерең беләп яшә, улым!» – дип озатып калды аны ниләр генә күрмәгән, ләкин иманын югалтмаган ак сакаллы Зәйнәт бабасы.

Тимер юл вокзалы гарасат купкандай кайный иде. Ата-аналар, дуслар, туганнар хәрби хезмәткә китүчеләрне озата килгәннәр. Төрле почмакларда төрлечә яңгыраган гармун моңнары, яшьләр ярыш-ярыш җырлылар.

Без авылдан чыккан чакта,
 Күтәрелде томаннар.
 Йә кайтырбыз, йә кайтмабыз,
 Сау булыгыз, туганнар!

Икенче бер жирдән башкаларны уздырырга тырышып:

Безне әнкәй тапкан чакта,
 Ак биләүгә биләгән,
 Ак биләүләргә биләгән,
 Бәхетә булсын димәгән!

Хәрби хезмәткә түгел, сугышка озаталар диярсен.

Хәниф үзе дә иптәшләре сорагач, баянын китерткән иде, сабуллашыр алдыннан жыр-бию көйләрен сыздырып алды. Ярты вокзал аны озатырга килгән кебек. Курсташлары, элекке классташлары, туганнары, авылдашлары, спортчы иптәшләре, ярты Грязь бистәсе зимагурлары һәм, әлбәттә, күз яшьләрен сөрткәлэгән Флюра туташ янәшәдә. Ни генә булмасын, Хәниф кемнәндер житмәгәнлеген аңлап боргаланды. Халык арасыннан кемнәндер эзләде. Инде вагонга утыргач та, тамбурга чыгып, халык көтүенә күз салды. Аның күзенә алсу плащлы, алсу береткалы берәү чагылып куйды. «Улмы, әллә бөтенләй башка кешеме?» Тик инде аларның юллары мәңгегә аерылып бара иде.

Көз булуга карамастан, бу шимбә Тукай клубы шыгрым тулы иде. Резидә, гадәттәгечә, үзенә мич артындагы урынына кунаклады. Ахирәте Айсылу белән терәлешеп утырдылар. Шәһәргә китеп урнашкан авыл яшьләре, елга юлы ябылганчы дип, барысы да диярлек өерелеп кайтканнар. Хәбирләр, Әмирләр, Шамилләр, Рафаэльләр һәм башкалар, һәм башкалар. Ыгы-зыгы килә бина, кайсы керә, кайсы чыга, кемдер кемнәндер эзли. Мәнә ялтыравык күлмәгә өстеннән яшел кофта элгән Надия пәйда булды.

– Ишеттеңме әле, теге Балчыклы бабнигы Флюра исемле бер кызга бала таптырып, язылышып, үзе Совет Армиясенә китеп барган. Шул мәгънәсез зат өчен араларны бозып йөргән булдык, чәнчеләп китсен шунда, аферист! – дип, бөтен халык алдында ишетелерлек итеп ярып салды.

– Кем өйләнгән, ничек? – дип, Резидә кинәттән әйтелгән сүзләргә төшенеп бетә алмыйча сорады.

– Кем булсын инде, теге Балчыклы Донжуаны! Хәчтерүш.

Резидә урыныннан торды, түгәрәк мичкә аркасы белән сөялеп торды, аннары, үзен күзәткән халык төркемен ера-төртә, ишеккә юнәлде. Егылып китмәс өчен клуб стенасын капшый-капшый чыгып китте...

Гөлнара
Жәлилова

УЛ – МИНЕМ ЯРАТУ!

Таганда без идек

«Син миңа язгансың!» дигәндә,
Язмышмы шаркылдап бер көлгән?
Ирендә тукранбаш балымы...
Син миңа,
Мин – синең кочакка түгелгән.

Ниндиге беренче мәхәббәт?
Исәрлек. Сабыйлык. Табыну.
«Пырхылдап» күперләр яндыргач,
Гомергә житәрлек Сагыну.

Ә анда... Ул чакта... Бербөтен
Вәгъдәләр тоташты таңнарға,
Без бергә менәсе тауларны
Әй, чөйдек күкләргә таганда.

Тукранбаш тәме ич ирендә!
(Дөресе – сөтләр дә кипмәгән!)
Мәңгегә дип антлар эчкәндә,
Мәңгелек ник килеп житмәгән?!

Таганда без идек...
«Сагындым!» димә тик!
Күзеңә бөялгән яшьне дә күрсәтмә!
Мин күрмим!..
Керсезлек бөркелгән
Яшьлек бит кыбырсыз терсәктә...

Өйтелеп бетмәгән сүзләрң
Болай да сулуга каплана –
Жидегән кабызыр,
Тауларга менгезер
Ут-яшылек атына таганда...

Таганда... Таганда без идек...

Язымда кал әле! Бу мартта!
Суыклар бер китәр диген дә...
Йөк түгел, Каф тавы кадрәле
Ярату нибары иңендә.

Ул – минем ярату! Зарыгып,
Сагынып көтелгән ашкыну.
Марттагы ташуга алдан да –
Бергәләп булсын бу яз чыгу!

Мәчеләр туй ясый... Ярату
Ташуга кушылып акканда

Бу ярда без шалаш корыйк та,
Пар эзләр үрелсен ак комда...

Ник кирәк шыр дөрес бу яшәү? –
Искәрмә булуга ни житә!
Тар күлмәк иреккә омтыла:
Төймәләр коела пар җиңдә...

Мин дәшмим. Вакыт тар. Ярда март
Аягын чылата басмада.
Бу – соңгы сөйләшү... Соң сайлау...
Кал монда! Йә башка кайтма да!..

Бураннан кар салган урамнар
Көртлөрдән агарып калганмы?
Адашып калмассың! Каршыңа
Кояшны күтәреп барамын!

Басынкы ак кышлар көткәндә
Сык сарыр, күшегер кырлачмы?
Язгы наз тамасы түбәләр
Ак боздан ямышәп кыйгачмы?..

Адашыр бураннар ачысы –
Һәммәсе шул учка сыярлык.
Тынмаслык булсын ул! Гомергә
Яндырып озата барырык!..

Син миндә тынычлык тапмассың –
Зилзилә-буранда калырмаң...
Адашыр юллар юк! Каршыңа
Кояшны күтәреп барырмаң...

Сагынма! Әйтерлек сүзләрң,
Назларың җилләрне узмагач.
Кыраулар салкыны куркытмый,
Шау чәчәк – кый кызыл алмагач.

Сөй генә! Сөелеп яшәргә,
Сусарга язсын ла язларга.
«Вулканнан курыкмыйм, –
дисең син, –
Теләмим тик синсез суларга...»

«Син генә...» дияргә ашыкма,
Мәңгелек мөһерә юк күптән.
Язлардан аҗаган көтмим лә!
Язлардан мин синле яз көтәм!..

Син килмә! Ихласлык тапмасаң,
Кылларда зеңгелдәү юк икән.
Җилкапка тавышы шар яра:
«Җилләрдә жиде ят салкыны –
Алмалы һәм синле яз көтәм!..»

Кушуч ихласлыкка сусаумы соң,
Ышанычмы кимү дөньяга?
Чалбар балаклары озая... Тик
Күңел киңлекләре тарая...

«Ни хәл?» дигән сүздә җылы тапмыйм,
Фальшь дигәннәре – бер кылчык.
Күзңә төсә тоныклана бара,
Әллә дөнья шундый болганчык?..

Капка төбөндөгө бүрэнэгэ
Тезне чәнчеп, чиертеп симәнке,
Йолдыз санар кеше кирәк миңа,
Тынлыкны да тояр тирәнтен!..

Суга салсаң, калкып чыга торган
Куык жаннар тешкә сылана...
Зыңлы кыңгыраулар телсез заман:
Күкрәк тутырып сула – сулама...

«Ни хэл?» дигэннэргэ нэрсэ диим?
Күзем төсө һаман ямь-яшел!

Ясалмага һаман исем китми –
Жанда жәйләү, колын, мул көшел...

Чикерткэлэр һаман сыбызгысын
Төн йокысын качырып сыздыра –
Мунча исе сеңгән толымнарда
Жидегән йолдыз таңда төн куна...

Зыңдый яра, иңри-иңри зыңдый...
Төннәр шул ук. Жаннар никтер тар.
Жидегән шул ук. Кара мунча да шул.
Ә күңелләр – йоклый.
Кемнең кемгә төшкән эше бар...

Яратып туймаслык яшем бу.
Бар төсләр жете һәм мәгънәле.
Таңнарның кояшка ияреп,
Биеккә үрләгән мәлләре.

Яратып туймаслык жәем бу.
Тел очы – жиләкле бал гына.
Баш түбәм – кырчәчәк-такыя,
Кыңгырау жыр суза тын гына...

Яратып туймаслык тормыш бу:
Бары – бар, югы да – минеке.
Елларны санамыйм – очсыннар!
Бәхет үл вакыттан ирекле.

Бәхетнең иң тәмле ноктасы –
Мин әле ут булып яшәрлек!
Зирәклек, белгим шул, бар микән?
Ярату – Жир шарын кичәрлек.

Яратып туймаслык яшем бу –
Кочакка нык кысып бәхетем:
«Шөкер! – дим, – мең рэхмэт!
Мең разый!
Яңа таң! Исәнме, кадерлем!»

Яратып туймаслык яшем бу...

Вақыт житми генә бу тормышта...
«Син аңларсың!» – дим дә, ашыгам...
«Әни!» – диеп бер эндәшим дисәм,
Көнөм житми, төнөм – ташыган.

Телефонда күпме шалтырату:
Гафу, әни, жітми бу вакыт!
Син аңларсың, әни, балаңның бит
Чагасы да бұла кайвакыт.

Кырыкмаса кырык мәшәкатьтә
Хет телефон чып-чын хәтерле!
Әни, гафу! Әни, синнән башка
Беркем юк ла шүндый кадерле!

Таба коймагына кайттым, эни,
Чукуныплар китсен дөньясы!
Очканында нык канатлы бөркет
Онытмаска тиеш оясын!

Синнән башка бу тормышның бер яме булмаган ла,
 Сиңа кадәр бу юллардан мин гүя узмаган да.

Кызым минем, татлы кызым! Дәшәмен кабат-кабат.
Төнлә дә балкыр кояш син, син миңа – очар канат.

Сине яклар, саклар өчен таулар да тездән генә.
Әтиң эреп бетмәскә түзә шул эздән генә...

Бер көлүөң мең бер дэва – балыдыр син йөрөкнөң!
Чып-чын эти булыр өчен кызлы булу кирәктер.

Син – минем йөрәгем түрәннән
Өзелгән иң татлы кылымдыр.
Томраеп караган энже күз –
Союдән тулышкан галәмдер.

Син – минем бу жирдә ышанып
Атлаган иң тәүге адымдыр.
Йокысыз төннәрдә бәхеттән
Илереп елаган һавамдыр.

Син – минем туктаусыз чыркылдап
Көлүче кечкенә гавамдыр.
Ходайга рәхмәтләр укытып,
Бәхеткә юл салган дэвамдыр.

Син – минем бәгырем түрөндә
Маем вә юкәле балымдыр.
Кый бәхет ягылсын юлыңа,
Яшәүнең мәгънәсе – баладыр.

Көн саен тагын бер шәм сүнә.
Кыйпылчык мизгелме бу гомер?
Фитилдә өмет вә ышаныч –
Кулларны пешерә ут-күмер.

Бер мизгел. Буынтык бармаклар
Жыймакчы уалчан ак комны...
Бугазда «олы юл тузаны»...
Ник кыска бу гомер агымы?

Сибелә ап-ак ком. Жил белән...
Күзләрне ачыта, чәч тузган.
Сахралар кайтаваз бүләшә.
Шәм сүнгән. Баеш бу. Жәй узган...

Елмаер, яратыр, яшьнәрлек
Күпме таң күз кысып торганда
Фитилгә төн куна...
Буыннар алмашы. Кан алмаш.
Табыш һәм югалту – бер тында...

Берән-сәрән сәлам юллый энә:
Чал имәннең көзгә димләве.
Сырт жылытыр жылы кысмырлыгы:
Син килгәндә көлеп кил, яме, Көз!

Пәрәвезле урман шавы белән
Жәйле кәеф белән бызанла!
Гомер тырысында кимү түгел!
Арту!
Энә кара – кызыл бал алма! Көз!

Син татлы шул. Тожымнарда – яшәү
Юк, олыгаю түгел – баллану.

Яшьлек белән картлык арасына
Асылмалы күпер салыну.

Чыбыркылы куллар – буын-буын,
Жыерчыклар көләч – көлтә нур.
Мәгънә дә шул: көзгә балкып керү,
Житәкләшеп атлый икәү, күр.

Яшьлектәге яшьнәү тик пыяла,
Тешне камый көзнең кәрәзе:
Кый бал гына. Икәү. Эскәмия.
Чәй тергезә картлык тәрәзе... Көз!..

Тожымнарда – яшәү...

Бернигә карамый кар ява –
Елмаер сәбәбем шул бугай.
Тауларның биеген сайлыым да,
Күңелнең сусавы – күл, тугай...

Бернигә карамый сибәли
Яңгыры, әйтерсең адашкан!
Бу әле чыбылдық кыш киче,
Ак кардан йомарлам атышкан.

Бернигә карамый кыздыра:
Гомернең жәйгәме барышы?..
Елмаер сәбәбем юк димә:
Син үзең – кемнендер кояшы!..

Бернигә карамый жил исә:
Миңа ни? Мин сиңа сыендым!
Беркемгә бирмимен барыбер:
Мин сине шулкадәр сагындым!

Язы ни, кышы ни, яңгыры...

Қурқырлық кара төн түгел лә, сандутач жыр суза төн ката.
Йолдызлар санарга өлгермим, ашыга-ашыга таң ата.
Болдырда буялған идәннең салкыны үрмәли тәпигә.
Киенеп чыгарга вакыт тар: чикерткә тавышы – «әпипә».
Ипигә ягарлык һавасы, жәйнең дим төне дә кәрәздәй.
Каз тәне чыгарыр жырмыни – бал қорты, шөпшәме безелди.
Мин төнне саклйймын болдырда! Йокымның дикъкатен йоклатам.
Ал офык артында йоклаган қояшны бакалар уята...
Йолдызлар санап та өлгермим, ашыга-ашыга таң ата.

Яратулы яраларга еллар дәва тапмады.
Жанда әле әрем қыры – жиң сызганып чапмалы...
Күз күреме офык түгел, күз алмасы – син бары.
Онытылыр дигән дауыл ярты гомерне алды.
Яратулы яра да соң, буразнасы кый әрем.
Газаплары – ағымсуда, әрнүен жилгә элдем...
Яралар жөйләнмәде лә, ярату – үзе яра.
Тәме – кафвә, кый ачысы касә төбендә кала...

Тансыклык яңгырга. Үт кисәр жәйдән соң:
Салкыны муеннан сеңергә үрмәли.
Жәйләрдә югалттым диялмим –
Өйрәндем нибары күрергә үтәли.

Салкынмы? Мин туңмыйм. Туңарга
Өйрәтте башкасы. Башлысы.
Иренгә чык элгән яңгырмы? Фи, миңа –
Тансык ла һәр салкын тамчысы!

Дерт иткән яңгырга исереп,
Чыланып яңадан туганда,
Мин сине сагынам! Чын менә.
Тик мине... Минне син сагынма!

Жаваплы хисләр һәм бу яңгыр –
Икесе ике ят опера.
Аерым булуга тансыклык. Һәм яңгыр –
Битләрне әфсенләп сыпыра.

Тансыклык. Яңгырга. Салкынга.
Болытның тымызык сазына.
Сурәткә пумала кирәкми, «тс-с!», яме...
Әлегә аерым! Сагынма...

Хәбир
Ибраһим

«ТӘРӘЗӘҢӘ ЯФРАК СИБӘРМЕН...»

ХИКӘЯ

«Стройотряд» дигән нәрсә бар иде Совет заманында. Студентларны каникул вакытында төзелеш отрядларына жиберәләр. Кемдер жылы якларда карбыз жыя, кемдер колхозда ферма кора, ә кемдер, ялган белешмәләр алып, деканат түрәләреннән качып йөри. Әйе, кем ничек булдыра ала, шулай. Без бер төркемдә укучы дустан Илнар белән эллә ни ерак жирләргә ашкынмадык, Казан каласын сайладык. «Стройсервис» дип атала иде без сайлаган юнәлеш. Исеме көчле яңгыраса да, жисеме шактый гади. Без Космонавтлар урамындагы яшелчә кибетенә йөкчеләр булып урнаштык. Юллама шунда бирелгән, кире кайтыш, чигенеш юк. Директор хатын шактый жылы каршы алды, безне күргәч сөенде. Аның ни өчен сөенгәнән бик тиз аңлап алдык – кибеттә эшче куллар житми, бигрәк тә жәй айларында. Без, тар иякле, акай күзле хатынның сөенечен ихластан хуплап, шунда ук түләү ягы белән кызыксындык. Житәкчебез алдагы ике-өч ай өчен шактый зур акчалар түләргә вәгъдә иткәч, сөенечтән башыбыз күккә тиде. Стипендия акчасы белән генә чикләнгән студент өчен өстәмә хезмәт хакы алу чиксез бер гүзәл хыялга тиң иде кебек.

Бездән тыш, кибеттә тагын ике йөкче штатта тора, ике ир кеше. Берсе – пенсия яшенә житкән Жамал атлы татар абзыйсы. Тәбәнәк буйлы, түгәрәк кара йөзле. Болай жайлы кешегә охшаган, ләкин салырга ярата, сүзгә гел шул якка сыпырып тора. Икенчесе, яшьрәге – шизофреник, яшьтән үк акылга тулмаган, нәрсә сөйләгәнән үзе дә аңламаган бер жүләр бәндә иде. Ә үзе карап торышка мәһабәт озын буйлы, күркәм кыяфәтле, гел елмаеп кына тора. Әгәр ул акылга да тулган булса, хатын-кызның һичшиксез

Хәбир ИБРАҺИМ (1958) – язучы, драматург; ТРның атказанган сәнгать эшлеклесе, А.Алиш һәм Г.Исхакый исемендәге әдәби премияләр лауреаты. «Ялгыз тәкәрлек», «Газиз ярым», «Төпчек малай мажаралары» һ.б. китаплар авторы. Казанда яши.

күзе төшми калмас иде ана. Акылга зэгыйфь булганга күрә, туганнары урнаштырганнар да инде аны монда. Эшләсен, үзенә ашарлык-киенерлек кенә булса да, акча тапсын дигәннәрдер!

Безне иң элек эш урыны белән таныштырдылар. Безнең урын подвалда булып чыкты. Шунда дистәлэгән склад бүлмәләре, аларда бихисап товар. Без андагы яшелчә тартмаларын лифтка төяп, өскә кибет эченә озатырга тиешбез икән. Беребез астан төяп жибәрә, икенчебез өстән кабул итә. Аннан сатучыларның кушуы буенча әлеге тартмаларны берәм-берәм бүлектәргә таратып чыгасы. Кыяр, кәбестә, помидорны – берсенә, ә йөзем, әфлисун, бананны – икенчесенә. Акчаны күп итеп умырырга өметләнеп, без сөенә-сөенә эшкә тотындык. Икебез дә – авыл егете, колхозда шофёр ярдәмчесе булып йөргән эш батырлары. Шулай да бер-ике сәгать шул кибет тартмалары белән маташканнан соң, без бик нык арыдык. Юкса, Жамал абзый да янда гына! Ләкин ул да, безгә салынып, эленке-салынкы йөрде. Берзаман тәмәке тартырга гына чыккан жиреннән каядыр китеп югалды. Аннан кайтып керде бу, күрәбез, инде кызмача! Каядыр барып, сыра эчеп кайта иде булса кирәк, чөнки шул арпа эчемлеге бер генә дә аның теленнән төшми иде.

Кибет киштәләре товар белән тулганда, без ял итәргә дип, аска подвалга төшә идек. Өстә кызу, тынчу! Анда ничектер рәхәт, ярау кебек тоела иде безгә. Чатта тишек матрас жәелгән тапчан тора, ул бер кешелек кенә, шунда алышып-алышып ятып ял итеп алабыз.

Подвалның бердәнбер тәрәзәсе тыштан капланган, аннан якты төшми. Сукуыр тәрәзә. Анда хәтта үзенң чыраенны да күрергә була. Без аны көзгә урынына кулландык. Шул сукуыр тәрәзәдән ябык гәүдәле, эзрәк бетчәлэгән йөзле, авылдан килеп, югары белем дөньясына атлаган, альма-матерга аяк баскан, татарчасын онытырга мәжбүр ителеп, русча сукалаган бер нәүмиз сала егетенң килешсез кыяфәтен, ягъни мәсәлән, моңсу образын шәйләргә була иде...

Көннәр шулай экренләп үтә торды. Яшь чак, кызу чак, ара-тирә сатучы апаларга, кызларга күз төшкәләп ала. Матур итеп, безнең белән елмаеп сөйләшәләр, ләкин минем эш шул сөйләшүдән ары узмый. Илнар, кыю егет, эшне озакка сузмады, ниндидер бер идән юучы хатын белән дуслашып та алды. Жәй айларында студентлар кайсы-кая таралашып бетә, шул сәбәпле тулай торак бушап кала. Дустымның әрсезлеген, кыюлыгын күрөп соклансам да, аңардан һич кенә дә көнләшмәдем. Чөнки шул йөрәмсәк апаның яшәү рәвеше һич кенә дә минем күңел түрәндә йөрткән югары идеалларыма, хатын-кызга хас булырга тиешле асыл сыйфатларга туры килеп бетми иде. Берәздән идән юучы хатынга суынып өлгергән дустым инде сатучы кызлар янында бөтерелде. Кызларның күңел кылларын төче сүзләр белән иркәләп, аларга иксез-чиксез комплиментлар атты. Мин исә алар белән сөйләшә дә, аңлаша да белмәдем. Мин дә, үз чиратымда, алар өчен икенче бер дөнья кешесе булып тоелганмындыр. Моңсу кыяфәтемә, сәер яшәешемә карап, алар да минем турында нәкъ менә шул фикердә калганнардыр. Оешмаган, оялчан бер суган суфые!

Аннан... Минем күзем илаһи бер затка төште бит әле! Чү! Ашыкмагыз! Хәзер! Тәфсилләп сөйлим.

Жиңел булып кына тоелган йөкче хезмәте акрынлап безне баса башлады. Билләргә бәрде. Икебез дә яшь, беләкләр сыек, авыл егетләре булсак та, «альма-матер»да укып, ялкау тормышка өйрәнәп өлгөргәнбез. «Овощной» директоры шактый жилле хатын булып чыкты, безне «һау-һау»лап куып кына торды. Без шулай да сер бирмәдек. Ничек тә түзәргә кирәк иде. Кеше көлдәргә ярамый. Андый чакта тизрәк әбәт житкәнән йә инде эш вакыты киселгәнән көтәсең. Әбәт вакытында (кояш бик нык кыздырмаса!) тышка, урамга чыгам. Аста, ягъни подвалда һава шактый салкынча булса да, анда бүселеп утыру туйдыра. Үпкәгә һава житмәгән, тын кысылган кебек тоела. Ә урамда иркен, күңелле. Жиләк-жимеш, банан-мандариннан бушап калган каты агач тартмалар өстенә жайлап кына утырасың да үткән-сүткән халыкны, жәяүлеләрне күзәтәсең. Илнар, билгеле, сирәк чыга, ул йә подвалда топчанда ята, йә хатыннар янында бутала...

Ул һәр көнне (сүз илаһи зат турында бара!) безнең киbet турысыннан үтеп китә. Уртачарак буйлы, кара бөдрә чәчле, мин яраткан почык борынлы, нәзек билле һәм әлегә минем өчен таныш булмаган нәфис гүзәл кыз! Мин инде ничәнче мәртәбә аңа җавапсыз гашыйк булып, күзем ала алмыйча, энә шулай артыннан карап калам. Минем күземә ул төсле мода журналларыннан күчкән (нәфис вә нәзакәтле киенә!), кулым һәм уем житмәслек илаһилыкка дөгъва кылган бер дөнья фәрештәсе булып күренде. Туктатып, сүз кушарга кыюлыгым житми, билгеле. Авыл егетләренә хас тыйнаклык, оялчанлык үзенекен алды.

Шулай да күз уңыннан ычкындырмаска тырыштым. Ул безнең киbet каршында гына урнашкан өч катлы йортта яши иде. Соры төстәге бер шыксыз «хрущёвка». Белдем. Анысына ирешү авыр булмады. Кызның артыннан ияреп кердем. Баскычлары кызыл, диварлары яшел төскә буялган подъезд эче шактый иркен, чиста иде. Ул ачкычы белән беренче катта урнашкан фатирның кара дерматин белән тышланган ишеген ачып керде, ә мин исә, ниятемне яшерү исәбеннән, тиз генә икенче катка менеп киттем. Ул кереп киткәч, янәдән аска төштем, фатирның номерын истә калдырдым. Әле аның белән генә туктамадым. Көндезләрен йорт каршына кояшта жылынырга чыккан бер карт әбидән кызның исемен, аның кем икәнлеген белештем. Ул миңа кызның исемен генә түгел, фамилиясенә тиклем әйтеп бирде...

Гүзәлгә гашыйк булуымны Илнар шундук сизеп алды. Серне ачарга туры килде. Көлдә. Мине аңларга теләмәде. «Әгәр дә сиңа ул кыз ошый икән, бар да таныш, хыялланып йөрмә!» – диде. Сөйләшү, серләшү тиз генә бәхәскә күчте.

– Мин аны гади генә, кешечә генә яратмыйм, – дип аңлаттым, – илаһи зат итеп күрәм!

– Табынасың, димәк?!

– Табынам дип... – Дустыма эчке халәтемне аңлатып өчен кирәкле сүзләренә таба алмыйча интектем. Башым ирексездән аска иелде. –

Табыну... Нэрсэ соң ул? Минем өчен хатын-кыз ул иң элек – алиһэ, изге жан...

– Гажэп кеше син! – дип астыртын гына елмайды ул. – Хатын-кызга сукурларча табынган кешене үз гомеремдэ беренче мәртэбә күрәм. Яшь булсам да, шактый күп күрдем мин аларны. Алар, беләсез килсә, барысы да – бер жептән тегелгән, бер илдән сөрелгән адәм ияләре. Табынма син аларга, баш имә... хатын кызга... Алар моңа лаек түгел...

– Белмим, – дип, кыюсыз гына эндәштем (мин бу вакытта үземне нигәдер дөньядагы барлык хатын-кызларны яклаучы, аларны югары мөнбәргә күтәреп сүз йөртүче игелекле зат сыман хис иттем!) – хатын-кыз минем өчен беркайчан да изге зат булудан туктамый... Блок әйткән...

– Хе! Нинди Блок тагын?

– Бөек шагыйрь... Хатын-кызга табыну, аңа хезмәт итү – ир-атның иң беренчел бурычы, иң изге нияте булырга тиеш дигән...

– Әйткәндер, бәхәсләшмим, – дип бүлдә ул мине, – исендә тот, кайчан да булса бер өйләнеп, муеныңа камыт кигәч, ялгышканмын, хатын-кызы да, дөньясы да мин уйлаганча түгел икән диярсез...

– Өйләнгәч, әйе...

– Чәченнән йолкып ал да түшәккә китереп сал хатын-кызы, шул гына! – дип көлдә ул...

– Ничек инде, – дидем мин ачулы гына, – яратмыйча...

– Яратуларын белмим, сораган юк, – дип игътибарсыз кул селтәде ул, – яраталардыр инде...

«Илнар, син ялгышасың, без хатын-кызларга бөтенләй икенче төрле карыйбыз, безне өйдә, гаиләдә шулай тәрбияләделәр, без шуңа инанган!» – дип, Илнарга тутырып әйтәсем килгән иде дә, нигәдер, аңламас бу кеше мине барыбер дип, вакытында тукталып калдым. Әдәбияттан, шигърияттән ерак торган, мин атап узган шул ук бөек Блокның бер генә шигырен дә укып карамаган томана дустым белән сөйләшүнең артык төмен тапмадым. Анасы белән генә үсеп, тулы гаилә тәрбиясе алмаган төркемдәшем үзе дә әлегә сөйләшүгә битараф калды: башлары ашала башлаган юка жәйге ботинкасын тәрәзә төбенә куеп, шуның өстенә эсседән шакылдап каткан кара крем – вакса сөртә-сөртә, ду килеп шуны чистартырга тотынды...

Ай узды, ләкин без көткән зур акчалар күренмәде. Штаттагы жүләр егет белән сәрхуш абзый хезмәт хакын безгә караганда ике тапкыр күпкә алды. Безнекен кистеләр. Белештек. Бертигез түләргә ярамый икән. Без – «подсобный», ягъни мәсәлән, ярдәмче эшчеләр генә. Совет законнары бик тә катгый, кыскасы, законы шундый дип аңлаттылар.

Шулай итеп, хезмәт энтузиазмы акрынлап сүнде. Азрак эшләү ягын карадык. Хәйлә кордык. Йөк арбасына штаттагы жүләр егетне жигәргә булдык. Ә ул бала сыман кәнфит, шоколад ярата иде. Үзе сатып ала алмый, акчасы юк. Чөнки хезмәт хакын үзенә түгел, ә ай саен диярлек анасына тоттырып жиберәләр. Шуның өстенә ул акчаның нэрсә икәннән дә аңламый, аны саный да, барлый да белми. Без бу егетне эңә шул кәнфит, шоколад (арзанлысы, билгеле!) белән алдап, үзебезнең «йөгебез»не аның жилкәсенә

салдык. Башта барысы да без уйлаганча шома гына барды. Егетнең кулына бер-ике кәнфит тоттырасың да үз тартмаңны аңа тапшырасың. Жамал абзыйны файдаланмадык, ул гел аракы, сыра сорый, ә андый нәрсәләр кибеттә шактый кыйбат тора.

Безнең бу хәйләбезне берәздән директор апабыз да сизеп алды. Шундук сүз китте. Кеше аркасында ял итүебез артык озакка сузылмады, көннәрдән-беркөнне жүләр егетебез югалды. Кибеттәге сатучы апалар сөйләве буенча, егетнең баш өянәге көчәйгән, шул сәбәпле аны кабат жүләрләр йортына салганнар. Без бу кайгыны бик авыр кичердек. Төсле тартмадагы шоколад кәнфитләренә (эрәм булмасын дип!) чәй белән үзебез ашап бетердек.

Мин Гүзәлгә хат язарга ниятләдем. Адресын инде яттан беләм. Эзли торгач, алар янындагы почта бүлегенең индексын да таптым. Яздым. Хатның эчтәлеген инде хәтерләмим дә. Ялкынланып, илһамланып яздым. Образларга төрөп. Кызганыч, шул хатның караламасын саклап кала алмадым. Хәзер бер рәхәтләнеп укыган булыр идем. Яшь вакытта мин хатларны кешечә, гади итеп кенә яза белми идем. Ул гажәеп югары тонда килеп чыга иде. Ничек шулай язганымны үзем дә аңламый идем. Хәзер инде беркем дә хат язып маташмый. Эпистоляр жанр егерменче гасырның вакыт төпкелләрендә югалып, адашып калды. Телефон аша «эсәмәс»лап кына язабыз.

Яздым мин аңа ул хатны. Ләкин жиһәрмәдем, үземдә калдырдым. Хатлар белән болганганчы, урамда, ишегалдында сөекле жан иясен күреп илһамлану минем өчен күпкә татлырак булып тоелды.

«Стройотряд» узды. Илнар беренче курста укыган бер чибәр, акыллы татар кызы белән дуслашып өлгергәч (гашыйк булдым ди!), мин дә түзмәдем, жәй аенда язган хатымны, әз-мәз төзәткәләп, Гүзәлгә юлладым. Аңлатып яздым: ни сәбәпле кибеттә эшләвемне, кайда укуымны, ничек итеп аңа беренче күрүдә үк гашыйк булуымны, нигә һаман да аны оныта алмавымны, уйлавымны һ.б. Гыйшкым исә җавап хаты язар дип өметләнмәдем дә. Бердән, ул мине бөтенләй белми. Икенчедән, андый жүләр, самими хатны нинди кеше чыңга алып укысын, ди, инде...

Һәрхәлдә, шулай уйладым. Тик нигәдер мин уйлаганның киресе килеп чыкты: Гүзәлдән җавап хаты килеп төште. Вахтёр апа кулыма Гүзәлнең хатын китереп тоттыргач, сөнечемнән үземне жиде кат күктә кебек сиздем, хәтта конверт тышын үбеп тә алдым. Күнел канатларым үсеп киткәндәй булды. Иң мөһиме шунда ки: ул мин язган хатны ошаткан. Гади генә, гадәти генә түгел, үзенчәлекле хат дип атаган. Ә иң кызыгы шул: гашыйк хәлемдә ничә мәртәбә кызың артыннан карап калып та, үзе белән килеп танышмаганымга исә китеп язган иде...

Гүзәлнең мондый жылы жавабыннан соң, аның белән күрешү теләге туды. Һаман хат язышып яту гына килешмәс. Ни әйтсәң дә, бер калада яшибез бит. Гүзәлнең өендә телефон да бар икән, номерын да язып жиһәргән. Әнә бит, вахтадан бүген үк шалтыратырға була. Ә юк! Эшне сузарга ярата торган яман гадәтем шулчак кабат өскә калкып чыкты. Әх, шушы кыюсызлыгым, мәнсезлегем һәм дә ки мәгънәсезлегем! Әнә

дустым Илнар кош тоткандай очып кына йөри. Электереп алган тагын бер гүзэлкәйне, кала кызы диме... Инде бүген тагын:

– Карале, дустым, бүген ысвиданиягә барам, бәлкем, кайтмам да, аңарда гына калырмын, – ди бу миңа.

– Сөю фронтында уңышлар телим, – дигән булдым мин.

– Нәрсәгә әйтәм, – дип дәвам итте ул сүзен, – эш бар, Вәсим абыйга диван кайтарганнар, шуны жыярга кирәк.

– Ярар, жыярбыз! – Шулчак эчемнән генә дустымнан көнләшеп куйдым. Мин төннәр буге уйланып, хыялларымда сөйгән кызымны назлап, кочаклап ятам, ә ул исә минем хыялларымны чынга, тормышка ашырып бара ләбаса! Шулай да минем моңа каршы икенче җавабым эзер, шигъри җавабым: «Алдамале, йөрәк, алдама, аермачык икән акылның өстенлегә, шуңар җанымда тоткарлавым иде ялкының...»

Вәсим дигәннәре безнең тулай торакның коменданты иде. Тар җилкәле, ябык битле, моңсу чырайлы абыйның безгә комендант булып килүе күпләргә гажәпләндерде. Гадәттә, комендант вазифасын хатын-кызлар башкара, һәм алар нигәдер әрсез, явыз холыклы булалар. Ә Вәсим абый шуларның капма-каршысы иде. Студентларга беркайчан да авыр сүз әйтмәс, «энем», «сеңлем» дип кенә эндәшер. Хәер, артык яхшы күңелле булуның икенче ягы да бар, начар ягы, андый кешене тыңламый, санга сукмый башлылар. Без Илнар белән исә аны хөрмәт итә идек, хәлдән килгәнчә аңа хужалык эшләрендә булышабыз да. Ул да безгә, үз чиратында, яхшылык белән генә җавап кайтара иде. Әйтик, без бүлмәдә өч кеше, өч студент яшәдек. Хәзер без Илнар белән икәү генә калдык, абый шул өченче егетне башка бүлмәгә күчәрде.

Тора-бара безгә Вәсим абый турында яңа мәгълүмат килеп иреште. Унбиш ел бергә яшәгән хатыныннан китеп, баласына, хатынына фатирын калдырып, ул менә шушы тулай торакка килеп төпләнгән икән. Кайчандыр ул күргәзмә залында администратор вазифасын башкарган, ә монда ул фәкать бүлмә алу өчен генә килеп урнашкан. Фатирын бүлмәгән, хатынын мәхкәмә юлында йөртеп мәшәкәтләмәгән. Моңсу булса да, ачык чырайлы, кыек-мыек сүзләргә каршы эндәшмичә, яманлыкка җавап бирмичә калырга күнеккән абыйны тулай торак халкы бердәм хөрмәт итте. Бары тик бик явыз, бик эшәке адәмнәр генә аның энә шул яхшылыгыннан оста итеп файдалана белделәр.

Комендант бүлмәсенә безнекеннән әллә ни аермасы юк иде кебек. Шулай да кайчандыр тулы гаиләдә яшәгән кешенең ничек тә шул төссез тормышын ямьләндерергә, шул рәвешле, үзенә нинди дә булса уңайлыklar ясарга омтылуы сизелә иде. Тимер башлы караваттан, студентлар астында исләнгән кәжүнни матрастан котылу ниятеннән ул, озын чиратлар узып, үзенә өр-яңа диван сатып алган. Ниндидер чуар төстәге тукумадан сырылган дәү диванны әле яңа гына китереп киткәннәр. Ул әлегә җыелмаган, диван кисәкләре аерым-аерым тора, аларны җыясы бар. Комендантның бүлмәсенә керүгә үк, диварда эленеп торган ике зур картинага игътибар иттем. Аның берсендә гади пейзаж сурәтләнгән. Зәңгәр күл буге, кыйшык агач басма, камышлар, хәтта (игътибар белән

карасаң!) күл төбөндө йөзөп йөргөн елтыр тәңкәле нәүмиз балыкларны да шәйләргә мөмкин. Икенчесендә – хатын-кыз сурәте. Исеме – «Сибелә чәчем» дип атала. Алгы фонда көчле генә искән давыллы жылдан мөлаем йөзлө бер кызның сары алтын чәчләре таралып, сибеләп тора. Ни өчөндөр мин аны (беренчә күрү дә үк!) аерылган хатынының сурәте итеп кабул иттем.

Диванны шактый тиз жыеп куйдык. Тимер башлы караватны сөйрәп алып, склад бүлмәсенә кертеп аттык. Абзый яңа ятагына таслап кына шундый ук чуар төстәге яңа калын плед жәйде. Аннан без ашарга утырдык. Аш ягы итеп ясалган бер почмакта ак өстәл тора, анда тыйнак кына табын эзәрләнгән. Пешкән ит, бәрәңге, колбаса, йомырка тәбәсә һ.б. Мин артык кыстатып тормадым, өстәлдә ни бар, шуны урдым. Студент ул солдат сыман: һәрвакыт ач, аның мәңгә туймас тамагы гел ашау-эчүнә генә сорап тора. Ашаганнан соң, абзый тәмәкә көйрәтеп жибәрде. Бүлмә төтөн белән тулмасын өчен, ул тәрәзә форточкасын ачып куйды.

Без сөйләшәп киттек. Кызыклы, акыллы кешегә охшаган үзе. Илнар сыман беркатлы түгел. Минә ул чакта бары тик мэхәббәт темасы гына кызыксындыра иде. Бу турыда олы кешедән дә нидер ишетәсем килде. Ләкин мин биргән сорауларга ул тиз генә җавап бирергә ашыкмады. Сузды. Сүзен ерактан әйләндереп китереп сөйләргә ярата, күрәсен, уйланып, озак кына дәшмичә торды. Мин, түземсезләнеп, берничә мәртәбә: «Вәсим абый! Вәсим абый! Җавап көтәм!» – дип, аны уйларынан айнытырга тырышып карадым. Берәздән ул телгә килде:

– Сәнгать кешесе булгач, күпләр миннән: «Нәрсә соң ул мэхәббәт? Бармы ул?» – дип сорыйлар. Син дә менә шул темага кереп киттең, энем. Ә мин нәрсә дип җавап бирергә дә белмим. Ләкин бүген синең алдында, юк ул мэхәббәт, ул бер уйдырма гына дип, сафсата сатасым килми. Мин сиңа: «Бар ул!» – дип җавап бирәм. Ләкин нәрсә соң ул мэхәббәт? Бу – мәңгелек сорау...

– Аксиома?

– Бәлкәм... Кешенең тормышында күп нәрсә үзеннән тора. Ул кешенең холкы-кыяфәтенә генә түгел, ә аның нинди яшәтә булуына да бәйле. Яшә чагында, әйтик, бер төрлерәк яратсаң, олыгайгач, үсә төшкәч, мэхәббәт төшенчәсен инде бөтенләй башкача аңлый башлыйсың. Яшә чактагысын чын ярату дип тә әйтеп булмый. Ни өчен? Чөнки ул иң элек синең хыялыңда туа. Без аны образлы ярату дибез. Табынган, яраткан кешеңне фәрештә итеп күрәсен, аны күкләргә чөясен, аны бар яктан да уңай сыйфатлы итеп күрергә тырашасың. Тик соңыннан ул син уйлаганча илаһи зат булып чыкмаска да мөмкин...

– Ә нишләп алай соң ул? – дип зарлангандай дәштем мин. – Менә шул нәрсә мине бик нык борчый, нишләп?..

– Ә җавабы бик тә гади аның, энем, гади, әйе... Син биргән, син күрергә теләгән уңай сыйфатлар аңарда булмаска мөмкин. Бу нәрсә хатын-кызга гына түгел, ә ир-егетләргә дә кагыла. Кызлар да сезнең кебек алдана. Чынында исә, син табынган кыз гади бер тар карашлы кеше булып чыга. Аңа, шул кызга син ничек тиз гашыйк булсаң, шулай

ук тиз суынасың да. Кайберлэре ялгышып, тиз генэ өйлөнөшөп тэ куялар, аннары инде ялгышканнарын аңлагач, гомер буге шуна үкенеп яшилэр. Мин үзем дэ бу тормышта нэкъ шул хэлдэ калдым... Жүнле итеп, кешечэ гаилэ коралмадым, коргач та, яхшы итеп яшэп китэ алмадым. Мэхэббэт сүндэ... Күрөп торасың... яшэргэ көч, жаныма тынычлык табалмыйм... хэзер мин...

– Аңламыйм, – дидем мин, – ул алай булырга тиеш түгел...

– Энем! – дип тавышын күтэрдэ абзый. – Син эле аны яшьлеген белэн аңламыйсың. Эш менэ нэрсэдэ! Иң элек күнел кайта. Шуннан соң... кеше бер урында гына таптана алмый, шулай бит, яңасын эзли. Таба. Яңасына да нэкъ менэ шулай үлөп гашыйк була. Гүзэл, матур образларга төрөп, аны пьедесталга күтэрэ. Тик, кызганычка каршы, яңасы белэн нэкъ шундый ук хэл кабатлана... Үземнэн белэм, үзем дэ шундый идем. Яшь чакта кеше бөтөнлэй икенче халэттэ була. Йөрөк гел каядыр ашкына. Ярату, яратылу телэге зур. Йөрөк кайный, хислэр ташый. Яраткан кешен белэн күрөшсөң, аңлашасың килэ. Ләкин бик сирэге генэ сине аңлый ала. Чөнки эле син үзөң дэ жүнлөп аңлап бетерэ алмыйсың. Күрөсөң дэ гашыйк буласың! Менэ ул, бары тик ул гына дисең! Ниһаять... таптым дисең! Чынында исэ ул чын яратудан ерак торган бер женис гамэл генэ булып кала, ымсыну, гади бер ымсыну, вэсвэсэ. Үз-үзеңне алдау...

– Мэхэббэт – алдану дисез инде?..

– Бәлкөм... Алданырга да кирәктер, күрөсөң. Шулай алданып яшәмәсәң, яратмасаң, кеше өчен бу тормышның кызыгы да, яме дэ, мәгънәсэ дэ булмас иде. Менэ шул чакта күнелдэ мәңгегэ сакланырлык бәхетле мизгеллэр туып ала, мизгеллэр генэ түгел... хе... балалар да туа. Табигать эше бу, энем, жиһан хэйлэсэ. Мин шуны белэм: акылы арткан саен, егет кешене өйләндерүе, кыз-кыркынны кияүгэ бирүе шактый авырлаша. Табигать, төгәлрәге, биология, анатомия кешеләрнең шушы алдануларынан файдаланып кала, шул рәвешле, жирдэ үрчем арта һәм шулай итеп тормыш дэвам итэ. Шуңа күрә тормышка артык аек акыл белэн карарга ярамый. Чөнки «түбә»ң китэргэ мөмкин. Алдану ул кирәк нэрсэ, кирәк... Ансыз бу дөнья файдасыз. Ничек дигән эле шагыйрь?..

– Кем?

– Син беләсөң... Есенинмы эле?.. Утыз яшендэ үлгән...

– Ә, әйе... «Жизнь обман с чарующей тоскою, оттого так сильна она, что своею грубою рукою роковые пишет писмена...» Шулмы?

– Әйе, дөрөс... поэзияне беләсөң, маладис... Аннан... ни... – Ул капылт кына тәмәкесенэ ябышты. Күренеп тора, сөйләшәсэ, ачыласы килэ кешенен, түгеләсэ. Кайчандыр хэлэл жефете белэн дэ шундый югары темаларга сөйләшөп карарга маташкандыр, күрөсөң, ләкин аңлашу таба алмагандыр. Надан хатынга кирәкме соң андый фәлсәфи талпынулар, тирәнтен уйланулар?! Юктыр. Шуңа күрә дэ ул гаилэдэ үзен һәрчак ялгыз кеше итеп сизгәндер, шулай яшәгән, нидер көткән, нэрсәгәдер өметләнгән. Зыялы, укымышлы, сәләтле булу ул бәхет кенэ түгел, э фажигадер дэ бәлкөм. Якын кешенен сине аңламавы, аңларга да теләмәвэ энэ шундый акыллы затларны һәм шул ук вакытта нәүмиз

жаннарны үз кабырчыгына кереп бикләнергә һәм шуннан чыкмыйча ятарга мәжбүр итәдер кебек. Киләчәктә шундый ук язмыш мине дә көтә иде ләбаса! Ирексездән, мин шуны уйлап куйдым. Мин дә шул зыялылар рәтенә басарга, табигать биргән сәләтем аша рухи югарылыкка күтәрелергә, каядыр өскә калкырга маташам түгелме соң? Ә ул, Вәсим абзый, энә бүген минем тарафтан үзен аңлый алырлык якын кешесен тапкандай, рәхәтләнеп ачылып китеп сөйли, миңа эч серләрен ача. Алдан узып кына әйтәм, Вәсим абзый комендант булып бездә артык озак тормады, берәздән хатыны, баласы янына кире әйләнәп кайтты. Тулай торакта яшәүче берничә мәкерле бәндә абзый өстеннән нигезсез шикаять язып, аны ректоратка йөгертәп интектерде.

– «Һәрбер мэхәббәт женси якынлык белән тәмамлана» дигән бер кызыклы һәм шулай ук бәхәсле гыйбәрә бар. Бу нәрсә тирәсендә заманында рус һәм татар матбагаларында бик зур бәхәсләр дә кубып алды, әгәр дә хәтерләсәң. – Мин хәтерләмәсәм дә, олы кеше алдында надан булып күренмәс өчен: «Әйе, хәтерлим», – дип баш кактым. – «Саф мэхәббәт бар ул, аңа кагылмагыз!» – дип дөгъва кылучылар да булды, әлегә теория белән килешүчеләр дә табылды... Икенчеләре... әйтик... моңа ышанмады...

– Ә сез? – дип кызыксындым мин аның фикере белән. – Сез кемнәр яклы?

– Мин... хе... икенчеләр яклы, – дип елмайды абзый. – Ник дисәң, яшь чакта мин дә беренчеләрне яклап, мэхәббәтнең саф булуына ышанып йөрдем. Олыгайгач, фикерем үзгәрде. Ялгышымны аңладым. Яшьлегем белән алдандым. Жан гына түгел, тән дә ярата бит әле. Саф ярату да соңыннан ләззәт алу теләген уята. Женси ләззәт. Ул күпмедер дәрәжәдә «гомосапиенс»ның физиологиясенә дә бәйле. Ул кешенең төп инстинкты. Аңардан син берничек тә кача алмыйсың. Ул – сиңа Ходай тарафыннан бирелгән зур бүләк. Нәсел дәвамы дигән нәрсә бар. Әгәр дә без гади генә яратудан, женси якынлыктан көчле ләззәт һәм шуңа өстәп рухи экстаз алмасак, аның бары тик тискәре якларын гына күрсәк, кешелек инде күптән яшәүдән туктаган булып иде. Яратышу өчен танышабыз, күрешәбез, ләззәт алу теләге белән гашыйк булабыз! Билгеле, әлегә танышулар, очрашулар күп очракта женси якынлык кылуга барып житми дә торгандыр. Аны кылган очракта исә барыбер ЗАГС мөнбәренә барып төртелә йә инде гади бер зина кылуга гына әйләнәп кала... Ә беләсәңме, энем, яшьлек ул бик тиз үтеп китә, төрле сөю-сөөлүләр кеше тормышында бер якты истәлек, хатирә булып кына кала. Болары аның иң элек кешенең табигате белән бәйле. Ә кешенең төп миссиясе – халыкка, милләткә хезмәт итү. Әгәр кеше ижатчы икән, ул үзенең эсәрләрендә үз халкын, үз милләтен данларга һәм якларга тиеш. Мин үзем шәхсән зур рәссам булып житешә алмадым, үзешчән дип мине Рәссамнар берлегенә дә алмадылар, шул сәбәпле, яшәр өчен кирәкле ташламалардан да мэхрүм булдым, хатыныма да, үземә дә җайлы тормыш кора алмадым...

Вәсим абзый шактый озак сөйләде. Абзый сөйләгән барлык сүзләренә дә истә калдыру мөмкин нәрсә түгел иде. Мин, үз мисалымда, ничек итеп

Космонавтлар урамындагы кызга гашыйк булуымны сөйлөп бирдем. Кешенең шәхси тормышына керергә яратмаган абзый, бигүк эреп китмиçә генә:

– Син аны тап, күр! – дип әйтеп куйды...

Ниһаять... мин аңа шалтыраттым. Анысы да очраклы гына килеп чыкты. Вахтада утыручы апаның оныгы авырып киткән, ул миннән ике-өч сәгать кенә вахта бүлмәсендә утырып торуымны үтенде. Каршы килмәдем, ризалаштым. Бүлмәгә кереп утыргач та, күземне өстәл кырында торган стационар телефоннан ала алмадым. Кулларым ирексездән телефон трубкасына ябышты...

Телефонның икенче башыннан ягымлы хатын-кыз тавышы ишетелде...

– Алло...

– Алло...

– Әйе...

– Исәнме... Гүзәл...

– Кем әле бу?

– Харрас бу...

– Нинди Харрас?... Ә... Аңладым... Студент...

– Нәкъ үзе! – дип шаярткандай кыландым мин. Үземне шулай ирекле, иркен тота алганлыгыма эчемнән генә сокланып куйдым. Хәл-әхвәлләрен сорашып алгач, күрешеп очрашу турында сүз каттым. Мин аны каршы килер, мең төрлө сәбәпләр табып, очрашуны өзәр дип уйладым. Тик нигәдер ул бик тиз риза булды. Ул үзе минем яныма килергә теләде. Гүзәлнең теләгенә каршы килмәдем, аны кунакка чакырдым. Тулай торакның адресын әйттем. Очрашу сәгатенең көнен, вакытын билгеләдек. Ләкин шундук шарты да куелды: минем бүлмәдә түгел, ә урамда, тулай торактан якын гына урнашкан паркта очрашабыз.

Без күрешер алдыннан гына көннәр бозылып китте. Ныгытып. Баш очына жылы кояш нурларын сеңдереп торган алтын көзлө әбиләр чуагы тиз арада юкка чыкты, аны яңгырлы, әче жилле ямьсез көннәр алыштырды. Ул соңга калып килде. Үзе генә түгел, ә иптәш кызы белән. Бүлмәгә чакырып карадым, кермәделәр. Шуннан соң без паркка юнәлдек. Сәхнәсә ишелгән эстрада корылмасы янында бер ышык урын табып, шунда басып тордык. Гүзәлнең өстендә соры демисезон пәлтә, башында – кулдан бәйләгән помпошкалы мохер бүрек. Шул помпошкасы, кызның йөзен каплап, башыннан маңгаена килә дә төшә, килә дә төшә. Кызганычка каршы, мин аңарда, күпме генә эзләсәм дә, мине кайчандыр таң калдырган, сокландырган илаһи гүзәллекне, ягъни «жәйге Гүзәл»не таба алмадым. Очрашу, сөйләшү никтер сузынky барды, «ыкы-мыкы» итүдән, ялганышсыз өзек гыйбарәләр атудан ары узмады. Очрашу озакка сузылмады, ярты сәгать эчендә без инде хушлашырга да өлгердек. Күңелдә ниндидер аңлаешсыз үкенү хисе калды. Өнә шул үкенү хисләрен мин үземнең чираттагы хатыма күчердем. Һәм ул, кызганыч, соңгысы булып чыкты. Ниндидер эчке бер канәгәтсезлек, киная белән яздым мин ул хатны. Хәзер уйлыйм, нәтижә ясыйм. Ә алай язарга хакым бар идеме соң минем? Юк, билгеле. Кызның бер гаебе

дә юк ләбаса! Гаеп турында монда хәтта сүз алып барырга да ярамый. Мин аңа үлеп гашыйк булдым, соңыннан, сөю хисләремне белдереп, аңа хат юлладым. Күкләргә чөйдем, алиһәгә тиңләдем. Ә ул килде дә (очрашуга!) мине бик тиз күктән төшерде һәм, шундый итеп төшерде ки, хушсыз хәлдә жиргә яткырды.

Жавап хаты килде. Үпкәләп, хәтта рәнжеп язган иде ул. Хаттагы: «Син мине фәрештә итеп күрергә теләгәнсең, ниндидер буш хыялыңда тудыргансың, ләкин мин – беренче очракта, кеше, шуның өстенә хатын-кыз. Минем уңай сыйфатларым белән беррәттән, кимчелекле якларым да бар. Әйе, мин искитмәле чибәр дә, акыллы кыз да түгел. Мине ничек бар, шулай яратырга кирәк, мин синең шигъри хыялыңда туган образ да, фәрештә дә түгел. Мин – Гүзәл ...ова! Ә калганы барысы да химера!» дип язган сүзләре әле дә хәтердән сызылмаган. Ул сүзләр, ул хат мине шулчак айнытып жибәрде, дустым Илнарның хатын-кыз турында әйткән төрткеле фикерләре дә ничектер өскә калкып чыккандай тоелды. Әйе-йе! Минем өчен чын жинелү, чын фиаско иде бу!

Шулай да мин аны табарга, аңардан гафу үтенергә теләдем. Телефоннан шалтыратырга яхшысынмадым, октябрьнең бер яңгырлы көнөндә мин кабат шул Космонавтлар урамына юнәлдем. Кибеттәгеләр мине күрмәсен, танымасын өчен (акчаны аз түләгәнә күрә, Илнар директор хатын белән талашып киткән иде!), курткамның капюшонын төшереп, чит ил агенты сымак, яшеренеп, озак кына Гүзәл яшәгән йорт каршында тулганып йөрдем. Аннан түзмәдем, куркудан дөп-дөп типкән йөрәгемә учымны куеп, ишектәге кыңгырауга бастым. Ишекне сөеклем түгел, ә бер сиксән яшьләр чамасындагы карт чырайлы әби ачты. Йөз чалымнары исә, чак кына булса да, Гүзәлнең үзен хәтерләтә иде. Әбисе иде, күрәсез. «Менә бит, – дигән күңелсез уй йөгерде башымда, – картайгач, Гүзәлнең дә шушы әбигә охшап калуы ихтимал!»

– Исәнмесез, әби, – дип, итагатыле сәламләдем мин карчыкны. – Гүзәл кирәк иде, өйдәме ул?

– Юк, өйдә түгел, Мәскәүдә...

– Мәскәүдә?! – Карчыкның бу сүзләре минем өчен искитмәле яңалык булып яңгырады. Нәрсә, нәрсә, ләкин моны көтмәгән идем. – Әнисе янына китте бала, кайтмаска дип китте. Ә син кем?

– Мин... Харрас... Танышы...

– Ә те-е-ге... – дип сузды әби... – Авыл жегете...

– Әйе, әйе...

– Жарый, исән бул!

Ишек шап итеп ябылды. Өметләр шуның белән эреп юкка чыкты. Безнең юллар, энә шулай кушылырга да өлгермичә, тиз генә аерылды. Инде шуннан соң да акыл керде дип уйлыйсызмы миңа? Юк, әлбәттә. Үлеп бетеп гашыйк булулар, эчкерсез сөюләр шактый күп булды әле минем тормышымда. Ул бер чир кебек, күрәсез, аңардан тиз генә арынып та булмый. Иң кызыгы шунда: арынасы да килми. Үз-үзеңне алдый-алдый, кемнеләр шашып сөю ул үзе бер зур бәхет түгелме соң? Һәм энә шул сәгадәтле мизгелләренә, ләззәтле халәтләренә искә төшереп юаныр өчен

кешегэ, исэн булса (үлмэсэ!), озын-озын картлык та бирелэ икэн, дуслар, бэхетле картлык...

Гүзэллэрнөң иркен подъездыннан атылып чыккач та, әле мин озак кына моңсуланып сөү тарихыма сәбәпчә булган түгәрәк ишегалдында тулганып йөрдем. Гүзэл белән хушлаштым. Мәңгегә. Күңеләмә иңрәп диярлек ниндидер бер шагыйрьнөң:

«Менә китәм инде, менә китәм,
Тэрэзэң яфрак сибәрмен,
Көн дә йөргән көзгә тар урамга
Исеменә язып китәрмен...»

дигән шигъри юллары бәрәп керде...

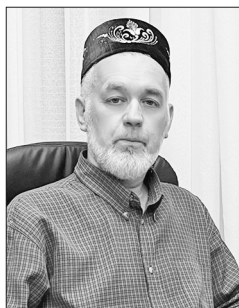
«Булмады...» дип сызландым мин эчтән генә. Әйе, булмады. Кем белә, бәлкәм, без Гүзэл белән бер-беребезне яратышып, киләчәктә бергә булып, гаилә корып, матур гына яшәп киткән дә булыр идек. Кем белә, аны беркәм дә белми! Язмыш кушмаган, димәк, буш сөенеч, буш куаныч кына булып калган. Шулай шул менә... Инде хәзер, шагыйрьләрчә, сөйгәнәмнөң юлына учлап-учлап яфрак сибә-сибә:

«Бер кайтырмын әле, билгеле,
жиргә ятып синең өянкеләр:
синме бу дип елар шикелле!»

– дип, чиксез сыкранырга һәм нәрсәгәдер өметләнәргә генә кала түгелме соң миңа?!

Гүзэлләр ишегалдында йөргәндә күзем миләш ботагына эленгән агач жимлеккә төште. Ул өй рәвешендә ясалган иде. Агачның яфраклары күптән коелып беткән, ул бөтенләй шәрә, бары тик кызыл миләшләре генә утырып калган. Шулчак миләш ботагында чайкалган шушы жимлеккә, канатларын жилпеп, бер нәни кош килеп кунды һәм, жим тапмыйча, очып та китте. Мин үземне шулчак әнә шул эзләп-эзләп тә ашарына ризык, җанына тынычлык табалмаган ятим песнәккә охшаттым.

Ришат хәзрәт Курамшин (1966) – танылган дин әһеле, Кукмара мәдрәсәсе мөдире, мөгаллим, дини журналист һәм язучы. «Мөхәммәдия» мәдрәсәсен, Казан федераль университетының журналистика факультетын тәмамлаган. Дини мәгариф өлкәсендә хезмәт итүдән тыш, актив рәвештә иҗәт итә. Ислам дине кыйммәтләрен, иман, әхлак, тәрбия төшенчәләрен яктырткан язмалары һәм әдәби әсәрләре дини һәм дөньяви газета-журналларда басыла, социаль челтәрдәге шәхси сәхифәсендә дә тәкъдим ителә. Ришат хәзрәт – Татарстанда һәм Россиянең күп кенә төбәкләрендә таралган «Тәҗҗид» һәм «Ислам дине нигезләре» дигән дини дәреслекләр,

хикәяләр һәм шигырьләр тупланган 6 китап авторы. Хатыны белән дүрт кыз тәрбияләп үстерәләр.

Ришат Курамшин

СОҢГЫ СЫНАУ

ХИКӘЯ

Кояш урман артыннан күтәрелеп, сүрән нурлары белән авыл ихаталарын сизелер-сизелмәс яктырта башлауга ук, өчимәннеләр Нургали абый белән Кәүсәрия апа турындагы шомлы хәбәрне кабалана-кабалана бер-берсенә тапшыра башлады. Авылның хөрмәтле абыстае һәм мөхтәрәм аксакалы булган әби-бабайны кичә төнлә бер исерек машинасы белән бәрдереп киткән... Урамда кап-караңгы иде, шулай да, машина номерын күреп калучылар булгач, гаепле кешене бик тиз эләктергәннәр үзе, ләкин... халык бик яраткан, олы ихтирамга ия булган ике өлкән кешенең хәле бик авыр икән, бик авыр... Күр син аны: Рамазан аенда, төнгә тәравих намазыннан кайтканда, шундый бәлагә тарыганнар бит, ә!

Нургали абый белән Кәүсәрия апаны район хастаханәсенә бергә ике кешелек аерым палатага яткырдылар. Илле елга якын бер гайлә булып гомер кичергән әби белән бабайны аермыйча, бер-берсенә иптәш вә терәк булырлар дип, шулай бергә урнаштырганнар иде. Улы Саха Республикасының Мирный шәһәрендә, кызы исә бөтенләй чит илдә – Германиядә яшәгәнлектән, аларны башта борчымаска булдылар, әмма соңрак, бабайның хәле начарайгач, хәбәр итеп чакырттылар. Хәер, якын туганнары янда булмаса да, палатадан халык бер дә өзәлеп тормады: күрше-күлән, мәчет картлары, башка авылдашлары килеп, күчтәнәч тә китерде, хәлләрәннән килгәнчә ярдәм дә итте. Сигезенче дистәне ваклап баручы карт белән карчыкка авыл халкының зур хөрмәт күрсәтүе алар

ихлас дин әһелләре булган өчен генә түгел, күркәм холыкларына, ачык, нурлы йөзләренә дә бәйле иде. Моннан тыш, әле яшь чакларындагы танышу хатирәсе дә үзенә күрә бер сәбәп булды. Шушы тормыш хәле, менә инде берничә дистә ел дәвамында авыл тарихына мөнәсәбәтле кызыклы кыйсса буларак, буыннан-буынга, телдән-телгә күчеп килде. Аны ишеткәч, кемдер елмайды, кемдер, хискә бирелеп, күз яшьләрен тыя алмыйча елады, әмма күпләр бу хәлне олы бер гыйбрәт вә хикмәтле сабак итеп кабул итте...

...Яшь чагында Нурғали агач ташый торган зур йөк машинасында эшләде. Ул вакытта, техника аз булу сәбәпле, машина йөртүчеләрне бик еш нормадан арттырып эшләттеләр, кайвакытта хәтта төнен дә юлга чыгарга туры килде. Менә шундый караңгы төннәрнең берсендә тәмам алжыган егет рульдә барганда йоклап китә, һәм аның юан бүрәнәләр төялгән машинасы тирән erylмга әйләнеп төшә. Ярый әле, арттан МТС тракторы кайта торган була. Тракторчы абзый, ауган йөк машинасын күреп, авылга чаба һәм ашыгыч ярдәм белән милиция хезмәткәрләрен чакыра. Фажига урынына килеп житкән табиб исә... суламыйча яткан егетнең авыр жәрәхәтләрдән һәлак булуын белдерә. Каты яраланып, канга буялып беткән гәүдәдә, чыннан да, жан әсәре барлыгы сизелми. Инде нишләргә? Медицина хезмәткәре шофёрның үлемен рәсми рәвештә раслагач, «мәетне» район үзәгендәге моргга илтеп куялар. Шунда берничә сәгать ятканнан соң, егет Аллаһның безгә мәгълүм булмаган тәкъдире белән аңына килә.

Бик каты туңганын һәм яраларының хәйран авырттырып сызлавын тойган егет беравык үзенә кайда икәннән аңыша алмыйча ятты. Ләкин яралары бәйләнмәгәннән, тимер ятагында ни матрасы, ни юрганы булмавын сизгәч, кая эләккәннән чамалый башлады: «Йә Хода... Мине үлгән дип белеп, мәетләр саклагычына китереп куйганнар түгелме соң?.. Моргта бит мин...» Әлегә шомлы, тетрәндергеч уй Нурғалинең күңелен тәмам пошаманга салды. «Шушы зәһәр салкын, караңгы, куркыныч урында тагын күпме ятарга туры килер икән?.. Озакка китсә, чыннан да, үлеп, жаның белән хушлашырга туры килмәгәе...»

Күңел төпкелендә пыскып торган яшәү өметен чарасызлык күлгәсә кара шәүләсә белән каплый башлаган мәлдә, дөм караңгы бүлмәнең шомлылыгын тагын да арттырып, кемнәндер сулкылдап елаган тавышы ишетелде. «Саташам бугай...» дип үзалдына уйлап куйды егет. Ләкин яндагы елау тавышы тукталмагач, кымшанудан жәрәхәтләрнең каты авырттып алганын сизеп алса да, гажәпләнү хисе тәәсирендә, Нурғали безаз күтәрелеп, башын тавыш ишетелгән якка борды.

– Әй... Кем бу?.. – дип, караңгыга аваз салган егет үзенә хырылдап чыккан тавышыннан сискәнеп куйды. – Монда кемдер бармы?..

– Бар... – диде бер хатын-кыз, һәм борынын мышкылдатып: «Мин бу...» – дип өстәде дә үкси-үкси славын дөвам итте.

– Кем «мин»? – Әле генә чыгып китә язган котының әкрән генә урынына урнаша башлавын тойган Нурғали шушы кешеләрчә бирелгән жаваптан безаз тынычлана төште. – Исемен ничек соң синең?

– Кәү... сәрия... – диде тавыш иясә, исеменең беренче һәм икенче ижекләре арасында янә мышык-мышык килеп.

– Ә мин Нурғали... – Янында исән кеше булуына анык төшенгәннән

соң, егет сөөнөчөттөн торырга талпынды, эмма башындагы яраның үзөн кинэт «белдереп» алуыннан ыңгырашып куйды да янэ урынына ауды. Соңыннан исэ, берэз тынычлангач, көчәнмәскә тырышып, экрен генә тагын бер сорадын бирде:

– Ә син, Кәүсәрия... безнең кайда ятканыбызны беләсеңме?

– Морыгта... – дип җаваплады елак тавыш, шушы сүзнең мәгънәсенә эллә ни исе китмәгәндәй.

– Менә мин дә аны шулай уйлаганым... – диде Нургали, һәм беравык дәмшичә ятканнан соң, сөйләшүне дәвам итте:

– Кәүсәрия... Син монда ничек эләктең соң?

– Баттым... – дип, кыска һәм беркатлы җавап бирде тавыш караңгы почмактан. – Ә син?

– Ә мин... рульдә чакта йоклап китеп... машинам белән чокырга әйләнеп төштем...

Бүлмәдә тынлык урнашты. Бер-берсенә җавабыннан хәйран калып, егет белән кыз күпмедер вакыт гажәпләнеп дәмшичә ятты. Чыннан да, ышанырлык хәлмени? Беркөнне «үлеп», бервакытта «терелгән» ике «мәет» бер урында шулай очрашсын әле! Шаккатарлык тәкьдир галәмәте булмый, тагын ни булсын? Йа Аллаһ...

Шул вакытта үзләрен кабер эчендә яткандай тойган яшьләренң күңелләре бербөтен булып, олы, якты дөньяга чыгу максатына ирешүдә бер-берсенә сүзсез генә ярдәм итешергә вәгъдә бирде. Жәрәхәтләре каты сызлаудан, төнгә салкын үзәкләргә үтеп тундырудан гаять җәфаланып ятса да, Нургали жаны тернәкләнеп китүен һәм яшәү дәрманына ия булуын сизде. Кәүсәрия дә, читтәрәк яткан егетнең ни кыяфәтен күз алдына китерә алмаган, ни холык-фигыльләрен белмәгән килеш, аның шушы минутларда үзе өчен дөньядагы иң якын, иң кирәкле кеше булуын аңлады.

– Нургали...

– Әйе, Кәүсәрия...

– Бик суык монда... Тундым мин, Нургали... Ни кулларымны, ни аякларымны тоймыйм...

Үзенең нинди хәлдә булуын абайлап бетермәгән егет, яраларның авыртуына көч-хәл белән түзеп, башта торып утыра, аннары идәнгә төшөп, иреннәрен тешли-тешли, үрмәләп-шуышып дигәндәй, тавыш ишетелгән якка хәрәкәтләнә башлый, ләкин кыз яткан сәндәрәгә кадәр килеп җиткәч, хәле бетеп ыңгырашып ала да туктап кала. Каты тунудан һәм күрше «мәетнең» янына ук килеп туктавыннан тәмам куркуга төшкән кыз тагын да ныграк калтырана башлый. Эмма кытыршы кулның беләгенә кагылуын тойгач, әүвәл сискәнеп алса да, берәздән тынычланып киткәндәй була.

– Кәүсәрия... Монда төшә аласыңмы? Төшсәң, бер-беребезгә сыенып жылыныр идек дим...

Бер-берсенә инде сыенырга өлгергән ике жанның калып-гәүдәләре дә берләшкәч, каләбләр төбөндә пыскып торган өмет чаткысы зураеп, ныграк, ышанычлырак итеп янып китте хәтта... Олы мәхәббәт ялкынына әверелеп, бу бүлмәне генә түгел, бар дөньяны – хәзерге һәм алдагы тормышны сөөнөчлө яктыртып җибәрде.

Соңыннан иртәнге якта килгән санитарның, бер-берсенә елышып

утырған ике «мәетне» күргәч, ничек кычкырып жибәрүен дә, яралардан йөзө ертылып, шешенеп, зәңгәрләнеп бетү сәбәпле, әкиятләрдәге куркыныч диюгә охшаган егеткә берсүзсез кияүгә чыгарга ризалашкан Кәүсәриянең кешелекле гамәлен дә авыл халкы жай чыккан саен кызык бер хәл итеп искә алды. Чыннан да, Нурғалиләр өенә килен булып төшкәндә, Кәүсәрия аның бу төбәктәге иң чибәр, иң уңган-булган егетләрнең берсе икәнен белми иде. Умыртка баганасы берәз зарарланган булгач, Нурғалигә ярты ел чамасы урын өстендә ятарга туры килде. Шул вакытта нәкъ менә Кәүсәрия аңа үз-үзенә ышанырга ярдәм итте, кайчакларда ире төшенкелеккә бирелеп, күңеле сүрелсә, шаяртыбрак: «Теге төнне моргта минем янга килә алдың бит? Димәк, аякка басасың, Аллаһ боерса!» – дип юата иде үзен. Ә терелгәч, Нурғали аякка гына түгел, намазга да басты. Хәләл жефете дә, дин юлын үз итеп, намаз иясә дә булды, авыл абыстае ярдәме белән гарәп хәрәфләрен үзләштереп, Коръән укурга да өйрәнде. Өлкән яшътәге абыстай вафат булгач исә аның вазифаларын Кәүсәрия башкара башлады.

Әй, бу тормыш арбасы диген!.. Бик озак тәгәрәттеләр аны бергәләп Нурғали белән Кәүсәрия... «Терелеп», кабат аякка басканнан соң, егет зур йөк машинасына инде утырмый: башта фермада эшли, ә соңыннан, идарәдә эшләүче шофёр лаеклы ялга киткәч, аның урынына урнаша – «Нива» машинасында колхоз рәисен дә йөртә, кәнселәрнең башка йомышлары буенча да йөри. Авылда ул намаз укучы бердәнбер егет иде. Шуңадыр, өстәвенә, намуслы, сабыр, акыллы, тырыш булганга да, халык аны бик хөрмәт итте. Гаилә коргач та, берничә ел алар эти-әнисе белән иске, кечкенә генә алты почмаклы йортта яшәделәр. Аннары, башка чыгарга ниятләп, авыл читендәге буш жир кишәрлегендә йорт салуга керештеләр. Күпләр моның ише эшкә тотынуга, колхоздан ни дә булса чәлдерү жаен эзләсә, Нурғали, идарәдә эшләп тә, төзелеш материалларын хәрәмләшеп юнәтүгә беркайчан да бармады. Бура агачларын да, кәнселәргә тиешле акчасын түлөгәннән соң, урманга барып, үзе эзерләде. Менә шул урманда янына инде бер килгән әжәл белән аңа тагын очрашырга туры килде: алга таба авасы зур агач нигәдер ул басып торган якка ауды... Шунда ярдәмче иптәшен коткарам дип, әрле-бирле килгән арада Нурғали куе, чәнечкеле ботаклар астында калганын абайларга өлгерми. Әмма бу юлы да әжәл дигәнә егетне канаты белән генә сыпырып ала, ә жанын үзе белән алып китми: тәне шактый сыдырылып зарарланса да, егет өенә исән-имин кайта. Әйе, дөрөстән дә, Аллаһы Тәгаләдән вакыт житмәгән булган, чөнки гаиләдә әле ике бала – бер шаян малай белән мөлаем бер кызның туасы бар иде...

Яңа зур йорт салынгач та, авыл халкын гажәпләндергәнә шул булды: яшъләр Нурғалинең эти-әнисен иске йортта калдырмый: яңасыннан аларга зур, иркен, яп-якты бүлмә бирәләр. Кәүсәрия каенанасы белән авыл урамыннан сердәшчә ахирәтләрдәй култыклашып узганда, көнләшүчеләр дә булгандыр, әмма авылдашларның күбесе аларга ихлас күңелдән сокланды.

Балта остасы булганга, авыл янындагы тау итәгеннән агып торган чишмәне төзекләндерү эшен дә Нурғалигә йөклиләр. Агачтан искитмәле матур бизәкле корылманы ясый башлауга, аның әнисе авырып китә. Хатыны өйдә булуга карамастан, ул сәгать-сәгать ярым саен әнкәсенә хәлән белергә дип кайтып килә иде. Корылма төзелеп беткәндә, газиз әнкәсе вафат була.

Авыл жыенында чишмәне Нургалинең әнисе истәлегенә «Миңнекамал чишмәсе» дип исемләргә тәкъдим ителгәч, халык бертавыштан хуплый. Шунда аз сүзле, моңарчы хис-тойгыларга бирешүен бер дә күрсәтмәгән яшь ирнең, йөзен көрәктәй куллары белән каплап елаганын күргәч, хатын-кызлар гына түгел, олпат ир-егетләр дә күз яшьләрен тыя алмый.

Бер ел да үтми – Нургалинең әтисе дә вафат була. Бик хөрмәтләп озата аны яшьләр. Ул вакытта халык Кәүсәриянең ихлас елаганына аптырый: үз әткәсемени...

Ә бер көнне алар тормышында күңелсез, әмма бик тә гыйбрәтле шундый хәл була. Әсәе жәйнең урталары иде. Эштән әлсерәп кайткач, Нургали гадәттәгечә өенә кермәкче була, әмма өй ишеге эчтәге эләктергечкә бикләнгән булып чыга. Түрдәге бүлмәдән бала елаган тавыш ишетелә, ә Кәүсәрия чыкмый... Ишеккә дә, тәрәзәгә дә шаकылдату нәтижә бирмәгәч, Нургали тәмам куркуга төшә, хатынына нидер булган дип, бик каты борчыла. Бала да елаудан һаман туктамый... Нидер эшләргә кирәк дип, ир-ат сарайдан кирәкле инструментын алып, тәрәзәне рамы-ние белән бергә салдыра да өй эченә керә. Караса, хатыны тирән йокыга талып, диванда ята, кечкенә каплаулы караватта исә яңа гына уянган бала елапмы-елый... Барысы да тәртиптә булганга күңеленнән Аллахка шөкер сүзләре житкереп, Нургали хатынын битеннән үбеп уята һәм, күңеле тулып, аны башыннан сыйпый-сыйпый: «Кадерлеләрем минем, кадерлеләрем минем...» – дип кабатлый да кабатлый. Алдагы төндә бала нигәдер көйсезләнеп йокламаганга, Кәүсәрия бөтенләй ятмады диярлек, ирен исә, иртән эшенә барасы бар дип, борчымаска булды. Төнлә йоклый алмагач, көндөз ашарга пешереп, бер кат өй эшләрен караганнан соң, яшь хатын баланы яткырып, черем итеп алырга уйлаган, ә менә нәрсә килеп чыккан... Ә бер ел алдан шундыйрак хәл күрше Харисларда булган иде. Ул вакытта Харис, эштән кайтып, өенә керә алмыйча торган өчен сүгенә-сүгенә хатынын кыйнады. Ә Нургали... Шул кичне Кәүсәрия белән бала исән-имин булу сөенеченнән, кибеткә барып, зур торт алып кайтты. Чын-чынлап олы йөрәкле, игелекле, мәрхәмәтле бит ул Нургали...

Балаларын алар дини тәрбия биреп үстерделәр. Кечкенәдән сүрә-догалар ятлаттырып, 7-8 яшьләрендә намаз уку тәртибен өйрәттеләр (мәктәптә укыганда икесе дә биш вакыт намазны калдырмый иде). Уллары Фаяз, югары уку йортына кереп, шәһәрдә укый башлагач, әтисе ниндидер үзгәреш булуын сизеп алды: моңарчы аралашучан, ачык йөзле егет нигәдер үз эченә бикләнеп, төшенкелеккә бирелде. Бер кайтуында күңеле төшүнең сәбәбен сорагач, егет башта серен ахмады, соңыннан исә укыган жирендә проблемалар барлыгын әйтте. Шунда Нургали аны-моны сораптырып тормыйча, бер генә сорау бирде: «Биш вакыт намазың тәртиптәме?» Фаяз, карашын читкә юнәлдереп, атасының күзенә карарга кыймыйча торгач, хәлнең асылына төшенгән әтисе улы гомерлеккә исендә калдырган кыска, әмма бер мәгънәле нәсыйхәт әйтте: «Намазыңны калдырсаң, Аллаһы Тәгалә дә сине калдырыр. Намазыңны ташламасаң, Аллаһы Тәгалә сине беркайчан да ярдәмәннән ташламас». Шул житә калды: малай элеккеге тәртипкә кайтып, барысы да рәтләнде. Институтны тәмамлаганнан соң, бер курсташының әтисе: «Иң акыллы, иң тәртипле иптәшең белән кайтыгыз», – дип чакыргач, Фаяз, Якутиядәге Мирный шәһәренә китеп, алмазлар эшкәртүче оешмага эшкә урнаша. Эше

күнеленә дә ятышлы, бик керемле дә булып чыга. Шунда матди хәлен яхшыртып «аякка баскач», әле укыган вакытта аралаша башлаган күрше авыл кызы Наиләгә өйләнә. Шуннан соң яшьләр Якутиягә китеп баралар.

Университетның дүртенче курсында укып йөргәндә, кызлары Тәслимә бер егет белән аралашуын, алай гына да түгел – егетнең гаилә корырга житди нияте барлыгын әйтте. Каршы килмәделәр: «Алып кайт, танышып, сөйләшеп карыйк», – диделәр. Кайттылар. Ләкин Нурғали төс-кыяфәте ярыйсы күркәм булган егеттә масаю һәм мин-минлек сыйфатлары барлыгына игътибар итә. Каян башына килгәндер, чәй табыны алдында ул, егетне аптырашта калдырып: «Син «Кунут» догасын беләсеңме?» – дип сорап куя. Тегесе «юк» дигәч: «У-у, «Кунут»ны белмәгәч, син витр-вәжеб намазын укымыйсың, димәк. Шулай булгач, көндәлек намазларың да юк инде синең. Ә намаз укымаган кешегә без кызны бирә алмыйбыз», – дип, төп мәсәләгә нокта куя. Кыз ахыргы курста укыганда, университет житәкчелеге бер төркем студентларны, шул исәптән Тәслимәне дә, Германиягә практикага жибәрә. Менә шунда башка факультетта укучы Сәлим исемле егет белән таныша да инде ул. Икесе дә дини гаиләдән, икесе дә намаз әһелләре булу аларны тагын да якынайта, берләштерә. Алман телен бик яхшы белгәнә, икесенә дә эш тәкъдим ителәр. Никахны алар кыз ягында – Өчимәнледә укытты. Тәслимәне чит илгә яшәргә дип озатканда, Кәүсәрия күз яшьләрен тыя алмыйча елады да елады. Нурғалие генә: «Мондый кияү белән Германиягә түгел, Кытайга китсә дә, күңелем тыныч минем. Анысы да – Аллаһ жире, анда да сәждә кылып була», – дигәч, күндә һәм: «Язган ризыгың шундадыр инде, кызым...» – дип тынычлангандай булды. Шулай да, озаткан көнне үзенәң бәгырь парәсе, нәзек чәчкәдәй үстергән газиз баласы белән аерылу тойгысыннан кич бусе үзенә урын таба алмыйча юксынып, өзгәләнеп йөрдә. Аннары төне бусе йоклый алмыйча, тормыш елларын барлап, уйлап ятты.

«Үлеп терелгәнче» Кәүсәрия, медицина көллиятен тәмамлап, үзе туып үскән Каенлык авылына эшкә кайткан була. Менә шунда, иптәш кызлары белән су коенырга дип барган жирендә, кинәт көзән жыеру сәбәпле, бата да инде ул. Инде мәгълүм булганча, шушы тәкъдир сынавы аны Өчимәнлегә китерә. Соңыннан кайбер тел бистәләренен: «Карале син, безнең Нурғали-имәнәгә нинди күркәм Кәүсәрия-каен туры килгән!» – дип кинаяла, әмма бик төгәл чагыштырулары бер дә юкка булмаган шул... Ә тора-бара, Кәүсәрия фельдшер-акушерлык пунктында эшли башлагач, аның күңеле дә каеннардай ак, ә теле һәркемне тынычландырырлык татлы сүзләргә бай булуы ачыкланды. Шуңа да авыл халкы аны үз итеп, «безнең шәфкать туташыбыз» дип яратып атый. Соңрак та бу хөрмәт сүрелми, һәм күпмедер вакыт дәвамында ул шәфкать туташы булып тора, ә инде лаеклы ялга чыгып, халык сорауы буенча дини йолаларны төпләп үти башлагач, авылдашлары, үзләре дә сизмәстән, аны «безнең шәфкать абыстае» дип йөртә башлый. «Шәфкать туташы» һәм «шәфкать абыстае» чагында ул тәннәрне дөвалаучы булса, соңгы елларда үзенәң вәгазь-нәсыйхәтләре, хикмәтле сүзе, һәрьяклап уйланган төпле киңәшләре белән авылдашларының жаннарын сихәтләндерде.

Менә шулай итеп, шактый еллар үтте, Нурғали белән Кәүсәрия үзләре

яшэгэн салада гына түгел, күрше-тирэ авылларда да намуслы, ихлас иманлы мачет карты һәм хикмәтле, күркәм холыклы абыстай буларак дан-хөрмәт казанды.

...Хатирэләр жебенә тормыш вакыйгаларын тезә-тезә, Кәүсәрия әби бабае Нурғали белән бергә үткән юлны күз алдыннан уздырып ятты. Күпне күрергә, кичерергә туры килде шушы тормыш юлында, ләкин ни генә булса да, һәрбер хәлне алар Аллаһның хикмәтле сынавы буларак кабул итте. Менә шушы бәлагә таруларының да ниндидер әлегә мәғлүм булмаган хикмәте бар. Тик нинди?

Хастаханә палатасында караңгырак та, салкынчарак та иде. Шуңа микән, әби ерак яшылектәге теге шомлы, әмма аны бик бәхетле иткән төнне исенә төшерде. «Салкын иде, бик салкын иде шул төн... Тәннәребез калтырады, ләкин бер-беребезне ишетүгә җаннарыбыз җылынды... Чөнки шул җаннарда олы мәхәббәт ялкыны кабынды... Шул вакытта Аллаһы Тәгалә мин бөтенләй белмәгән, гомеремдә бер тапкыр да күрмәгән кешегә күнелемне беркетеп куйды... Гомерлектә беркетте... И Нурғали... Йөрәгем белән тойдым синен изгелегенә... чиста күнелле, яхшы кеше булуңны... Ирләр арасында шундыйлар сирәк була, бик сирәк... Хатын-кызның бәхете ирдән диюләре – хак сүзләр. Тормыш юлдашың ышанычлы, игътибарлы, кайгыртучан булуы, аның күнел җылысын тоеп яшәү, чыннан да, зур бәхет бит ул. Безне кавыштырган хәтәр-хәвефле шул төндә күнелләребезне җылытып та, яктыртып та жибәргән мәхәббәт хисе Аллаһның рәхмәте белән гомер-бакыйлык булды, кимемәде, сүрелмәде. Нурғалиемнең күнел җылысын әле дә тоям бит мин...»

Хастаханә бүлмәсендәге тынлыкны бүлеп, янәшәдә карават шыгырдаганы ишетелде. Берәздән шул тавышка ыңгырашкан аваз кушылгач, әби: «Бабаем уянды, ни дә булса кирәктер...» дип борчылып куйды. Шул мәлдә эңгер-меңгерле почмактан әрнүле зәгыйфь тавыш яңгырады:

– Кәүсәрия!..

– Әү, Нурғали...

– Бик суык монда... Тундым мин, Кәүсәрия... Өстәвенә... гәүдәм әллә нишли... сызлый... кысыла...

Машина бәрдерүдән каты имгәнмәсә дә, әбиңең аягы сынган була, шуңа күрә ул башта торып утыра, аннары, зур саклык белән идәнгә төшөп, юрганын эләктерә дә, карты яткан каршы якка үрмәләп-шуышып дигәндәй хәрәкәтләнә башлай. Бабай яткан караватка кадәр килеп җиткәч исә, юрганны аның өстенә яба һәм, кулын учларына алып:

– Монда мин, монда, жаныкаем... Берәз йоклап алдыңмы? – дип сорый.

– Аллага шөкер, кадерлем... йокладым... Әллә нинди... төшләр күреп яттым... Хәерлегә булсын...

– Ниләр күрдң, жаныкаем?

– И... сөйләсәң сүз... Яныма ап-актан киенгән... бик матур бер кеше килеп сөйләште минем белән... Мин аны белмим шикелле... Ә ул: «Без синен белән инде ике тапкыр очрашкан идек, ди... Беренчесендә, ди, Аллаһы Тәгалә сиңа гомер генә түгел, иман юлы һәм бик яхшы пакъ күнелле тормыш юлдашы да бүләк итте... Икенчесеннән соң арагызны ныгытып, гаиләгезне ишәйтте... Үзенә тагын да якынайтты... Әйбәт яшәдегез бу дөньяда диде... Ә хәзер инде, ди, сиңа кайтырга вакыт җитте...

Соңғы сүзләрне ишетүгә Кәүсәрия әбинең йөрәге дөп-дөп итеп кага башлады. Әмма, үзен кулга алып, ул бабайның кулларына бите белән сарылды да тыныч кына әйтте:

– Төштә аклык-матурлык күрүне хәерлегә юрыйлар... Ә кайтырга дигәне... Без монда әллә дүртенче, әллә бишенче көн түгелме соң? Чыннан да, озакламый моннан чыгарып, кайтарып жибәрерләрдер безне, шәт...

– Кәүсәрия... Мин сиңа бик рәхмәтле... Син мине бәхетле иттең... Ә ул дөрөс әйтте... Бик әйбәт тордык без сиңең белән... Гаебем булса – кичереп, риза-бәхил бул...

Хәлне аңлап күңеле тулса да, әби бар сабырлыгын туплап, еламаска тырышты.

– Нурғали... Иртәгә балалар кайтып җитә дип хәбәр иттеләр... И, сагынганнардыр инде... Иртәгә, Нурғали!..

Бабай беравык дәшмичә ятты. Соңыннан ниндидер бик мөһим нәрсәне исенә төшереп, борчылып, кабаланып иткәндәй, карчыгының кулларын, йомшак кына кысып алды да, авыр сулап:

– Кәүсәрия... Мин Аллаһы Тәгаләгә рәхмәтле... Ул мине бәхетле итте... Гомер буге Аның ярдәмен, мәрхәмәтен тоеп яшәдем... Сиңең белән булдыра алганча тырыштык... Ләкин шөкер итеп бетерә алдык микән... Балаларга әйт... Барысына шөкер итеп яшәсеннәр... Безне догадан калдырмасыннар...

Сабыр итеп, күз яшьләрән тыеп торса да, әби түзми һәм, бабайның күкрәгенә сыенып, тавыш-тынсыз елый башлый. Ярты гасыр элек бер-берсенә ныклап беркетелгән жаннарның озакламый аерылачагын абайлап, ул бу дөньядагы иң якин, иң кадерле кешесә белән хушлашу мизгеле якынайганын аңлый. Моңа ышанасы килми, сыңар канаты каерылгандай авырлык тойса да, ул күңеленнән тәкъдир насыйбы белән ризалашты. Шуңа да картына:

– Бер дә борчылма, әтисе... Әлхәмдүлилләһи шөкер, биш вакыт намаз ияләре бит алар, догадан калдырмалар... – диде.

– Кәүсәрия... Тагын шунысын да әйт... Кәлимәне телләреннән төшөрмәсеннәр...

– Кайсы кәлимәне? – дип сорый әби, каушавыннан саташкандай.

– Ләә иләәһә илләллаһ... Мүхәммәдәр рәсүлүллаһ...

Әби ризалыгын белдерергә дип талпынган арада бүлмә бер мизгелгә яктырып киткәндәй булды... Һәм, ни гажәп: күңел халәте тәэсирендә Кәүсәрия абыстай матур чәчкәләр белән тулган зур, иркен болын күрдә. Карап туймаслык шул жетә, нәфис чәчкәләрнең кәлимәне көйләп торуларыннан болын өстә чыңлап торган тавышка күмелде. Ә чәчкәләр арасында, шатлыклы елмаеп, яшь Нурғали басып тора. Бераздан болын әйләнәсендәге киң һәм нык кәүсәлә баһадир имәннәр белән яшел яулык япкан ак күлмәклә оялчан каеннар, куе яфрактарын кыштырдатып, Нурғали әйткән кәлимәне кат-кат кабатлый башладылар сыман. Ә бер имән өстендә урта яшьләрдәге Нурғали, агач ботакларына тотынып, шул кәлимәне елмая-елмая тәкрарлый. Менә ихлас мөһминнәрнең тугры, ышанычлы юлдашы булган шушы кәлимә, агач яфрактарыннан зәңгәр күктәге ак болытларга күчеп, бар җиһанны тантаналы яңгыратты. Бәхетле болытлар, бөек кәлимәне кабатлай-кабатлай, ерак офыктарга таба юл тотты. Ә алар

арасында... Йә Раббил гәләмиин, күк гөмбәзен яңгыраткан болытларга кушылып, моңлы мәкамә белән кәлимәне көйли-көйли, ап-ак тукумага төрөнгән инде өлкән яштыгә Нурғали экрен генә көнбатышка таба юнәлә... Ә Кәүсәрия... Ул, тын да алмыйча өскә карап, талгын гына ерагайган картын моңсулык һәм шатлык илә соклану хисләрен берләштереп чагылдырган нәүмизлә дә, әмәтлә дә күз карашы белән озатып, күккә карап тора...

Абыстай өнгә килеп, башын күтәргәндә, тынып калган карты инде суламый иде. Колагы белән күкрәгенә янә кысылып, бабайның йөрәк тибешен ишетергә әмәтләнгән карчык берәздән мәрхүмнән аерыла һәм, шушы хәлгә әле ышанып житмәгәндәй, күпмедер вакыт селкенмичә, хәрәкәтсез утыра. Болытлар арасыннан кинәт килеп чыккан ай киң тәрәзә аркылы бүлмәне матәм нурлары белән яктыртып алгач кына, Кәүсәрия әби, чынбарлыкка кайтып, үзенң гомерлек юлдашы белән уртақ булган юлы шушы мизгелдә аерылганын аңлай. Бу вакытта якты ай нурлары хастаханә бүлмәсен генә түгел, Кәүсәриянең олы хәсрәт халәте биләп алган күңелен дә яктыртты сыман, шуңа күрә әүвәл ни эшләргә, ни уйларга белмичә утырган карчык, Аллаһы Тәгаләгә мөрәжғәгать итеп, кулларын догага күтәрә:

– Әлхәмдү лилләһи Раббил гәләмиин! Әссәләүтү үәссәләәмү гәләә расүүлиңә Мүхәммәдин үә гәләә әәлиһи үә әсхәәбиһи әжмәгыйн... Йә Раббым, йә Аллах!.. Бакыйлыкка күчкән тормыш интәшем Габделхак улы Нурғалинең рухын шат кыл. Аның кылган гыйбадәтен кабул итеп, гөнаһларын, бәндәчелек белән кылган хата-кимчелекләрен ярлыка, мәңгелек ахирәт тормышында Үзенң рәхмәтендә булуын насыйп әйлә. Йә Раббым! Үземне дә, балаларым белән оныкларымны да тәүфыйк-һидәят юлында булучылардан кыл! Бу фани дөньядан мәңгелеккә күчкәндә, хәләл жефетем үрнәгендә, «Ләә иләһә илләллаһ Мүхәммәдәр-расүүлүллаһ» кәлимәсен әйтеп, үз хозурыңа мәэмин-мәселман булып, иманлы хәлдә күчүебезне насыйп ит... Йә Раббым! Нурғали картым кебек мин дә Сиңа бик рәхмәтлә! Шундый кеше белән кавыштырганың өчен, миңа шундый тормыш юлдашы, шундый балалар, шундый бәхәтлә гомер биргәннен өчен шөкер хисләремне житкерәм Сиңа, йә Рабби!.. Йә Илаһым!.. Нурғалием белән бүген аерылдык, әмма ышанасым килә: күңелләребез әле очрашачак... Бу дөньяда без бәхәтлә булдык, ахирәттә дә ләккы бәндәләрең өчен хәзерләнгән Жәннәт бакчаларыңда бергә булырбыз дип әмәтләнәм... Шунда Синең дидарыңны күрү бәхәтенә ирешүчеләр арасына эләксәк, бу дөньядагы жиде дистә ярымлык гомергә сузылган сәгадәт Син бар кылган Бәхәтнең бер бик кечкенә генә өлеше булганын төшенер идек... Мәңгелектәгә бәхәт-сәгадәт белән чагыштырганда, безнең бу дөньядагы гомерлек бәхәт ул барлык дәрә-диңгезләр суының бер тамчысы гына кебек... Ләкин дәрә-диңгезләр суы тамчылардан жыелган сыман, ахирәттәгә сәгадәт дәрәсы да жир йөзәндәгә бәхәт тамчыларыңнан жыела. Шундый һәрбер тамчының асылы – Иман, ягъни Синең барлыгыңа-берлегенә ышану, йә Раббым! Шушы иман-ышанычтан аерма, мине, зәгыйфь бәндәнне онытма, ялгызымны калдырма, ярдәмчәннән ташлама...

Тәрәз паяласына шап-шоп итеп бәрелә-сугыла, шыбырдап яңгыр ява башлады. Кемнәндер, яңгырлы көнне якын кешесен соңгы юлга озатканда, «табигать тә елый» дигәннен исенә төшереп, Кәүсәрия абыстай күңеленнән бу

фикергә ризасызлык белдерде. Нишләп елау булсын, ди! Киресенчә – яңгыр бит ул – Аллаһның бик зур рәхмәте, бәрәкәтле нигъмәте! Адәм баласына жир йөзөндә яшәргә мөмкинлек бирелүе дә – зур нигъмәт. Әмма яңгыр башланып кайчандыр туктарга тиеш булган кебек, кеше гомере дә кайчан да булса тәмамлана. Иң мөһиме – һәркем Аллаһны танып, гыйбадәт эһеле булып, бу дөһнядан лаеклы китәргә тиеш...

Кәүсәрия әби шулай үзалдына уйланып утырган арада хастаханә бүлмәсен кинәт шомлы караңгылык басты. Моңарчы караңгылыктан бер дә курыкмаган карчыкның күнелен ниндидер хәвәфле тойгы биләп алды. Күпмедер вакыт шул халәттә утырганнан соң, әллә йокымсырап киткәнгә, әллә анын жуйганга, абыстай сәер, хәтта гажәеп шундый хәлне күзәтә: бүлмәне болытлар арасыннан килеп чыккан ай яктыртып ала һәм аның хафалы яктысында кап-кара киёмнән булган килбәтсез, куркыныч бер зат пәйда булып, әби янына килеп баса. Шуны күрүгә абыстай «Әгузү билләһи мин эш-шәйтани-р-ражим» дип әйтә, шуннан соң теге шыксыз артка чигенә, әмма бөтенләй чыгып китми. Әби «бисмилла»сын әйтәм дигәндә генә, кара зат аны бүлдереп, дәшә:

– Нәрсә, харап булдыгызмы?... Харап булдыгыз!.. Халык дәрәс сөйли: ул төһнә мәчәткә бармаган булсагыз, исән-сау калыр идегез... Ха-ха... Ә Хариска бит ул кичне мин аракы эчәрттем... Мин!.. Ә Аллаһ сезне сакламады...

Кәүсәрия абыстай, кара затның кем булуын чамалап, «бисмилла»сын әйтеп, болай диде:

– Әлхәмдү лилләһи Раббил гәләмиин! Аллаһ Раббыбызның биргәнәнә шөкер! Безнең белән ни булса да – без бик риза!

– Ю-ук, алай түгел ул... – дип ысылдады кара шәүлә. – Сез бит изге Рамазан аенда, намаздан кайтканда бәлагә тарыдыгыз. Шул сәбәпле картың дөһня куйды... Мәнә сиңа изге ай! Ә бит әле тагын яшәп була иде дөһняда!

– Вәсвәсәләмә, мәлгуһ! Картымның изге Рамазан аенда жан бирүе – бик зур дәрәжә ул! Аннары – кешенең ничек, ни сәбәпле түгел, нинди рухи халәттә китүе мөһим. Тәравихтан кайтканда безне машина бәрдерүе дә – Аллаһы Тәгалә билгеләгән тәкъдир, һәм моңа дөгъва, ризасызлык белдерергә безнең хақыбыз юк! – дип җавап бирде әби, берәз кабаланып.

– Ха-ха! Матур, тыныч картлык кичереп, әле тагын яшәр идегез дим! Сезнең аерылуыгызга табигать тә елый бүген!

– Аллаһ Раббыбыз биргәнәнә шөкер! Әле егет чагында бакыйлыкка күчәргә тиеш булган Нурғалигә Аллаһы Тәгалә зур бүләк ясады бит: гомер биреп, туры юлга бастырды, мөәмин-мөселманнардан кылды. Ә шунда динсез, гыйбадәтсез китеп барган булса? И-и, Аллаһ Раббыма ничек ризасызлык белдереп, ничек оялмыйча елап, бу яңгырны да табигатьнең күз яшьләренә тиңлим?! Юк, без Нурғали белән бәхәтле һәм бүген вакытлыча гына аерылдык.

– Алай димә... Сезнең әле башкарасы эшләрегез, сөйләшәсе сүзләрегез калды...

Абыстай бермәл уйланып алды: «Чыннан да, кадерле хәләл җефәтем белән ярты гасыр чамасы бергә яшәдек, ә бер-беребезгә нәрсәдер әйтмичә

калдык сыман...» Ләкин әби шушы вәсвәсәгә дә бирешми һәм ышанычлы, ныклы тавыш белән җавап бирә:

– Юк! Барысы да Аллаһ әмере буенча нәкъ үз вакыты белән башлана һәм тиешле булган вакытта төгәлләнә. Барысы да Аллаһ теләгәнчә...

Шуннан соң абыстай, «әгузү-бисмиллә»сен әйтеп, «Аятел көрси»не укый башлый, аны ишетүгә, кара киемле зат юкка чыга. Шул вакытта бүлмә тылсымлы нурлардан яктырып киткәндәй була... Һәм, ни гажәп, Кәүсәрия әби алдында шушы төндә инде бер күзәтелгән күркәм манзара ачыла: ул матур чәчкәләр белән тулган зур, иркен болында басып тора, аның әйләнәсендә куе агачларның яфраклары изге зикер сүзләрен кабатлагандай игелекле, талгын җилдә әкрен генә кыштырдый, ә ак болытлы, зәңгәр күктә йа Раббил гәләмиин! – анда аның сөеклесе, аның кадерле бабае киң итеп елмаеп, аңа кул болгый!.. Сөбханаллаһ, мәшәАллаһ! Әйе, Нурғали бит бу! Әле китмәгән! Шунда күктә көтеп тора! Иң мөһиме – мине күрә... Әнә бит – миңа кул болгый! Әй, юк... Болгамый... Ул бит кулы белән ишарәләп, үзе янына менәргә чакыра... Әйе-әйе, мен монда, минем янга, күккә дип дәшә бит ул! Менәсе иде, менәсе... Хәзер, җаныкаем, менәм, кадерлем! Менәм!..

Шул вакытта ниндидер билгесез көчләр тәэсирендә Кәүсәрия әби, җирдән аерылып, өскә таба күтәрелә башлый. Агач кәүсәләренен очларына җиткәч туктый һәм, аска караганнан соң, йөрәге кинәт чәнчеп алудан «аһ» итеп әйтеп куя һәм, астагы күренеш юкка чыгып, бар дөнья ап-акка әйләнә, өстән исә Нурғалинең тавышы ишетелә:

– Ләә иләәһә илләллаһ... Мүхәммәдәр рәсүлүллаһ...

Кәлимәне ишетүгә, абыстай шундук аны кабатлый һәм матур тавыш белән шул сүзләренә әйтә-әйтә, югарыга – күккә күтәрелә башлый.

– Килеп җиттеңме, җанашым?

– Килеп җиттем, бәгърем!

– Мин бик тә шат, кадерлем!

– Шушыдыр ул тәкъдирем!

– Сөбханаллаһ!

– Әлхәмдүлилләһ!

– Аллаһу әкбәр!

– Үә лилләһил хәмде!

Һәм бу ике изге жан, Аллаһның иксез-чиксез Галәмен бергәләп бөек кәлимә авазы белән яңгыратып, биек күкләргә, йолдызлардан да ераграк булган, Яратучының иман-гыйбадәт әһелләре өчен хәзерләнгән сокландыргыч, хәйран калырлык хозур-ләззәт микатенә таба юнәлделәр...

Казаным

Чал ташларың бигрэк йомшак синен,
Белмэгәнмен генә, Казаным!
Бик күптәнне чордан килә сыман –
Колагымда назлы азаның.

Кирмән диварларын сыйпап үтәм,
Калын икән дә соң калынын.
Дивар гына саклап бетерәме
Төштән соңгы татар акылын?!

Сабый Үтәмешне кочаклаган
Кирмән эчләрендә Ханбикә
Чал ташларга кайнар яшен түгә:
«Юк, ышанмыйм! Булмас!
Хак микән?!»

Авыш манарасы хәтерлидер
Данлы, шанлы, парлы чакларын.

Атасыннан ярдәм өмет итеп,
Дала якка куган чаптарын...

Күзәткәннәр читтән: «Бәлки үтәр!»
Булмаганнар мөгәр бер йодрык
Себер, Крым, Касыйм, Өстерханы...
«Тими әле безгә! Күз йомык!...»

Морзаларның киңәш-мәкерләре
Кемнәргәдер булган зур табыш.
Әсир ятим бикә.
Бүген исә манарасы тора.
Тик авыш.

Ташларыңны назлап сыйпап үтәм,
Чал тарихлы ятим Казаным!
Үткәннәренң ачы кайтавазы –
Колагымда моңлы азаның...

Шыр ачык минем күңелем –
Биге дә юк, йозагы.
Эләктереп кенә тора
Шуңа мәкер тозагы.

Күңелем ачык, бакчасына
Ак уй белән керсәләр.
Пычрак атарга жай эзләп,
Яши жирдә кемсәләр.

Авыр булса да, түзәмен.
Чыдасаң, бар да үтә.
Юылыплар бетәме соң?
Таплары кала төптә.

Чиста күңелдә уе да
Чишмәдәй саф буладыр.
Шуңа күрә күңелкәем
Юкка да гел туладыр...

Юккамы икән?

Кыш исе һавада

Кыш исе һавада. Тып та тып
Кар катыш яңгырның тавышы.
Болытлар иңендә үзгә моң –
Көзләренң хушлашу сагышы.

Аклыкка күмелгән дөньяны
Көземнәң күз яше эретер.

Зәмһәрир суыклар алдыннан
Яңгырның тамчысы эредер.

Кыш исе һавада. Кары да
Нарасый жиркәйгә сарыла.
...Бу әле ялган кыш. Күз яшьле...
Шуңадыр сукмаклар сары ла.

Кар катыш яңгыры сагышлы...

Сабый чакта кышлар бүтән иде –
Ак буранлы иде, карлы, серле...
Өллә нинди генә быелгы кыш,
Елдагыча түгел, кары керле.

Моржалардан чыккан төтеннәнме
Кар өсләрен кара корым сарган?
Язарыма хак сүз каян алыым?
Дөньясы бит аның тоташ ялган.

Күзләр күрми, башлар илс-милс,
Кереп качтык жылы өнөбезгә.
Бары тынгы белмәс кайнар йөрәк
Канны куа сүлпән тәнебезгә...

Каралыплар яткан ак карларга
Риза түгел чиста күңел менә.
Балачакның якты кышларыннан
Ап-ак карлар ява күңелемә!

Авылым иртәсе

Ак мамык юрганга төренеп
Йоклый сак авылым иртәсе.
Ындырлар күмелгән буранга –
Өз генә күренә киртәсе.

Өрфия ак челтәр шәлмени?
Моржадан сузылган төтенә.
Яшьлегем үзе үк сагына
Бәхеткә күмелгән ул төнне.

Ак карга уелган эзләрдән
Ярату һәм сөю бөркелә.
Һич кайтмас, югалмас истәлек –
Һәркемдә була ул бер генә.

Мәхәббәт хисләрен бөркәненп,
Тын гына кар яуган кичләрдә,
Ничә кат урадык урамны...
Ул көннәр калдылар үткәндә.

Сагынып шул гүзәл мизгелне,
Саташып уяндым йокыдан.
Буран да басылган, агачлар
Ак яулык ябынган сыкыдан.

Өрфия ак челтәр шәлемнән
Авылым түренә атладым.
Сөенеп бүгенге көнемә
Кадерле исемне атадым.

Әнкәй мичтә коймак пешерә

Балачакка кайттым. Әткәй йорты.
Әнкәй мичтә коймак пешерә.
Чертләп янган утын ялкынының
Яктылыгы төшкән битенә.

Вәкарь белән атлап әткәй йөри –
Йортта тынлык, үзгә тантана.
Әткәй-әнкәемнең елмаюы
Миңа күчә балкып, тын калам.

Нәсел төсә – көмеш самовары
Кунаклаган табын түренә.

Тәрәзәдән таллык, басу-кырлар,
Тау башлары ачык күренә.

Бәбкә саклый идек тау башында
Каз өмәсә аннан, көз җиткәч...
И ваемсыз бала чагым, яшьлек –
Алтын вакыт үткән дә киткән.

Балачакка кайтып килдем әле...
Сурәтләрдә – хәтер, хатирә:
Табагачын тоткан, үзе япъ-яшь
Әнкәй мичтә коймак пешерә.

Бу бары яшьлекне сагыну

«Исәнме!» – дидең син, елмаеп,
Белсәң дә йөгереп китәсем.
Өстенә хәтерем түрендә
Сакланган күлмәгең кигәнсең.

Күзләрең төсендә зәп-зәңгәр
Күкчәчәк хәтерем сагында.
Үпкәм юк язмышка, шулай да
Син булган яшьлекне сагынам...

Үткәнгә юк үпкәм бер тамчы,
Барасы юлыбыз аерым.
Йөгөрмим бу юлы: тутырып,
Елмаеп күзең карыймын:

Күкчәчәк төсендә – зәңгәрләр,
Уңмаган мәгәр лә төсләре.
...«Исәнме!» – дидем мин, елмаеп,
Башкага ярату хисләрем.

Һәр нәрсәнең үз вакыты, беләм.
Язын чәчәк тулы аланнар.
Ә жәйләрен жиләк, бөрлегәнә.
Көзләремдә балкый баланнар.

Һәр нәрсәнең үз вакыты, беләм.
Кышлар тансык кары булганда.
Сагынганда – кайтып кергән кешен
Кочагында күңел тулганда.

Һәр нәрсәнең үз вакыты, беләм.
Балкый күктә кичен йолдызлар.

Алтыннардан кадерлерәк булып
Үсте кочагында ул – кызлар.

Һәр нәрсәнең үз вакыты, беләм.
Балдан татлы балам баласы...
Әй, санамыйм әле елларымны –
Килә балачакта каласым.

Һәр нәрсәнең үз вакыты икән.
Сабый чагым, татлы яшьлегем.
Әкрән генә таудан төшеп киләм.
Ә күңелем барыбер яшь минем.

*Элчин Гусейнбәйли (Карачуха) – 1961 елның 23 декабрендә
Азәрбайҗанның Джебраил районында туа.*

*1989 елда Ломоносов исемендәге Мәскәу дәүләт универси-
тетының журналистика факультетын тәмамлый.*

*Азәрбайҗан Республикасының атказанган сәнгать
эшлеклесе.*

11 роман авторы.

Элчин Гусейнбәйли

ТӨНЬЯК КЭЛӘШЕ

ХИКӘЯ

Әйтергә кирәк, бу хәлгә мин тигез җирдә абынгандай килеп юлыктым. Бара идем, бара идем, озак бардыммы, кыскамы; таулардан-үзәннәрдән бардым, тау куышларына кереп йөрдем, кыяларга үрмәләп мендем... Шунда туктарга кирәк, мине тагын альпинизм үзенә тарта башлады.

Өр-яңадан башлыйм әле. Бөрвәкыт мин һәм минем портфелем үзәбезнең төньяк күршеләребез тарафына юлга чыктык. Минә йөгем белән N шәһәрендә көтәләр иде (нинди шәһәр икәнән әйтеп тормыйм, минем хикәямдә бу мөһим роль уйнамый). Бу шәһәрдә мал табиблары өчен (сезнең телдә аларны ветеринар дип атыйлар) ниндидер чара узарга тиеш булган. Аның нинди чара икәнән искә төшерер өчен бер күч чакыру кәгазьләрен актарырга кирәк булып иде. Ә минем аны эзләргә, сезнең минем тапканны көтеп торырга түземлегезбез җитмәс. Мин ышанам, чын азәрбайҗаннар кебек сезне әлеге чара түгел, минем белән нәрсә килеп чыкканы кызыксындыра. Менә хәзер мин сезгә шул турыда сөйләргә теләм.

Эшнәң асылына күчкәнче, сезгә чын күңелдән әйтәм – мин мал табибы булырга үзәбезнең ана буйволыбыз (бездә аларны су сыеры дип тә атыйлар) аркасында карар кылдым. Мин кечкенә чакта без аны Миркиштан сатып алган идек. Һәм кинәт берүзе бер көтү бәясенә торган буйволыбыз ныклап чирләргә тотынды. Аның эче китә башлады, шул килеш үлеп тә китте. Мин ул вакытта эч китүнең нәрсә икәнән белә идем инде, шуңа күрә аның интегүен яхшы аңладым. Үләр алдыннан аның күзеннән яшь

тэгэрэп төште. Аның үлемен эби тагын да авыррак кичерде. Чөнки ул үзе дә эч катуыннан еш зарлана иде. Ө калганнарга барыбер булды. Күрәсең, аларның беркайчан да эчлэре авыртмаган. Бәлки кайчандыр авырткандыр да, ләкин мин аларның сәгәтләр буге бәдрәфтә утырганнарын хәтерләмим. Менә шул вакытта мин өйдәгеләргә үч итеп мал табибы булырга карар кылдым. Район үзәгендәге техникумга укырга кердем. Ике ел укыдым да, үзем турындагы «таш йөрәк» дигән фикерне кире кагып, эби әйтмешли, патшалар дипломы алдым.

Безнең арада аңлашылмаучылык калмасын өчен «таш йөрәк»не аңлатып китәргә телим. Бала чакта мин күрше тавыкларының дошманы булдым. Аларның аякларын черт иттереп жиңел генә сындыра идем. Әлбәттә, барлык күршеләр һәм өйдәгеләр минем бу эшемә кешелексезлек дип бәя бирделәр. Чынлыкта исә мин эбинен хыялларын гына тормышка ашыра идем. Ул бакчада чит тавыклар күрсә, һәрвакыт аякларына төзәп, таш ата иде. Ләкин бер тапкыр да тидерә алмады. Ө менә мин – сезгә хөрмәт белән караучы фәкыйрегез – һәрвакыт төз атуым белән аерылып тордым. Ләкин миңа бүләкләр, призлар урынына күршеләрнең нәфрәте генә насыйп була иде. Хәзер болар барысы да артта калды инде, һәм миңа үзем турында «таш йөрәк» дигән кушамат хата икәннен күп тапкырлар исбатларга туры килде.

Хәзер хикәянең мелодраматик өлешенә күчәбез.

Башта барысы да әйбәт кенә барды. Билет алып, самолётка утырдым, барып життем. Юлдагы вак-төяк хәлләр турында төшереп калдырып, шуны гына әйтәм: мал табиблары клубында миңа ике метрлы сызым биргәннәр иде. Анда чара узасы посёлокка ничек барырга кирәклегә күрсәтелгән. Ярты сәгәттән мин инде электр поездлары китә торган перронда поезд көтәм, шул ук вакытта гомумән Рог (чара узасы посёлокны төньяк күршеләребез никтер шулай атаганнар иде) посёлогына поездлар йөриме-юкмы икәннен белешә идем. Ләкин беркем дә миңа ачык кына җавап бирә алмады. Шулай да төшенкелеккә бирелмәдем, белешүемне дәвам иттем. Миңа берәз ерактарак торучы кешеләр төркеменә мөрәҗғәгать итәргә куштылар. Мин алар янына барып, бу каһәр төшкән посёлокка поездлар йөриме дип сорадым. Ләкин монда да җавап булмады. Җавап булмау гына түгел, миңа игътибар да итмәделәр, хәтта аркалары белән борылдылар. Шул чакта мин ачык аңладым: поезд көтүбез аркасында статуслары минем белән тигезләшкән бу кешеләр блондиннар арасында бердәнбер брүнэт булуым өчен мине күрмәмешкә салышалар иде. Моңа түзә алмадым, жен ачуларым чыгып, алар турында нәрсә уйлаганымны ярып салдым. Үземнең ул вакыттагы чыгышымны сөйләп торасым килми. Минем уйлавым буенча, бик уңышлы килеп чыккан бер генә фикерне әйтәсем килә: «Мин – табиб, сезнең кебек блондин сарыкларны күп күрдем!» «Табиб» сүзенә мин аеруча басым ясап әйттем дә портфелемне жиргә бәрергә жыендым. Ниндидер олы гына хатын минем портфелемне генә дә түгел, ачуымны тотып калырга теләгәндәй тыныч кына: «Тынычланыгыз, яшь кеше. Нервыларыгызны картлык көнегезгә саклагыз, ә ул җәһәннәм тишегенә бара торган поездга нәкъ менә шушы платформадан утырырга була», – диде.

Вагонга мин ләкләк кебек горур атлап кердем. (Яхшы гына чагыштыру, әйе, ләкләк кебек горур. Ә кемдер әле минем хикәяләремдә образлылык житми дип сөйләнөп йөри).

– Бу урын бушмы?– дип сорадым. Тагын беркем дә җавап бирмәде. Мин эчтән генә барысына да төкердем дә, җавап көтеп тормыйча, буш урынга барып утырдым. Нишләп мин кемнәндер сорап торырга тиеш әле? Ул урын аңа мирас булып калганмы әллә? Әллә поездны аның атасы уйлап тапканмы? Утырам шулай уйланып, шул чакта минем белән рәттән яшь кенә хатын утырганына игътибар иттем. Яшь булуын поезддан сикереп төшкәндә генә абайладым. Чөнки сикергәндә эчке күлмәге күренеп китте. Андый эчке күлмәкне яшьләр генә кия.

Ху-уш. Аның янында кечкенә малай утыра. Ләкин мин аңа бөтенләй игътибар итмәдем. Соңыннан моңа бик нык үкендем. Белә идем бит, мондый чакта балаларга аеруча игътибар итәргә, беренче чиратта, алар белән дуслашырга кирәген. Юкса... Кыскасы, утырам шулай, тәрәзә артындагы манзаралар белән хозурланам. Нәрсәдер уйлыйм, аннары тыныч кына черем итеп алырга җынам. Һәм кинәт бер ягымны нәрсәдер пешереп алгандай булды. Борылып карасам, хатын янында утырган малай минем яныма килеп баскан да жәмәгать урыннарында эшләргә ярамый торган эш кылып тора. Гади генә әйткәндә, ирлек горурлыгын чыгарган да, хәер, нинди горурлык булсын инде, ефәк корты суалчаны миңа сиптереп ята. Мин сикереп тордым да анасына малае турында нәрсәләр уйлаганымны кычкыра башладым. Ул бертуктаусыз: «Алла хакы өчен кичерегез», – дип тик тәкрарлап торса да... Тирә-юньдәгеләр көлешә башлагач, хатын аларга кушылды. Мин, котырынып, күлмәгемне салдым да андагы сасы сыеклыкны хатын өстенә сыктым. Ул моны көтмәгән иде, күрәсең. Урыныннан сикереп торды да:

– Оятсыз! – дип кычкырып жибәрде.

– Син үзең оятсыз, этиең оятсыз, бөтен гаиләгез, хәтта песигез дә оятсыз. Иртәдән бирле песиләрнең нинди тәрбияле икәнөн сөйләп, кешеләрнең башын катыра, үз малаена гади әдәплелек кагыйдәсен дә өйрәтмәгән.

Хатын миңа каршы төште. Аның сүзләре буенча, мин жансыз, таш йөрәкле кеше булып чыктым. Ә минем өстемне юешләткән малай – ул әле бала гына, имеш. Юк кына нәрсәне шулай күпертергә ярамый ла инде, янәсе.

– Ә сез беләсезме минем кемлегемне? – дип кычкырдым мин. Җавап та көтмичә, портфелемнән журнал тартып чыгардым. Анда минем сарык бәрәне кочаклап төшкән рәсемем һәм аның астына «Хайваннарның дустаны» дигән мәкалә басылган иде. «Минме таш йөрәк?» – дип, журналымны аларның күзләренә төрттем.

Мин шулкадәр кызган идем, ләкин журналдагы елмаеп торучы сурәтемне күргәч тынычланып калдым. Мин анда бик бәхетле! Сарык бәрәне дә елмая, ул нәрсәсә беләндер миңа охшаган да. Минем рәсемне күргәч, хатын эреп китте. Шулай итеп, Россиянең эчкәре бер почмагында да мин үземнең таш йөрәкле түгел икәнәмне исбатлый алдым. Ул, миңа нервыланмаса кушып, Вовочкасының авыр характеры өчен акланырга

тотынды. Янәсе, Вовочка аның яныда берәр ят ир-ат күрсә, шунда ук аны чылатырга (поездда эшлэгән эшен эшләргә) тотына. Ничек инде эшлэгән эшен дип аптырадым мин, рус теленә сәерлегенә аптырап. Һәрбер эшнә үз исемә белән атарга кирәк.

Ләкин мин – табиб, Гиппократ антына тугры калып, үз-үземнә кулга алдым. Перронда чакта юкка-барга нервыланмаска кушкан хатын исемә төште. Безнең техникумның Гиппократ антында да нервылар турында аерым бер пункт бар иде бугай. Чөнки мин аз гына нервылана башласам, укытучылар шунда ук шул антны искә төшерә иде. Бу мизгелдә дә Гиппократның сүзләрен искә төшерергә кирәк булды. Үземнә уйлануларыма нәтижә ясарга исәпләп утырганда, игътибарымны яңадан хатынның яңгыравыклы тавышы жәлеп итте. Үзенә йомшак тавышы белән колагымны кытыклап, ул мин барасы чараның үз өйләреннән ерак түгел жирдә булагыңн әйтте. Күлмәгемнә юарга вәгъдә биреп, мине үзләренә чакырды. «Өйдә әнием белән Вовочкадан башка кеше юк», – диде.

– Ә сезнең ирегез?

– Ирем юк...

– Ничек инде? Малайның әтисе кем?

– Юк! – Ул моны шундый горурлык белән әйтте, әйтерсәң ирен булу – берәр оят эш.

– Ничек инде ул юк? Күктән төшмәгәндәр бит бу малай? – дип гажәпләнәп сорадым мин һәм малайның янтыгына төрттем.

– Күктән төшмәде, жирдән табылды. Без аны юлдан таптык.

Вера (минем юлдашымның исемә шулай иде), әгәр мин, аның чакыруын кабул итеп, аларга барсам, бик шат булачак икән. Үкенергә туры килмәячәк диде. Әмма миңа үкенергә туры килде. Ләкин үкенергә туры килә башлаганчы барысы да әйбәт кенә барды.

Без Вераларның өйләренә кайттык. Аңарчы Вера стоп-кранны үзәнә тартып, поездны туктатты һәм, поезддан сикерергә жыенып, янәсе юл моннан кыскарак, мине дә үгетли башлады. Мин, әлбәттә, юк-барга тәвәккәлләргә теләмәдем һәм баш тарттым. Вера белән Вовка сикерделәр. Поезд кузгалып китте. Шунда мин Вовканың минем визит карточкам булган газеталарым, журналларым, документларым салынган папкам белән селтәнгәнән күрдәм. Тормышымның бөтен мәгънәсе! Күрәсәң, ул аны поездга утыргач та, мин кызып нервыланганда ук портфельдән тартып чыгарган булгандыр. Миңа, портфелемнә култык астына кыстырып, поезддан сикерергә туры килде, башка чара калмады. Вераларга кайтып житкәнчә без тарткалашып кайттык. Монда да миңа Гиппократ анты ярдәмгә килде. Мин «чит монастырьда» үземнә кулга алырга тиеш булдым. Минә яхшы каршыладылар: кулына пәси тоткан апа кызын баскыч төбәндә көтеп тора иде. Алар бер-берсенә мәгънәлә генә карашып алдылар. Бу карашларның миңа кагылганына минем тамчы да шигем юк иде.

Дөрәсен әйтергә кирәк, Вера әйткән сүзендә торды. Ул тиз генә минем күлмәгемнә юып киптерде. Ә мин ул арада мунчада юынып чыктым. Мунча дисәң дә, ул күбрәк өсте ябык маллар утарына охшаган, ләкин шактый

чиста. Өйдөгө тынлык һәм тынычлык мине шулкадәр изрәттә ки, мин үзем барасы чара турында да оныгта башлаганмын. Ләкин «хайваннарның дуствы» дигән исемем мине чынбарлыкка кайтарды.

Әлбәттә, без анда Вера белән бергә киттек. Мин үземне даһиларга хас булганча тоттым. Моңа хакым да бар иде. Һәр кешене, бигрәк тә һәрбер мал табибын андый чараларга чакырмыйлар бит. Анда мин берәз салып алдым һәм табиб һөнәремнең мөһимлегә турында тостлар әйтә башладым. Хәер, болар турында сөйләп, сезнең башыгызны катырасым килми. Иртә белән тагын шул чиста утарда уянып киткәч, Вера миңа бөтөн тостларымны сөйләп бирде. «Син башка кешеләрдән аерылып торасың», – диде һәм, әгәр мин ашыкмасам, берничә көн үзләрендә кунак булырга чакырды. Мин шунда ук риза булдым. Соңыннан ачыкланганча, ялгышканмын. Чөнки монда кунак булган көннәремдә мин Верочканы яратып өлгөрдәм. (Моннан соң мин аны бары тик Верочка дип кенә атармын, яме? Бу – минем аңа булган чиксез мәхәббәтем билгесе.)

Шулай бервакыт тиктомалдан тормыш бүләк иткән шатлыкларым һәм мәхәббәтем белән хозурланып утырам. Янымда Вераның ата мәчесе мыраулап ята. Ул миннән көнләшә дә бугай әле. Ләкин Вовкадан аермалы буларак, ул бернинди дә эшәкелек эшләми, бары тик миңа карап-карап ала һәм мияулый гына. Хатын-кызларның элек уйлаганча андый ук начар жан ияләре түгел икәннәнә ышана башлаганда гына, кинәт телефон шалтырады.

– Алло, Вера Аракеловнаны мөмкинме?

– Кемне дисез?

– Вера Аракеловна!

Мин: «Андый кеше монда яшәми», – дидем дә телефонны куйдым. Ләкин телефон яңадан чылтырады. Бу юлы хатын-кыз тавышы иде. Вера Аракеловна Погосованы сорый.

Мин Вераның әнисеннән: «Монда Вера Аракеловна яшиме?» – дип сорадым.

– Әлбәттә, – дип җавап бирде ул. – Бу бит безнең Вера.

Шулчак азәрбайҗаннарның ярсу каны башыма китереп бәрде. «Бу Вера әрмән кызымыни?» Минем хәтта йөзем дә сорау билгесе рәвешенә кәргән иде.

– Юк, рус кызы, – дип җавап бирде әнисе.

– Ә Аракел кайдан килгән?

– Увольнительный кәгазеннән.

Соңрак ачыкланганча, Вераның әтисе Аракел монда армиядә хезмәт иткән һәм ничектер казармадан дөньяга чыккан. Ул очраклы гына абынып киткән һәм туп-туры Вераның әнисе өстенә барып төшкән. Әйтергә кирәк, бик уңышлы төшкән, чөнки нәкъ тугыз айдан дөньяга Вера пәйда була менәтерәк. Ул вакытта ялгыз аналарга кырын караганнар, шуңа күрә документларында Аракелны Вераның әтисе дип язганнар. Бәлки әле ул Аракел да булмагандыр, бәлки бөтенләй башка кешедер. Ничек исбатлый аласың? Фән әле ул вакытта хәзерге югарылыкка ирешмәгән, кешеләр ни авырга узудан саклана алмаганнар, ни этиләренәң кем икәннән исбатлый алмаганнар. Тотаһ наданлык. Аллага шөкер, Аракел очраклы рәвештә

онытып калдырган увольнительный кәгазе аның эти икәнлеген исбатлый торган бердәнбер документ булган. Һәрхәлдә, аны ЗАГС-та да күрсәтергә була. Ләкин Советлар иленең таркаласын белгән булса, ул бу ахмаклыкны эшләмәгән булыр иде. Аракел урынына Васьканы йә Аркашаны яздырыр иде. ЗАГС хезмәткәрләрен ризалатырга ул кадәр авыр да булмас иде. Ләкин ул гап-гади хатын шул, пәйгамбәр түгел.

«Барлык ирләр дә бертөслә...» Сөз бу юата торган монологны Вераның әнисе сөйләгәннен аңлагансыздыр инде.

Ә мин килеп чыккан хәл белән берничек тә килешә алмый идем. Ничек инде, монда, Россия киңлекләрендә, мин үземнең милләтемә тап төшерим? Бу турыда уйлый башласам, тамырларымдагы каным Хужа Насретдинның курыккан ишәге төслә чабулмый башлый. (Менә сөзгә тагын бер чагыштыру!) Мин чыгарган тавыш шулкадәр көтелмәгән һәм ярсулы иде.

Мин: «Сөз мине махсус бу капкынга керттегез!» – дип ярып кычкырдым да өйнең чарлагына менеп киттем. Мин үз-үземне юк итәргә теләдем, бу оятны, гарьлекне юарлык башка чара юк иде. Ничек итеп, мин, мин... әрмән кызын яратканмын?! Аны кочаклаганмын, иркәләгәнмен.

Тагын эзрәк монда торсам, ул миннән корсакка да узган булыр иде әле...

Шулай итеп, мин чарлакта. Вера мине мордар китмәскә үтетли. Әгәр мин үлсәм, мине берәр Васька күмәр иде анысы, ләкин мин моңа каршы. Мин үземнең үлемемне күз алдына китердем.

Вераларның өйләре, чарлагы белән бергә ун метрдан да биегрәк булмас. Ләкин бу миңа үземне зур биеклектән егылуымны, төгәлрәк әйткәндә, башым белән Ньютон исәпләп чыгарган тизлек белән аска таба очуымны күз алдына китерергә комачауламый. Вераның жансыз гәүдәм өстендә чәчләрен йолкый-йолкый славый миңа аеруча ләззәт бирә. Шуңа күрә дә азәрбайжан шагыйрьләре үлгәннән соң хатыннары чәчләрен йолкып еласын очен гасырлар бус аларга мәдхия жырлаганнар. Кызганыч, Вера – азәрбайжан түгел, әрмән кызы. Күрәсең, бу – минем язмышым. Мин инде күмгәндәге священник турында әйтеп тә тормыйм. Ул миңа: «Во имя Отца и Сына, и Святого Духа» дип дога укыячак. Минем чиркәүдәге хорны ишеткәнем бар иде инде.

Ул шулкадәр матур яңгырый бит, бер уйласаң. Мин кечкенәдән хор капелласын тыңларга яраттым. Дөрөсөн генә әйткәндә, дини проблемаларның да, музыкаль проблемаларның да минем хикәямә бернинди катнашы юк. Ләкин минем уйлавымча, мөселман булып туып, үлгәч христианнарча күмелүең бер дә яхшы эш түгел. Хәер, мин белмим дә – ничек чын мөселман булалар икән? Мәсәлән, христианнар үзләренең балаларын изге суда чукуындыралар. Ә без кайсы мизгелдән мөселман булып исәпләнә башлыйбыз? Тик минем фәлсәфәләргә бирелергә вакытым юк. Иң яхшысы – Азәрбайжанда үлүең. Үлгән кешене бүлмә уртасына куялар да чәчләрен йолкып, битләрен тырнап еларга тотыналар. Ә руслар башта аракы эчәләр. Аннан соң үлгән кешене өстәлгә сузып салалар, әле житмәсә муенына «күбәлек» тагып куялар. Әллә алар башта өстәлгә сузып салып, соңыннан аракы эчәләр микән? Нишләсәләр дә, аларның йоласы. Ә миңа Вера кигерткән костюм ошамый. Ул аның үлгән атасыннан калган бугай. Мин үземне кая куярга белмим. Васька турында әйтеп тә

тормыйм инде. Елавын да юри генә елыйлар. Аның – эт баласының мине бер тапкыр да күргәнә юк бит. Әгәр күргән булса, мин дә аны күрер идем. Ләкин минем аны күргәнем юк. Әйтергә кирәк, килеп туган хәл күңелле түгел. Кечкенәдән мондый үлем турында хыялланмадым. Мин өйдә, үзөбөзгә ишәк акыруын, эт улавын, тавыклар кытыклавын ишетеп үлэргә тиеш. Тәкъдир китабымда шулай язылган һәм мин үземнең язмышыма, ишәгебөзгә, этөбөзгә, тавыкларыбызга хыянәт итэргә теләмим. Вера миңа ялыныпмы-ялына. Аның яңакларыннан аккан күз яшьләренә озаграк карап торган саен, аны ныграк кызганам. Аның әтисе әрмән булган өчен инде бөтен дөньяны кармап бетердем. Әйе, мин Вераны яратам, ләкин, дошманымның кызына өйләнеп, үземнең милләтемне көлкөгә калдырырга теләмим. Үземнең ирлегем һәм милли узаңымны бер йодрыкка төйнәдем дә Вераны ташлап киттем. Иң башта электричкага утырдым. Анда тагын мине тынычландырырга тырышкан теге өлкән хатынны очраттым. Ул елмая иде.

Мин, үземнең бөек мәхәббәтемне онытырга теләп, өйгә хат язарга утырдым. Ләкин хатымнан алданрак кайтып життем. Миңа үземнең хатымны уку оят иде. Хатымда Верочканы яратуымны әйткәнмен. Әрмән кызын яратып, шулкадәр түбән тәгәрәгәнмен икән! Һәм мин милли горурлык хақына бөек мәхәббәтемнән баш тарттым. Шунда үземне өй каршында үсеп утыручы пирамидалык өянке шикелле горур һәм бөтен нәрсәдән өстен итеп тойдым. Хәзер шул өянкенә иң өстендә утырам, йөзем ашыйм. Агач астыннан үтеп-сүтеп йөрүче кешеләрнең пеләш һәм тубал башларына йөзем орлыклары атам. Кешеләр шулкадәр кызганыч һәм вак булып күренә! Мин бәхет белән бәхетсезлек арасында. Чөнки берни дә мин уйлаганча барып чыкмады. Мәхәббәтемне онытырга тырышудан да катлаулырак хәлләр бар иде. Аларны күрү тәкъдиремә үзем туганчы ук язылып куелган булган. Бәлки әле ул чагында этием белән әнием дә тумаган булгандыр.

Сезне аптыратмсы өчен хәзер сөйләп бирәм: берничә көннән телефон шалтырады. Миңа түгел, директорга шалтыраталар иде. Ул мине чакырды, озак итеп, өйрәтергә теләгәндәй, миңа карап торды, аннары торып басты да тәрәзә янына килде (Мондый күренешне киноларда сез бер генә күрмәгәнсездер).

– Ну, тагын нәрсә майтардың инде?

– Бернәрсә дә майтармадым. Эш нидә?

– Анысын синнән сорарга кирәк. Чөнки сине КГБ эзли. – Минем ныграк куркыту өчен ул «кэ-гэ-бэ» сүзен ижәкләп, ижеге саен туктый-туктый әйтте.

– Дөрөсрәге, алар сине тапканнар инде һәм үзләренә чакыралар... – Ул КГБ бинасы ягына баш селкеде.

– Белмим, бәлки бу минем соңгы тәжрибәмә кагыладыр. Мин англиз нәселле таналарны безнең үгезләр белән табигый шартларда каплату буенча эшли идем.

– Юк, монда экспериментның катнашы юк. Яхшылап уйла.

КГБда мине урта яшьләрдәге күзлекле ир-ат каршы алды. Ул гадәти киенгән иде: ак күлмәк, кара галстук. Хәер, алар барысы да бертөсле. Берберсенә охшамасалар да, мин аларны барыбер аера алмас идем.

– Өһә, батыр килде. Сезде бу?

Аның тавышында сорауга караганда гаепләү күбрәк иде.

– Ничек инде «батыр»?

– Җавап бирергә ашыкмагыз. Дөрес, сораулар башланмады да әле. Сөз Вера Аракеловна белән якыннан таныш идегезде? – Җаңгаләндән минем йөзем сузылып китте, мускулларым тартыша башлады.

– Ә сез аны кайдан беләсез? – һәм бу сорауга мин күп фильмнардан таныш булган җавап ишеттем:

– Монда сорауларны мин бирәм, егеткәй.

Мин аңа Вераны бик яхшы белүемне әйттем һәм алга таба, сорауларын да көтмичә, барысын да нечкәләп сөйләп бирдем. Әлбәттә, кайбер интим якларын төшереп калдырдым инде... Ә азактан, үземнең бөек мәхәббәтемне милли горурлык хакына корбан итүемне әйттем.

– Димәк, әрмән кызы... мәхәббәт... Егетем, барлык мәхәббәт – ул чүп, боларның барысы да тарихта калуын сез миннән яхшырак беләсез. Ләйлә белән Мәҗнүн вакыты узды инде.

Мин аңа хәлдән килгәнчә каршы төштем. Вераның әрмәннәргә бернинди катнашы юк дидем. Ул беркайчан да үзенең атасын күрмәгән бит! Туганчы ук ятим калган, беркайчан да ата назын белмәгән. Әнисе эчәндә Верочканың ничек тибенеп ятуын да ишетмәгән ләбаса әтисе!

– Болар барысы да сүз боткасы гына. Кемлегенә ачыклаганчы ябып куйсак, акылыңа килерсең.

Мин, акланырга теләп: «Вераның әтисе бөтенләй Аракел да түгелдер, әйтик, Адел булырга мөмкин. Болар барысы да очраклылык кына», – дидем. Ә бәлки Аделның фамилиясе Пашаевтыр?

– Балалар очраклы гына тумый, егеткәй. Нәхәлдә олан син сөйләгәнчә түгел. Әллә син безне балаларның ничек туганнарын да белмиләр дисеңме?

– Ләкин ул бит әрмәнчә бер сүз дә аңламый. – Хәзер инде мин Вераны яклай идем. КГБ кешесенең күзләрен испан үгезенекә кебек кан басты (Менә, рәхим итегез, тагын бер чагыштыру).

– Моңысын соңрак тикшерербез, – диде кәңәбәшник теш арасынан гына.

Мине ниндидер кечкенә генә бүлмәгә яптылар. Уйга чумдым. Үз-үземә биргән сорауларымның һәрберсен фәнни тикшеренү институты өйрәнерлек иде. Алар Вера белән ничек таныш булуымны беләләр. Ә бәлки бу миңа каршы оештырылган провокациянең бер өлешедер. Бәлки бу провокациягә Вера белән аның әнисе дә катнашадыр? Нишләп алар мине үзләрендә яшәргә калдырдылар? Мин аларга беркем дә түгел бит. Алар нәрсәдер белергә теләделәрме? Ә бәлки перронда мине тынычландырган хатын да КГБ хезмәткәрдер?

Бу тирән һәм акыллы уемнан биек маңгаема салкын тир бәрәп чыкты. Сикереп тордым да үземнең читлегемдә кызу-кызу йөрергә тотындым. Мин үземне бирешмәс, беркайчан да рухы сынмас коммунистларга охшаттым. Вера белән очрашуыбызның һәрбер мизгелен исемә төшердем – алар кино кадрлары шикелле күз алдымнан берәм-берәм үтте. (Сезнең кино күргәнегез бардыр, анда геройның истәлекләре тере шикелле күз алдына килә.) Маңгаемдагы жыерчыкларым, мөгаен, киеренке уйларымны күрсәтеп,

миннэн аерым хэрэгтлэнэ иде. Өхэ, теге перрондагы хатын Вераның әнисе булгандыр. Ләкин ул гримланган. Вера мине әнисе алданрак кайтып житсен һәм очрашуга әзерләсән өчен поезддан шулай хәйлә белән төшергәндер. Ө бала... Бу бала... Бернинди дә бала түгел... Ө яхшы әзерләнгән тикшерүче. Документларымны да мин поезддан төшсән өчен махсус алгандыр. Бу аларга алдагы операцияләре өчен кирәк булган, тәгаен. Өле монда хәтта Интелленджис Сервисның яки Моссадның катнашы булырга мөмкин. Ө бәлки бөтен дөнья разведкалары, хәтта Интерпол да минем белән кызыксынадыр. Юкка түгел бу... Минем ветеринариядәге тикшеренүләрем дөньяда моңарчы күрелмәгән бик зур әһәмияткә ия булырга тиеш. Үлгән әбием балачагымда ук бөек укумышлы булуыма ышана иде. Хәзер исән булып, нинди кодрәтле көчләргә каршы, нәрсә хакына көрәшүемне белсә, ул бәлки үлмәгән дә булыр иде. Аптырап, маңгаемны угаларга тотыным. Өлбәттә, монда эш житди.

Тикшерәләр, тикшерә-әлә-әр... Бәлки бу безнең ише кешеләрнең үз Ватаннарына никадәр тугры икәнлекләрен ачыклаучы бер ысулдыр? Хәзер алар минем тел бистәсе түгеллегемне белерләр! Чит планетадан килүчеләр белән очрашырга ныклап тикшерелгән, сер саклый алучыларны генә жибәрергә мөмкин. Алар минем кечкенәдән чит планета кешеләре белән кызыксынуымны һәм космонавт булырга теләвемне белгәннәр булса кирәк. Безнең ана буйволыбыз үлгәч, әби миңа: «Ул үлмәде, аның жаны теге дөньяга күчте», – диде. Хәтерем белән нидер булган, әби боларны кайчан әйткәнән хәтерләмим – буйволыбыз үлгәчмә, әллә бабай жан тәслим кылгачмы? Ө әйтүе хак. Өстәп тә куйды әле – үз жаным да күккә ашачак дип. Ө мин бит аларны коткара алган булыр идем. Балаларның очраклы гына тумаганнары кебек үк, үземнең ветеринар булып китүемнең дә очраклы гына түгел икәнән, мин хәзер бөтен бөеклеге белән аңладым. Бәлки мине шуңа күрә башка Галактикага, жирдән тыш цивилизация белән очрашырга жибәрергә телиләрдер. Нәрхәлдә бу бик житди эш – бернәрсә дә сөйләмәскә, тел яшерергә! Разведчиклар турындагы фильмнарны искә төшердем. Әйе, мин барысын да кире кагарга тиеш!

Бернәрсә дә белмим, бернәрсә дә ишетмәдем... Партизаннарны гел истә тотарга кирәк. Мине алдый алмассыз! Өлбәттә, бу планетада ике ел техникумда укуым да, хәзерге тикшеренүләрем дә роль уйнамагандыр. Гиппократ анты да. Капкынга төшкән бүреләрнең үз-үзләрен тотышлары да.

– Мин бернәрсә дә белмим! – дидем үземне икенче тапкыр алып китәргә килгән сакчыга.

– Анда сөйләрсен, танырсың барысын да... – диде ул серле генә.

КГБ кешесенең кабинетында безнең директор да бар иде. «Мин Вераны белмим», – дип горур гына кабатлагач, аның күзләре маңгаена менде.

– Ничек инде белмисен? Вера үзе синең янга Бакуга килде. Ө хәзер КГБның аерым бүлмәсендә утыра. Ул бөтенесен сөйләп бирде.

Бәлки бу тагын бер сынап караудыр? Булмас димә, дөнья бу!

– Бернәрсә дә белмим, бу – нахак яла, – дип киреләнеп кабатладым. – Мин беркемне дә белмим.

Директор белән КГБ кешесе бер-берсенә карашып алдылар да, директор, башын чайкап, бармагын чигәсе тирәсендә боргалады.

– Без анда хат жибәрдек, – диде ул. – Бөтенесе дә ачыкланды.

– Нәрсә ачыкланды? Сез ялганлайсыз!

– Дулкынланмагыз, егеткэй, – диде миңа КГБ кешесе. – Безнең шикләнүләребез урынсыз булган. – Шул сүзләр белән ул миңа хат сузды. Ул N шәһәрәннән булып, конвертында махсус гриф тора иде. Хатта укытучы Вера Аракеловна Погосованың этисе беркайчан да булмаган диелгән иде. Гомумән, беркайчан да...

Мин кайтып киткәннән соң, вакыйгалар яхшы уйланылган операция рәвешендә зур тизлектә куера барган. Бу аерылышу Вера өчен бик авыр булган икән. Ул минем арттан Бакуга омтылган. Аэропортта аның паспортына карау белән тоткарлаганнар.

Мине вәждан газабы борчый иде. Үземне яраткан кызга ничек ышанмаганын? Үле гәүдәм өстендә чәчләрен йолкый-йолкый еларга эзер булган кызның хисләренә ничек шикләнгәнмен? Үзәбезнең ана буйволыбыз үлгәч тә, бу кадәр газәпланмаган идем. Әгәр әби исән булса, бөек мэхәббәтемә ышанмаган өчен мине бик нык ачуланыр иде, валлаһи...

Йомыркалар, алмалар белән сыйламас иде, мөгаен.

Мине хәзер ерак Галактикага жибәрерләремә икән инде?

Мин бу сорауларга жавап таба алмадым.

Мескен Вера. Верочка... Аны аэропорттан ук кире үз иленә кайтарып жибәрделәр. Миңа бары тик тәрәзә аша сабуулашырга гына рөхсәт ителәр. Килеп туган хәлнең никадәр авыр икәнән сез күз алдына да китерә алмыйсыз. Шуңа күрә хәзер «хәппи энд» турында сөйләшик. Әйе, бәхетле тәмамланды бу вакыйгалар.

Шулай итеп, мин тагын Рог посёлогында, Вераның ишек төбендә басып торам. Вера минем муеныма ташлана, кочаклай. Ә янәшәдә Вовочка һәм... Вовочканың көнчелеге аркасында жыелган нәни күлләвектә бер-берсенә сыенган ике шәүлә чагылабыз.

Гүзәл ГЫЙЗЗӘТУЛЛИНА *тәрҗемәсе.*

«ШИГЪРИ ТӘЛГӘШЛӘР»НЕҢ ЖИМЕШЛӘРЕ

Балтач районы халкы тарихи яктан бәхетле, чөнки монда гасырлар, буыннар аша килгән төрле милләт вәкилләренәң горейф-гадәтләрен сакларга, барларга, югалтмаска тырышалар.

Тарихи китаплар уку белән беррәттән, якташларыбыз шигърият дөнъясында илһамланып ижат итә. Өлкән шагыйрьләребез, инде республика күләмендә танылган Гарифжан Мөхәммәтшин, Фәридә Шакирова, Мәгъмүрә Хөрмәтуллина, Фаварис Галиевлар – районыбыз горурлыгы. Эльвира һадиева, Резеда Гобәева, Лилия Гарифуллина, Сәлимә Габделхакова, Зөһрә Рамазанова, Чулпан Габделганиева, Алмаз Әхмәтгалиев, Илмира Кузьмина, Ринат Галиәскәров, Гөлинә Шәйхи, өлкән буын шагыйрьләребез фатыйхасы белән ялкынланып, ижат мәйданында кайныйлар. Алар белән беррәттән, яшь ижатчыларыбыз сафлары да үскәннән-үсә. Шигърьләре республика матбугатында урын алган якташларыбыз Гөлнәз Әхмәдиева, Рәйсә Абдуллиналар – яшьлек хисләрен ак кәгазьгә сак кына сырлаучы, инде күп кенә бәйгеләрдә жинүләр яулаган өметле, сәләтле яшьләребез.

Яшь каләм тибрәтүчеләребезне барлау һәм ижатларын тагын да камилләштерү максатында, Балтач Үзәк китапханәсе каршында озак еллардан бирле «Шигъри тәлгәшләр» әдәби ижат берләшмәсе эшләп килә. Китапханәчеләр, яшь ижатчыларны туплап, ел дәвамында нәфис сүз, «Алтын каләм» бәйгеләрендә, Үзәк китапханәдә узучы әдәби кичәләрдә катнашып, сәләтләрен үстерәләр. Балтач яшь ижатчыларының самими һәм ихлас шигърьләрен сезгә дә тәкъдим итәбез.

Резеда ЗАРИПОВА.

Балтачым

Балтачым – туган ягым,
Син бит ул эшче төбәк.
Син үстергән баһадирдай
Эшчеләр илгә кирәк.

Балтачым – туган ягым,
Син бит ул моңлы төбәк.
Балтач жырларын тыңлап,
Ашкынып тибә йөрәк.

Балтачым – туган ягым,
Син бит ул данлы төбәк.

Көрәшчеләр, язучылар...
Синдәгедәй бик сирәк.

Балтачым – туган ягым,
Горур һәм шанлы төбәк.
Азатлык өчен көрәшкән
Ирләрең булсын күбрәк.

Балтачым – туган ягым
Бер гасырны ваклыйсың.
Матур эшләрең белән
Килчәккә атлайсың.

Регина ГАЛИӘХМӘТОВА.

Кирмән – Казанның йөрәге

Тарихи яме Казанның,
Көзгесе үткәннәрнең,
Кирмән тора ил сагында,
Барлап ил күргәннәрнең.

Тарих битләрен актарсам,
Күзгә яшьләр тыгыла...
Гүя йөзбеллык ташларга
Күңел моңым агыла...

Күп күргән авырлык илем,
Түзгән чиксез сынауга.

Белми әйтми бит бабалар:
Корыч утта чыныга.

Күңел көзгем тонык кына,
Яшьләнде моңга жаным.
Кирмәнебезгә сеңгәндер
Үлмәс батырлар каны.

Казан каласын күрүгә,
Күзгә кирмән чалына.
Гүя горур баһадирдай
Тора ул ил сагында.

Рәйсә АБДУЛЛИНА.

Син һәм Мин

Мин – журналист, син – яңалык,
Сине сөйлисем килә.
Мин – язучы, син – цитата,
Сине язасым килә.

Такта булсаң, акбур алып,
Сиңа язасым килә.
Мин – жиңүче, ә син – бүләк,
Сине аласым килә.

Син бүләкне мин алсам,
Киштәдәге иң зур урын,

Һишчиксез, сиңа тия.
Син – кәгаз, ә мин – каләм.

Һәрчак сине искә алып,
Язам булган хисләрне.
Син атлаган урамнарда
Үткәремен кичләрне.

Һәрчак сиңең янәшәдә
Булсын иде эзләрем.
Һәрчак сиңең йөзегнең
Күрсен иде күзләрем.

Гөлия ХӘЙРУЛЛИНА.

Сиңа кайтам, авылым!

Кайтам әле сиңа, авылкаем,
Синдә бары матур мизгелләр,
Әнкәй белән икәү бергәләшеп
Язлар саен утырткан гөлләр.

Кайтам сиңа, кайтам, авылкаем,
Синдә генә йөрәк дөвасы.
Синдә үскән яшел урманнарның
Сулыйм әле татлы һавасын.

И сагыным сине, авылкаем,
Күкрәп үскән иген кырларын.
Шул кырларда әнкәем көйләгән
Сабый чакның моңлы жырларын.

Инеше дә тәнгә куәт өсти,
Суларында әгәр коенсам.
Тынычлана тынгы тапмас жаным,
Кочагыңа кайтып сыенсам.

Эльвина ШАКИРОВА.

Бер секундка ике тапкыр сулайм.
Туймыйм яшәп сиңең белән.
Каләм язмас булып ярат әле –
Иҗат итим шашып тәмам.

Тамам яңгыр булып һәр сулышта.
Былтыр ике тапкыр
Такыр юллы шигырьләрдән
Тапкан идең бугай асыл.

Хәзер бу шигырьдә миннән ары
Берни юк та бугай, бугай бар да.
Мин хисләрдән өстенрәк, эмма
Хисләр барда
Мин – сүз генә.

Үзәгемә үзгә жилләр узсалар да,
Мин тибрәләм танышында.
Канда минем кансызлыгым,
Тоссызлыгым – бары таңда.

Монда мондый юллар булса,
Укырсызмы, шигыремне сорап?
Ә мин сулайым секундына ике тапкыр
Һәм барыбер туймыйм сулап.

Гөлназ ӘХМӘДИЕВА.

Йоклый таулар, сыртларыннан
Болыт сыйпый, кояш үбә.
Нәрсә керә сабый тауның
Төшенә?

Зыр таганы берәз тына,
Галәм сулай тау башына.
Тау битләре берәз гына күшегә.

Зыр таганы зыр әйләнә,
Көнбатыштан көнчыгышка
Тау итәге далаларга елыша.

Кабырчыклар кысып йоклый,
Колагына,
Мышнап-мышнап,
Дәрәя керә сабый тауның төшенә.

Миләүшә ГАФУРОВА.

Әнә ерак шәфәкь артында
Гомеремнең тагын бер елы атыла.
Берәм-берәм йолдызлар балкый,
Төнгә күкнең күрке ай кабына.

Ай сылуы баткан тирән уйга,
Тормышының ябып бер битен.
Кояш нурлары кабат офыктан
Чыгар, төннең карасын кисеп.

Аның күңеле гел яктылыкка,
Нурга омтыла.
Начарлыкны күрми,
Кеше хақына күпсенми.
Һәр яшәлгән көннән матурлык эзли,
Тирә яктан юк-бар сүзләр жыеп йөрми.

Беркатлы жүләр.
Юк, бу кимсетү түгел.
Икейөзлеләр илендә эчкерсезлеген жуймый.
Әйе, булды, рәнжеттеләр,
Бәгъре ничек чыдый?
Кеше булып калып,
Жирдә яшәп туймый.

Кирәк түгел биек үрләр,
бар аның үз бәхете –
Берәм-берәм шатлык жыеп
Үткән юлы кадерле.
Хыялында юктыр аның Ханнар тәхете,
Ул бит жирдә
Гап-гади кеше булуы белән бәхетле.

Айсылу ГАЛИЕВА.

Син белмисең, адымнар да бетте,
Тарих чиксезлеккә юл ала.
Соң әйтүем өчен кичерә күр,
Башлар китми, башлар югала.

Син белмисең, төтен агуламый,
Сүзләр белән тулган үпкәләр.
Мөһим түгел, әмма онытылмый
Үпкә белән тулы үткәннәр.

Син белмисең, сиңа язу авыр
Бер сүзтезмә: «Үлеп сагынам».
Кыен мәрхәмәтле елмаюы,
Акыл түгел, йөрәк ягыннан.

Син белмисең, тыелганнар тарта.
Һәрбер гөнаһыма үкенәм.
Сагынганга гафу сорый алам,
Түзә белгәнәмә үтенмәм.

Ильвира ГАЛИМУЛЛИНА.

Әгәр сине чынлап яратсалар,
Сәбәп тапмый, вакыт табалар.
Таш яуса да, буран котырса да,
Жир тетрәсә дә, янда булалар.

Бер сәгатькә, хәтта бер минутка
Сине ташлап читкә киталмый.

«Эшләрем күп», йә булмаса, «сонрак»
Дигән сүзне ул һич әйтә алмый.

Ихлас мәхәббәттән шикләнмә син,
Чын хисләр ул бер дә каралмый.
Сине генә сөйгән назлы күзләр
Башкаларга һич тә карамый.

Алинә МӨЖИПОВА.

Миңа гашыйк сине уйлап чыгардым мин,
Уйлап таптым гашыйк иткән язны,
Язгы гүзәл кичне, хисне, сирень исен.
Син бөтенләй бу дөньяда бармы?

Калтырауга бирешүчән кулларың да
Минем сырхау жаным хыялымы?
Жанны ертып чыккан шигыр белән
Мин бушлыкны әллә сыйладыммы?

Кул жылысын сөймәс чәчләрәнне
Учны пешерсен дип язганмындыр,
Ахыр чиктә син үзең дә – тулай
Жанның жуелмас бер сызлавыдыр.

Караңгыга гашыйк тын күзләрәң –
Чакмасыдыр минем төмсә жанның.
Син – көзгедә минем чагылышым.
Тик беркайчан жирдә син булмадың...

Гүзәл ЗАКИРОВА.

Көнәм белән төнем буталды,
Уемнан син чыкмыйсың һаман.
Сине тагын күрергә теләп,
Китәмен мин күпергә табан.

Юк, уйлама, юләр бу кыз дип,
Берни дә мин синнән көтмимен.
Әмма сине онытыр өчен
Бернинди дә чара белмимен.

Оныттым гына дигәндә,
Кабат миңа язып бутадың.

«Нигә язды? Әллә яратамы?» дигән
Күңелемә ялган уй салдың.

Күпме вакыт инде шуннан соң
Үземә мин урын табалмыйм.
Иртән, кичен, үзем сизмәстән
Синең исеменне кабатлыйм.

Онытырга кирәк дип уйлыйм,
Йөрәк каршы чыга, ди: «Ярат!»
Сине тагын күрергә теләп,
Китәмен мин күпергә кабат...

Айгөл МИНҖАЖЕВА

Табигать хәзинәсе

Жәй көнөндә суга килдем
«Корыч»лы чишмәсенә.
Көмеш суы, шифасына
Күз генә тимәсен лә.

Тулып аккан улагыннан
Чиләгемә су алдым.
Изге чишмә булган өчен
Суына тәңкә салдым.

Көек тавына сыенып,
Челтерәп чишмә ага.
Юл узганда, игътибарсыз
Киталмый һичкем аңа.

Чишмә буенда усаclar
Тын гына лепердәшә.
Гүя алар чишмәбезгә
Нидер сөйли, серләшә.

Басмасы да нинди әле?
Асылма күпер сыман.
Тойдым үземне шул чакта
Айда Зөһрә кыз сыман.

Чишмә суыннан көч ала
Авылым эшчәннәре.
Табигать хәзинәсе ул –
Авылым чишмәләре.

Чишмә инешкә кушыла,
Инешләр – елгаларга.
Елга суы барып житә
Диңгез-океаннарга.

Суы салкын, жанга якын
Безнең изге чишмәбез.
Чишмәбездән су эчмичә,
Шифа алмый китмәгез.

Табигатьне саклайк, дуслар!
Ул – безгә зур хәзинә.
Кеше табигать-анадан
Көч жыя бит яшәргә.

Мин тагын килермен әле
Изге чышмә янына.
Матур чәчәкләр утыртып,
Ямь өстәрмен ярына.

Илүзә ХӘСНОВА.

Кеше бул!

Төрле чаклар була бу тормышта,
Авыр чаклар була, жиңеле...
Яшәү булгач, шушы икесен дә
Татып карый кеше күңеле.

Була яман кеше, андыйларны
Һич борчымый кеше бәхете.
Яшәү өчен кирәк диеп таба
Бу дөньяның алтын тәхетен.

Төрле кеше була, кайсыныңдыр
Күңелендә бары изгелек.
Яхшылыгы үзеннән соң кала,
Юлны яктыртучы эз кебек.

Һәркемнен дә үзенә бер язмыш,
Кайсы юлны сайлай – үз эше.
Үз йөрәге теләгәннен табып,
Бу тормышта булсын ул Кеше.

Алия НӘЖИПОВА.

Туган өем, туган нигезем

Туган өем, туган нигезем,
Сиңа кайттым бүген ерактан...
Никадәр жылылык, сихри көч,
Нур бөркелә һәрбер почмактан...

Һәр мизгелнен кадере арта,
Искә төшеп, хәтер яңара...
Көч-күетен алып яшәр өчен
Нигез кирәк һәрбер балага.

Синдә генә күңелем тыныч,
Йокы тәмле, якты ал таңнар...
Көчәп бетеп егылган чакта,
Ярый әле, туган нигез бар...

Кайтыр юллар киселмәсен иде,
Янып торсын нигез утлары!
Һәркем өчен ачык булсын иде
Нигезенең ишек баулары...

Илһамия ЗӘКИЕВА.

Яшьлеккә хат

Сиңа багышлайым бүген хатымны.
Таптым дигәндә, югалттым сине!
Күпме эзләп, чыкмадың каршыма,
Яшьлегем минем кая ашыга?

Сиңа багышлайым янә хатымны
Кайтарып булмый нигә соң сине?
Урау юллардан кабат узсам да,
Очрата алмам инде мин сине!

Йөрәгем язда, кирәкми көзләр,
Әле һаман да яна бит күзләр!
Теләгим әле гомер көзенә!
Калдырчы азрак үзең янында.

Минем хатымны, беләм, күрмәссең,
Үтеп киткәндә, мине белмәссең.
Гомер көземдә көмеш – чәчемдә...
Сау бул, яшьлегем, мәңге исемдә!

Гөлүсә САБИРОВА.

МӘҢГЕЛЕК ЯЗМЫШЛАР ТУРЫНДА

(НӘЗИФӘ КӘРИМОВАНЫҢ «ОЗЫН-ОЗАК ЯЗМЫШЛАР» ИСТӘЛЕК-ПОВЕСТЕНА БӘЯЛӘМӘ)

«Килер заман, һәр язучының үзен, сүзен вә шәхси тормышын инәсеннән жебенә кадәр тикшереп чыгарлар әле» дигән Габдулла Тукай «Уянгач, беренче эшем» (1913 ел, 14 март) мәкаләсендә. Тукай моны юрап китергәндерме, әллә инде кайчан да булса нәфис сүз сәнгатендә матур әдәбият эсәрләренә кытлык килерен алдан күрә белгәнме, бүген милли әдәбиятта ғына түгел, ә дөнья әдәбиятында документаль, биографик һәм автобиографик эсәрләренә китап киштәләрендәге урыны иркен. Китап индустриясен нон-фикшн әдәбияты яулап алды дип һич икеләнмичә әйтергә була, чөнки бүгенге көндә Россиядәге иң зур әдәби вакыйга – ул «non/fiction» китап ярминкәсе, китап палатасы хисапларында да документаль, ягъни чынбарлыктагы вакыйгаларга, фактларга, язучының тормыш тәҗрибәсенә, көндәлекләренә, хатларына таянып язылган, ягъни «уйлап чыгарылмаган» әдәбият күпчелекне тәшкил итә.

Нон-фикшн, документаль, мемуаристика әдәбиятының популярлык сәбәпләре нидә соң? Беренчедән, кызыклы матур әдәбият эсәрләренә кытлыкта. Китап кишетләрендә классик язучылар эсәрләренә кат-кат басылуына игътибар итәргә була (биредә сүз рус телле китаптар турында бара, татар классикларының китаплары бик аз), укучы күңеленә ошаган автордан бигрәк, аның китабын тышлыгына карап сайлап алу мөмкинлегенә ия. Нәфис әдәбиятта чәчмә эсәр иҗат итү язучыдан үз чорының образын тудыруны, ягъни аңа сәнгатьчә бәя бирүне таләп итә. Күрсәң, заманның төп үзенчәлегә булган мәгълүмати какофония шартларында чынбарлыкны танып-белеп, үләштереп, аңа бәя биреп өлгерү авырдыр. Икенчедән, язучылар нон-фикшн эсәрләрен дә хәзер югары әдәби кимәлдә яза. Өченчедән, уйлап чыгарылмаган әдәбият укучыларның ихтыяжын канәгатьләндерә: ул сорауларга җавапны шунда ук бирә. Матур әдәбият эсәрен аңлар өчен укучыга еш кына әдәби тәнкыйть мәкаләсе, һич булмаса кайтавазлар белән танышырга кирәк.

Татар әдәбиятының раушан көзгесе булган «Казан утлары» журналында да документаль, мемуар эсәрләр торган саен ешрак басыла, нон-фикшн жанрлары – хатлар, көндәлекләр, истәлекләр күбрәк урын ала бара. Укучылардан иң күп кайтавазлар килгән эсәрләр дә шушы жанрларга карый. Соңгы елларда ғына да журналда Роза Туфитуллованың «Язмыш жиле» романы, Нәбирә Гыйматдинованың «Гөлханым турында хикәят» повесте һ.б. эсәрләр чыгуы авторларыбызның бу төрдә торган саен активлаша баруын раслый.

Журналыбызның 2024 елның октябрь–декабрь саннарында Нәзифә Кәримованың каенатасы – Башкортстанның халык шагыйре, башкорт әдәбиятының классигы Мостай Кәрим турындагы «Озын-озак язмышлар» дигән истәлек-бәяни дөнья күрдә. Укучыларыбыз аны бик яратып кабул итте, әле булса авторга да, редакциягә дә кайтавазлар, рәхмәт сүзләре ирешеп төрә.

Мәскәүдә яшәп иҗат итүче язучы, журналист һәм җәмәгать эшлеклесе Нәзифә Кәримованың Совет әдәбиятында күренекле әдипләренә берсе Мостай Кәрим турындагы истәлекләрен җәмәгатьчелек бик табигый кабул итте, шул ук вакытта

күпмедер дәрәжәдә сынап, кызыксынып, хәтта сагаеп көтеп алды. Мостай Кәримне күрәп белгән, аның улы Илгиз белән тыгыз хезмәттәшлек иткән (Илгиз Кәримов – язучы, тәржемәче, бик күп татар язучыларының эсәрләрен рус теленә тәржемә иткән) өлкән буын яңа эсәрдә бу шәхесләренң чынбарлыкка тәңгәл образын күрсә, сагынуны баса алырбызмы дип хафаланса, яшә буын килән белән «йолдызлы» каената арасындагы мөнәсәбәтләренң үсеш-үзгәрешен мәкиббән булып күзәттә. Шулай ук эсәрнең тагын бер һәм иң мәһим кыйммәте – язучы шәхесенең үзә яшәгән чордагы урыны турында уйлануларга этәрә торган мотив аны көндәлек хатирәләрдән фәлсәфи югарылыкка күтәрәп куюы булды.

Нәзифә Кәримова бу китапны язарга алынганчы, бик каршылыклы хисләр кичерүен, үз өстенә нинди зур җаваплылык алуын кат-кат искәртә: «Өйтергә генә ансат, әлбәттә, күңел шикләнеп тора, башкарып чыга алырмынмы? Мостай Кәрим иҗаты белән бер рәттә торырлык сүзләр таба алырмынмы? <...> Миңа бу эшкә тотынырга хәер-фатиха биргән кеше – каенатам үзә. Әле аның улы Илгиз белән өйләнешкәндә, туй табынында ук каенатам: «Минем турыда соңгы китапны Нәзифә язачак!» – дип әйтмәгән булса, бу эшкә алынмас идем, батырлыгым җитмәс иде. Ә бит ул миңа ышанган. Шагыйрьләрдә әүлиялык бар ул! Әткәйдә ул һичшиксез бар иде. Димәк, бу язмалар каенатамның васыяте нәтижәсендә туган дип укыгыз. Ниятләдем дә тәвәккәлләдем!» дип яза ул повестының керешендә үк (*«Казан утлары», 2024 ел, №10. 87 б.*) Чыннан да, исемә үк М.Кәримнең «Озын-озак балачак» дигән автобиографик характердагы повестена аллюзия буларак алынган истәлекләр баянын, беренчә чиратта, чорлар, еллар аша мәңгә картаймас «аксакал сабий» Кендек үзә бәяләр кебек тоела.

Килән

Нәзифә Кәримова «әткәй берәз көтәр әле, сабыр ул безнең, аңлар» ди дә, укучысын яңа хисләр өөрмәсенә бөтереп, Мәскәүгә алып китә. Соңыннан ретроспективалар ясап, автор укучысы белән 1950 нче елларга, хәтта узган гасыр башларынан ук ураса да, төп тарих 1969 елда СССР дигән иң куәтле илнең мәркәзендә башлана. Төгәлрәге, Мамадыш районының Арташ авылында туып-үскән гап-гади бер татар кызының Мәскәүне яуларга, яулап, сәхнә йолдызы булып балкырга дигән хыялларыннан.

«Полнобить – так королеву, проиграть – так миллион!» – ди «Мәскәү күз яшьләренә ышанмый» дигән фильмда шулай ук башкаланы яуларга килгән героиняларның берсе Люда. Ә безнең халыкта элек-электән шундый бер язылмаган канун яши: авылдан чыгып китәсәң икән, син һичшиксез зур кеше булырга тиеш, югыйсә кадерләп үстергән авылыңның дәрәжәсен төшереп йөрисе дә юк. Сынатмаган Нәзифә, чыгып китүен аклаган: 21 яшендә инде ул Алабуганың мәдәни-агарту училищесы дипломы белән Минзәлә мәдәният йорты директоры булып эшләп йөри. «Дәрәжәң бар, озакламый фатир алырсың, партиягә керергә була», – дип тә әйтәләр аңа... Әмма «урын алыштырасы, дөнья күрәсе килү» кебек романтик ашкынулар көчләрәк булып чыга. Ул тәвәккәлләп, конкурста катнашып һәм җиңеп, Мәскәүгә – «Бөтенроссия эстрада сәнгәтенәң иҗат остаханәсе»нә юл тотта. Менә шунда башлана да инде татар Көлсылуының әкияти гажәеп бер тормышы.

Нәзифә Кәримова, Мостай Кәрим патшалыгына килән булып төшкәнче, аның улы Илгиз белән әкияткә тиң танышу тарихын – Көлсылуының шаһзадәне үзенә караткан балын – менә ничек тасвирлый: «1969 елның 19 июлендә безнең биюче артистыбыз Мөһир Мөхәммәтдиновның туган көне иде. Төркем старостасы буларак, төрле чараларны оештыру да минем өстә, шуңа Мөһир белән уйлаша торгач, күп кенә кафе-рестораннарны йөрәп чыкканнан соң, Кызыл мәйдан каршындагы «Москва» кунакханәсенә 7 катында урнашкан ресторанга тукталдык. Ул «Седьмое небо» дип атала иде» (*«Казан утлары», 2024 ел, №10. 91 б.*). Бер төркем булачак татар артистлары

туган көн билгеләп утырган ресторанга ул кичне бик мажаралы юллар белән Илгиз Кәримов та килгән була. Шунда шаһзадә үзенә иң ошаган кызны биергә чакыра. Кыз әле аның кем икәннән белми, бу – бары тик «коры жирнең алтыдан бер өлешен биләп торган» олы бер илнең йөрәге – Кызыл майданда ике татар кешесе очрашып кавышкан мизгел. Алда – Мостай Кәримнең үзе белән танышу, шул дөнъяның бер өлеше булып яши башлау. Сынау-сыналулар, рухи бергәлек, бер-беренә терәк-таяныч булу...

Без, яшьрәк буынга, Нәзифә Кәримова исеме зыялы шәхес, затлы ханым, күренекле журналист һәм гүзәл чәчмә эсәрләр ижат иткән язучы буларак билгеле. «Озын-озак язмышлар» повестен язмаса, аның белән Көлсылу арасында ниндидер параллельләр үткәрү башка да килмәс иде. Әле «Күкнең жиденче каты»на менгәнче узган тормышын тасвирлауга ул өч бүлек багышлый. 1960 нчы елларда туып-үскән авыл кызларының тормышы бертөрләрәк – бетмәс-төкәнмәс эш өстендә узганын беләбез анысы. Бу жәһәттән Нәзифә апаның бер детале аеруча истә калырлык: «Әти коры, кырыс кеше иде. Ул – малны хезмәткә, кул көчкә белән эшләп тапкан кеше, бездән дә шуны таләп итә иде. Ә менә бервакытны, ничә онытасым юк, жәй көне иде, әти сөңмә белән икебезне ишегалдына чакырып чыгарды. Гомер булмаганны йөзгәндә елмаю!»

– Менә сезгә нәрсә эшләтеп алдым. Олырагы – сиңа, – диде ул, миңа карап, – бәләкәйрәгә – Әлфиягә.

Карасак! Ишегалдында үрчәләрән тырпайтып, өр-яңа ике уфалла арбасы тора. Әти шул хәтлә шат, әйтерсен ике кызына ике «Мерседес» машинасы алып кайтып куйган!

12 яшьлек ябык, качка кызында ничә ат көчкә бар дип уйлады икән әти ул вакытта?» («Казан утлары», 2024 ел, №10. 102 б.).

Ә инде әти-әни ризалыгын алмыйча, Алабуганың мәдәни-агарту училищесына укырга чыгып китү, анда ачлы-туклы шартларда уку, өйдәгеләргә дә, укытучыларга да, гомумән, беркемгә дә сер бирмәскә тырышып, еракта ымсындырып торган хыялларга, бөөк максатларга омтылу, нинди генә авырлык килгәндә дә, үз йөзгәңне саклап калырга өйрәнү – болар бүгенгә зыялы ханымны шәхес итеп формалаштырган үсеш баскычлары буларак укыла. Һәм Мостай Кәрим дигән зур бер дөнъяга керү өчен эзерлек юлы...

Каената

Башкортстанның халык шагыйре Мостай Кәрим, заманында РСФСР Язучылар союзы секретаре, РСФСР Югары Советы депутаты, Югары Совет Президиумы әгъзасы буларак, күп вакытын Мәскәүдә уздырса да, Уфада яшәсә дә, Татарстан өчен дә үз кеше була. Шундый заманнар булган: язучылар Казанга Мостай Кәрим килә дип көтеп торганнар. Казанда аның Хәсән Туфан белән дуслыгы тарихы легендага тиң. Халык язучысы Марсель Галиев аның турында хатирәләренә тәмләп сөйли: «Ярата идем мин аны. Үзе олпат, үзе гади. Сөйләшеп утырырга рәхәт кеше иде. Бервакыт Голицынода очрашкач, үз бүлмәсенә кунакка дәште. Табын корган. Шунда Галимжанны (Латыйпов – Л.Ә.) чакырсам, син каршы түгелме дип, миннән рөхсәт сорады. Аптырап киттем: үз табынына кемне теләсә, шуны чакыра ала иде бит инде ул. Менә шундый эчкә культурасы югары кеше иде. Ә берсендә Казанда очраштык. Башында зәңгәрсу төслә бик матур кепка. Ул көнне мин дә нәкъ шул төстәгә күлмәк кигән идем. Мостай ага: «Сиңа ныграк килешер, – диде дә, кепкасын башыннан салып, миңа кигереп китте. Кадерләп сакладым».

Нәзифә ханым Мостай Кәримне Казанга менә шушы бихисап истәлекләр хақына алып кайта да.

Әсәрдәге Мостай Кәрим образы Совет идеологиясенәң әдәбиятка, язучы шәхесенә ни дәрәжәдә таяныч итеп каравының тере гәүдәләнешкә буларак укыла. Нәзифә Кәримова моны ике – Совет чоры һәм аннан соңгы 90 нчы еллардагы үзгәртеп корулар яссылыгында тасвирлап күрсәтә. Моңы ул үз күзләре белән күргән, хақы да бар: бу

гаиләгә килен булып төшкәндә, Мостай Кәримгә 50 генә яшь була. «Әле «Озын-озак балачак» та язылмаган, «Жәяүле Мәхмүт» тә планда гына, «Прометей» да, «Ат бирегез диктаторга» дигән фарс та юк» дип искә ала автор, бик күп эсәрләрнең үз күзе алдында язылуын, ягъни бергә, иңгә-иң куеп узган юл булуын искәртеп (*«Казан утлары», 2024 ел, №10. 101 б.*).

Язучы – халык мәнфәгатьләре, аның рухи сәламәтлеге сагында тора. Аның бурычы әйтеп бетергесез дәрәжәдә җаваплы, ул халкына кирәк! Кирәклеген тоеп, белеп яши, шуңа да нәфис сүз сәнгатендә әйткән һәр сүзе – иң кирәклесе, иң житдие генә була ала, чөнки ул дөвердә туган халкына маяк булырдай башка ориентир юк (меңәр еллык яшәү рәвеше җимереп ташланган, дин тыселган, партия шигарьләр телендә сөйләшә), бары тик язучы гына туган халкы белән аның үзе телендә сөйләшә ала.

Сабырлык һәм чыдамлык, рух һәм шәхес тәрбияләү, жаннарны коткару, ярлыкау һ.б. турында кем сөйләргә тиеш иде соң ул чорда? Мостай Кәрим үзенең язучылык хезмәтенә энә шул ноктадан карый. Гәрчә бүген Совет чорында язучылар идеологиягә буйсынып хезмәт иткән, буйсынганнары «привилегияле каста» хасил иткән дигән фикер таралган булса да (Михаил Булгаковның «Мастер һәм Маргарита») романында бу процесс ачык күрсәтелә), чын мәгънәсендәге әдипләр иҗат иреген саклау юлларын барыбер тапканнар.

Мостай Кәрим, чыннан да, дөньяны үзгәртүчеләр, шуңа ихлас ышанучы романтиклар буыныннан. Бу аның һәр адымында, һәр сүзендә, һәр гамәлендә чагыла. Шуңа күрә дә аның дөньялар үзгәргәч, алай гына да түгел, асты өскә килгәч тә, үзен шәхес итеп формалаштырган иманына тугры калуына аптырыйсы юк. Ул Совет идеологиясенә, коммунизм тәгълиматына тугрылык кына түгел. Моның шулай икәне «Озын-озак язмышлар»ның «Флора апа» дигән бүлегендә аеруча нык сизелә: һәр почмактан халык дошманнары эзләгән хәвефле чорда яшъ коммунистның хатыны Раузаның репрессиягә эләккән туганнарын эзләтүе батырлык булып кабул ителә. Бу – аның балачагында ук уртасында имән кебек Олы инәйсе басып торган рухи дөньясының бер кануны, канына сеңгән тәрбиясе, кешеләргә, туган халкына хезмәт итү дигән эчке иманы.

Сер түгел, 1990 нчы елларда Советлар Союзы таркалып, БДБ илләренә аерылгач, Россиядә тагын 21 милли республика барлыкка килгәч, Татарстан белән Башкортстан арасындагы милли мәсьәләләр башка бер ясылыкка күчеп, башка төс алды. Татарлар да, башкортлар да Мостай Кәримнән сүз көтте. Трибунадан ялкынлы телмәрләр көтте. Аның сәясәттә милли лидер булып китүен теләде. Мостай Кәрим дәшмәде, чөнки ул андый лидер түгел иде, ул – беренче чиратта, Язучы иде. Ә язучы күренми торган фронтта рухи лидер була. Ул үзе артыннан эсәрләре белән ияртә. Көндәлекләренә ул юкка гына килчәк буыннар да уйланырлык итеп: «Әдәбият һәрвакытта да азатлык өчен көрәште. Хәзер азатлык бар, тик әдәбият кына юк. Чөнки көрәшерлек сәбәп калмады» дип язып куймаган...

Мостай Кәримнең дөньяда гына түгел, кешеләр аңында барган катаклизмнарны авыр кичерүен Нәзифә ханым энә шулай каенатасының көндәлекләреннән өзекләр китерә-китерә дәлилли. Гүя укучысы белән бергә аңларга, аңлатырга тели. Мостай Кәримнең үзе, сүзе һәм гамәлләрен хатирәләрдә янартып, уй-сүз-гамәл тәңгәллеген асылташ салгандай уч төбенә салып, якыннан күрсәтә. Дистәләрчә еллар буена олпат шәхес янәшәсендә тормыш сабаклары алып яшәп, үзе дә инде танылган язучы биеклегенә күтәрелгән Нәзифә Кәримова каенатасы турында гүя «күрегең, менә нинди иде ул сез белгән һәм белмәгән Мостай» дип белдерә.

Ак сакаллы сабый Кендек әле дә элеккеге Советлар иле дигән киңлекләрдә читән башына утырган да Кара Йомаголның туачак улына аркан ишкәнән күзәтә булып. Кара Йомагол исә, әле дә шул арканны тотып, тылсымлы аландагы Акбүзатны иярләргә килгән пәһлеваның көтәдер кебек.

Ландыш ӘБҮДӘРОВА.

«МИНЕМ ИСЕМЕМ – ГӨРГӨРИ»¹...

ЯЗУЧЫ ГЭРЭЙ РӘХИМ ИЖАТЫНА НИСБӘТЛЕ УЙЛАНУЛАР

Дус-ишенә, укучыларына, бигрәк тә каләмдәшләренә үз-үзеннән көлеп, елмаеп яши белү үрнәге күрсәткән зат, күренекле шагыйрь, эдип, жәмәгать эшлеклесе, Татарстан Республикасының Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе иясе, Татарстанның халык шагыйре Гәрәй Рәхим (Григорий Васильевич Родионов) 1941 елның 15 июлендә жәмһүриятебезнең Шөгәр районына кергән Федотовка, сөйләм телендә Аланлык дигән исем белән йөргән авылда колхозчылар гаиләсендә дөньяга аваз сала.

Күпчелек татар язучыларыныкы шикелле аның да тормыш юлы «үтәкүренмәле». 1959 елда урта мәктәпне тәмамлап, әүвәл гади колхозчы була, ә инде китапханә мөдире дәрәжәсенә күтәрелгәч, үзешчән сәнгать түгәрәге оештырып, авылларда концертлар куеп йөри башлый.

1961 елда бөтен ижатына ямь сирпеп, «юнәлеш биреп» торачак «Язгы жыр» исемле шигыре басылып чыга. Үзендә ижат жене уянган үсмер икеләнүсез Казан дәүләт университетының татар теле һәм әдәбияты бүлегенә укырга керә, шул чорда дәрәсләре, киңәшләре белән сокландырып, якты нур сирпеп, ижатына юнәлеш табарга булышкан Х.Госман, Я.Агишев, И.Нуруллин, Д.Тумашева, Ә.Әфләтунов һ.б. укытучыларына соңрак кат-кат рәхмәтләрен житкерә.

Алтымышынчы-житмешенче елларда басылып чыккан «Вәгъдә» (1967), «Чәчәк сатучы малай» (1968) һәм Аяз Гыйләжевнең тәкъдимнамәсе белән басылып чыккан, исеме үк жисеменә ишарә ясаган «Моңнарым» (1978) жыентыкларында эчтәлек, сүз-сурәт байлыгы, тормыш күренешләрен инләү жәһәттеннән үзен төрле юнәлешләрдә сыный. Г.Рәхимнең кальбенә салынган хыялый холык белән баetylган романтик халәт ижатының башында торган «Беренче күкрәү» шигырендә үк сиземләнә.

*Менә шуңа
Язгы күкрәү кебк
Бер күкрисем килә.
Гөр килеп,
Минем бүген
Бик жырлыйсым килә.
Бар тавышка
Көчле иттереп.*

(«Беренче күкрәү»).

Аның «күкрисе килүен» ижади эзләнүләрендә һәм хәрәктән холкында күреп алалар. Бөтен вөжүден ижатка һәм әдәбиятны үстерүгә биргән Г.Рәхим төрле матбугат чараларында эшләп оештыру сәләтен күрсәткәннән соң, аңа жаваплырак шөгыйльләрен тапшырып, үсешенә юл ачалар. 1972–1977 елларда ул Татарстан Язучылар берлегендә, М.Горький исемендәге әдәби курсларны тәмамлаганнан соң, 1980–1987 елларда РСФСР язучылары идарәсендә әдәби консультант вазифаларын уңышлы башкара. Өлеге дәрәжәләрендә ул татар язучыларының эсәрләрен бастырып чыгару, әдәби диспутлар уздыруга, яшь каләм тибрәтүчеләрен төрле курсларга урнаштыруда гажәеп зур эшләр башкара. Г.Рәхим Мәскәүдә эшлэгән елларда, мин Алабуга пединституты

¹ Шагыйрьнең үзе «тәкъдим иткән» һәм шуңа телләр бик теләп кабул иткән кушаматы бик тиз «әйләнәшкә» кереп китте. Өлгер М.Галиев «Чын исеме Гөргөри» мәкаләсен бастырды («Казан утлары», 2001, №7); Т.Миңнуллин бер керәшен-татарлары гаиләсен, мөхәббәт тарихын үзәккә алган «Гөргөри кияүләре» комедиясе белән сөендерде.

ректоры вазифаларын үтэгэндә, яна факультетлар ачу, бигрәк тә Чаллы шәһәрндә пединститут булдыру мәшәкәтләрә белән бимазаланып йөргөндә, аның белән очрашып, киңәшәп яшәдем. Аның кунакханәләргә урнаштыруы, әдәби кичәләргә алып баруы, «Чаллы – яшьләр шәһәре, димәк, балалар, үсмерләр күп булачак, яна бүлекләр шулар белән эшли алырлык укучылар әзерләргә тиеш дип уйлыйм» дигән киңәшә хәтердә. Аңа дусларча, ихлас ярдәмә өчен исән чагында үзенә әйтсәм дә, сез дә белеп торыгыз: мин аңа ифрат рәхмәтлемен. Укуга тәкъдим иткән әлегә мәкаләне язуны да беркем сорамады, намусым гына кушты.

Шигырь үзәгендә – кеше матурлыгы

Г.Рәхимнең халкына калдырган мирасының зур өлешен публицистика белән өрәтелгән лирика алып тора. Аның каһарманы милләт хәсрәтләрен, аерылышу-кавышу матавыкларын үз йөрәге аша уздыра. Шәхси башлангыч «Мәхәббәт», «Мәхәббәтем турында жыр», «Автохарактеристика», «Жирем», «Әнкәй һәм мин», «Татар кешесе» кебек садә вә ихлас шигырьләренә татар-керәшен кавеменәң моңы, сүз-сурәт үзенчәлекләре кабатланмас колорит бирәләр. Шул ук вакытта «Сабан туге – авыл туге» шигыреннән күренгәнчә, шатлыкта да, кайгыда да татар халкының бердәмлегә, уртак эчкә матурлыгы ассызыклана.

Сабан туге кешеләрне бер-берсенә якынлаштыра, егетләрнең егетлеген, чибәрләрнең гүзәллеген ачып, тырыш хезмәттән соң ял иттерү максаты белән уздырылуына басым ясала:

*Сабан туге – хезмәт туге,
Осталыгың, булганлыгың,
Өлгерлеген, уңганлыгың
Югалтма.*

(«Сабан туге»).

Г.Рәхим үзенең дәртле холыклы ижатчы булуын шигырь юлларына чыгара:

*Ерактагы зәңгәр яулык булып,
Жилфердә син, әйдә, романтикам,*

– дип яза ул «Мәхәббәт» шигырендә.

Шул ук тезмәсендә лирик зат үзен, кирәк булса, зәңгәр күкнең төсен үзгәртүгә сәләтле шәхес итеп күрә.

*Жәй киченең шәфәгына кушсам сине,
Зәп-зәңгәр күк кызылланып яна башлый.
Якты кичнең җылысына кушсам әгәр,
Таулар буйлап гөрләвекләр ага башлый.*

(«Мәхәббәт»).

Әлегә төсле пейзаж ижатчыга хисләрен, кичерешләрен тирәнрәк ачарга мөмкинлек бирә. Мәхәббәт шигырьләрендә ул үткен күзле, нечкә күзәтүчән шагыйрь буларак төсмерләнә.

Фәндә антропоморфизм дип аталган күренешләрне, ягъни кешегә хас сыйфатларны табигать күренешләрендә табу – Г.Рәхим лирикасының бер үзенчәлегә. Сәләтенең әлегә үзенчәлегә табигать күренешләрен үзәккә алган «Кышкы манзара», «Кар ява» кебек шигырьләрендә бөтен күркәмлегә белән ачыла.

*Юк, юк, кышым, сүз тидермәм сиңа –
Якты бит син, кышкы манзара.
Якты бит син, кышкы манзара.*

Кышкы манзара белән соклану үзенең дәвамын «Кар ява» шигырендә таба, кешегә хас сыйфатларны табигать күренешендә сиземләү үзенә бер ләззәт бирә.

*Кар бөртеге көлә, талпына,
Кар бөртеге көләч, шат була.
Кар бөртеге бигрәк ак инде,
Кар бөртеге бигрәк пакъ инде.*

(«Кар ява»).

Табиғатъ белән аралашкан, тиңе итеп «сөйләшкән» тезмәләреннән күренгәнчә, Г.Рәхимнең тирәлек фасылларын үзәккә алган шигырьләрендә кеше холкы, менәзе белән якынлыкны, күчешне үзәккә алган назымнары үзенә бер юнәлеш тәшкил итәләр.

Шагыйрь катлаулы метафоралар эзләп, баш катырмыйча, халык жырларынан, язма-басма поэзиянең Г.Кандалый, Я.Емельянов һәм Тукайлардан килә торган лирик сафлыкка һәм табиғый самимилеккә таяна һәм үзе яхшы белгән, башыннан кичергән мәзугълар турында гына язарга тырыша. Нәкъ менә шуңа күрә аның уңышлы эзләнүләренә житдилек белән табиғый лиризм хас. Г.Рәхимнең бер тупланма шигырьләре тормышның, яшәешнең мәгънәсе турында уйлану рәвешендә язылганнар. Еллар уртасыннан шагыйрь барысын үз хәтеренә сәндереп, «шатланып, көлеп» бара.

*Мине еллардан энә шундый
Бер челтәр үрәп барам.
Бу төше ямьсез димәгез –
Үзем дә күрәп барам.
Тик матур җире дә бар дип,
Шатланып, көлеп барам.*

(«Гомер челтәре»).

Г.Рәхим, шагыйрь буларак, үзенә иҗат офыгын чикләми, тар кысаларга куып кертми. Ул төрле темаларны үзәккә алып, сәяси, тарихи вакыйгаларны да әйләнеп үтми. Шунсы үзенчәлекле: шагыйрь, сүрәтләү чараларына таянып, коры сөйләү дәрәжәсенә төшмичә, чын сәнгать эсәрләре тудыруга омтыла һәм күп очракта уңышка да ирешә. Бу яктан, халкыбызның тарихтагы урынын, дөнья үсешендә, яшәешендә нәтиҗәле эз калдыруын горурлык һәм беркадәр юмор хисе белән тасвирлый. Татар кешесенәң гомуми тарихтагы урыны да анык тәгаенләнгән.

*Рудасын да син чаптың,
Күмерен дә син чаптың,
Балыгын да син тоттың,
Нефтен дә син таптың.
Үз-үзеңә суыгаяк,
Зимагур дип ат тактың,
Шаян татар кешесе.*

(«Татар кешесе»).

Г.Рәхим лирикасында табиғатъ һәм мәхәббәт – аерылгысыз халәтләр. Үткен күзле, күзәтүчән, сизгер жанлы автор тирәлекнең һәр фасылын яратып сүрәтли. Кышкы, карлы көннәргә дә күңелләргә күтәрердәй итеп, төрле бизәкләр ярдәмендә жылытып күз алдына бастыру сәләтенә жансыз кеше генә битараф калыр.

*Кояш ерак...Кошлар боек бүген...
Күңелләргә мәллә бәс сара?*

Шагыйрь Г.Рәхимнең телебезнең байлыгына ихтирам, хөрмәт белән каравы өстенә, барлык катламнарын иркен куллануга омтылышына игътибар юнәлтәсе килә. Шунда аның нечкә сиземләүле психологик анализ остасы булуы сизелә. Тиз узучан гомернең – «яшәү» дигән буыныннан соң килгән «үлем» дигән мизгелгә алышуын шагыйрь халык теленнән алынган ике мәкальнең эчтәлеген ачу аша бирә.

*«Түем узган, туным тузган», – диеп
Әйтер чагы җиткән адәмнең
Тормышына сагыш килеп керә,*

Моңнар баса хэтта бэдәнен.

«Минем инде яшем яшәлгән...» –

Мондый ачы сүзне әйтә кеше,

Гомере сүнөп барган бер мәлдә.

(«Түем узган, туным тузган диеп»).

Халык ижатыннан иңгән сүз-сурәткә, мәкаль-әйтемгә таянып, автор кеше мәнфәгатьләре, аның шатлыгы, хыялы, моң-сагышлары, сөенеч-көенечләре турында гади һәм төпле итеп сурәтләүгә ирешә. Шунда Г.Рәхимнең янә бер үзенчәлегә өскә калка. Ул – борынгы, архаик гасырлар белән фәнни-техник инкыйлаб алып килгән хәзергене («Автохарактеристика»), халык жыры энжеләре белән бер дисбегә тезү алымы.

Синдә, тик синдә генә

Бу дөньяның өннәре.

Бөтен рәхәт көннәре,

Газап тулы төннәре,

Зәңгәр тасма Сөннәре,

Афродита сыннары,

Мәхәббәтнең чыннары.

Моңсу-татлы җырлары.

(«Жирем»).

Г.Рәхим балалар өчен аз язса да, мәгәр аның берничә шигыре генә дә, шагыйрьнең үсеп килүче буынның рухи ихтыяҗы турында уйлануы, кайгыртуы хакында ым сала. «Әлли-бәлли бәү итмә» шигыренең һәр куплеты, балалар фольклорыннан алынган җиңел, йөгере, бишек тирбәлүен хәтерләтеп, такмаза белән башланып китә.

Әлли-бәлли бәү итә...

Балалар йоклап китә...

Балалар йоклап киткәч,

Баштан күпме уй үтә...

Аналар бишек янында

Әлли-бәлли бәү итә...

Лирик герой Ватан азатлыгы өчен башларын салган ирләрне олылап искә ала, тарих тузанын кагып, үткән заманнарны сагына. Үткән белән хәзерге бер элементдә хәтер фасылларында яшиләр икән.

Шауламагыз, тын торыгыз –

Зур курганнарны ябынып,

Легендалар, мифлар йоклый.

Алыптар черем итә...

Әлли-бәлли бәү итә...

Лирик зат баланы тынычландыргач, дөньяның гомуми яшәеш халәтен исенә төшереп, сискәндереп куя.

Әлли-бәлли бәү итмә,

Жирем, син йоклап китмә...

Бик күптәннән туган балалар ижаты җимеше безнең чорда да заманча яңгыраган актуаль проблеманы – кешелек язмышын кыл өстенә куйган афәтне искә төшерә.

Жирне үк юк итү өчен,

Күпме атом, ракеталар,

Аягүрә баскан көе,

Әлли-бәлли бәү итә.

Г.Рәхимнең лирик герое үзен туган жиренең аерылгысыз бер кисеге, «жанлы кыйпылчыгы» итеп санып һәм күңелен биләгән шул шигъри хисеннән илһам, дәрт-дәрман ала.

*Синең тарих – минем гомер башым,
Киләчәгең – минем киләчәк.
Син күрексез булсаң, мин күрексез
Һәм син чәчәк булсаң, мин чәчәк, –*

дип язып калдыра варисларына «Туган илем, Татарстан» шигырендә Гөргөри дэдәй. Ул үзенә киләчәген туган иленең үсеше белән бәйли, патетикадан курыкмыйча, аңа улларча мөхәббәттен әйтә, мәдхиясен яудыра.

*Рәхмәт, илем! Инде үзем сине
Күтәрергә көчем бар кебек.*

Бу сүзләргә шагыйрьнең тормышны үзенчә күрүе, чор вазгыятен сиземләве, ижади дәртә тудыра. Шуңа күрә алар табигый яңгырый. Туган ил белән бергә кеше дә үсә, киңрәк, тирәнрәк фикерли, масштаблырак күренә.

Хәтер ярлары

Г.Рәхим мирасының иң зур өлешен тирән хисле лирика алып торса да, ул үзен тар жанр кысалары белән чикләми дигән идек. Әдип кешеләр арасындагы катлаулы мөнәсәбәтләргә ерак тарихыбызга кагылышлы вакыйгаларны яктыртканда да күз уңаеннан жибәрми.

«Аяз көнне яшен» (1976) трагедиясенең сюжет өлгесен Болгар дөүләтенең олы үткәне һәм үзе юкка чыккан давамның Казан ханлыгында табуы тәшкит итә.

Урта гасырның иң алга киткән һәм бай мәмләкәтләрнең берсе Болгар иле күршеләргә күзен чагылдыра, көнчеләгән кыздыра. Баскынчак Сөбәдәй әлегә дөүләтне яулап алып, бар миләкләренә, олы елга буендагы уңдырышлы жирләренә хужа булу турында хыялланып, сугыш белән килә. Трагедиянең төп каһарманы – сюжетның «тоткасы» – Илбакты тәвәккәл шәхес, оста сугышчы һәм иленең патриоты. Әсәр классик канунны да чит итми. Ул-мөхәббәт мәзугы: Илбакты Болгар ханы Абдуллань кызы Алтын туташка гашыйк. Абдулла хан яшьләр арасындагы жылы хисләргә хуплый һәм, үз өлеме алдыннан Илбактыны гаскәр башлыгы итеп билгеләп, болгар халкына аны тыңларга һәм буйсынырга дигән хасиятен әйтеп калдыра.

Баскынчак ханның шымчысы Караханның һәм сатлык жаннарның тырышлыгы белән 1236 елда Сөбәдәй гаскәргә Болгарны штурм белән ала, шәһәрән жимерә, яндыра...

Илбакты, исән ватандашларын жыеп, көрәшкә давам итү нияте белән Болгарның төньягында урнашкан Казан каласына чигенә һәм шунда яңа тормыш башлап жибәрәләр. Трагедиянең ахырында хор Казанга дан жырлый.

*Казан! Казан!..
Дан сиңа! Дан!..
Киләчәкнең гүзәл каласы,
Язмышыбыз – Казан,
Бәхетебез – Казан,
Казаннан бетмәс көч алабыз.
Казан!.. Казан!..*

Тарих сәхифәләрен иңләү белән беррәттән, Г.Рәхим үз чорын борчыган, бимазалаган гадәти күренгән мәзуглар турында уйланулары белән дә уртаклаша. Аның чәчмә төрдәге тупланмаларынан «Көннәр язга авышкач» (1979), «Саргаймагыз, каштаннар» (1979) баяннары кешеләр арасындагы катлаулы мөнәсәбәтләргә барып тоташкан көнүзәк әхлакый мәсьәләләргә сәнгатьчә югарылыкта калкытып куюлары белән ымсындырып, үзләренә тартып торалар. Ачыклабырак әйткәндә, үзәктә хезмәткә мөнәсәбәт белән беррәттән, һәркемнең кальбеннән узакак көнитеш мәзугы – мөхәббәтнең кадерен белү, аңа тугрылык кебек мәзуглар калкытып куела.

Беренче чәчмә әсәренең каһарманы тормыш низагларының төрлесең, ачысын-төчесең татыган, күренекле архитектор Тимер үпкә авыруы белән хастаханәдә ята. Хәлен белеп, килеп-китеп йөргән дусларының, хезмәттәшләренең, таныш-белешләренең аңа карата мөнәсәбәтләре төрле һәм капма-каршы икәнлегә сизелә. Аңардан котылу турында хыялланган көнчеләрдән алып аны илебезгә кирәкле, файдалы шәхес дип санаучылар белән аның терелүенә ихластан дога кылучыларга хәтле янында утырып китәләр. Килүчеләрнең азаюы, әңгәмәләренң кимүе буенча Тимер бу дөньяда үзеңнән, гаиләңнән башка берәүгә дә хажәтен юк икәнә төшенә. Газаплы уйларыннан соң, ул «савыгу юлы бер генә: көчәңне, сәләтеңне яраткан эшенә биреп, хезмәт белән чирнең «авызын каплау» дигән нәтижәгә килә, һәм үзен яңа проектка багышлый. Автор аның ыңгырашып, урында ятмыйча, калган көчөн, сәләтен эшкә багышлавын хуплый: «Ә соңгы айларда эшләве! Жир жимертеп эшләде Тимер. Сызымнар үзләреннән-үзләре агылып торды. Йомгак үзе юлларга сарыла: кешене аякка яраткан хезмәте бастыра».

Г.Рәхим каләмненән төшкән икенче баяны беренчесенң дәвамы кебегрәк кабул ителсә дә, әсәргә икенчерәк проблеманың килеп керүе сюжет төенен катлауландырып жибәрә. Әсәренң үзек персонажы мәдәният институтын тәмамлаган китапханәче Гомәр Кырымда дөвалана. Чиреннән бигрәк, ул уңышсыз мэхәббәтненнән күңел тынычлыгы таба алмый: аерылган хатыны Фәлинәне ярата, янындагы Тәнзиләгә күңеле ятмый. Автор курорт романнарына да игътибарлы. Дөрөс, аны ирләреннән канәгать булмаган хатыннар куерта дигән фикер уздыра автор. Мәсьәлә куела, ә барысын да канәгәтләндерерлек жавапны берәү дә әзерләп куймаган, чишелешне һәркем үзе эзләргә һәм табарга тиеш була.

Керәшен авылы тормыш-көнкүрешен үзәккә алган – «Жәгүр дәдәй дәмәкләре» шаян юмورى тормышчанлыгы белән үзенә жәлеп итеп тора.

Г.Рәхим М.Гафуриның «Кара йөзләр» баяны буенча «Каһәрләнгән мэхәббәт» дигән опера либреттосын яза. Композитор Бату Мөлеков ижат иткән көй белән әсәр Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясенә лаек була.

Ижади эшчәнлеген әдип ижтимагый юнәлештә алып барган хезмәте белән туыландыра дигән идея. Әүвәл ул «Татар балалар поэзиясе антологиясе»н төзүдә катнашса, 1992 елда нәшер ителгән ике томлы «Татар поэзиясе антологиясе» дигән фундаменталь басманың төзүчесе, «Литературный энциклопедический словарь»ның татар һәм башкорт әдәбиятлары турындагы бүлекләренең авторы да – Г.Рәхим. Аның каләмненән төшкән «Борыңгы Болгарны сагыну» киноэпопеясе сценарие Минзәлә һәм Туймазы татар театрларында сәхнәгә күтәрелә.

Гәрәй Рәхимнең төрле юнәлешләрдәге эшчәнлегә игътибарсыз калмый. 1980 елда – «Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе», 2007 елда «Россия Федерациясенң атказанган мәдәният хезмәткәре» дигән мактаулы исемнәргә халык мэхәббәте өстәлә.

Агымдагы елда 1941 елда туганнар 85 яшьлек гомер бәйрәмнәрен билгеләү мәшәкәтләрен башлап жибәрәчәк. Шулар арасында тормышчанлыгы белән бөек, авырлыкларны юмورى, жыры, кешелекле моңы белән жиңеп чыгу юлларын күрсәтеп калдырган кадрлар Гөргөрибезнең булмавы кызганыч. Халкыбызга һәдия итеп калдырган ижаты, милләтебезне яратып яшәргә өйрәтүе белән ул безнең арада.

Тәлгат ГАЛИУЛЛИН,
филология фәннәре докторы,
Татарстанның халык язучысы.

КАЮМ НАСЫЙРИ ҺӘМ АНЫҢ ТУГАН АВЫЛЫ БЕЛӘН ЭЛЕМТӘЛӘРЕ

Каюм Насыйри шәхесен һәм аның ижат лабораториясенә үзенчәлекләрен ачыклауда туган авылы – Казан губернасы Зөя өязе Кече (Югары) Шырдан – кешеләре белән элементларенә кагылышлы чыганаclar зур әһәмияткә ия.

Кече Шырдан крестьян-колхозчыларын Насыйри биографиясенә моңарчы билгеле булмаган якларын ачыкларга җәлеп итү Тел, әдәбият һәм тарих институты хезмәткәрләре инициативасы белән башлана. Галимнәр тырышлыгы белән бөек мәгърифәтче биографиясендәге «ак таплар»дан арыну ике юнәлештә алып барыла: галимнең портреты ясала һәм, туган авылына кунакка кайткач, үз-үзен тотышы турында чыганаclar туплана.

ТАССРда Каюм Насыйринның язма мирасын бастырып чыгару, кагыйдә буларак, аңа багышланган юбилей чараларына туры китереп башкарыла. Шундый чараларның беренчесе 1922 елда үлеменә 20 ел тулуга багышланган була. Бу чарада куллану өчен мәгърифәтченең фотосурәтен таба алмагач, яшь рәссам Госман Арсланов Насыйринның портретын ясый, ул «Каюм Насыйри мәжмугасы. Вафатына егерме ел тулу мөнәсәбәте белән чыга» дигән җыентыкта басыла (*Каюм Насыйри мәжмугасы. Вафатына егерме ел тулу мөнәсәбәте белән чыга. Казан, 1922*).

Шушы ук портрет 1925 елның 15 февралендә Казанның Яшь тамашачылар театрында Насыйринның тууына 100 ел тулу уңаеннан уздырылган тантаналы җыелыш вакытында да сәхнәдә эленеп тора. Бу чарада Фатих Әмирхан катнаша, анда чыгыш ясап, хатирәләре белән уртаклаша: мәдрәсә шәкерте чагында Насыйринның китапларын сатып алуы, аларны иптәшләренә кычкырып укуы турында сөйли. Ул шулай ук Г.Арсланов ясаган портретның К.Насыйрига охшамавын искәртә. Төгәлрәк әйткәндә, мәгърифәтче портреттагы кебек ярлы кыяфәтле түгел иде ди ул, шунда ук күренекле татар мәгърифәтчесенең чынбарлыкка туры килердәй аңа портретын эшләтү мәсьәләсен дә күтәрә. Бу картинада Насыйри башын кырын салган, ярлы ишан киemenнән, муллага охшатып сурәтләнган була (*Гайнуллин М. Күңелдәге эзләр // Фатих Әмирхан турында истәлекләр / Төз. Ф.Ибраһимова, Р.Әмирхан. Казан, 2005. Б.157-158*).

Бу чарада булачак әдәбият галиме М.Гайнуллин да катнаша, ул 1940 елларда К.Насыйри ижатын өйрәнүче булып таныла.

1944 елда татар мәгърифәтчесенең тууына 120 ел тулуны бәйрәм итүгә эзерлек барышында, юбилей комиссиясе исеменнән М.Гайнуллин талантлы рәссам Байназар Әлминовтан (1909–1976) мәгърифәтченең портретын ясавын сорый. Портретның беренче варианты Әлминов, Насыйринның бер замандашы әйтүе буенча, мәгърифәтчегә бик тә охшаган кешедән күчәрәп эшли. Рәссам, аннан соң тагын 4-5 вариант эзерләп, яшь чагында Насыйрида белем алган икенче бер замандашыннан портрет хакында фикерен сорый. Аның тәкъдимнәрен дә исәпкә алып, яңасын ясагач, М.Гайнуллин белән Б.Әлминов портретны Кече Шырдан авылы кешесе Г.Төхвәтуллинга күрсәтәләр. Г.Төхвәтуллин заманында К.Насыйринны күп тапкырлар жигүле атта туган авылына алып кайтып, Казанга илткән була. Ул рәсемдәге К.Насыйринны шунда ук танып ала, шулай ук Казан кунагын туган авылына кайтканда күргән икенче берәү дә картинада Насыйри сурәте икәнән раслый (*Әлминов Б. Каюм Насыйринның портреты ничек туды // Совет мәктәбе. 1975. №3. Б.62*). Б.Әлминов ясаган әлеге сурәт Тел, әдәбият һәм тарих институтының гыйльми советы тарафыннан рәсми портрет буларак раслана (*Гайнуллин М. Күңелдәге эзләр. Б.158-159*).

Мәгърифәтченең юбилей чараларына эзерлек кысаларында Институт хезмәткәрләре

К.Насыйри белән аралашкан замандашларын да ачыкыйлар. Фәнни конференция йомгаклары буенча татар телендә басылып чыккан материалларда галим Х.Ярми тырышлыгы белән язып алынган 5 крестьян-колхозчының Насыйри турындагы хатирәләре урнаштырылган (*Каюм Насыйри турында истәлекләр // Каюм Насыйри. 1825–1945. Тууына 120 ел тулуга багышланган гыйльми сессия материаллары. Казан, 1948. Б.137–139*).

Бу тема буенча икенче мөһим чыганак булып Насыйриниң туганнары белән язышкан хатлары торуны әйтеп үтү мәслихәт (*Каюм Насыйри хатлары // Каюм Насыйри: Әдәби-тарихи һәм документаль-биографик җыентык / төз. Р.Ф.Исламов. Казан, 2017. Б.537–585; Каюм Насыйрига язган хатлар // Каюм Насыйри: Әдәби-тарихи һәм документаль-биографик җыентык. Б.587–679*).

Кече Шырдан авылы жәмгыятенен социаль йөзе

Насыйриниң авылдашлары белән үзара мөнәсәбәтләре үзенчәлекләрен ачыклау өчен, Кече Шырдан крестьяннарының социаль халәтен аңлау мөһим.

Структурасы ягыннан Кече Шырдан крестьян общинасы бер авыл жәмгыятен тәшкил итә. 1866 елгы жир реформасы буенча крестьян общинасына дәүләт бүлеп биргән имана жирләренен гомуми мәйданы 1784,3 дисәтинә була, шуның 50се генә эшкөртү өчен уңайсыз санала, игенчеләренен ихаталары һәм жәмәгать биналары 41,5 дисәтинә жир били (*Материалы для сравнительной оценки земельных угодий в уездах Казанской губернии. Вып. 1. Свияжский уезд. Казань, 1886. С.30–31*).

Тау ягында урманнар, гомумән, аз була. Зөя өязе крестьяннары урман материаллары житмәүчелектән интегә, волостьлардагы урманнарның яртысынан артыгы, утын яки төзелеш материаллары өчен яраксыз булып, землемерларның күп кенә авыл жәмгыятләренә «урман кишәрлеге» дип бүлгән мәйданнары куаклыклардан тора (*Муллағалиев Р.М. Социально-экономическая жизнь татарской крестьянской общины Казанской губернии в пореформенный период (60–90-е гг. XIX в.): дисс. ... канд. ист. наук. Казань, 2012. С.123*). 1860 нчы еллар ахырында Кече Шырдан авылы жәмгыятенә имана биләмәләре бирелү турындагы рәсми документ (владенная запись) тапшырылганда, аның карамагына урман кишәрлеге кермәгән дип уйлыйбыз. Күрәсен, ул башта ук булмаган яки крестьяннар аны сөрүлек жирләре мәйданын арттыру өчен төпләп чистартканнар. Земство хезмәткәрләре 1884 елда авыл жәмгыяте карамагында 343,1 дисәтинә мәйданда куаклыклар булуын теркәгәннәр. Бу вакытта Кече Шырдан авылы игенчеләре печәнлекләр (109,7 дис.) һәм болын-көтүлекләр (9,3 дис) житмәүчелектән дә интеккән. Сәбәбе алар хисабына сөрүлек мәйданын 1189 дисәтинәгә кадәр арттыруда булса кирәк.

1860 нчы елларда ук игенчеләр жиргә кытлык кичерә башлаган: һәрбер ир-атка уртача 3,8 дисәтинә имана тигән. Халык саны арту сәбәпле, сөрүлек жиренә ихтыяж көчәйгән генә: 1884 елда имана жире һәрбер ир-атка уртача 3,1 дисәтинә тәшкил иткән (*Материалы для сравнительной оценки земельных угодий в уездах Казанской губернии. Вып. 1. Свияжский уезд. Казань, 1886. С.30–31*). Бу елларда Казан губернасында татар крестьяннары арасында һәрбер ир-атка туры килгән имана жиренен уртача мәйданы 3,24 дисәтинәдән артмаган (*Общий свод данных хозяйственно-статистического исследования Казанской губернии. Часть экономическая. Казань, 1896. С.213–214*), 1906 елга бу күрсәткеч тагын да кимеп, 2,4 дисәтинәгә калган. (Дәүләт 1898 елда матди компенсация түләп, авыл жәмгыятенен 13,78 дисәтинә жирен тимер юл төзелешенә дип алган). (*Крестьянское землевание Казанской губернии. Вып.3. Свияжский уезд. Казань, 1907. С.54–55*).

Аграр Россиядәге социаль-икътисади барыш Кече Шырдан авылы игенче жәмгыятенен социаль һәм икътисади тормышында турыдан-туры чагылыш тапкан.

Х ревизия (1858 ел) кәгазьләрендә авылда 113 ихата һәм 902 кеше (446 ир-ат, 456 хатын-кыз) теркәлгән. Шырдан волосте идарәсе мәгълүматларына караганда, 1884 елда авылда 1048 кеше (552 ир-ат һәм 496 хатын-кыз) яшәгән һәм 183 мөстәкыйль

игенче хужалыгы булган (*Материалы для сравнительной оценки земельных угодий в уездах Казанской губернии. Вып. 1. С.30-31*). 1858 һәм 1884 елларда халык саны (117%) һәм игенче хужалыгы саны (162%) арту арасындагы сизелерлек аерма башка чыгып аерым яшәүче гаиләләр күбәю белән аңлатыла. Яшь гаиләләрнең мөстәкыйль тормыш итә башлавы игенче хужалыгында эшче куллар кимүгә китергән һәм ахыр чиктә игенчеләрнең һәм авыл жәмгыяте икътисади куәтенә тискәре йогынты ясаган.

Авыл жәмгыяте тормышындагы яңа күренешләр ап-ачык булып 1897 елгы Бөтенроссия жәнисәбенәң статистик материалларында күренә. 1897 елның гыйнвар аенда Кече Шырданда 1210 кеше теркәлгән булып, чынлыкта шулардан 36 ир-ат һәм 35 хатын-кыз читтә яшәгән (*Крестьянское землевладение Казанской губернии. Вып.3. С.56*). Хужалыкларның түбән икътисади потенциалы игенчеләргә керемнәрен арттыру мөмкинлеген бирмәгән. Крестьяннар яшәү өчен өстәмә керемне берничә айга яки аннан да озаккарак вакытка читкә чыгып эшләп кайта торган булганнар. Аерым алганда, Кече Шырдан кешеләре үз атлары белән губерна шәһәренә «барабыз» сыйфатында эшкә ялланганнар (*Каюм Насыири турында истәлекләр. Б. 137*), түбән хезмәт хакына булса да, квалификация таләп ителмәгән хезмәткә кергәннәр.

Үзгәрешләрне биш ул һәм Бибижәмилә исемле кыз тәрбияләп үстергән Габденнасыири белән Фатыйма Хөсәеновлар гаиләсе үрнәгендә дә күрергә була.

Авыл имамы Хөсәен улы Габденнасыири, мәдрәсә тәмамлап, 1812 елда өйләнгәнчә, авылдашларының үзен мулла итеп сайлауларына битараф калып, кыйммәтле жәнлек тиреләре белән сату итү шөгыленә керешкән, ярминкәләргә йөргән. Шулай да, балалар тугач булса кирәк, туган авылына кайтып, игенчелек белән шөгыльләнә башлаган. 1840 нчы елларда аның хужалыгында арыш, арпа кебек бөртекле культуралар үстерүе мәгълүм, шулай ук бакчачылык (*Ногман М. Н.И.Лобачевский исемендәге Фәнни китапханә кулъязмаларының тасвирламасы. III чыгарылышы. Каюм Насыири кулъязмалары. Казан, 1958. Б.41*) һәм умартачылык (*Каюм Насыири хатлары // Каюм Насыири: Әдәби-тарихи һәм документаль-биографик җыентык. Б.488; Каюм Насыирига язган хатлар // Каюм Насыири: Әдәби-тарихи һәм документаль-биографик җыентык. Казан, 2017. Б.48*) белән дә кызыксынган.

Габденнасыири авылда «мулла», ягъни Коръән телен, шәригать кануннарын белгән укуымышлы кеше саналган. Гаилә башлыгы өйдә үзенә балаларын дин нигезләренә һәм гарәп-фарсы телләренә өйрәткән (*Насыри К. Материалы по археологии (О селениях Свияжского уезда) // Избранные произведения. Казань, 1977. С.51-52*). Ул указлы муллалардан рус телен һәм грамотасын белүе белән аерылып торган, жирле чиновниклар белән дуслыгы булган, авыл кешеләренә өяз хакимияте белән бәйлә проблемаларын хәл итәргә булышып яшәгән.

Габденнасыири улларын да кече яшътән үк авылда калмаска әзерләп үстергән. Күпмедер дәрәжәдә рус теленә өйрәтеп, кайсыдыр бер остадан сабын кайнату серләренә төшендереп һәм жыйган акчасын эш башлап жибәрү өчен тотарга биреп, Г.Хөсәенов олы улы Габделхәйне (1820–1909) Мәскәүгә жибәрә. Габделхәй ул акчага сабын кайнату мануфактурасы оештыра, вакытлы сәүдәгәр сыйфатында ярминкәләргә чыга башлый. Габденнасыири олы улы янына Мәскәүгә эшкә өйрәнергә дип өченче улы Габделгани (1829 елда туган) белән дүртенче улы Габделвәлине (1831 елда туган) да жибәрә. Әмма бертуганнарның уртак эшчәнлегенә килеп чыкмый, алар төрлесе төрле якка тарала: ахыр чиктә берсе дә туган авылына кайтмый. Алыпсатар Габделхәй Мәскәүдә сәүдәгәр катламы вәкиле булып языла, 1873 елда Казанга кайтып, күчмәсез милек сатып ала да губерна шәһәрендә төпләнә (*Рәхим Г. Каюм Насыириның тәрҗемәи хәле // Рухи мирас: эзләнүләр һәм табышлар = Духовное наследие: поиски и открытия. Казан, 2020. Б.43-45*).

Габденнасыириның төпчек улы Габделкави (1833–1901) (*ТР ДА, 2 ф., 2 тасв., 6490 эш, 283 б.*) – 1850 нче еллар башында Казан мәдрәсәсенә укырга китә, 1864 елда туган авылына мулла булып кайта.

Габденнасыр Хөсәеновның икенче улы Каюм (1825 елда туган) 1844 елда Казанга укырга китә һәм гомере буена шунда яши, ә туган авылында имана жирләрәнә хокуклы булып хисаплана. Моңы аңа 1898 елның 22 июнендә Зөя өязе Шырдан волосте идарәсе тарафыннан биш елга бирелгән паспорт кенәгәсә раслый (*ТәһСинең Язма мирас үзәге, 11 ф., 3 тасв., 1 эш*). Казанда яшәгән Каюмның иманасын гаилә башлыгы йә үзе эшкәрткән, яисә башка берәүгә арендага биреп торган. Дөрөс, икенче жәмгыяте Каюм туган авылына яшәргә кайткан очракта кайтарып биш шарты белән имана жирен икенче берәүгә алып бирә алган. Әтисенен абруе зур булуны, ә Габделкавинның мулла икәнлеген исәпкә алсак, Каюмның имана жире башта Габденнасыр, аның вафатыннан соң кече улы карамагында булган дип фаразлыйбыз.

Уллары укырга һәм акча эшләргә чыгып киткәч, Габденнасыр Хөсәенов атсыз крестьяннар исемлегендә саналган (1851 елда аның хужалыгында ат булмаган). (*Ногман М. Күрс. хезмәт. С.47*). Ә күпчелек крестьяннарның атсыз калуы бөтенләй башка сәбәпләргә бәйле була. XIX гасырның соңгы өч дистә елында терлек асрауга икенче жәмгыятенен азык-төлек базасы тарау, ягъни печәнлек-болынлыклар мәйданы кимү, һәм 1867, 1877, 1883, 1891, 1898 елларда губерниядә иген уңмау бик көчле тискәре йогынты ясый (*Муллағалиев Р.М. Күрс. хезмәт. Б.126*).

1864 елда Каюм Насыри олы абыйсы Габделхәйгә язган бер хатында Кече Шырдан икенче хужалыкларының атсыз калу сәбәпле ярлылануы, атсыз крестьяннарның авыр хәле турында хәбәр итә (*Гайнуллин М. Каюм Насыри (1825–1902) // Насыри К. Сайланма әсәрләр. Ике томда. Беренче том. Казань, 1974. С.24-25*). Мәгрифәтченең бу сүзләре 1882 елгы кадастр жанисәбе мәгълүматлары белән дә раслана, ул елны Кече Шырданда 90 (29%) атсыз, 143 атлы хужалык теркәлә (шул исәптән: бер атлы – 105, ике ат асраган – 15, өч ат тотучы 2 хужалык). Хужалыкларда шулай ук 90 берәмлек мөгезле эре терлек тә исәпләнә. Бу елларда Казан губернасында атсыз татар крестьян хужалыклары 34,1% тәшкил итә (*Общий свод данных хозяйственно-статистического исследования Казанской губернии. Часть экономическая. С. 213-214*).

Шунысын да әйтергә кирәк: ат белән тәэмин ителүгә бәйсез рәвештә, барлык хужалыклар да имана жирләрән үзләре эшкәртәргә тырышкан. Статистика мәгълүматлары шуны раслай: жир эшкәртү һәм игенчелек авыл халкының төп тормыш рәвеше һәм яшәү чыганагы булган, шуңа да һәр хужалык иманасын мөмкин кадәр үз карарга тырышкан. Атсыз крестьяннар – ат яллап, кишәрлекләрен соңрак сөрөп, соңрак чәчкән. Күп кенә дымлы һәм үзле балчыклы жирләрне сөрү өчен ике ат кирәк булган, мондый очракларда хәтта бер аты булган крестьяннар да атсызлар хәленә калган (*Евтихий В. Царевококшайский уезд по отношению к скотоводству и ветеринарии. Казань, 1890. С.51*).

1906 елгы земство тикшерүе авыл кешеләренен гаилә-гаилә булып авылдан хезмәткә чыгып китү тенденциясен раслай: Кече Шырданда 206 гаилә исәпләнә, шуларның 18е читтә яши (41 ир-ат һәм 45 хатын-кыз), авылда 668 ир-ат һәм 685 хатын-кыз тормыш итә (*Крестьянское землевладение Казанской губернии. Вып.3. С.54-55*). Бу 18 гаилә имана жирләрән вакытлыча файдалануга авылдашларына биреп калдырган, салымнарны да жирдән файдаланучылар түләп барган. 252 хужалыкның 4се, шулай ук имана жирләрән арендага биреп, игенчелек белән шөгыльләнүен туктаткан.

Төпчек улы мулла булып кайткач, Габденнасыр Хөсәенов хужалыгы янә ат тоты башлаган дип уйлыйбыз. (Каюм Насыринның күрше авылларга фәнни экспедицияләргә жигүле атта энесе Габделкави белән бергәләп чыгуы мәгълүм. – *И.3*.)

Иген уңмауның халык өчен тагын бер авыр нәтижәсе булып салым бурычларының артуы тора, чөнки крестьяннар аны киләсе елның уңышыннан гына түләп бетерә алмыйлар. 1884 елда Кече Шырдан авылы жәмгыятенен салым түләү буенча бурычлары 4374,3 сум тәшкил итә (*Материалы для сравнительной оценки земельных угодий в уездах Казанской губернии. Вып. 1. Свияжский уезд. С.30-31*).

Габденнасыр Хөсәенов сәүдәгәр улы Габделхәй ярдәме белән салымнарны үз

вакытында түлөп барган. Шулай да, көтөлмөгөн хәлләр дә килеп чыккан: 1868 елда ул имана жире өчен салымын түли алмаган, чөнки Габделхәй вәгъдә ителгән суммадагы акчаны вакытында кайтармаган (*Ногман М. Күрс. хезмәт. Б.47*).

Йомгаклап, шуны билгеләп үтик: К.Насыйри авылдашларының социаль-иқтисади хәле начараюга, башка авыллардагы кебек үк, халык саны арту сәбәпле, имана мәйданы кимү, терлек азыгын житәрлек күләмдә эзерли алмау, атсыз хужалыкларның артуы кебек факторлар зур йогынты ясый. Тулаем алганда, авыл кешеләренә хужалыклары иқтисади яктан аз керемле санала.

Боларны искә алып, Каюм Насыйри гаиләсенә социаль хәленә тагын берничә билгә өстәргә була.

Гаилә башлыгы Габденнасыйр Хөсәенов Кече Шырданның югары белемле, укымышлы шөхесә генә түгел, 1810–1820 елларда авылның иң бай кешесә дә исәпләнә, аның гаиләсенә төп керем чыганагын олы улына биргән акчалары белән оештырып жибәргән уртақ предприятиядән кергән суммалар тәшкил итә. Нәтижәдә, аның уллары да авыл халкы тарафыннан «мулла» балалары итеп кенә түгел, ә авылдагы хәлле кеше балалары кебек кабул ителә. Габделкави 1864 елда мулла итеп билгеләнгәч тә, бу югары статус саклана: үзе – мөхәлләдәгә дини тормышка житәкчә, шөкертләр өчен мөгаллим, хәләл жефетә исә укучы кызлар һәм авыл хатыннары өчен абыйтай була.

Габделкави мулланың, Каюм абыйсын Кече Шырданга алып кайтырга дип, Казанга жигүле пар ат жибәрүе, шулай ук аны яңадан Казанга пар атта озатуы да (*Каюм Насыйри турында истәлекләр. Б. 137*) Габденнасыйр улларының авылдашлары алдында югары статусын дәлилли. Мәғрифәтченә Сабантуйга туган авылына Казан университеты басмаханәсенә хәрәф жыючыларын кунакка алып кайтуы да билгелә (*Ханбиков Я.И. Из истории педагогической мысли татарского народа. Казань, 1967. С. 167*).

Каюм Насыйриның эти-әнисә һәм туганнары белән мөнәсәбәтә

К.Насыйриның туган авылы кешеләре белән мөнәсәбәтләрен ике юнәлештә карарга мөмкин: 1) төп нигездә яшәүчеләр һәм башка туганнары белән аралашу һәм 2) авылдашлары белән күрешеп сөйләшүләр.

Этисә (1872 елда үлгән) һәм әнисә (сонрак вафат була, төгәл елы билгесез) исән чагында туган авылы Каюм һәм аның ир-ат туганнары өчен дә иң элек эти-әнисә белән күзаллана. Каюм, әтисенә Казанда китаплар һәм көнкүреш әйберләре сатып алырга дигән, һөнәрчеләргә киём-салым, баш, аяк киёмнәре тегәргә биргән заказларын һәм башка йомышларын төгәл үтәп, аларны, жаен туры китереп, авылга жибәрәп тора.

Казан рухани семинариясендә (1855–1870) һәм рус-татар мәктәбендә (1871–1877) укытучы булып эшләгәндә, ул туган авылына кышкы һәм жәйге каникулларда кайта торган була. Эти-әнисә исән чагында авылга кайтып йөрүе аларга хужалык эшләрендә булышырга, мөмкин булганча ярдәм итәргә тырышуы белән дә аңлатыла. Эти-әнисә вафатыннан соң туган нигезгә мөнәсәбәтә кайткан саен аларның каберләрен зиярәт кылу, рухларына Коръән ашлары уздыруда чагыла. Хәзер инде кече әнيسә Габделкави һәм аның гаилә әгъзалары, танышлары белән аралашу ешай.

Габделкави мулла 1875 елны абыйсы Каюмга Зөя өяз земствосы идарәсенә елга 800 сум хезмәт хакы түләнә торган эшкә урнашу мөмкинлеген әйтеп хат язды (*Әнесә Габделкави язган хатлар // Каюм Насыйри: Әдәби-тарихи һәм документаль-биографик җыентык. Б. 592*). Бу вакытта Казанда рус-татар мәктәбендә укытучы булып эшләгән К.Насыйри матди планда кызыктыргыч тәкъдимнән баш тарта һәм мәғрифәтчелек программасын тормышка ашыруын дәвам итә.

Гадәттә, мәғрифәтченә авылга кайтуын ишетсәләр, аның янына сөйләшергә дип туганнары, шулай ук Насыйрины ихтирам иткән кешеләр килгән һәм аны кунакка

алган дип уйлыйбыз. Андый очрашулар вакытында тирә-яктагы яңалыклар, хәбәрләр турында фикер алышынган (*Каюм Насыйри турында истәлекләр. Б.137-138*).

1870 нче елларда жәен Каюм Насыйриниң 30-40 умарта тотуы билгеле: үзе булмаганда, аларны энесе Габделкави карап торган (*Каюм Насыйрига язган хатлар // Каюм Насыйри: Әдәби-тарихи һәм документаль-биографик җыентык. Б.483*). (Милкен бүлгәндә, әтисе аңа умарталарын васыять иткән булса кирәк. – И.3.)

Кече Шырдаңда мәгърифәтче шәһәр ыгы-зыгысыннан һәм текстлар язучы белән бәйләп көндәлек мәшәкәтләреннән ял иткән. Насыйри кырларга чыгып китә, дару үләннәре җыя һәм, аларны киптереп, Казанга алып китә торган була (*Рәхим Г. Каюм Насыйриниң тәрҗемәи хәле. Б.60-61*).

Авылда бәхетле балачагын хәтерләтеп торган өе, салмак авыл тормышы, туганнары һәм яшьлек дуслары белән очрашулар һәм аралашулар мәгърифәтченең күңелен күтәрә. Туган нигез Насыйрига рухи көч бирү урыны да булып торган, тормышының авыр вакытларында ул Кече Шырдаңга кайтып сыенган. Әйтик, 1877 елда Насыйри, каты авырып киткәч, ата нигезенә кайтып, берничә ай яшәп китә. 1885 елны янгында архивын һәм шәхси китапханәсен югалту хәсрәте Насыйрини тәмам аяктан ега, ул янә Кече Шырдаңга кайтып, өч ай дәвамында энесе хужалыгында физик хезмәт белән шөгыльләнеп күңел яраларын төзәтә (*Рәхим Г. Каюм Насыйриниң тәрҗемәи хәле. Б.50*).

Авылдашлары белән аралашулар

Кайбер чыганаclar мәгърифәтче-галимнең авылдашлары белән мөнәсәбәтләрен күзәтергә мөмкинлек бирә.

Мәгърифәтче, авылдашларына үзенң халыкчан телдә язылган китапларын укытып һәм аңлау җәһәттеннән сынап, нәтиҗәләр ясаган. 1859 елда Н.И.Ильминскийга язган хатында Насыйри болай ди: «Авылга кайтканда, бу китапны үзем белән алдым. Кайбер мужикларга укыдым. Укыганда, алар үзара: «Кара әле, сөйләшкән кебек укый», – дип, үзара сөйләштеләр. Иншалла, барысы да аңлый. Бу китапка «Мәҗмәгыйль эхбар» дип исем бирдем» (*Бәширова И.Б. Татар әдәби теле тарихы. Гомумтеоретик мәсьәләләр. Казан, 2012. С.255*). 1895 елда кулъязма китап булып басылып чыккач, Насыйриниң аны авыл кешеләренә бүлүк итүе шик тудырмый.

1860–1870 елларда әтисенең ихатасыннан Насыйри күрше авылларга фәнни экспедицияләр оештыра (*Насыйри К. Материалы по археологии (О селениях Свияжского уезда) // Избранные произведения. Казань, 1977. С. 54*).

Өлкән яшьтәге авылдашлары аны авылның үткәне һәм тулаем Тау ягы турында тарихи мәгълүматларны саклаучылар буларак кызыксындыра. Бу җәһәттән тарихчы Г. Гобәйдуллинның бер истәлегә кызыклы. Ул 1917 елгы инкыйлабтан соңгы елларда күпмедер вакыт Кече Шырдаңда мәктәп мөдире булып эшли. Бөрвакыт авыл кешеләренә берсеннән Насыйри турында сораша һәм түбәндәге җавапны ала: «Каюм агай безнең картлар янына килеп, юк сүзләр сөйләшеп, тузга язмаган нәрсәләр сөйләп, борынгы заман турында сорашып йөдәтеп бетерәдер иде. Әмма үзе шутник иде соң!» (*Гобәйдуллин Г. Каюм Насыйриниң гыйльми-тәғлимәти хезмәтләре // Каюм Насыйри мәҗмугасы. Вафатына егерме ел тулу мөнәсәбәте белән чыгарыла. Казан, 1922. Б. 65*).

Авыл кешеләре белән аралашканда, Насыйри аларны игътибар белән тыңлый, фольклор үрнәкләрен язып ала. Мәдрәсәдә укыганда ук Каюм татар халык авыз иҗаты белән кызыксына һәм аның кайбер үрнәкләрен туплый башлаган була (*Халык иҗаты әсәрләре // Насыйри К. Сайланма әсәрләр. Ике томда. Беренче том. Казан, 1974. Б. 337*).

Казан рухани семинариясендә эшләгәндә, авылдашларының һәм күрше-тирә авылларда яшәүче кешеләрнең дөньяга карашлары һәм көнкүрешләре яшәп тикшеренүченең игътибар үзәгендә тора, аның бу күзәтүләре 1867 елда «Казан татарларының сөнниләр мәзһәбе йогынтысыннан тыш формалашкан йола һәм ышанулары» дигән фәнни мәкаләсендә

чагылыш таба (*Насыри К. Обряды и поверья казанских татар, образовавшиеся помимо влияния на жизнь их суннитского магометанства // Записки Русского географического общества. По отделению этнографии. 1880. Т.6. С. 241–270*).

Каюм Насыйриның авылдашлары белән мөнәсәбәтләрә түбәндәге факторлар йогынтысында формалаша.

Төп фактор булып кеше туып-үскән, беренче адымнарын ясаган, тәрбияләнгән туган нигез санала. Туган нигез эти-эни һәм якын туганнары белән тәңгәлләшә.

Моннан тыш, авыл жәмгыяте үзенең һәр эгъзасында коллектив мәнфәгатьләрне кайгырту, ижтимагый эшләрдә катнашу, хезмәттәшлек, үзара ярдәмләшеп яшәү кебек алгоритм формалаштыра (*Данилова Л.В., Данилов В.П. Крестьянская ментальность и община // Менталитет и аграрное развитие России (XIX-XX вв.) Материалы международной конференции. Москва, 14-15 июня 1994 г. М., 1996. С.23*). Насыйри, Казанда яшәсә дә, һәрвакыт туган авылы тормышыннан хәбәрдар булган, авылдан килгән яхшы яңалыкларга сөенгән, начарларына көенгән.

Авыл кешеләренең жәмгыятә үз-үзләрен тотышына зур йогынты ясаган өченче мөһим фактор – «әхлакы икътисад», ягъни кешеләр арасындагы мөнәсәбәтләрнең базар мөнәсәбәтләрә белән түгел, ә нәрсә рөхсәт ителә һәм нәрсә эшләргә ярамый дигән әхлак төшенчәләре белән билгеләнүе (*Шанин Т. Обычное право в крестьянском сообществе // Куда идёт Россия? Формальные институты и реальные практики. 2002: Международный симпозиум 18-19 января 2002 г. М., 2002. С.267-268*).

Бу өч фактор, бер-берсен тулыландырып, мөхәммәднән чытпә яшәүче, матди яктан хәллә эгъзаларында авылның ижтимагый проблемаларын хәл итүдә кулларыннан килгән кадәр ярдәм күрсәтү теләген уята.

Бу үзенчәлек Габденнасырның олы улы Габделхәй мисалында да ачык күренә. 1864 елда кече энесе Габделкави авыл мулласы итеп раслангач, Габделхәй 1865 елда гыйбадәтханә бинасының мөтәвәллиләрә – 1815 елда Кече Шырдаңда мәчет бинасын төзеткән Казан сәүдәгәрә Й.Апанаевның варислары белән кызыксына башлый (*Каюм Насыйрига язган хатлар // Каюм Насыйри: Әдәби-тарихи һәм документаль-биографик җыентык. Б. 634*). Ул туган авылына чираттагы кайтуында, намаз вакытында, бертуган энесе имамлык иткән мәчет бинасының тузган булуына, аңа капитал ремонт кирәклегенә игътибар итә. Яңа мәчет төзәргә алына, моның өчен кайбер кәгазь эшләрен тәртипкә китерергә кирәк була. Мөселман традициясе буенча, мөтәвәллигә – мәчетне төзеткән кешегә – бинаны ремонтлау һәм реконструкцияләүдә өстенлекле хокук бирелә, ул үлгәннән соң бу хокук аның балаларына күчә. Габделхәй этисенең Казанда яшәүче кече энесе, Ак мәчет мөезине Мөхәммәтгалимнән Йосыф Апанаевның варислары белән мәчет бинасына капитал ремонт ясау мәсьәләсен сөйләшүен сорый, алар баш тарткан очракта, яңа мәчет салырга теләвен дә житкерергә куша. Бу ниятен ул Мәскүдән Казанга күчеп кайткач тормышка ашыра: 1874 елда туган авылында искесе урынына яңа мәчет бинасы салдыра (*ТРДА, 3 ф., 2 тасв., 96 эш, 2 б*).

Авыл балалары, Казан кунагының кайтуын ишетүгә, Габделкави мулланың капка төбенә алдан эзерләгән концерт чыгышлары белән жыела торган була. Балалар көлгән тавышка Насыйри урамга чыга, аларның шатлыклы авазларын тыңлап кинәнә, жырлата, биетә. Ахырдан рәхмәт йөзеннән «концерт майданы»на мул итеп вак тәңкәләр чача, бәләкәй артистлар ярыша-ярыша шул тәңкәләрне жыялар (*Каюм Насыйри турында истәлекләр // Каюм Насыйри. 1825–1945. Тууына 120 ел тулуга багышланган гыйльми сессия материаллары. Б. 137, 138*).

Кыш көне аның кайтуын мәктәп балалары түземсезләнеп көтеп ала. 3-4 малай, Каюм Насыйри кайтканны ишетеп, хәлфәдән рөхсәт сорап, кунак кайткан өйгә килә һәм алдан ук ятлап өйрәнгән бәетләрен, мөнәҗәтләрен, шигырьләрен сөйли, осталыкларын күрсәтә. Шәкертләр сөйләп бетергәч, Насыйри аларның чыгышыннан бик канәгать калып, тырышлыклары өчен 10-15 әр тиен акча өләшә (*Каюм Насыйри турында истәлекләр. Б. 138*).

Әхлакый икътисад һәм дини бердәмлек Насыйриның китапларын шәкертләргә генә түгел, авылдашларына бүләк итеп бирүендә дә ачык күренә (*Каюм Насыйри турында истәлекләр. Б. 138*).

Насыйри авылга кайткан саен мәктәпкә бара торган булган. Мәгърифәтченең мәктәпкә дәреслекләр һәм уку китаплары алып кайтуы, уку-укуту буенча методик ярдәм күрсәтүе дә шик тудырмый (*Каюм Насыйри турында истәлекләр. Б. 138*).

XX гасыр башына Кече Шырданда яшәүче халык саны арта, ир-атлар саны 469 га җитә. Жомга намазларына килгән мөселманнарга мәчеттә урын җитми башлый. Шулай да мулла Габделкави Насыйровның абруе дини активистларга яңа мөхәллә булдыру турында мәсьәлә кузгатырга ирек бирми. Габделкави мулла 1901 елның башында вафат була. Шуннан соң гына авылда дини тормышны оештыруда үзгәрешләр башлана.

Шул ук елның 18 мартында мөхәллә кешеләре мулла итеп Ярулла Хөснетдиновны сайлап куя, ул исә, бу вазифага раслануы турында документларын тиз генә җыя алмый. Күрәсен, рус теленнән имтихан бирә алмаган (1891 елдан мулла булырга теләгән кешегә рус телен белү мәжбүри куела).

Кече Шырдан кешеләре, муллалары булмауга борчылып, 1901 елның 25 мäsндә янә жылыш җыялар һәм Ярулла Хөснетдинов урынына 46 яшьлек авылдашлары Сафиулла Минкинны сайлау турында карар чыгаралар. Ул 17 майда Казанның 4 сыйныфлы шәһәр училищесында рус теленнән сынау узган була (*ТР ДА, 2 ф., 2 тасв., 6442 эш, 1-4 б.*). 3 июньдә С.Минкин Уфада, Мөхкәмәи шәрҗыядә имтиханны уңышлы тапшырып, имам һәм мөгаллим дәрәжәсенә лаек табыла (*Шунда ук, 6, 7 б.*), 3 августта губерна идарәсе тарафыннан Кече Шырдан мулласы итеп раслана (*Шунда ук, 10 б.*).

Авылда мулла булмаган вакытта бер төркем кешеләр яңа мәчет бинасы төзү һәм мөстәкыйль мөхәллә оештыру фикере белән чыгалар. Авыл жирлегендә мәчет төзелгәч кенә яңа мулла сайлап куя кагыйдәсә яши. Яңа мәчет төзү хакимият тарафыннан мөхәллә кешеләренең бу мәсьәләдә җитди нияттә икәнлеген, мәчет һәм руханилар тотарлык матди мөмкинлекләре булуын сөйли торган дәлил сыман кабул ителә.

1890 нчы еллар ахырында Насыйрины җиңелчә генә паралич суга (*Рәхим Г. Каюм Насыйриның тәрҗемәи хәле. Б.52*). Авыруын җиңеп терелгәч, 1899 елның 31 октябрендә ул васыятьнамә яза, анда үзенә 3 мең сум акчасыннан 1 мең сумын Кече Шырданда мәчет төзү өчен васыять итә (*ТӘҺСИнең Язма мирас үзәге, 11 ф., 3 тасв., 17 эш, 1 б.*). Кече Шырданда яңа мәчет төзү үе Бәдыйгъ мөезин белән бергә әлегә васыятьнамәгә кул куйган авылдашы Сәйфетдин Сөбханкулов хәбәрәннән соң туган дигән фаразга да урын бар. Бу нияте турында Каюм Насыйри, 1901 ел башында энесен жирләргә яки аның рухына дога кылу мәҗлесләренә кайткач, үзе дә әйткән булуы ихтимал.

Ничек кенә булмасын, Насыйри авылдашларының башлангычын хуплый һәм яңа мәчет төзү чыгымнарын үз өстенә алырга була. Ул 1901 елның 20 июль көнне Кече Шырданда мөхәлләне икегә аеруга багышланган җыенда катнаша, шунда үзенә иганәчелек итәчәген игълан итә. Җыен карары белән гамәлдәге җәмигъ мәчетенә 241 ир-ат, яңа теркәлчәгенә 72 йортта яшәүче 227 ир-ат бүленә (*ТР ДА, 2 ф., 2 тасв., 6490 эш, 1- 2 б.*). Вафатына бер ел кала Насыйри туганы Бәдыйгъ мөезингә Кече Шырданның яңа икенче мөхәлләсенә мәчет белән мәктәп салдыру нияте барлыгын әйтә, бу җәһәттән туганыннан яңа гыйбадәтханәне салдыру мәшәкәтләрен үз өстенә алуын үтенә (*Рәхим Г. Насыйриның тәрҗемәи хәленә гыйлава // Рухи мирас: эзләнүләр һәм табышлар = Духовное наследие: поиски и открытия. Казан, 2020. Б. 86*).

1901 елның 20 июлендә узган җыенда оештыру мәсьәләләре дә карала. Иң элек авылдашы Гыйбадулла Гобәйдуллин вәкаләтле вәкил итеп сайлана, ул яңа мәчет төзелешенә кагылышлы барлык мәсьәләләргә җаваплылыкны үз өстенә ала. Аерым алганда, Насыйри төзелеш эшләре белән шәхсән үзе җитәкчелек итәргә теләмәсә, ул иганәчедән кирәкле сумманы алып, төзелеш материаллары сатып алырга һәм төзелеш эшләрен башкарырга тиеш була. Килешү буенча мәчетнең планын һәм алгы фасады

турында мәгълүматны губерна идарәсенә иганәче үзе тапшыра. Жыенда булачак мәчетнең майданы да хәл ителә, төзелешкә дигән сумма турыдан-туры шуңа бәйлә була (*ТР ДА, 2 ф., 2 тасв., 6490 эш, 2.- 4 б.*).

Халыкның мәчет төзү кануннарын белмәве сәбәпле, губерна чиновниклары тарафыннан көтмәгәндә берничә мәсьәлә калкып чыга. Жыен карарында яңа мәчетне карап торуның һәм руханиларга дигән чыгымнарның авыл жәмгыяте тарафыннан үз өстенә алынуы теркәлмәгәнлек ачыклана. Мәхкәмәи шәрғия да, үз чиратында, 1901 елның 13 ноябрь карары белән мәчет төзелешенә бөтен кагыйдәләре үтәлергә тиеш дигән таләп куя (*Шунда ук, 26 б.*).

Каюм Насыйри, яңа Кече Шырданга кайтып, 1901 елның 14 декабрдә мәхәллә жыенында катнашырга мәжбүр була, ул тагын бер тапкыр мәчет төзелешенә иганә итәчәген игълан итә, шулай ук халыкка булачак бинаның планын һәм фасадын күрсәтә (*Шунда ук, 13-15 б.*).

Полиция вәкиле 1902 елның 30 мартында булачак мәчет төзеләсе урынны карап чыга. Шунда янгын куркынычсызлыгы буенча жәмәгать бинасы төзеләчәк урыннан 20 сажин радиуста ачыклык булырга тиеш дигән таләпнең үтәлмәве ачыклана.

Бу күрсәтмә үтәлгәннән соң, 1902 елның 26 апрелдә полиция пүнәтәйләр белән якындагы хужалык корылмаларына кадәргә араны үлчәп, төзелешне башларга рөхсәт бирә, әмма губерна идарәсе мәчет төзеләсе урынның планын соратып ала, аннары 1902 елның 10 июлдә чыгарган карар белән канун кушкан араны тәэмин итү өчен бер хужалык корылмасын сүтүне таләп итә. Хакимият таләбе үтәлә, сарай сүтелә, вәкәләтле вәкил Гыйбадулла Гобәйдуллин 1902 елның 27 июлдә төзелеш материаллары сатып алынуын, балта осталарына беркадәр акча бирелүен, әмма төзелеш эшләре башларга рәсми рөхсәт кирәк булуын хәбәр итә. Ниһаять, бөтен таләпләрне (полициянең төзелеш урынын тикшерүе, төзелеш жиренең яңа планын төзү) үтәгәннән соң гына, аның гаризасы 1902 елның 13 ноябрдә канәгатьләнделә (*Шунда ук, 26, 30 б.*).

Яңа мәчеттә беренче дога мәчетне төзүче авылдашлары Каюм Насыйри рухына укыла.

Шулай итеп, авылда туып-үскән Насыйри өчен Кече Шырдан иң элек туган нигез, эти-эни, туганнар, күршеләр, балачак дуслар белән тәңгәлләшә. Туган авылының мохите мәгърифәтче өчен рухи көч туплау урыны булып тора. Гомеренә иң авыр вакытларында К.Насыйри туган нигездә крестьян хезмәтеннән, якыннары белән аралашудан юаныч таба. Кече Шырданга кайтканда ул авылдашлары белән мәжлесләрдә, мәчеттә намаз вакытларында, урамда күрешеп аралаша. Авыл балалары Казан кунагы алдында үзешчән сәнгатьтә сәләтләрен күрсәтеп чыгышлар ясый торган була.

1860 нчы еллардан башлап, Насыйри татарларның этнографиясе һәм фольклоры белән фәнни дәрәжәдә кызыксына башлый, авылдашларына ул тарихи хәтерне һәм халык әдәбиятын саклаучы итеп карый. Аның Кече Шырданда жыеп алган материаллары тел гыйлеме, туган якны өйрәнү, фольклор һәм мөселманнарның дини күзаллауларындагы синкретизмга багышланган текстларының шактый зур өлешен тәшкил итә дисәк, ялгышмабыз.

Габденнасыйрның балалары этиләренә авыл жәмгыятенә хезмәт итү эшен дәвам итәләр, икътисади планда көчсезләнгән Кече Шырдан авыл жәмгыятенә ижтимагый проблемаларын хәл итүдә үзләреннән зур өлеш кертәләр. Гомеренә соңгы елларында Каюм Насыйри, туган авылы турында кайгыртып, жыйган акчасының өчтән бер өлешен яңа мәчет төзүгә бүлеп бирә.

Илдус ЗАҢИДУЛЛИН,
тарих фәннәре докторы.

РАВИЛ ФӘЙЗУЛЛИНГА КИЛГӘН ХАТЛАР

Миргазиян Юныс¹ хатлары

8 апрель, 1975 ел.

Равил әфәнде!

Сиңа үтенеч чыгып кына тора. Гариф (Ахунов. – *ред.*) подстрочник фонды бар, «Тозлы жил»гә подстрочник ясар дигәч, мин аны мондагы бер журналистка биргән идем. Ул аны тәмамлап ята. Нәрсә эшләргә кирәк ул кешене рәнжәтмәс өчен?

Аннан соң ул әсәр тәржемә ителергә тиешле китаплар исемлегенә кердеме икән? Мин, телефоннан шалтыратып, Корнеева дигән ханым белән сөйләшеп караган идем. «Тозлы жил» турында аңа кемдер әйткән.

Вакыт таба алсаң, рәхим итеп, шушы мәсьәләне ачыкларга ярдәм ит әле.

Мәскәүгә килә торгансыңдыр инде. Шалтыраткансың. Ни өчен рәнжүең аңлашыла. Аллаһы Тәгалә шаһит, ул чорда жан кайгысы көчле иде.

Ихтирам белән, Миргазиян.

12 июль, 1975 ел.

Мәскәү.

Равил дус!

Синең иҗат кичәңнең ничек үтүе турында Мөхәммәттан (Мәһдиев. – *ред.*) ишеткәч, бара алмавыма тагын бер мәртәбә үкенеп куйдым. Онытмыйча чакыруың мине бик куандырган иде. Робинзонча яшим бит мин Мәскәүдә. Казаннан үтешли, сине эзләп, Матбугат йортына кергән идем, очратып булмады. Шулай сирәк очрашсак та, мин синең шигырьләреңне чын күңелдән яратып укучы, шигъриятенә инанучылар сафында калачакмын. Бу сүзләреңнең комплимент кына түгел икәнлеген аңларсың дип ышанам. «Казан утлары»ның 3 нче саны мине «Төрле дөфтәрләрдән» белән куандырды. Күзаллау һаман киңәя, фикер йөртү ныгый, тирәнәя һәм конкретлаша. «Гадиләргә гимн»ны язганнан соң, Равил башка шагыйрьләргә охшарга тырыша башлады дип, берәз хафаланган идем. Хәзер ышанам, кемгә охшатып язсаң да, үзенчәлеген югалмаячак, чөнки син эчке үзенчәлекне яулау бәхетенә ирештң. Бер заман үз тәржемәчең дә табылып әле дип ышанам мин. Моңа кадәр уңышлы тәржемәне очратканым юк әле.

Яздым да, әллә ничек уңайсыз булып китте. Әйтерсәң мин синнән нәрсәдер өмет итәм. Мактау сүзенә ышаныч юк хәзер. Гомумән, сүз кисәкләреннән сыйфатка, санга, рәвешкә ышаныч бетте. Язганда, мин жөмлөләрне бары тик исем белән фигыльдән генә төзәргә тырышам. Белмим, бәлки син дә шулай эшли торгансыңдыр. Синең шигырьләреңдә сыйфат бик сирәк очрый. Икейөзле, хаин кисәк ул сыйфат.

Ихтирам белән, Миргазиян Юныс.

¹ Миргазиян Юныс (1927–2014) – язучы-прозаик, публицист. Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты.

12 апрель, 1977 ел.

Равил!

Менә шушы мәкаләне мин «Книга и искусство в СССР» дигән журналга чит телләргә тәржемә итү өчен тапшырдым. Бераз примитив чыкты. Рекламага шулайрак кирәктер дип уйладым мин.

Сиңа жибергән нөсхә Казанда чыга торган газета яисә журнал битендә басылып чыкса, минем честолубием өчен һәм исемем күренү өчен (оныталар бит озак күренми торсаң) бик әйбәт булып иде.

Теге рецензияләргә юри сиңа салмыйм. Мәкалә язар өчен сиңең шигырьләргә кабат укыганда, бик кызык фикерләр килде. «Лит.газета», «Лит. обзор»га сиңең ижади портретыңны бирсәм, каршы килмәссеңме икән? Теләк көчле болай.

Кулыңны кысып, Миргазиян.

15 сентябрь, 1983 ел.

Мәскәү.

Равил дус!

Йөрәк авыруы тагын көчәеп китте. Диңгезгә чыгарга рөхсәт итмиләр. Мәскәүгә кайттым. Перепутье. Ни эшләргә дә белгән юк. Әдәбият икмәген көтеп яшәргә куркам. Мин бит әле хатыным һәм кызым ач булмасын дип, аларның иминлегә турында да кайгыртырга тиеш. Журналистлыкка урнашырга карт та, иманымны сатасым да килми. Кая булса да төнге сторож булып керергә исәп. Аена сиксән сум, ләгънәт!

Менә шушындый кризис вакытында «КУ»ның алтынчы санында басылган шигырьләрең – йөрәккә бал да май. Алар гажәп көчле. Искиткеч тирән һәм сиңең гасырларны жиңәрлек хәлгә житеп житлеккәнлегенә күрсәтәләр. Котлыйм һәм бирешмәвең өчен горурланам. Моннан бер ел элек Казанда чакта мин сиңең турыда күпләрдән сораштырган идем. Кайберәүләр, ни сәбәптер, сиңа ыргытыр өчен куеннарыңда таш саклайлар иде. Белмим, нигәдер.

Икенче куаныч – «Палестина! Палестина!», «Колонизаторлар әлифбасы» минем эссега тоташ, аны дәвам итәләр шикелле. Гомумән, цикл мин язган (дөрөс, әйтергә теләгән фикерләр) белән органик рәвештә аваздаш һәм сиңең шигырьләргә янәшә булудан минем эсәрәм ота, көчәя.

Котлыйм сиңе, Равил, һәм ихлас күнелдән уңышларыңа куанам.

«Юлда уйланулар»ны аңлаучылар күп булып дип өметләнмим. Аның уннан тугыз өлеше – подтекст. Шулай да Нурихан Фәттахан килгән хат мине чын-чыннан куандырды. Бәлки бу татар әдәбияты өчен яңа жанр, яңа ысул сиңа да аңлашылыр әле.

*Сиңа ижәт уңышлары, оптимистик кәеф һәм сәламәтлек теләп,
Миргазиян Юныс.*

1 октябрь, 1984 ел.

Жданов.

Равил дус!

Рәхмәт сиңа онытмыйча жавабыңны жиберүең өчен. «Ил гаме»н мин инде укып та чыктым. Публицистикаң, гажәп, фән һәм телеграф теленнән чүкеп (отчеканен) эшләнгән. Иң көчлесе – Идел, ил, халык турындагы мәкаләләр. Язучылар турындагысын татар әдәбиятының энциклопедиясе итеп кулланырлык (минем исемне өстәгәннән соң). Кай арада өлгерә алгансың?

«Коррида» әйбәт. Дәрес, мин әйтәсе сүзләр дә бар, әмма мин башка ключтә язам: коррида турында уйланулар.

Равил, «Юлда уйланулар» турында матбугатта бер сүз булмады. Син бит ул турыда азып, укучыга аңлата алган булыр идең. Кызганыч, хәзер соңдыр инде.

*Сиңа уңышлар, чыдамлык телим. Ихтирам белән, сагынып,
Миргазиян.*

P.S. Автограф янына чәчәк ясап куюың шундый матур хис уятты.

Әнгам Атнабаев² хаты

29 январь, 1970 ел.

Уфа.

Равил!

Шигырьләр төргәгәңне алдым. Мин аларны иртәгәдән үк газета-журнал редакцияләренә алып чыгармын. Беренче чиратта, «Агыйдел» журналына, әлбәттә, редакторы Әсхәт Мирзахитов белән алдан сөйләшү дә булган иде. «Май, июнь саннарына кертергә тырышырбыз», – дигән иде. Барысы да кермәс, билгеле, чөнки Казаннар да бар бит дөньяда. Алар да жибәрерләр, мөгаен. һәрхәлдә, без үзәбезнең чын татар поэзиясен Урал төбәкләрендә пропагандаларга бурычлыбыз.

Үзеңнең һәм Рафаилнең әйберләрен көтәм. Аннары, «Кызыл таң» өчен бер кечкенә «кәрзинкә» кебек нәрсә сызгалап жибәр, житәкче буларак. Монысы тизрәк булса, хәерле – «Кызыл таң»да февральдә үк бирергә тырышырбыз. Тагын бер үтенеч: һәрбергезнең бәләкәй генә фотосы яки төркемләп төшкән бер фото булса, бик тә шәп булыр иде. Ничьюгында инде Әлмәт шәһәренең берәр күренеше булса да ярый. Газета өчен, жанландырып жибәрү өчен бик кирәк!

*Ярый, дусларга һәм үзеңә, гаиләңә кайнар сәламнар, изге теләкләр белән,
Ә. Атнабай.*

Михаил Малышев³ хаты

4 декабря, 1984 года.

Дорогой Равиль!

Прости, что выполняю своё обещание с таким запозданием: вернувшись из Коктебеля, выяснил, что у меня очаговая пневмония, где достал – сам удивляюсь!

Я посылаю тебе две книги, которые я делал: «Турецкая классическая поэзия» и «Турецкая ашыкская поэзия» (у меня есть еще фольклорная поэзия: «Плач лани», но она выходила давно, и лишнего экземпляра нет). Третью книгу я не делал – «Современная турецкая поэзия», более того, я во многом не согласен с методами отбора и перевода поэтов, да и с самими переводами, не говоря уже о статье, которая поражает полной беспомощностью, ибо наука у нас именно на таком уровне.

Вообще-то, старая турецкая поэзия практически впервые переводится на русский (и европейский тоже) язык. Ранее она существовала только в описаниях ученых и примерах в монографиях и учебниках. Вот я постарался восполнить этот пробел, хотя, как правило, поэзией не занимаюсь. К сожалению, не всё получилось равнозначно, не всё удачно. Самая большая неудача – переводы Юнуса Эмре, первый раз переводил С.Липкин (это лучше, но далеко до того, что в сущности есть в оригинале), второй раз – С.Иванов (ленинградский тюрколог, зав. кафедрой на Восточном факультете Ленинградского университета). Первый переводил по подстрочникам, второй –

² Әнгам Атнабаев (1928–1999) – Башкортстанның халык шагыйре, озақ еллар «Кызыл таң» газетасында әдәби бүлек мәдире булып эшләде.

³ Михаил Малышев (1939) – журналист, озақ еллар «Художественная литература» нәшриятында редактор булып эшләде.

без. Обоим не удалось передать сущность Юнуса Эмре – его просторечный стих, лишённый арабского красноречия и украшательства, его иступленную веру, его фанатизм, не религиозный, просто, а суфийский. Это всё очень трудно передать по-русски – истовость стиха, его деревенскую напевность. И хотя Юнуса принято считать основателем Османской поэзии, диванной поэзии, но он ближе, конечно, к народной ашыкской, крестьянской.

Мне было бы интересно услышать твоё мнение об этих книгах, к великому сожалению, никто на наши книги рецензий не пишет, никто не оценивает, как-то у нас, тюркологов, не принято хвалить или ругать друг-друга, так и молчим.

Кстати, о переводах, я тут с ужасом читал новые переводы от Ганиева и Северцева, которые заменили старые переводы Липкина. Как можно вот так портить поэзию?! Диву даюсь, куда смотрят и критики, и поэты, и татары, которые должны быть заинтересованы в том, чтобы Мусу Джалиля переводили только очень хорошо – он этого, право, заслужил.

Ну, ладно, тут я вмешиваюсь не в своё дело.

С грустью вспоминаю, как хорошо было в Коктебеле, и как плохо сейчас. Чувствую себя поганом. После антибиотиков – слабость и... нежелание работать, впрочем, это общее явление.

Желаю Вам всех благ.

*С искренним приветом,
Мих. Мальшев.*

Валдис Берзиньш⁴ хаты

*31 май 1982 ел.
Рига.*

Уважаемый Равиль Абдрахманович!

Султан Шамсетдинов Вам, наверное, уже передавал: секция поэзии нашего Союза писателей приглашает Вас на Дни поэзии Яна Райниса; состоятся они около 10 сентября. Официальное приглашение (телеграмма) придёт позже, так как устройством Дней занимается Бюро пропаганды. Из других республик приглашаем ещё: Я.Каплинкого, С.Геду, О.Чухонцева, Мурата Ауэзова. Нам хотелось бы очень, чтобы Вы, во-первых, нашли время приехать, во-вторых, чтобы Ваше участие в Днях послужило началом нашему более близкому знакомству с татарской современной поэзией; вообще – с духовной жизнью татарской нации.

Конечно, целесообразно заранее подготовить пару публикаций Ваших стихов и стихов Ваших коллег – чтобы выступающий у памятника Райниса татарский поэт не остался «кем его там», а был уже «латышским», по-латышски прочитанным автором.

Кстати, у нас в Риге ведь живёт немало татар, надо им тоже дать знать о приезде родного поэта. Пришлите русские поэтические переводы. На латышский будем переводить с оригинала, но, по первой неопытности, надо бы также подстрочник, по возможности – буквальный; строк 300-400 татарского текста, и русского подстрочного перевода, и несколько стихотворений на русском стихотворном переводе – что вы сами считаете наиболее удачно переведённым...

В ходе Дней поэзии будем проводить «симпозиум» на тему: «Типологически общее и национально-особенное в лирике народов СССР в 1960-80е гг.», то есть разговор о национальном поэтическом процессе в региональном (Прибалтика, Волга-Урал, Кавказ...) и обще-СССРовском контексте. Мне поручен некоторый предварительный «доклад»; потом со своими концепциями «общего» и «различающегося» выступают гости, потом – общая дискуссия.

⁴ Валдис Берзиньш (1935) – латыш язучысы, филология фәннәре докторы.

Латышский читатель татарской литературой, татарской культурой не избалован. Что мы знаем о татарских поэтах? Мои и моих коллег представления о них очень абстрактны. Слышали о великой двойке: Тукай и Дәрдемнәд; об авангарде Такташа и его современников. И, конечно, знаем М.Джалиля. В марте в нашей литературной газете была опубликована статья чувашского критика Атнера Хузангая, где рассказывается о повороте Волжской поэзии 70-х гг. к «корням». Атнер называет ряд имен: Р.Гатауллин, Р.Харис, Г.Рахим, Зульфат, М.Аглямов. Будем рады познакомиться с их поэзией – то есть получить татарские тексты и русские подстрочники.

В Баку, а потом в Казани говорили с Ринатом Мухаммадиевым об интересной затее: на следующие дни Райниса в 1983 году устроить в Риге вечер татарской поэзии на татарском, латышском, русском языках... Ведь собирает же татарский театр, татарский ансамбль у нас полный зал – чем хуже современная поэзия?

Жду вестей!

С уважением, Валдис Берзиньш.

Газиз Кашапов⁵ хаты

27 ноябрь, 1987 ел.

Чаллы.

Хөрмәтле Равил кордаш!

Исән-сау гына, ижат дәрҗәсына чумып яшисендер дип уйлыйм.

Без үзбезнең оешма эшен җанландырмакчы булабыз. Шул ният белән әдәби ижат кичәләре циклын башлап жибәрәбез. Декабрь аенда Туфан Миңнуллин белән Рафаэль Сафин, январьда Аяз Гыйләҗев, ә менә февральдә «Әдәбиятлар дуслыгы кичәсе» уздырмакчыбыз. Аңа без чувашлардан Юрий Семендер белән Порфирий Афанасьевны, алар белән бергә сине һәм Ренат Харисны чакырырга кирәк дигән фикергә килдек. Син шуңа ничегрәк карыйсың? Әйе, аны без әлегә 27 февральгә билгеләргә чамалыйбыз.

Син үзең дә Әлмәт оешмасын иң авыр чакларда житәкләгән һәм оешманың абруен күтәрү кебек кыенлыкларны кичкәнгә күрә, безнең теләккә каршы килмәсәң дип ышанабыз.

Жавап көтәбез.

Хөрмәт белән,

Чаллы Язучылар оешмасының җаваплы секретаре

Газиз Кашапов.

Әхмәт Рәшит⁶ хатлары

6 май, 1987 ел.

Казан.

Сәлам, дускаем!

Син анда (Кырымда. – *ред.*) буласың икән әле. Мин сине менә-менә кайтасың дип уйлаган идем – ике сәгәт озынайтканны онытканмын.

Казан хәлләре кызыксындыра торгандыр инде сине. Шуңа күрә кайбер нәрсәләргә хәбәр итәргә җыенам. Ел йомгалары, бик зурдан кубып башласалар да, әллә ни ис китәрлек булмады. Докладлар туды-суды гына чыкты. Кайберләрен хәтта трибунадан куып төшергәндәй төшерделәр – сөйләтеп бетермәделәр. Проза һәм драматургия (М.Галиев һәм Р.Батулла) буенча гына ярышы иде. Рәдиф сине мактады, үз якташларына да реверанслар ясады. Кыскасы, «син дә бик матур, Уфа да матур» – нәкъ мәгълүм җырдагыча. Сине лидер итеп тануы ни дәрәҗәдә чын күңелдән булгандыр. Һәрхәлдә, үзенчә политика кора

⁵ Газиз Кашапов-Үзиле (1942–1991) – язучы.

⁶ Әхмәт Рәшит (1936–2020) – шагыйрь, журналист, публицист. Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре, атказанган сәнгать эшлеклесе. Үткән гасырның 70-80 нче елларында Татарстан Язучылар берлеге аппаратында эшләде.

торгандыр дип уйлап куйдым. Сүзен сөйләтеп бетермәделәр – берничә тапкыр бүлгәч, сызгырып ук диярлек куып төшерделәр. Халык усалланды хәзер. Жыелышка Беляй (Беляев – *ред.*) Казан райкомнарының идеология секретарьларын, башкарма комитет председателъләрән, ижат союзлары житәкчеләрән дә чакырткан. Алар ни акыл жыйгандыр, аннан язучыларга нинди файда булгандыр – мөгаен, беркем дә жавап бирә алмас. Азмыш-күпме колакны торгызган нәрсәләр – Гаяз Исахий ижатын кайтарырга чакыру (М.Галиев, Ф.Мусин) һәм «Идегәй» дастаны мәсьәләсе (Р.Ягъфәров) булды. Алары да, минемчә, югары даирәләр инициативасы булса кирәк. Сөйләшү шактый тонык үтте, бәхәсләр булмады. Мәскәүдәге демократик рух әле килеп житмәгән булса кирәк.

Шигырь бәйрәменә халык шактый жыелган иде. Быел татарча барды. И.Юзеев алып барды. Сөйләүчеләр күп иде, чын шигырь 4-5 тән артмады.

Тукай премиясе – М.Зарипов белән Т.Хажияхмәтовка. Халык шактый аптырашта – нигә Мәһдигә түгел. Мөхәммәт үзе дә авыр кичерә булса кирәк, ләкин сиздермәскә тырыша.

Союзда сүз күп – эш юк. Драматурглар семинары уздырырга жыеналар. Алар өчен поэзия һәм проза чүп кенә бит. Өллә мин бернәрсә дә аңламыйм инде. Нәрхәлдә элек эш гөрләп бара, кешеләр киң күңелле һәм ачык йөзле иде. Коллектив шактый тату иде. Хәзер һәркем үз эшенә бикләнгән, һәркайсы сүгенә, теләсә кем өмәр бирә, тавыш, гауга – эш кенә алга бармый.

«Пицунда – полулюкс» дип, Ләбибнең исенә төшердем. Язам диде. Өле кичә генә путёвкалар бүлеп утырдык Литфонд идарәсе утырышында. Анда да сүз булды.

Н.Хисамов мәсьәләсе. Өлегә 22 май дип торабыз. Үзе нишләптер бик акрын кыймылдый. Белмим, халыкны жыеп булырмы? Сезон беткәнчә көтмәделәр бит – әллә нинди рус хатыннарына ялынасы булмый иде. Клуб мәсьәләсендә әйтүем.

Үземнең әллә ни шатлыкларым юк. Р.Харис яңа поэмамы: «Чёткий политик позицияң юк», – дип борды. Димәк, бер юл ябык.

Фәрваз (Миннуллин. – *ред.*) сәяхәт китабын борды. Югыйсә М.Мәһдиевнең рецензиясе дә шәп иде. Анда нәрсәдер Гарәф мине өнәми башлаган. Янәсе, мин юбилей китабымны пландагыдан күпкә калыңрак чыгарганмын, аларның гонорарын күп каерганмын. Бердәнбер юаныч: Фәрваз шигырь китабы әзерләп бир диде. Башка чарам юк инде. Ләкин мин, үзең беләсең, карт чыпчык – кайбер нәрсәләргә ул кадәр ис китми. Рәтләнәр әле – дөнья болай гына тормас.

Халык ябырылып Мәскәү журналларында чыккан яңа әйберләргә укый. Мин дә «Дружба народов»тан Ан. Рыбаковның «Дети Арбата»сын укып ятам. Тагын корыч бабайны кабереннән казып чыгарганнар, тагын типкәлиләр.

Еш кына көннәрем күңелсез, мәгънәсез үтә. Нәрсәдер кыймылдаган булам. Сөйләшер, сер уртаклашыр кеше юк. Ичмасам элегрәк синең белән сөйләшеп бушана идем, ниндидер контакт бар иде. Ә хәзер... тирә-ягың тулы халык, ә үзең... ялгыз. Безнең гасырның иң куркыныч авыруы – ялгызлык. Кычкырасың, чүлдәмәни – сине беркем ишетми. Бердәнбер юаныч – эш, уйлар, планнар. Шулай гомер дә үтәп китәр инде.

Ә дингезне әле мин август аенда гына күрәчәкмен. Минем рухны дингез генә төзәтә ала. Йә, күп яздым бугай. Житәр.

Бөек эшләр өчен көч жыеп, дөнъяның артына тибәрлек булып кайт.

Әхмәт.

21 октябрь, 1987 ел.

Казан.

Сәлам Казаннан!

Исәнме, Равил дустым!

Күп сәламнәр сиңа, сагынычлы сәламнәр. Озын юлга чыгар алдынан менә сиңа хат язарга утырдым – мондагы кайбер хәбәрләргә беләп торсын дидем.

Хәер, бөтенесе хакында жас-тәртибе белән.

9.Х. Н.Хисамов кичәсе мин көткәннән дә әйбәтрәк булды. Зал тулы диярлек иде. Галим-голамә халкы шактый килгән, әмма язучылар берән-сәрән генә иде. Президиумда юбиляр белән рәттән Т.Миңнуллин, Г.Ахунов, Ф.Галимуллин (докладчы), Р.Гатауллин, КИЯЛИдан Х.Мәхмүтов утырды. Доклад шәп иде, чыгыш ясаучылар (КДУ – Ш.Садретдинов, ИЯЛИ – Х.Мәхмүтов, КДПИ – Ә.Мәхмүдов, тагын 1-2 кеше) бик зурладылар. Концертында Х.Бигичев, Г.Казанцева, Ш.Монасыйпов, М.Якупов, М.Имашев жырлады, А.Арслан, Х.Жәләлов һәм үзе шигырьләр укыдылар. Р.Гатауллин алып барды. Телеграмма һәм котлау хатларын мин игълан иттем. Синең телеграмма беренчеләрдән булып укылды.

Халык канәгать, үзе шат – тагын ни кирәк. Озаккарак кына сузылды.

13.Х (бугай). Идарә утырышы. Вак кына бер мәсьәлә өчен (Культура фонды конференциясенә делегатлар сайлау) килә алган бар язучыларны жыйганнар иде. Егерме минутлап утырдылар да кайтып киттеләр. «Ике утырыш арасында» дигән бүлектә миннән Казакъстан хәбәрләрен сөйләттеләр. Күрәсен, бик ошап киткәндер, матбугатта язып чыгарга киңәш иттеләр (Ә.Еники һ. б.). Мин, әлбәттә, «Тат. яшьләре» б-н сөйләшеп, зур гына материал (7 бит) әзерләдем – алдагы шимбәдә чыгарга тиеш. Радио буенча чыгыш та бу шимбәдә. «К.У.»на информация тапшырылды.

Идарә утырышында план тикшерелергә тиеш иде – әзер түгел, Ф.Миңнуллин авырган диделәр.

Ел йомгаклары өчен докладчылар билгеләделәр. Поэзия буенча – Х.Әюпов. Проза – Ә.Гаффар, драматургия – Р.Хәмид, очерк – Ф.Бәйрәмова һ. б.

Утырышның калган өлешенә безне калдырмадылар. Р.Хәмид пред. урынбасарлыгыннан китте, аның урынына Гөргөри (Гәрәй Рәхим. – *ред.*) кереп утырды. Ак йорт түтәе яңа урынбасарны күкләргә чөеп мактады дип сөйләделәр. Идарәгә «коопировать» итү шундый ябык шартларда узды.

20.Х. Партжыелыш. Отчёт һәм бюро составын тулыландыру. Р.Мостафин кызыклы гына доклад сөйләде. Тәнкыйтькә кагылган өлеше Мансурның мәгълүм мәкаләсенә сылкау иде. Менә бит ул – бер или башласалар... Сөйләшү ике юнәлештә генә барды. М.Вәлиев мәкаләсенә каршы (К.Сибгатуллин, Р.Гатауллин, Ә.Гаффар һ.б.) Мансурның ижат отчёты ноябрь аенда жыелышка куелачак икән. Югыйсә йодрык йомарлаучылар байтак иде – Туфан бик иркәнәргә ирек бирмәде. Сүз уңаеннан әйтим, сиңа сөйләгән «Шигырь һәм тәнкыйть» дигән мәкаләмне, ниһаять, эшләп бетереп, 16.Х-дә шагыйрьләр секциясендә сөйләдем, доклад итеп «Казан утлары»на «шигырь турында сөйләшү»гә бирәм.

Икенче тема – Г.Исхакый мәсьәләсе булды. С.Баттал, И.Нуруллин, Б.Гыйззәт, Ә.Еники, Д.Вәлиев һ.б.

Диас приятно удивил. Чыгышы өч моментка игътибарны юнәлтте. 1) Г.Исхакыйны яклады. 2) Мин ял иткән ярымутрауга омтылчы кардәш халыкларны яклап сүз әйтте, каты итеп, усал итеп әйтте. 3) Союзның ниндидер рәсми кәгазенә аны «русский драматург» дип куйганнар икән – шуңа рәнжүен белдерде. Жыелыш истә калырлык булды. Сайлау өлешендә сине бертавыштан бюро члены итеп сайладылар.

Протокол теле белән сөйләгәндә, яңалыклары да, искелекләре дә менә шулар.

Көн саен диярлек радиога буламын. Сиңа сәламнәр юллылар. Әле кичә Рөстәм белән сөйләшкән идем. Этиң белән әниңнең алтын туйлары буласы икән. Октябрь бәйрәме көннәрендә уздырырга уйлыйбыз, Равил абый кайтып житә микән ди.

Мин сәяхәткә 1еннән китәм, 13ендә кайтам. 29 октябрдә Мәскәүгә барып житәргә, 30ында инструктаж. Кыскасы, ноябрь урталарында гына күрешәбез дигән сүз.

Әйтер сүзләр күп инде ул, тик бөтенесен кәгазь битенә ышанып кына булмый.

Йә, ярар, очрашканчыга кадәр.

*Кулыңны кысып, сагынып,
Әхмәт дустиң.*

Азат Зыятдинов⁷ хатлары

31 октябрь, 1984 ел.

Түбән Кама.

Равил дус!

Тормыш әйбәт, күнелдә Сиңа карата булган хисләр дә матур, шуңа үзеңә бер хат кисәгә дә озатырга булдым.

Безнең Рахмайга да 50 тулды бит. Рәхмәт Сибгат агага, матур итеп язып чыга алды. Чыннан да, аның халык өчен тырышлыгы зур. Шул эшләре өчен рәхмәт йөзеннән ноябрь ахырында (ачыкларбыз) «Җидегән чишмә»дә аның ижат кичәсен үткәргәжә жыенабыз. Бәлки Язучылар союзыннан рәсми рәвештә берәрсә килер, ул кадәресен белмим, анысы безнең сорау буенча эшләнми. Миңа калса, бу кичәдә син дә катнашсан, күңелле булып иде. Ул үзе дә сине бик хөрмәт итә. Уйлап кара әле, бәлки мөмкинлек табарсың? Нәхәлдә аңа карата булган сиңең берничә жылы сүзең ул кичәдә яңгырарга тиеш дип табам.

Шунысын да әйтим әле: «Җидегән чишмә»нең октябрь 1984 – апрель 1986 ел кичәләрен «Тукайның 100 еллыгын каршылап» дигән исем астында үткәрәчәкбез. Максат Тукаебызны пропагандалау, аның бөеклеген халыкка күрсәтү, кунаклар аша башка республикаларда да пропагандалау. Бу күп мөмкинлекләргә ия булган тема һәм халыклар дуслыгы аша шуны эшләү – бик отышлы форма. Менә шушы юнәлештә син нинди киңәш бирә алып идең, булышлык күрсәтә алып идең? Чит жирләрдән кемне китереп була? Михаил Львовны китереп булмасмы? Адресы ничек?

Нәхәлдә зуррак шәхесләр, безнең халыкка игелек күрсәтердәй матур күңелле, Тукайның бөеклеген ачардай кешеләр кирәк. Уйлап кара әле, без аңа тиешле хөрмәтне күрсәтә алып идек. Шәһәр һәм берләшмә житәкчеләре дә шул фикердә.

Бәхетле тормыш теләп, ихтирам белән, Азат Зыятдинов.

22 декабрь 1984 ел.

Хөрмәтле Равил дус!

Бик теләп, үзеңә хат язам, тагы да яратып калдым, уйлар тәңгәл килә кебек. Рәхмәт килүеңә, үз эшләреңне жиренә житкереп, матур итеп башкаруыңа. Бергә үткәргән минутлар үтеп баручы 1984 елның кадрлар хатирәләре булып калсыннар. Егетләргә китапларны тапшырдым, алар сиңа рәхмәтле. Гомумән, Түбән Кама сине үз итә, безгә ышана аласың. Бик күп бездә сиңа ихтирам саклаучылар. Матур яшик.

Шундый шат чырай белән каршы алабыз без Яңа 1985 елны да, чөнки ул да безнең бергә кылган шаулы гомернең беренче елы бит. Бәхетле белән тусын! Сиңа да ул сәламәтлек, ижат шатлыклары, очрашу сөенечләре алып килсен! Сиңең күңеленнән чыккан жылылык нурлары күпләр күңелендә үсеш табып, иясенә яңа илһам чыганагы бирерлек куәт булып әйләнеп кайтсыннар. Сиңең күңелендә яхшылык, ә яхшылык жирдә яхшылык кына тудырырга тиеш. Бәхетле бул. Шул ук изге теләкләр гаиләңә, туганнарыңа, дусларыңа.

Вәгъдә иткән фотоны жибәрәм. Ул – сиңең Түбән Камада, Чаллыда шаулап үткән кичәләреңнең бер истәлегә. Безнең дә беренче очрашу истәлегә.

Әле Рахмай кичәсенең фотолары эзер түгел, эшләнгәч жибәрермен.

Равил дус, мин Нәкый абыйга, Әмирхан абыйга хатлар жибәрдем, Урманче агага да. Жае чыкса, син дә кирәклеген аңлатырсың. Сөйләшкәннәр буенча берәр ачыклык булса – хәбәр салырсың!

Хуш, бәхетле бул!

Үзеңне сагынып, хат көтеп калучы:

Азат Зыятдинов.

⁷ Азат Зыятдинов (1939–2017) – техник фәннәр докторы, профессор. Түбән Камада «Җидегән чишмә» милли-ижтимагый оешмасы житәкчеләренең берсе.

P.S. Балтач якларында булырга туры килсә, Карадуган урта мәктәбе директоры булып эшләүче минем Бакый абыйны да күр, мәктәбәндә очрашу үткәр. Без аның белән бер фикердә... (авыл бик матур урында урнашкан).

Нурихан Фәттаһ⁸ хатлары

2 май, 1972 ел.

Казан.

Равил дус!

Күп итеп сәлам сиңа Казаннан. Мин сиңең китабыңны алдым. Апрельдә Ялтада ялда булдым, Казанга 30ы гына кайттым. Шуңа күрә менә хатны да сиңа соңлап язам. Зур рәхмәт сиңа, дустым. Мин сиңең шигырьләреңне калдырмый укып барам. Жыентыгыңа басылмаганнары да кергәндер әле дип уйлыйм һәм тәмләп-тәмләп кенә укып чыгармын әле барысын да дип өметләнәм.

Май бәйрәме, яз бәйрәме котлы булсын. Үзәң, шулай ук хәләл жефетәң, Алмазга миннән янә күп сәлам. Шулай ук андагы, Әлмәттәге каләмдәшләрگә дә сәлам...

Нурихан абый дип белерсең.

5 июнь, 1972 ел.

Казан.

Равил дус!

Сәлам сиңа Казан дигән илләрдән. Мин сиңең китабыңны күптән үк укып чыккан идем инде. Укып чыккач та, хат язармын сиңа дип уйлаган идем. Ләкин безнең наданлык шулкадәр көчле, без хәзер хат язуды да онытып барабыз.

Кичә «С. Татарстан»да сиңең яңа шигырьләреңне укыгач, менә бүген, ниһаять, вакыт таптым.

Баштарак фикерләрем күп кебек иде, хәзер менә берәз тоныкланды тәэсирләр. Шулай да кирәген генә жыеп әйтә алам. Миңа сиңең шигырьләреңдә фикер, фәлсәфәң ошый. Син моңсыз бала түгел. Син – моңлы бала. Борчыла торган бала. Дөньяны чынында менә шундый борчыла, омтыла торган кешеләр этәрәп баралар. Бу инде мәгълүм нәрсә. Жанлы, фикерле, философ шагыйрь укучы күңелен тәрбияләүдә бик зур эш эшли ала. Моңысы да мәгълүм нәрсә. Гәзит теле белән әйткәндә, бу гражданлык дип атала. Син – татарның бер патриоты, гражданины, бу инде күпләргә мәгълүм нәрсә. Мин сиңең шигырьләреңне калдырмый укып барам. «Яр буенда» дигән шигыреңне әллә укымаганмын элек, әллә укып та оныткан булганмын. Миңа бик нык тәэсир итте әле ул.

Дәрдемәнднең «Кораб»ын хәтерләтте. Яңадан-яңадан укып карадым. Чыннан да, тирән мәгънәле. Әдәби эшләнелешә дә шәп. Кайбер шигырьләрең шушы «Яр буенда» кебек жырлап тора. «Жырлап» дигәнне син «такмак сыман» дип аңламассың дип уйлыйм. Мин ритм, рифма турында сүз кузгаткач, кайберәүләр мине шул такмаклыкка өнди диебрәк гаеплиләр (дип әйтимме). Юк, мин такмак белән жырны гына аерам.

Мин төрле ритмлы шигырьләргә кабул итә алам. Ләкин мине беркайчан да килделектә шигырьләргә, билгеле бер калыпка салынмаган шигырьләргә генә «кабул итә» алмыйм. Ярар, «мин»не калдырып торыйк. «Син»гә килгәндә шул: сиңең әле шигырь формаң чарланып, «формалашып» житмәгән дигән тәэсир кала, дустым Мокамай. Сиңа телнең серенә, желегенә төшәргә кирәк. Сиңа шигырьнең ритмын туктаусыз жайларга, шомартырга, камилләштерергә кирәк. Юкса әйбәт кенә агып барган бер жирдә көтелмәгән берәр нәрсәгә барасың да төртеләсәң яисә берәр нәрсәгә аңламый

⁸ Нурихан Фәттаһ (1928–2004) – Татарстанның халык язучысы.

азапланасың. Мәсәлән, «Ә син исә мине жыйсаң, тезәнлекләп жыймассың, яме!» дигәндә, «тезәнлекләп» сүзен аңламый азапланам. «Аңламыйм» дип әйтәсе дә килми күңелдән, шуңа да аңламыйм. Өгәр мондый диалекталь сүз контексттан аңлашылса, аның бер зыяны да юк, билгеле. Мин үзем дә андый ят сүзләрне куллангалыйм. Ләкин шигырь проза түгел. Шигырь бик нык сайланган сүзләрдән коела. «Ә син исә» дигәндә йә «ә», йә «исә» артык. «Исә» «ә» мәгънәсен бирә. «Ә» «исә»дән башка да тиешле мәгънәне әйтә ала.

Менә шундый «төртелүләр» күп очрый китапта. Өгәр син шуларны жиңә алсаң, шигырьләреңне тулысынча татар теленә эчке законнарына буйсындыра алсаң, минемчә, син тагын да югары күтәрелә алып идең. Өгәр менә кытыршылыкларыңны «руслашуны» (русча уйлап язуыңны) жиңә алмасаң, гомергә Әнвәр Давыдов булып калу куркынычы бар. Бит Ә.Давыдовның да фикерләре шәп иде, философ иде, ләкин ул беркайчан да диарлек татарча яза белмәде.

Тагын шуны әйтәм: миңа синәң «тарихи лирикаң» бик ошый. Мин үзем тарихчы буларак белгеч түгел. Тарих белән кызыксынган кешенәң тамырлары тирән була. Аны бернинди жил-давыл да як-якка авыштыра алмый.

Ярый, Равил дус. Мисаллар азрак булды. Шулай да минем әйтәсе килгән фикерне аңларсың дип уйлыйм.

Сәлам белән, Нурихан агаң.

1988 ел.

Равил Фәйзуллин энекәшем!

Бик ашыгыч рәвештә мин сиңа шушы куяңны⁹ хәбәрчә итеп жибәрәм. Син Фәйзуллиннар династиясендә атаклы Равил, куяңнан хәбәр алгач, тиз-тиз арада «Татарстан» ресторанына кил. Анда узара гына койрык, ягъни данлау, мактау, тост өләшү булчак. Хәер, куяң сүзенә бик ышанма, ул үзе койрыксыз калган. 24 октябрьгә кичкә 6 га килеп житсәң ярый. Үзең беләсәң, хәзер беркемнең дә озын койрыклы буласы килми, данлау, мактау, тост булса, шул житкән. Үзең белән койрыгың – сөекле хатыныңны алып кил. Ике урын сезнеке.

Сәлам илә Фәттах бабаң.

Василий Игнатьев хаты

7 декабрь, 1980 ел.

Түбән Кама.

Равил туган, хәерле көн!

Равил!

Зур бүләгеңне – «Короткие стихи»ны алдым. Зур рәхмәт!

17 ноябрь көнне Казанда булып киттем, Әхмәткә шалтыратып, сиңа котлау сүзләре (китабың чыгуы хөрмәтенә) тапшыруын үтенеп сораган идем, үтәгәндер дип беләм. Самолёттан төшүемә киосктан синәң китапны сорадым, 2 бар иде, алдым һәм үзем белән Мәскәүгә алып бардым. Анда бүлмәдәшләр белән дикъкатъ белән укып утырдык. Ул китабыңны жиңелчә генә укып булмый, аның һәр сүзен, жөмләсен һәм тыныш билгеләрен искә алырга кирәк. «Короткие стихи»ның татарчасы бармы соң? Өгәр дә булса, нигә аның башта татарчасы эләкмәде – тәржемәсе генә? Мин аны күрә алмадыммы икән, әллә бу – безнең татарларның көнчелек билгесе, үзезездә бастырмадылармы, шуны һич тә аңлый алмыйм!

«Короткие стихи» – синәң зур жиңү! Татар әдәбиятында зур мирас һәм яңалык – бик тә инде әйбәт булган, сиңа яңа уңышларга ирешергә ярдәм итсен!

⁹ Чакыру открыткасында озын койрыклы Куяң сурәте төшерелгән иде. Сүз уйнату – шуңа ишарә. (Р.Ф.)

Безнең дә яңалыклар бар. 3 декабрьдә Мәскәүдә АПН СССРның Президиумында «Училищеда әхлак тәрбияләү» докладын тыңладылар. Бу инде өченче мәртәбә: беренчесе Галимнәр Советында – Казанда (Мәхмүтов институтында), икенче мәртәбә – 27 апрельдә АПН СССРның педагогика һәм психология бюросында, өченчесе Президиумда зур бәя бирделәр.

Президент В.Н. Столетов «уникальный опыт бу» дип йомгаклады. Менә шул, без дә тик ятмыйбыз! Әмма эш жиңел түгел, төрле балалар бар, кайвакыт эштән 10-12 сәгать эшләп, исерек кебек чайкалып кайтырга туры килә! Мораль яктан тәм табып, үзбездә тынычландырабыз!

Ярый, якын итеп кенә уртаклашам моң-зарларны. Бар эштә дә тәм табып эшләргә кирәк, шулай бит? Бу шигырьләренә язучы да жиңелгә килмидер.

Равил!

Йә күрешәбез, йә юк, Синең семьяны, үзеңне киләчәк Яңа ел белән котлыйм, саулык-тазалык, уңышлар, бәхетләр алып килсен Яңа ел! Яңа эшләр белән куандырып, үзбездә, халкыбызны, тормышны!

Ярый, хуш, сау бул!

Сине хөрмәт итүче һәм ижатыңа, үзеңә мөһаббәткә кергән керәшен егетте Василий дип белерсез!

Дусларга сәлам!

Р.С. Равил, уңышларың әйбәт, башың үз урынында була күрсен! Дус итеп кенә әйтәм, «Азат хатын»да С.Сәйдәшев турында укыгач, шундый фикерләр килде, ачуланма.

ЯКТАШЛАРЫ ХАТЛАРЫ

Зәйнәп Бәширова¹⁰ хаты

9 сентябрь, 1966 ел.

Казан.

Хөрмәтле Равил иптәш!

Авылдашыгызны искә төшереп жибәргән китабыгыз өчен рәхмәт. Жыентыкны укып чыктым. «Күмәч пешерүчеләр җыры» миңа аеруча ошады. Иҗат эшегездә уңышлар теләп калам.

Ком. сәлам белән,

авылдашыгыз Зәйнәп Бәширова.

Кадыр Сибгатуллин¹¹ хатлары

24 декабрь, 1969 ел.

Равил!

Шигырьләрең басылган газетаның бер данәсен жибәрәм. Күңелдәгечә үк бирелмәсә, гаепләмә. Ялгышлар да киткәндер, анысы – безнең газета өчен гадәти нәрсә.

Ялдан чыгып, бернәрсә эшләргә генә өлгерә алмадым, бер атна авырып яттым. Бүген эштә. Кергәндә, синең дә шигырьләр басылган иде инде. Яңа пакетың да килгән. Соңгы жибәргән шигырьләреңне укып чыктың. Алар миңа элеккеләренә караганда көчлерәк тәэсир итте.

¹⁰ Зәйнәп Бәширова (1903–1984) – татар шагыйрәсе. «Үз вакытында Н.Такташ, Г.Кутуйлар даирәсендә аралашкан шәхес, авылдашым. Студент елларында беренче китабым чыккач, аны Зәйнәп апага бүләк итү нияте белән Жуковский урамында ул яшәгән йортка барган идем. Гажәп хәл (очраклылык димме?), 60 еллап гомер узгач, шул урында – хәзер ул яшәгән йорт нигезендә салынган фатирда яшим... Шуны да өстим: 1922 елда чыга башлаган «Безнең юл» (хәзерге «Казан утлары», 30 елга якын миңа да бу журналда басылып эшләргә туры килде) аның шигыре белән ачылган! Шагыйрәнең тууына 100 ел тулу унаеннан 1998 елда «Авылдаш» дигән мәкалә дә язган идем». (Р. Ф. Сайланма әсәрләр... 5 том, 45-49 бит.)

¹¹ Кадыр Сибгатуллин (1942–1994) – шагыйрь.

Басылгач, газетасын жибәрермен.

Миндә искечә. Үз хәлләрең ярыймы? Алмазга якташ абыеңнан дип сәлам әйт. Миляга бөтен семьядан сәлам.

С/б, Кадыр Сибгатуллин.

12 апрель, 1972 ел.

Равил!

Бүген редакциягә кереп чыккан идем, Синең хатны «очраттым» (өйдә яткач, диплом язам). Шунда ук секретарьга бирдем, бу газета өчен бик күп инде ул.

Сиңа бер йомышым бар. Мин монда, район газетында бер нәмәстә башлап жибәргән идем: үзбезнең район егетләренә багышлап (айга, ике айга бер туры килә инде ул) берәр полоса биреп ташларга. Кыскасы, һәркемгә – бер бит. Шәрәфидән (Равил Шәрәфиев. – *ред.*) башладык. Аның фотосын (берсе – портрет, берсе – рольдә) бирелде. Хәлим (Жәләлов. – *ред.*) мәкалә язды. Хәтерлисезме, бер тапкыр жыелышта фотога төшү хакында сиңең белән сүз булган иде. Бер фотога караганда, һәммәгезгә бер полоса эшләү ансатрак кебек әле ул. Икесе бер нәрсә димим, шул сүздән яңа идея туды дим. Тегесе аның гел көн тәртибендә, бәлки шушы циклыны бетергәндә, бер йомгак рәвешендә эшләнәр (карташып бетмәсәләр, эчтә очкын калса).

Бу әле башлап жибәргән нәрсәнең мәгънәсе болай. Информацион характерда ул, ижатка анализ кебек нәрсә түгел. Менә фотосы, менә туган авылы, укыган мәктәбе, менә китаплары, язган нәрсәләре... һәм менә сезгә яңа шигырьләре. Аңладың? Кайчан оештырып жибәрә аласың? Бер фотон кирәк. Шуннан калганы ничек булса да ярый. Хочешь, 200 юл шигырь һәм 200 юллык информация, хочешь 600 юл мәкалә, 300 – шигырь. В общем, Равил, син үзең турында оештырып, редакциягә минем исемгә жибәр әле моны.

Командировкага мине сиңең яңга жибәрмиләр, үзеңне үзең кайгырт инде. Бер истәлек булыр. Миндә С.Шәкүров, В.Нуруллин инде бар. Бәлки үзең башкача эшләрсен, кара, бер полосалык әйбер жибәр.

Алмазга, Миңлебикәгә сәлам.

Уңышлар теләп, Кадыр.

19 октябрь, 1973 ел.

Равил!

Хатыңны алдым. Китабың өчен рәхмәт. Эшкә чыгу белән үк үзбезнең газетада хәбәр бирермен. Әле бу арада өйдә авырып яттым.

Райпотребсоюзның кирәкле кешеләре белән сөйләштем, килештем. 1974 елга инде заявклар биргән булганнар. Синең китапны тагын 1000 данә сорап, телеграмма жибәрделәр.

Шушы дүшәмбедә Казанга 1-2 көнгә барырга торам, очрашырбыздыр инде. Гаиләңә сәлам.

Уңышлар теләп, Кадыр.

15 сентябрь, 1972 ел.

Равил!

Менә сиңа газеталар белән фотоларыңны жибәрәм. Икесен файдаландык, шигырьләреңне алып калам, кирәгенчә гәжиткә бирә торырбыз. Бер хатың секретарьда юкка чыккан, брат. Икенчесен әнә нишләтеп эштән чыгарганнар. Газета редакциясенә

эләксә, андый хәл була инде ул. Миндә искечә. Мәһдиевның рецензиясе бар минем. Арттырыбрак жибәргән булса кирәк, әмма рәхмәт ана.

Үзең исән-саумы икән? Семьяларда казасыз гынамы? Барысына да сәлам тапшыр. Безнең мөмкинлекне беләсең, гаеп итә күрмә.

С/б. Кадыр.

Гариф Шәйдуллин¹² хатлары

1 апрель, 1968 ел.

Исәнмесез, Равил!

Иң элек Союз правлениесе составына сайлану уңае белән үзегезне тәбрик итәргә рөхсәт итегез. Тапталмаган юл белән кыю рәвештә үсеп килүче яшь иптәшкә олы ышаныч күрсәтеп, өлкән абыллар бик дөрес эшләгәннәр. Бу мине дә, Рауза апаңны да бик шатландырды. Мин радио аша да, матбугат буенча да съездның барышын бик жентекләп күзәтеп бардым.

Анда яшьләр ижатына карата, нигездә, дөрес бая бирелгән кебек тоелды.

Равил! Хәзер Сез инде олы юлга чыктыгыз. Хакмы, түгелме, бер генә бөртек булса да, шушы өлкәдә үзеңнең өлешең барлыгын тою ифрат та сөендерә. Дөрес, Сезне мин генә укуытмаган һәм барлык укуытучылар да укучысының күңелендә тирән эз дә калдыра алмыйлар. Алай да уңышлы чыкканнарына барыбыз да минем укучымы ул дип әйтергә ашыгабыз шул инде. Шулай, без хәзер үзегезнең һәртөрле йомшак якларыбыз, житди кимчелекләребез белән күрү ягына карыйбыз инде. Ә Сезгә олы юлда олы максатлар белән, тау чишмәсәдәй ургылып торган ижат уңышлары белән яшәвегезне телибез.

Равил!

Безнең монда телгә алып әйтердәй тормыш үзгәрешләре юк хәзергә. Барсы да «расписание» буенча бара.

Миляга, әбигә, эти-әниләргә һәм балаларга безнең күп сәламәбезне житкерүегезне сорыйм.

Правление члены да булгач, бәлки өстәмә эшләр дә өстәлгәндер инде. Вакыт таба алсагыз, бер хат язып салыгыз.

Гариф абыең.

10 сентябрь, 1968 ел.

Юлсубинодан сәлам!

Исәнмесез, Равил!

Миңа 6/IX көнне, район больницасыннан кайтуга, Сезнең хатыгызны китереп бирделәр һәм шул көнне үк «Казан утлары»ның 8 нче саны килде. Мин боларның һәр икесен дә йотылып укыдым. Минем саулыкка туймавым турында Сез элек тә белә идегез инде, менә тагын августның икенче һәм сентябренң беренче яртысында эштән тайпылыбрак торырга туры килде. Эчтәге бозык «детальләр»не ямап-ямап маташкан булу инде, озакка чыдармы-юкмы.

Рауза апаң әйбәт йөри әле, балалар да. Олы кызыбыз Илсәяр октябрь аенда Казанда медицина мәктәбен тәмамлап чыга инде, шуннан соң берәр балалар учреждениесендә сестра булып эшләрдер инде. Икенче кызыбыз Илһамия бик теләп, авыл врачы булам дип, мединститутка сынаулар биргән иде. Бер «баллы» житмәде дә конкурс дигән «сират күперен»нән үтмәде. Хәзергә өйдә әле. Барыбер шунда керәм ди. Өченче кызыбыз Индира VII класста укый, ә иң кечкенәбез Ниязның хәзергә төп шөгылә – уен. Менә безнең семья хәле турында шул. Мәктәптә әллә ни үзгәрешләр юк. Камил

¹² Гариф Шәйдуллин – педагог, РСФСРның атказанган укуытучысы. Озак еллар Балык Бистәсе районының Юлсубино (Балтач) мәктәбенң директоры булып эшләде.

математика укыта, быел Ибраһим абыең (Сафин) укыта башлады. (Ул 1-2 ел үпкә белән авырып, бу эштән азат илегән иде, хәзер төзәлде). Мәктәптә югары белемле кешеләр саны 8гә тулды. Юлсубино авылы буенча тагын әллә ни яңалыklar яза алмыйм. Дәү әни, Хәким абыйныкылар бар да исән-саулар. Үзөбез турында житәр.

Равил!

Сезнең Әлмәткә күчүегезне бик хуплыйбыз һәм анда барып, яхшы гына урнашуыгызга Рауза апаң белән икебез дә бик шатланыштык. Казан качмас, ул ханнар заманыннан калган шәһәр инде. Яшьлекнең яшъ бакчада чәчәк атуы күңеллерәк. Үзегез әйткәндәй эшегез «жаваплы, кыен һәм кызыклы». Бер үк вакытта мин үземчә моны Сезгә карата чираттагы бер сынау дип тә аңлыйм. Күрсәтегез, янәсе, Сез тагын нәрсәгә сәләтле. Зыян юк. Үзегез әйтмешли:

*«...Ирлекне расларга
Эш белән! Эш белән!»*

Чакыруыгызга, ихтирамыгызга Зур рәхмәт!

Белмәссең, саулык булганда һәм жан тыныч булса, Әлмәт «жәһәннәм чите түгел» бит. Бигрәк тә ул якларда таныш-белешләр дә ишә. Әле хәзер генә Азнакайга таныш врачларыбыз Ибраһим Вәлиевләр (Күгәрчен) күчеп киттеләр. Әлмәтнең зав.гороносы Зөфәр иптәш Гамиров та Казанда бергә укып йөргән халык. Һәм тагын әле без андалыкларын белмәгән башка иптәшләр. Ярый, Әлмәттәме, Балтачтамы күрешүне максат итеп куйыйк. Миңлебикәгә, кечкенә егеткә (исемен белмим, гафу итегез) безнең бик күп сәләмебезне тапшырыгыз.

Хат көтәбез.

Кабат сәлам белән, Гариф абыең.

30 июль, 1969 ел.

Укучымны укыйм

*«Мәрмәр»еңдә энжә-жәүһәрләр күп,
Затлы булып туган бу балаң.
Укучымны укыйм горулланып,
Уңышыңа чиксез шатланам.*

Равил!

Кичә кич белән почта синең китабыңны китерде. Рауза апаң кичтән яткан иде. Бу көннәрдә бик арышабыз. Печән өсте бит. Ә авыл жирендә торган кеше өчен бу көннәрнең нинди кызу икәнлеген сиңа аңлатып торасы юк. Шулай да апаңны уятып, синнән килгән бүләк турында әйттем. Рәхмәт әйтеп, бик сөенештек.

Иртәгесен китапны кесәмә тыктым. Урманга печән чабарга киттек. Ял иткәндә, үз тирәмә шундагы авылдашларыңны жыеп утырттым да китапны бер кабуда «йоттык».

Менә китабыңның язмышы шул.

Молодец, Равил! Әле без синең шигырьләрне уку буенча беренче класс укучысы хәлендә – «Әлифба»дан «Туган тел»гә күчү стадиясендә. Бервакыт син Рафаэль белән безне шигырь укый белмәгән өчен «орышкан» идең. Шуны искә алыптырмы, шөкер, әкрәкләп шигырь укырга өйрәнәп киләм, ахры. Рафаэль ничектер.

Равил!

Үзөбез бер хәлчә – авылча (ярыминтеллигент, ярымкрестьян хәлендә) яшәп ятабыз. Саулыklar бер чама ярыйсы. Балалар үсәләр. Илсәяр Югары Тегермәнлек участок больницасында сестра булып эшли, Илһамия, мединститутка кереп карыйм дип, Казанга китте. Ут йоткан шикелле йөрибез. (Булмас та инде, әйдә, теләгәндә булгач, тагы бер талпынып карасын дидек).

Индирабыз сигезенчегә күчте, Нияз дигән төпчегебез урамда велосипедта чаба (алтынчы яшыкә күчте).

Менә безнең хәлләр шул. Сезнең туган-тумачалар тормышында да әллә ни үзгәрешләр юк.

Быел жәй Казанга барылса да, Габдрахман абыйларга керергә туры килмәде әле. Үзләре дә авылга кайта алганны юк. Сөз үзегез дә жәй әйләнергә исәп итмәдегез, ахры. Ә кирәк иде.

Ярый, Равил!

Миңлебиккәгә һәм Алмазга сәламнәребезне һәм яхшы теләкләребезне жәткер.

Кабат сәлам белән, ижәт уңышлары, бәхетле тормыш теләп, Гариф абыең.

Укытучы Роза хаты

14 апрель, 1981 ел.

Хөрмәтле Равил Габдрахманович!

Безнең мәктәптә булып киткәнегезгә бер атна вакыт үттә. Сөз калдырган тәэсирләрдән арына алмыйбыз әле. Иң беренче, килүегез өчен кабат зур рәхмәтебезне кабул итсәгез иде! Иртәгесен завуч-организатор коридорда мине күреп, яныма килде дә үбәргә тотынды. Мин аптырап калдым: «Ни өчен?» – дим. «Шундый кешеләрне китерә алуыгыз өчен, – ди. – Бигрәк тә Равил Фәйзуллин өчен, – ди. – Бөтен кунаклар да аны шунда ук яраттылар», – ди. «Шигырен татарча укыса да, бөтенләй аңлашылып тора», – диләр икән. Кочаклыйсы, үбәсе килә ул шагыйрьне, килеп керүе үк нинди гади, нинди тәэсирле булды аның диләр. Кыскасы, Равил Габдрахманович, бу коры сүзләр генә түгел – чын йөрәктән әйтелгән күңел хисләре бит!

Мин үзем – поэзиягә, шагыйрьләргә бөтен күңелем белән табынучы кешеләрнең берсе. Сөзнең Олы шагыйрь икәнегезне, талантыгызны күптән аңлаган кеше. Ә коллектив өчен Сөз яңа да, чөнки хәзер бит рус мәктәпләрендә рушашкан татарларның барысы да татар културасын, әдәбиятын тигез белә алмый. Алар өчен бу зур яңалык та, зур горурлык та иде. Олы булып та гади була белүегез өчен рәхмәт, зур рәхмәт Сөзгә!

Равил Габдрахманович!

Бүген телестудиядән килделәр. 22 апрельдә тапшыруны төшерергә киләләр. Сценарий әзер диярлек инде. Сөзнең катнашырга ризалык бирүегезне әйткән идем, бик шатландылар.

Сөз музей турында, Тукай буенча эзләнү эшләре алып барган коллективыбыз турында, лауреатлар белән элемтәләр һ.б. (Сөз фикерләргә, мин өйрәтеп тормасам да аптырамыйсыз – гафу итегез!) үзегез теләгәнчә сөйләсәгез иде. Телестудиядән килгән Рәсимә Сөзгә тапшыруга кадәр күреп булмасмы икән, икәү барыйкмы икән әллә дип тә уйлап карады. Телефоннан сөйләшә алмагач, өегезгә барып йөрү урынсыз булып дип, ул уебыздан кайттык.

Ә мин хат язарга уйладым. Әле вакыт бар, килә алуыгызны әйтеп 2-3 сүз язсагыз, мин бик шатланар идем. Әгәр вакытыгыз булмаса, алай кирәк санамасагыз, мәктәп телефоны: 3-17-46 (49 нчы мәктәп)

Равил Габдрахманович!

Соңгы сүзем: тагын бер безгә килеп, тапшыруда катнашып, һәммәбезне шатландырасыз иде.

Үтенеп, якташыгыз Роза.

Телестудиядән 22 апрельдә сәг. 9-10да килеп төшерә башлайбыз диделәр. Сәг. 10да килсәгез, яхшы булып иде.

БАЛАЧАГЫМДАГЫ РАМАЗАННАР...

(Равзаның көндөлегеннән)

Равза балам, балакаем!

Бүгөн – иң изге аебыз – Рамазаныбызның беренче көне. Син дөнъяга килгәнгә нибары 74 көн булган...

Сабый чагымнан алып 18 яшемә кадәр үткән рамазаннарым Төркиябездә Каһраман Марашыбызда калды...

Бәбикәем! Сиңа Йөрөксәлим урамы Чокпарламыш тыкрыгындагы иске, матур өебездә калган шул бәхетле мизгелләрем турында сөйләсем килә бүгөн...

05.10.2005.

Казан.

Кызыкаем! Каһраман Марашыбызда изге айның балалар телендәге исеме – шикәр һәм чүрәк (ризык) бәйрәме. Ник дигәндә, Рамазан башлануга, Мараш халкы икмәкчеләр янына йөгерә, шуннан бары безнең якларда гына була торган шикәрле яки тозлы чүрәкләр алып, ай буга сыйлана. Нәжати бабаң шикәрлесен-баллысын күбрәк яратканга, гел шундыен гына алдыра, шуңа да баллы чүрәкләр безнең табыннан ай беткәнчә өзелми иде. Аш бүлмәсендә тимер мич янындагы таш өстәлдә сакланган ул чүрәкләр әле хәзер дә күз алдымда тора.

Без ул чакта 7-8 яшьләрдә идек, кызым. Озын, эссе көннәрдә авырга килер дип, бабаңнарның безгә бер дә ураза тоттырасылары килми. Әмма без, алар уятмаса да, сәхәргә торабыз. Өккәш бабаң, карт бабаң инде, бер дә кабаланмыйча, иркенләп сәхәр ашарга яратканга, кычкыра торган сәгатен төнгә берләргә-икеләргә көйләп куя. Нәжати бабаң, киресенчә, иртәнге намаз алдыннанрак ашауны хуп күрә. Ләкин күбрәк карт бабаң дигәнчә була иде. Тимәрдән нәфис итеп эшләнгән ике колаклы чылтырый торган сәгате бар иде карт бабаңның.

Ул сәхәргә торулар... Карангы төн уртасында тәрәзәләрдән төшкән яктылык тирә-юньгә нуллар чәчә, һәр өйдә татлы ыгы-зыгы... Уйлап кына кара, кешеләр Аллаһ өчен жылы түшәкләрен, тәмле йокыларын калдырып, сөенә-сөенә, тагын да ләззәтләрәк эшкә – Ходайга гыйбадәт кылырга, Аның ризалыгын табарга ашыга. Фәрештәләр, бу манзараны күктән зур куаныч белән тамаша кылып, безнең өчен сөенеп туя алмагандыр. Ә Кәрәм Иясә Олы Раббыбыз: «Күрегеңче Минем колларымны! Минем өчен төнгә йокыларын бүлеләр, бер ай дәвамында карын һәм нәфес теләкләреннән бары Минем өчен генә тыелып торалар. Мин дә аларга көтмәгән жирдән мул-мил итеп әжерен бирәчәкмен!» – дип вәгъдә итә. Фәрештәләр күктән куанып күзәткән бәхетле жаннар арасында без дә булганбыздыр. Бер Ходайга гына мәгълүм, бәлки алар, жиргә иңеп, безнең баштан сыйпап, аяк-кулларыбызны үбеп узган, һәрдаим хәер-догада торганнардыр.

Сәхәр дигәнөбез иртәнге аш кебегрәк уза иде. Шүкрән әбиң чәй пешергән арада, без ашъяулык жәеп, тәбәнәк аш өстәлен тәгәрәтеп алып киләбез. Шуннан бергәләшеп чүрәкләр, кәжә сөтеннән ясалган сырлар белән сыйлана-сыйлана чәй эчәбез. Кичтән калган ризыклар да жылытыла.

Шулай күңелле итеп сәхәрне төгәллибез. Иртәнге намаз вакыты житеп килгәндә, жыйнаулашып, шәһәр калгасыннан түп атканны көтәбез. Түп тавышлары гөрселдәп узарга да өлгерми, манаралардан иртәнге намазга азан әйтелә башлый. Әниләр ураза безгә авырга килмәсен өчен: «Яртылаш-яртылаш кына тотыгыз. Бүгөн иртәдән төшкә кадәр, иртәгә төштән кичкә кадәр тотарсыз. Атагыз – эретеп ябыштыручы, соңыннан ябыштырып

бирер», – дилэр иде. Алар эйткэнчэ тоткан вакытлар да булды, эмма күп очракта тешебезне булса да кысып, кичкэ кадэр тотарга, олылардан калышмаска тырыша идек.

Инде килик ифтарларга... Без кичкэ кадэр урамда: туп тибэбез, тирлэп-пешеп чабабыз... Бик эчэсе килгэн чаклар да була. Ифтар житкэндэ, салкын су һәм газлы ширбэтлэр инде күптэн безнең кулда. Шүкран эбиен өйдә аш өлгөртөп йөри. Табын ахшам азанына кадэр үк эзерләнөп бетә. Бабаңнар, тимерче остаханәсендәгә эшләрөн төгәлләп, юлга чыгалар. Икмәк сатучылардан кунжутлы рамазан күмәчләрә, ипиләрә алып, өйгә ашыгалар. Урамнарда ифтар алдыннан гына була торган ул ыгы-зыгы үзе бер гажәп нәрсә: эбиен аш бүлмәсендә йөгәрә, бабаңнар өйгә кайту юлында, ә без инде күптән өй түбәсендә... Менә берзаман берәм-берәм мәчет манараларындагы утлар кабына. Кем шуларны беренче күрә, кем өлгөрткән – бер-беребез белән ярышабыз.

Кальгада (кирмән) туп атып жиберүгә, авыз ачабыз. Мөэзиннәр, кулларын колакларына куеп, азан эйтергә тотына. Без, ул мизгелдә түбәдә булсак – түбәдә, балконда булсак – балконда, алдан эзерләп куйган салкын суларыбызны эчәргә керешәбез. Шүкран эбиен: «Эчегез күбә, аш ашый алмассыз», – дип, безне орышырга керешә. Ә без бүлмәгә чабабыз, чөнки өстәлдә ашлар көтөп тора. Көн бусе ураза тоткан кешеләр авыз ачу шатлыгы кичерә. Күк әһелләрә бу манзараны шатланып һәм кызыгып тамаша кылаалардыр. Раббыбыз: «Уразасын жиренә житкереп тоткан кешенең авыз ачканда укыган догалары кабуллардан булып», – дип, безгә сөнөч өстенә сөнөч яудыра. Кояш батуга, табын тирәсенә жылып, тыйнак кына ифтарларын ашаган 8 кешенең куанычын әйтеп тә, язып та бетерерлек түгел. Аһ, ул көннәр, нинди бәхетле көннәр булган алар! Без менә шундый ояда нәни кошлар булып үстек, балам. Өккәш бабаң белән Зөбәйдә эбиен арабыздан китеп барды инде. Йа Раббым, сабый чактагы ул ифтар куанычларын, бергә булу рәхәтлекләрән мәңгелек жәннәтләрәндә барчабызга да кабат насыйп итсән иде!

Сүзем ифтарлар турында иде бит, балам. Чак оныта язганмын: безгә ифтарга кунаклар килә, йә булмаса, үзөбез кунакка бара торган идек. Зәкия әбиебезгә, Шүкран эбиеннән бертуганнары Айсәл һәм Ләман апаларга, Мостафа Шакир, Мәһмәт абыйларга, Нәжати бабаңның апасы Мөгаззәз апасына, абыйсы Йашар абыйларга.

Килик тәрәвихларга. Тәрәвихка бару, өлкәннәр арасында сафка тезелеп басу безнең өчен бик зур шатлык иде. Баязитлы дигән мәчәтебез бөтен күркәмлеге белән күз алдыма килеп баса. Өккәш бабаң безне житәкләп, шунда алып бара иде. Без намазны мәчетнең өске катына менеп укыйбыз, кыбырсык сабый күңеле төрлелек сорый. Кайчак хәтта намазга баскан жирдән, шыпырт кына мәчет ишегалдына шылып, олылар чыкканчы качышлы, куышлы уйнап кинәнәбез. Ястүнең соңгы ике рәкәгатеннән соң мөэзин һәм бөтен жәмәгать бертәвыштан көйләп:

*Сөеклебез Мөхәммәдкә
Саләт илә сәлам булсын.
Аңа гыйззәт-хөрмәт илә
Һәркем тәрәвихка бассын.
Сәййидинә Мөхәммәд,
Тәрәвих намазына ният,*

– дип әйтүгә, һәркем намазга баса, дүртешәр рәкәгать итеп тәрәвих кылына.

Безнең Марашта гына түгел, бөтен Төркиядә тәрәвихлар, ифтар һәм сәхәрләр күңелле уза иде, әле дә шулай. Радиога, телевиденидә сәхәр-ифтар программалары, газета-журналлар – барысы шушы тантаналы һавага төренә, ай дәвамында һәркем Ходайга юнәл, күңелендә хозурлы мизгелләр кичерә. Безгә бөтен дөньясында шулайдыр төсле тоела иде. Рамазаннарым гел шул рәвешле үттә 18 ашемә кадәр Ватаным туфракларында.

Фатих КУТЛУ.

«КАЗАН УТЛАРЫ» – БИЕКТАУДА

Республика районнарында яшәүче ижат көчләрен барлау буенча «Казан утлары» журналы битләрендә башланып киткән «Әдәби берләшмәләрдә» проектының икенче очрашуы 18 февральдә Биектау районы Үзәк китапханәсендә үттә. Район ижатчылары, китапханәчеләре һәм әдәбият сөючеләр журнал хезмәткәрләре Рафис Корбан, Фәнил Гыйләжөв, Алинә Хәбибуллина һәм «Казан утлары»ның авторы, сатирик язучы Алмаз Хәмзин белән очраштылар. Очрашуны «Биектау үзәкләштерелгән китапханәләр системасы» муниципаль бюджет учреждениесе директоры Лилия Хәмидуллина башлап жибәрде. Ул әлеге проектны башлап, район ижатчыларының әсәрләрен журнал битләрендә кин күләм укучыларга тәкъдим иткәннәре өчен редакциягә рәхмәтләрен белдерде һәм «Каләмдәшләр» берләшмәсенең эшчәнлегә, алда торган бурычлары хакында сөйләде. Озак еллар берләшмәнең житәкчесе булган Диләрә Әхмәдуллина шулай ук үз эшчәнлекләре белән таныштырды. Журналда «Әдәби берләшмәләрдә» проектын алып баручы Рафис Корбан Биектау шагыйрьләренә журналның аларның шигырьләре басылып чыккан икенче санын бүләк итте, үзенең шигырьләрен укыды. Очрашуда катнашучылар шулай ук Фәнил Гыйләжөв, Алинә Хәбибуллина, Алмаз Хәмзин чыгышларын да кызыксынып тыңладылар.

Очрашуның икенче өлеше тулысы белән «Каләмдәшләр» берләшмәсе әгъзаларының чыгышларынан торды.

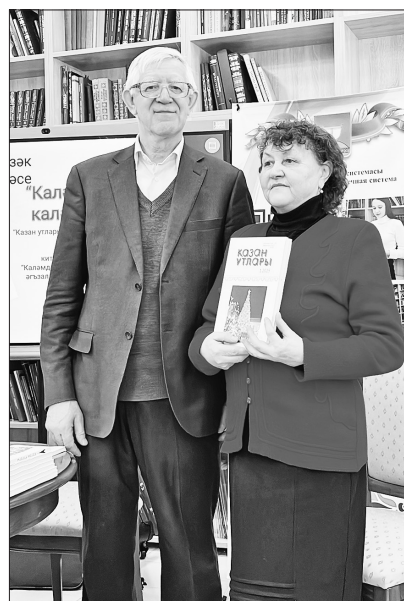
«Казан утлары» журналы редакциясе вәкилләре Биектау Үзәк китапханәсендә очрашудан соң.

Рафис Корбан һәм Алмаз Хәмзин «Каләмдәшләр» берләшмәсенең иң актив әгъзалары белән.

Фәнил Гыйләжәв, Алмаз Хәмзин һәм Биектау китапханәсе директоры Лилия Хәмидуллина.

Рафис Корбан озак еллар берләшмәнең җитәкчесе булган Диләрә Әхмәдуллина белән.

Алинә ХӘБИБУЛЛИНА фотолары.

Касыйм Вахит

(1916 – 1942)

Касыйм Вахит (Касыйм Мисбах улы Вахитов) 1916 елның 16 мартында хәзерге Башкортстан Республикасының Әлиәй районы Нигъмәтулла авылында урта хәлле крестьян гаиләсендә туа. 1942 елның 4 октябрендә Сталинград өчен барган канлы бәрелешләрнең берсендә дошман пулясыннан һәлак була.

УЛ

Авырлыклар килсә миңа, ул булыша,
Бөтен кешеләрдән якын ул;
Тормышымны нурландырып тора,
Минем өчен гәүһәр, алтын ул.
Бар шатлыкны бергә бүлешәбез,
Тамчы суны бүлеп эчәбез,
Ут, ялкынны бергә без үтәбез,
Агым суны бергә кичәбез.
Көне буе аны күрми торып
Кайттым исә яллар итәргә,
Битләремнән сыйпап сөя-сөя,
Күмелдерә кайнар хисләргә.
Аның белән бергә чакларымда
Урын бетә авыр хисләргә,
Кайгым булса, чынлап кайгыралмыйм,
Аптырадым, хәзер нишләргә?
Ул дигәч тә, гаебемә кереп,
Еракларга сузма уңны.
Кызыксынсаң әгәр, сиңа әйтим,
Ул – анасы минем улымның.

1941

Рахман Ильяс

(1908 – 1943)

Рахман Ильяс (Габдрахман Вәкил улы Ильясов) 1908 елның 15 мартында элекке Казан губернасының Зөя өязе (хәзерге Татарстан Республикасының Апас районы) Карамасар авылында туа. Бөек Ватан сугышы башлангач, үзе теләп фронтка китә һәм рота командиры сыйфатында Украина җирләрендә барган канлы бәрелешләрдә катнаша. Харьков шәһәре тирәсендәге шундый бәрелешләрнең берсендә, 1943 елның 23 августында, Рахман Ильяс батырларча һәлак була.

ГОРИЗОНТ

(Повестьтан өзек)

Батырҗан белән Нәгыймәне пулемёт командасы командиры якындагы бер казак авылына сөт алырга җибәрде. Ул вакыт Батырҗан унтугызынчы яше белән генә бара иде. Нәгыймә егерме бишләрдән узган иде инде. Шулай булуына да карамастан, ул

бик яшь чырайлы, нәфис буйлы, зур зәңгәр күзле кыз иде. Озакка сузылган канлы көрәш Батыржан белән Нәгыймәнең йөрөгән бергә нык бәйләде. Алар берсенә берсе «эшнә» дип исем бирделәр. Бөтен команда аларны «эшнэләр» дип йөри башлады.

Ике эшнә авылга якынлашканда, чиркәү колоколы кичке бишкә сукты. Ө авылдан кире кайтканда, қояш батқан иде инде. Кич қараңғы, һава шактый тын. Тик сирәк-сирәк ишетелгән мылтык тавышлары белән артта қалган авылда эт өрүләре генә тынлыкны берәз бозалар иде.

Нәгыймә:

– Эшнә, мин арыдым, берәз ял итмибезме? – диде.

Батыржан қаршы қилмәде.

Юлдан берничә метрлардагы қуаклык артына барып ятты. Эшнәсе артыннан Нәгыймә дә қалмады. Ул да, Батыржанга якын ук қилеп, яшел чирәмгә сузылды.

Батыржан, сүзсез озак ятқаннан соң, Нәгыймәгә таба борылды.

– Нигәдер бик күңелсез, эшнә, – диде.

Нәгыймә елмаеп қуйды:

– Ө миңа қиресенчә... – Ул Батыржанның қулын тотты: – Син тирә-яғыңа қара, Батыржан, энә нинди биек таулар, аларның башларын қалын қар қатлавы қаплаған. Анда ниләр генә юк дип уйлыйсың...

Нәгыймә Батыржанның күзләренә қарады. Батыржан қарашын болытлы күккә төбәгән дә нәрсәдер уйлана кебек. Гүя ул Нәгыймәнең сүзләрен тыңламый. Нәгыймә, хәтере қалгандай, Батыржанның қулын ычқындырды.

– Син мине тыңламыйсың да, – диде ул.

– Қиресенчә, рәхәтленеп тыңлайым. – Батыржан Нәгыймәнең қулын сыйпады. Аның күзләренә қарап, нәрсәдер әйтергә теләде. Ләкин Нәгыймә моны сизмәде булса қирәк. Ул үз уйларына батқан иде. Һәм қинәт қенә торып утырды.

– Беләсеңме нәрсә, Батыржан? – диде.

– Әйтеп қара, эшнә.

– Минем Қазбек тавы башына менәсем қилә. Мин сугыш беткәч тә, аның башына менәрмен, юк, мин үзем генә түгел, без синең белән икәү...

Нәгыймә сүзләрен әйтеп бетерә алмады, Батыржан қинәт қенә сузылып аның муеныннан қочаклап алды да үзенә тартты.

– Мин риза, синең белән қая барырга да риза. Яратам мин сине, Нәгыймә, – диде.

Бу беренче мәхәббәт иде. Батыржан үзенә яратуын, матур буяуларга буямыйча һәм тартынып тормыйча, гади сүзләр белән аңлатты. Ләкин бу гади сүзләр астында күңел сафлығы, чын мәхәббәт сизелә иде.

Нәгыймә үзенә Батыржаннан берничә яшь олы булуын уйлап алды да сискәнеп қиткәндәй булды. Ләкин муеныннан Батыржанның қулларын алып ташламады, қиресенчә, аңа елышарак төште.

Батыржан белән Нәгыймә, бер-берсенә нәрсә әйтергә белмәгән төсле, сүзсез озак тордылар.

Берникадәр вакыттан соң Нәгыймә Батыржанның чәчләреннән сыйпады да:

– Әйдә, қиттек, Батыржан, соңга қалмыйк, – диде.

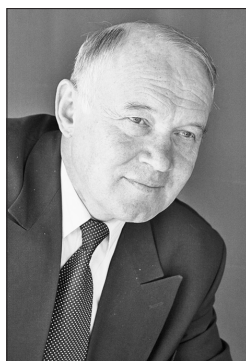
...Шушы вакыйга Батыржанның күңелендә озак еллар буена онытылмаслык хәтирәләренә берсе булып қалды. Шул қиткән соң алар тағын да дуслаша төштеләр, бер-берсенә тағын да яқынайдылар. Ләкин ул вакыйга артық қабатланмады. Алар бер-берсен иркәли алмадылар. Қанлы көрәш, күпләрне аерған кебек, аларны да аерды.

Юк, Нәгыймәгә Қазбекка мену насыйп булмады. Бу гади хыял гәмәлгә ашмады. Грозный шәһәрәннән чигенгән вакытта Батыржан Нәгыймәнең қанлы гәүдәсен генә күреп қалды. Снаряд ярчыгы аның башына тигән, һәм ул қан эчендә ята иде.

Батыржанга Нәгыймә әле дә менә шул хәлендә ята кебек күренде. Ул, күзләрен йомып, битен қулы белән қаплады.

ЧЫН ЖИТӘКЧЕ МЕНӘ ШУНДЫЙ БУЛА

Әле бүген дә юксынып искә алына торган олы шәхес Шамил Закировның тууына 80 ел тулды. Галиәсгар Камал исемендәге Татар дәүләт академия театрында өч дистә елга якин директор булып эшләгән житәкче, милләтнең олпат бер заты иде ул. Милли мәдәният, сәнгать оешмасының житәкчесе нинди булырга тиеш дисәләр, ул безгә менә шуның үрнәген үз мисалында күрсәтеп китте.

Шамил Зиннур улы Закиров 1945 елның 15 мартында Чистай районы Нарат-Елга авылында дөньяга килгән. 1970 елда – Казан химия-технология институтын, 1972дә Ленинград мәдәният институтында аспирантура тәмамлаган, аннары Казан мәдәният институтына укытучы булып кайткан.

Менә шушы институтта укып йөргән чагыбызда ул безнең мөгаллимебез булды, сценарий язу осталыгы дигән дәрәсләр алып барды, группабызның кураторы иде. Икенче курста укыганда Казан аэропортында бөтен институт белән Чаллыга эшкә озату мизгелләре әле дә күз алдында. Әйе, озатырга бөтен институт килде, һәм күпләрнең күзендә яшә иде, чөнки Шамил абый, бигрәк тә безнең кебек авыл егетләре өчен, укытучы ғына түгел, бертуган абый кебек якин бер кешегә әверелгән иде.

Шамил Зиннур улы 1979–1985 елларда Чаллыда «Энергетик» мәдәният сарае директоры булып эшләде, бер үк вакытта шәһәр башкарма комитетының мәдәният идарәсен дә житәкләде. Ул елларда Чаллының мәдәният-сәнгать тормышы кайнап торды, милли мәдәнияткә кинрәк мәйдан бирелә башлады.

1985 елда Шамил Закиров Казанга, әйткәнәбезчә, Камал театры директоры булып кайтты. Журналист Флөра Низамова язганча, «күлэгәдәге мәдәният министры» дигән исем алды.

Моннан төп-төгәл 20 ел элек – 2005 елның 15 мартында Галиәсгар Камал исемендәге театрга Шамил абыйның 60 яшьлек юбилей кичәсенә жыелган идек. Аның тууына 80 еллыгын билгеләп үткәндә, менә шул кичәнең язмасын юллап таптык һәм аны игътибарыгызга тәкъдим итәбез. Сөз анда Татарстанның халык шагыйре, дәүләт эшлеклесе Разил Вәлиевнең, күренекле драматург Туфан Миңнуллинның, Оренбург Рус театры баш режиссёры Рәфкәт Исрафиловның, галимнәребез Рәшит Ягъфәр һәм Фоат Галимуллинның, драматург Гафур Каюмовның, артистларыбыз Ренат Тажетдинов һәм Хәлим Жәлөлнең, кабатланмас моң иясе Илһам Шакировның һәм тагын башка

бик күпләрнең театр сәхнәсендә юбиларның хезмәтенә бәя биреп әйткән сүзләрен ишетерсез. Күрәсез, бу шәхесләрнең шактые инде бакыйлыкта, аларның якты рухын да искә алып тыңларсыз.

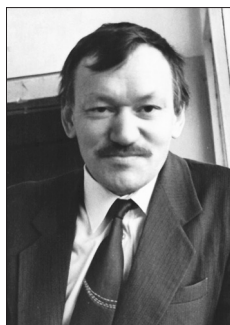
2005 елда үткән әлегә кичәне Шамил Закиров үзе йомгаклаган иде. Моннан 20 ел элек яздырылган язма! Ләкин шул чакта әйткәннәре бүген дә актуаль, бүген дә мөһим. Әйдәгез, QR-код ярдәмендә журналның сайтына кереп, язманы тыңлыйк.

Рафис Гыйззәтуллинның тууына – 70 ел

ЯЗАСЫЛАРЫ ЯЗЫЛМЫЙЧА КАЛДЫ

Татарстан Язучылар берлегенең рәсми сайтында урын алган мәгълүматларга караганда, танылган язучы, публицист, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Рафис Әхәт улы Гыйззәтуллин (1955–2011) 8 мартта Татарстанның Сарман районы Урта Кәшер авылында туа. 1972 елда Иске Кәшер урта мәктәбен тәмамлый. Шуңа ук елда Казан дәүләт педагогика институтының тарих-филология факультетына укырга керә һәм 1977 елда татар теле һәм әдәбияты, рус теле һәм әдәбияты укытучысы дипломын алып чыга.

Студент елларында ук «Татарстан яшьләре» газетасында яшьләр тормышына багышланган мәкаләләре, беренче хикәяләре басыла башлый. Укуын тәмамлауга яшь белгечне шушы газета редакциясенә эшкә чакыралар. Шуннан бирле аның тормыш һәм хезмәт юлы, башлыча, Казан каласы һәм республика көндәлек матбугаты белән бәйле.

1978-1979 елларда Свердловск, Ижевск һәм Төзкә якларында хәрби хезмәттә булып кайтканнан соң, ул әүвәл берникадәр вакыт «Ялкын» журналында, аннары озак еллар «Социалистик Татарстан» (хәзерге «Ватаным Татарстан») газетасы редакциясендә хәбәрче, өлкән хәбәрче, бүлек мөдире вазифаларын башкара. 1994 елның гыйнварынан Р.Гыйззәтуллин «Татар-информ» агентлыгында – баш мөхәррир, 2000 нче еллар башынан «Шәһри Казан» газетасында әдәби хезмәткәр булып эшли.

Әле мәктәптә укыган елларында ук каләм тибрәтә башлаган Р.Гыйззәтуллин, үзенчәлекле язучы-хикәяче буларак, республиканың «Ватаным Татарстан», «Идел», «Казан утлары», «Чаян» басмаларында һәм Мәскәүнең «Пионер» журналы, «Российская газета»сы битләрендә басылган һәм, башлыча, балалар, яшүсмерләр тормышына багышланып, кеше характерларын психологик планда ачып бирүгә корылган жыйнак сюжетлы, халыкчан образларга бай сыгылма телле хикәяләре һәм үткен фикерле публицистик мәкаләләре белән таныла. Ул – хикәяләре, лирик парчалары, нәсерләре, юморескалары тупланган алты китап авторы.

1993 елда аңа «Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре» дигән мактаулы исем бирелә.

Журнал укучылар игътибарына «Язучылар – балаларга» тапшыруының Рафис Гыйззәтуллинга багышланган чыгарылышын тәкъдим итәбез. Анда Луара Шакиржан укуында язучының «Хыялдагы яшел яз» хикәсен ишетерсез.

Сәхифәне «Татарстан» радиосының шеф-мөхәррире **Нәсим АКМАЛ** алып бара.

«ТУКАЙ ЙОЛДЫЗЛЫГЫ» КОНКУРСЫ НИГЕЗЛӘМӘСЕ

Габдулла Тукайның тууына 140 ел тулу унаеннан Татарстан Республикасы Язучылар берлеге Татарстан Республикасы Рәисе каршындагы Татар телен һәм Татарстан Республикасында яшәүче халыклар вәкилләренен туган телләрен саклау, үстерү мәсьәләләре комиссиясе ярдәме белән каләм ияләре, галимнәр, укытучылар һәм тәрбиячеләр арасында «Тукай йолдызлыгы» дип аталган ябык конкурс игълан итә.

Өлеге конкурсның максаты: татар телен саклау һәм үстерү, татар әдәбиятын яңа эсәрләр белән басту, татар язучыларын ижат итәргә кызыксындыру, татар телендә әдәби эсәрләр ижат итүче яңа авторларны барлау, Габдулла Тукай һәм аның чордашлары исемен мәңгеләштерү, мәктәп укытучылары, балалар бакчалары тәрбиячеләре арасында шагыйрь ижатына, шәхесенә игътибарны арттыру.

Конкурста катнашу өчен эсәрләр 2026 елның 21 февраленә кадәр кабул ителә. Жинүчеләрне игълан итү һәм бүләкләү тантанасы 2026 елның апрелендә уздырылачак.

Конкурста татар телендә язылган, моңа кадәр гаммәви мәгълүмат чараларында, төрле жыентыкларда басылмаган эсәрләр һәм дәрес планнары кабул ителә.

Конкурста катнашучыларның исемнәре жюри әгъзаларына белдерелмәячәк. Текстларны «MS Word» форматында («Times New Roman» шрифты, 14 pt, 1,5 интервал) gabdullatukay140@mail.ru электрон адресына жибәрергә кирәк (ZIP программасында архивлап юлларга мөмкин). Бәйгегә тәкъдим ителә торган эсәрнең титул битендә фаразланган номинация күрсәтелергә тиеш. Эсәр аерым файлда беркетелергә һәм латин графикасында «Avtor_Nazvanie» дип исемләп жибәрелә. Эсәр тексти белән бергә автор турында анкета тутырыла: фамилиясе, исеме, әтисенен исеме, туган көне, эш/уку урыны; кыска ижади биографиясе; индекс күрсәтелгән почта адресы, өй һәм мобиль телефон номерлары, электрон адрес, эсәр исеме һәм аны язу датасы. Бу бөлешмәләрдән башка текстлар каралмаячак. Бер номинациядә бары тик бер эсәр белән генә катнашып була.

Конкурс координаторы эсәрләрне 2025 елның 1 мартынан кабул итә башлаячак.

Жинүчеләрнең эсәрләре «Казан утлары» әдәби-нәфис һәм ижтимагый-сәяси журналында һәм башка басмаларда дөнья күрәчәк.

Конкурсның тулы нигезләмәсе белән Татарстан Язучылар берлеге сайтында танышырга мөмкин.

ПРЕМИЯЛӘР

«Шигырьләр шәлкеме» номинациясендә:

I урын – 100 000 сум; II урын – 75 000 сум; III урын – 50 000 сум. 30 мең сумлык өч кызыксындыру премиясе

«Поэма» номинациясендә:

I урын – 200 000 сум; II урын – 150 000 сум; III урын – 100 000 сум. 50 мең сумлык өч кызыксындыру премиясе

«Хикәя» номинациясендә:

I урын – 100 000 сум; II урын – 75 000 сум; III урын – 50 000 сум. 30 мең сумлык өч кызыксындыру премиясе

«Баян» номинациясендә:

I урын – 200 000 сум; II урын – 150 000 сум; III урын – 100 000 сум. 50 мең сумлык өч кызыксындыру премиясе

«Пьеса» номинациясендә:

I урын – 200 000 сум; II урын – 150 000 сум; III урын – 100 000 сум. 50 мең сумлык өч кызыксындыру премиясе

«Эссе» номинациясендә:

I урын – 100 000 сум; II урын – 75 000 сум; III урын – 50 000 сум. 20 мең сумлык өч кызыксындыру премиясе

«Тукай дәресе» номинациясендә:

I урын – 100 000 сум; II урын – 75 000 сум; III урын – 50 000 сум. 20 мең сумлык өч кызыксындыру премиясе

«Тукай тәрбиясе» номинациясендә:

I урын – 100 000 сум; II урын – 75 000 сум; III урын – 50 000 сум. 20 мең сумлык өч кызыксындыру премиясе

ӘДӘБИ СКАНВОРД

	«... Кыз» әкийте							
			Рифа ...		... Әюп	Гурий Тавлин трилогия- се		
	Тәнкийтьче, тәржемаче ... Миңнул- лин							
			Жырчы ... Польна		Нота			
			Пәйгам- бәр					
			Борын сизә					
Чаллыда эшләүче татарча радио		Жамал, Сәлах		Ғалимжан Ибраһи- мов повесте			Таһирова (башкорт шагыйре)	
Робин ...				«Мартин ...» (Джек Лондон романы)	Якуб ... (белорус шагыйре)	Урман жәңлге Жырчы Георг ...	Сатирик ... Измаилов	
... Баттал								
		Тереклек чыганагы Жорж Санд романы		Мәскәүдә чыгуучы әдәби- нафис журнал				Николай Гоголь повесте
				Гарәп хәрөфе			Санкт- Петербург- та чыгуучы әдәби журнал	
				Алдан бирелгән игълан				
Сәмәд ... (азәр- байҗан шагыйре)		Ренат Харис поэмасы		«Сак...» бәете			Гарәп артикле	
				Габәши, Шәмси				
Борынғы грекларда сугыш Алласы					Зиннур Ман- суровның шигырьләр, поэзалар китабы			
						... Гаеҗбаев Лев Толстой титұлы		... Руста- вели
								... Гый- мадиева (балалар язучысы)
			Драма- тург Юныс Әминев туған авыл					
							Кызыңың ата-ана- сына кияү биргән бүләкләр	Чәйне кайнап килеш саклай
			Предмет, күренеш исеме		Язучы ... Садрив			

Рәис ГАБДУЛЛА *төзедә.*

Уткән санда чыккан сканворд җаваплары. Сулдан уңга: Госман, Рәми, Йолдыз, «Кеше», Балзак, «Манас», кузак, динар, ут, «Нигез», ритор, Ринат, фата, «Уел», бас, Гафур, Гази, хор, Риза, ариозо, Анна, иза. **Өстән аска:** «Курку», Хажси, агути, Егор, Ларина, Гыйльманов, Закир, бурзай, Солтан, «Арион», кадер, арык, Сизиф, Гапаш, «Нәзер», наза, Марат, «Фикер», Тажу.

2026 ЕЛДА КАЗАН – ИСЛАМ ДӨНЬЯСЫНЫҢ МӘДЭНИ БАШКАЛАСЫ

Бу карар Согуд Гарәбстанының Жиддә шәһәрндә узган XIII Ислам дөнъясы мәдәният министрларының конференциясендә игълан ителде. Аның эшендә Татарстан Республикасы Рәисе Рөстәм Миңнеханов житәкчелегендәге делегация катнашты. «Безнең өчен бу – дөнъяны мәдәниәтебез һәм горәф-гадәтләребез белән таныштыру өчен яхшы мөмкинлек. Дусларыбызга – Ислам дөнъясы илләренә югары бәя биргәннәре өчен рәхмәт» дип яза ТР Рәисе үзенең телеграм-каналында.

КАЮМ НАСЫЙРИНЫҢ ТУУЫНА – 200 ЕЛ

Бөек татар галиме, энциклопедист, педагог һәм мәгърифәтче Каюм Насыйриның тууына 200 ел тулуга багышланган чаралар декадасы узды. Декада кысаларында КФУның Филология һәм мәдәниәткә багланышлар институтында халыкара фәнни-гамәли конференция булды. Аны ачу тантанасында Татарстан Республикасы Дәүләт Советының Мәгариф, мәдәниәт, фән һәм милли мәсьәләләр комитеты рәисе Айрат Зарипов, Татарстан Республикасы Фәннәр академиясе вице-президенты Айнура Тимерханов, ТР Мәгариф һәм фән министрлыгының милли мәгариф идарәсе башлыгы Алсу Шәрипова, Филология һәм мәдәниәткә багланышлар институты директоры Рәдиф Җамалетдинов, «Каюм Насыйри институты» директоры Әлфия Йосыпова, Татарстан Язучылар берлеге рәисе урынбасары Рифат Җамал, галимнәр, шул исәптән тел һәм әдәбият белгечләре, тарихчылар, тюркологлар, этнографлар, берничә илдән һәм Россиянең төрле төбәкләреннән кунаклар, аспирантлар, студентлар катнашты.

Галим, педагогның тууына 200 ел тулуга багышланган фәнни-гамәли конференция Казандагы К.Насыйри исемендәге 80 нче мәктәптә дә узды.

Россия Үзәк банкы олуг шәхеснең юбилеена Санкт-Петербургның Монетный дворида сугылган көмеш тәңкә тәкдим итте.

Казандагы Каюм Насыйри музееда ТР Мәдәниәт министрлыгы игълан иткән төбәкне өйрәнүгә багышланган республика конкурсы җиңүчеләрен бүләкләү тантанасы булып узды. Җиңүчеләргә ТР Дәүләт Советы Рәисе

урынбасары, ТР Рәисе каршындагы Татар телен һәм Татарстан Республикасында яшәүче халыклар вәкилләренә туган телләрен саклау, үстерү мәсьәләләре комиссиясе рәисе Марат Әхмәтов котлады.

Декада барышында галимне Россиянең төрле төбәкләрендә һәм чит илләрдә дә (бүгенге көндә аларда «Каюм Насыйри институты»ның 15 үзәге эшли) искә алдылар. 14 февральдә – Каюм Насыйринның туган көнендә зыялылар, галимнәр, җәмәгәтчеләк вәкилләре, туганнары аның Яңа татар бистәсе зиратындагы каберен зиярәт кылды, рухына дога багышлады.

ЕЛЛЫК ЭШКӘ ХИСАП

Казан ИТ-паркында «ТАТМЕДИА» Республика матбугат һәм массакүләм коммуникацияләр агентлыгы коллегиясе утырышы булып узды. Анда агентлык җитәкчесе Айдар Сәлимгәрәев 2024 елда башкарылган эшкә хисап тотты. ТР Рәисе Администрациясе Җитәкчесе Әсгать Сәфәров хәзерге шартларда журналистлар эшенең җаваплылыгын арттыру, җирле массакүләм чараларын үстерү, профессиональ кадрлар әзерләүдә җаваплылыкны тагын да көчәйтү турында сөйләде. Ул шулай ук игътибарны киләчәктә Татарстан Республикасы Рәисен сайлауларны оештыру һәм уздыру мәсьәләләренә юнәлтте. ТР Журналистлар берлеге рәисе, «Татарстан – Яңа гасыр» телерадиокомпаниясе генераль директоры Илшат Әминев видеокиңлекнең бүгенге катлаулы шартларында татар стриминг платформасын булдыру кирәклеген искәртте. ТР Фәннәр академиясе президенты Рифкат Миңнеханов А.Халиков исемендәге Археология институты һәм «Миллиард.Татар» лекториясе уртак проектының мөһимлеген билгеләп үтте. Утырышка йомгак ясап, ТР Дәүләт Советы Рәисе Фәрит Мөхәммәтшин Республика матбугат һәм массакүләм коммуникацияләр агентлыгының 2024 елдагы эшчәнлеген югары бәяләде, киләчәктә дә республика тормышын гадәл һәм дөрес итеп яктырту, мәгълүматны Татарстанның дүрт миллионлы халкына вакытында җиткерү бурычын куйды. Коллегия ахырында республика журналистлар корпусының бер төркем вәкилләренә дәүләт, хөкүмәт һәм ведомство бүләкләре тапшырылды.

ЖӘЛИЛНЕ ИСКӘ АЛУ

15 февраль – Советлар Союзы Герое, Ленин премиясе лауреаты Муса Жәлилнең туган көнендә республикабызның жәмәгәтчелек вәкилләре, татар зыялылары, әдәбият-сәнгать эһелләре каһарман-шагыйрьнең Казандагы 1 Май майданында урнашкан һәйкәленә чәчәкләр салды. Аннары Жәлилне искә алу тантанасы Татарстан Республикасы Милли музееда дәвам итте. Монда был да Моабит дәфтәрләренең төп нөсхәсе күрсәтелде. Аны залга алып чыгу хокукы Россия Герое Рәсим Баксикова бирелде.

ЖӘЛИЛ ПРЕМИЯСЕНЕҢ ЯҢА ЛАУРЕАТЛАРЫ

М.Жәлил исемендәге республика премиясенең яңа лауреатлары игълан ителде. Менә алар – шагыйрә Дания Галәветдинова (Дания Нәгыйм), Г.Кариев театры артисты Булат Гайнуллин, «Әкият» курак театры артисты Айвар Гыймаев, Казан дәүләт консерваториясенең фортепиано кафедрасы мөдире Зөлфәт Фәхризиев.

ТАНТАНА

Татарстан Республикасы Милли китапханәсенең МОН театраль майданчыгында «Казан утлары» журналы каршында эшли торган «Яңа исем» әдәби мәктәп-ижат лабораториясенең 2024 елдагы эшенә йомгак ясау һәм ел буена «Казан утлары» журналында барган «Оясында ни күрсә...» дип аталган әдәби конкурста җиңүчеләрне бүләкләү тантанасы булып узды. «Яңа исем» ТР Рәисе каршындагы Татар телен һәм Татарстан Республикасында яшәүче халыклар вәкилләренең туган телләрен саклау, үстерү мәсьәләләре комиссиясе ярдәме белән «ТАТМЕДИА» АҖ, Татарстан Язучылар берлеге, Татарстан китап нәшрияты тарафыннан гамәлгә ашырыла. Бәйрәм Г.Кариев исемендәге Яшь тамашачылар театры артистлары һәм яшь ижатчылар тарафыннан әзерләнгән театраль тамаша белән башланды. Тантанادا ТР Дәүләт Советы Рәисе урынбасары, Комиссия рәисе Марат Әхмәтов, Татарстан Язучылар берлеге рәисе Раил Зәйдулла, «ТАТМЕДИА» Республика матбугат һәм массакүләм коммуникацияләр

агентлыгы җитәкчесе урынбасары Илдар Миргалимов, «ТАТМЕДИА» АҖ генераль директоры Шамиль Садыков һ.б. чыгыш ясады. Алар яшь ижат көчләрен барлауда, үстерүдә әлеге проектның әһәмиятен асызыклап үтте. Әдәби ижат лабораториясенең эшендә иң актив катнашкан 13 шәкерткә – Комиссиянең, 11 яшь ижатчыга – «ТАТМЕДИА» Республика матбугат һәм массакүләм коммуникацияләр агентлыгының дипломнары, аларның остазлары Ләбиб Лерон, Рөстәм Галиуллин, Галимжан Гыйльманов, Рифат Сәлах, Ландыш Әбүдәрәва, Лилия Гыйбадуллина һәм проектның кураторы Гөлүсә Закировага «ТАТМЕДИА» АҖнең Рәхмәт хатлары тапшырылды. Аларны М.Әхмәтов, И.Миргалимов, Ш.Садыков тапшырды. «Яңа исем» проектында катнашкан шәкертләргә аларның ижат үрнәкләре, осталык дәрәҗәләре тәкъдим ителгән «Казансу» һәм «Чулман» альманахлары (Татарстан китап нәшрияты) таратылды.

Тантананың икенче өлешендә «Казан утлары» журналында Комиссия ярдәме белән үткәрелгән «Оясында ни күрсә...» ачык әдәби конкурсының җиңүчеләре (алар басмабызның былгы 1 нче санында игълан ителде) бүләкләнде. Бүләкләрне Марат Әхмәтов тапшырды.

Тантанادا ТР Дәүләт Советының Бюджет, салымнар һәм финанс комитеты рәисе урынбасары Камил Ногаев, ТР Рәисенең Мәдәният үстерүгә ярдәм фонды башкарма директоры Нурия һашимова катнаштылар.

КОТЛЫЙБЫЗ!

15 март – галим-кибернетик, татар телен компьютерлаштыру белгече, техник фәннәр докторы, ТР Фәннәр академиясе академигы, Татарстан Язучылар берлеге әгъзасы, шагыйрь, М.Жәлил исемендәге республика премиясе лауреаты **Жәүдәт Сөләймановка** (Жәүдәт Сөләйман) – 70 яшь.

28 март – Татарстан Язучылар берлеге әгъзасы, шагыйрь, прозаик, Татарстанның аткалган сәнгать эшлеклесе, һ.Такташ, Ф.Хөсәни исемендәге әдәби премияләр лауреаты **Фирүзә Җамалетдиновага** – 65 яшь.

Сәхифәне Вакыйф НУРИЕВ әзерләде.

В ЭТОМ НОМЕРЕ:

«Проза и поэзия»: роман Р.САГДИ «Замухрышка», рассказ Ш.ЗИГАНГИРОВОЙ «Ради настоящей любви», рассказ Х.ИБРАХИМА «Буду бросать листья в твоё окно»; поэма Ф.ЗАМАЛЕТДИНОВОЙ, стихи Р.ГАБДЕЛХАКОВОЙ, Г.ЗАЛИЛОВОЙ.
«Новые имена»: рассказ Р.КУРАМШИНА «Последнее испытание», стихи Р.ЗИГАНШИНОЙ.
«Литература родственных народов»: рассказ Э.ГУСЕЙНБЕЙЛИ «Невестка из Севера» в переводе Г.ГИЗЗАТУЛЛИНОЙ.
«Литературные объединения»: подборка стихов любителей поэзии Балтасинского района с предисловием Р.ЗАРИПОВОЙ.
«Литературная критика»: отзыв Л.АБУДАРОВОЙ к повести Н.Каримовой «Долгие-долгие судьбы», статья Т.ГАЛИУЛЛИНА.
«Грот Аbugалисины»: статья И.ЗАГИДУЛЛИНА, посвящённая 200-летию К.Насыри.
«Памятные письма»: письма из архива Р.ФАЙЗУЛЛИНА.
«Духовенство»: статья Ф.КУТЛУ.
Фотоархив: литературные мгновения. Журнал «Казан утлары» в Высокой Горе.
«Приравнивая перо штыку»: стихи К.ВАХИТА, отрывок из повести Р.ИЛЪЯСА.
«Бесценные голоса»: статьи к 80-летию Ш.ЗАКИРОВА и к 70-летию Р.ГИЗЗАТУЛЛИНА. Рубрику ведёт Н.АКМАЛ.
Положение конкурса «Созвездие Тукая».
Литературный сканворд. Составил Р.АБДУЛЛА.
Дневник общественно-культурной жизни.
На нашей обложке: вид с набережной Казанки. Фото И.АБРАМОВОЙ.

IN THIS ISSUE:

«Prose and poetry»: novel by R.SAGDI «The frump», story by Sh.ZIGANGIROVA «For the sake of true love», story by H.IBRAHIM «I will throw leaves at your window»; poems by F.ZAMALETDINOVA, R.GABDELKHAKOVA, G.ZALILOVA.
«New names»: story by R.KURAMSHIN «The last challenge», poems by R.ZIGANSHINA.
«Literature of kindred peoples»: story by E.GUSEINBEYLI «Daughter-in-law from the North» translated by G.GIZZATULLINA.
«Literary associations»: selection of poems by poetry lovers of the Baltasinsky district with the preface by R.ZARIPOVA.
«Literary criticism»: review by L.ABUDAROVA to the story by N.Karimova «Long, long destinies», article by T.GALIULLIN.
«Grotto of Abugalisina»: article by I.ZAGIDULLIN, dedicated to the 200th anniversary of K.Nasyri.
«Memorable letters»: letters from the archive of R.FAYZULLIN.
«The Priesthood»: article by F.KUTLU.
Photo archive: literary moments. Magazine «Kazan Utlary» in Vysokaya Gora.
«Equating a pen to a bayonet»: poems by K.VAKHIT, an excerpt from the story by R.ILYAS.
«Priceless voices»: articles for the 80th anniversary of Sh.Zakirov and for the 70th anniversary of R.GIZZATULLIN. The column is led by N.AKMAL.
«Tukay Constellation» competition terms.
Literary crossword puzzle. Compiled by R.ABDULLA.
Diary of social and cultural life.
On our cover: view from the embankment of the Kazanka. Photo by I.ABRAMOVA.

Тышылыкның беренче битендә: Казансу ярынан күренеш. И.АБРАМОВА фотосы.